T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

YUSUF ES-SİBÂ'Î VE ROMANCILIĞI

DOKTORA TEZİ

Salih ZOR

BURSA- 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

YUSUF ES-SİBÂ‘Î VE ROMANCILIĞI

DOKTORA TEZİ

Salih ZOR

Danışman

Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

BURSA- 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı'nda **711723001** numaralı **SALİH ZOR**'un hazırladığı "**Yusuf es-Sibâ'î ve Romancılığı**" konulu Doktora tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 08/12/2023 günü 15.00 – 16.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye
Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Fadime KAVAK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Ramazan DEMİR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Mehmet YILMAZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Üye
Dr. Öğretim Üyesi İlhami ORUÇOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

08/12/ 2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/11/2023

Tez Başlığı: Yusuf es-Sibâ'î ve Romancılığı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **229** sayfalık kısmına ilişkin, 01/11/2023 tarihinde şahsım tarafından **"Turnitin"** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %1'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Salih ZOR

Öğrenci No:711723001

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Arap Dili ve Belâgati

Statüsü: Doktora

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "**Yusuf es-Sibâ'î ve Romancılığı**" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
04/11/2023

Adı Soyadı: Salih Zor
Öğrenci No: 711723001
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Arap Dili ve Belâgati
Statüsü: Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Salih ZOR
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belâgati
Tezin Niteliği	: Doktora
Mezuniyet Tarihi	: …. / …. / 2023
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

Yusuf es-Sibâ'î ve Romancılığı

Bu çalışmada, 20. yüzyıl Mısır edebiyatının önemli kısa hikâye ve roman yazarlarından biri olan Yusuf es-Sibâ'î'nin hayatı, edebî kişiliği ve romanları incelenmektedir.

Sibâ'î'nin yaşadığı dönem; sosyal, siyasi ve kültürel açıdan önemli pek çok olaya şahitlik etmiştir. Bu olaylar arasında, 1919 ve 1952 devrimleri, Arap-İsrail savaşı, Mısır'ın öncülük ettiği Arap birliğinin kuruluşu, kadınların bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklere kavuşması gibi önemli gelişmeler yer almaktadır. Bu olaylara kayıtsız kalmayan Sibâ'î, romanları aracılığıyla Mısır'ın siyasi hayatını, bağımsızlık mücadelesini ve bu süreçte yaşanan önemli gelişmeleri kurgusal aleme taşımıştır. Bu durum yazarın romanlarının, sosyal, siyasi ve kültürel anlamda zengin bir içeriğe sahip olmasını sağlamıştır.

Sibâ'î'nin fantastik, gerçekçi, romantik ve psikolojik türden kaleme aldığı romanlarında ağırlıklı olarak romantik bir eğilim kendini gösteriyor olsa da romantizmi ve realizmi aynı çatı altında başarılı bir şekilde birleştirdiği görülmektedir. Bu sayede, romanlarında gerçekçi ve romantik unsurları harmanlamış ve okuyucuya etkileyici bir okuma deneyimi sunmuştur. Ayrıca Sibâ'î'nin eserleri, Mısır edebiyatında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu eserler, dönemin siyasi ve toplumsal sorunlarına dair kayda değer birer belge niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle de yazarın eserleri Mısır edebiyatının önemli bir parçasıdır ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir miras olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Mısır Romanı, Yusuf es-Sibâ'î, İçerik, Biçim, Edebî Eğilimler.

ABSTRACT

Name and Surname	: Salih ZOR
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic Islamic Sciences
Branch	: Arabic Language and Literature
Degree Awarded	: Ph. D.
Degree Date	: …. / …. / 2023
Supervisor	: Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

Youssef al-Sebai as a Novelist

This work focuses on the life and literary works of Youssef al-Sebai, one of the leading short story and novel writers of 20th century Egyptian literature. The period in which the author lived witnessed many important events from political, social, and cultural perspectives. Among these events were the 1919 and 1952 revolutions, the Arab-Israeli war, the establishment of the Arab unity led by Egypt, and the achievement of individual and societal rights for women. Youssef al-Sebai did not remain indifferent to these events and addressed the significant developments that occurred during Egypt's political life and struggle for independence through his works. His works demonstrate that they have a rich content in terms of social, political, and cultural meanings.

Youssef al-Sebai used fantastic, realistic, romantic and psychological genres in his works. Although a romantic tendency is mainly observed in his novels, the author successfully combined romanticism and realism under the same roof. In this way, he blended realistic and romantic elements in his works and provided readers with an impressive reading experience.

Furthermore, Youssef al-Sebai's works are considered a turning point in Egyptian literature. These works are regarded as important documents on the political and societal issues of their time. In this sense, the author's works are an important part of Egyptian literature and should be recognized as a legacy that needs to be passed down to future generations.

Key Words: Egyptian Novel, Youssef al-Sebai, Content, Form, Literary Tendencies.

ÖNSÖZ

Arap dünyasının Batı'ya kıyasla bilim ve teknoloji açısından geride kaldığı yirminci yüzyıl, Arap romanı için bir dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktası modern Arap romanının ilk eseri olarak kabul edilen Muhammed Hüseyin Heykel'in "*Zeyneb"* adlı romanı ile başlamış ve kısa sürede diğer yazarları da etkileyerek birçok edebiyatçıyı roman türünde eserler kaleme almaya teşvik etmiştir. Heykel'in ardından *"Kahire Üçlemesi"* roman serisiyle edebiyat alanında Nobel ödülü verilen Necîb Mahfûz'la birlikte Arap romanı farklı bir konuma ulaşmıştır. Bu durum, Arap romanı üzerinde çalışmalar yapan birçok araştırmacıyı harekete geçirmiştir.

Mahfuz'un çağdaşlarından biri olan Yusuf es-Sibâ'î de Arap dünyasının önemli kısa hikâye ve roman yazarlarından biridir. Onun romanları, Mısır'ın siyasi hayatı ve bağımsızlığı açısından önemli kabul edilen 1919 ve 23 Temmuz 1952 devrimleri, Arap-İsrail savaşı, Suriye-Mısır modelinde Mısır'ın öncüsü olduğu Arap birliğinin tesisi, kadın hakları ve hürriyetleri gibi önemli konular ihtiva etmektedir. Yazarın fantastik, gerçekçi, romantik ve psikolojik türlerde yazdığı romanları daha çok romantizm akımının etkisi altında olsa da roman yazımında tek bir akım yerine farklı akımlardan da yararlandığı görülmektedir. Ayrıca romantizm ile realizmi aynı çatı altında birleştirmesi onu edebî akımların roman sanatında kullanılması hususunda özgün bir noktaya taşımıştır.

Sibâ'î geniş okur kitlesine sahip olmasına rağmen edebiyat eleştirmenlerinin Mahfuz'un romanlarını daha fazla gündeme taşımaları sebebiyle yaşadığı dönemde romanları edebiyat dünyasında yeterli ilgiyi görmemiş, bu yüzden, onlar üzerinde yeterli araştırmalar yapılmamıştır. Ülkemizde yazarın kısa hikayeleri ve romanları ile ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki Hüseyin Samancı'nın 2021 yılında yaptığı "*Yûsuf es-Sibâ'i'nin romanlarında aile, din ve toplum*" adlı doktora çalışmasıdır. Bu çalışmada aile, din ve toplum kavramı üzerinden Sibâ'î'nin romanları içerik açısından analiz edilmiştir. Bir diğer çalışma Nurhan Koru'nun 2022 yılında yaptığı "*Yusuf es-Sibâ'î ve Ardu'n Nifâk adlı romanının teknik ve tematik açıdan incelenmesi*" konulu yüksek lisans çalışması Sibâ'î'nin tek bir romanı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Literatürde Sibâ'î ile ilgili çalışmalar olmasına rağmen bu tezi diğerlerinden ayıran en önemli hususların başında yazarın romanlarının sadece tema açısından değil kurgulama unsurları yönünden de incelenmesi gelmektedir.

Çalışmanın giriş bölümünde modern Mısır romanı ve edebî akımlara değinilmiştir. İlk bölümde, Sibâ'î'nin hayatı ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, yaşadığı dönemdeki sosyal ve siyasi ortam, kültürel ve edebî faaliyetleri, romanları, kısa hikayeleri, piyesleri ve makaleleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Sibâ'î'nin romanlarının tematik açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda hem sosyal ve kültürel hem de tarihi ve siyasi temalara yer verilmiştir. Romanlarda sosyal sınıf farkı, ahlâkî çöküntü, aşk ve sevgi, basın, kadın hakları, Mısır'da eğitim sorunu, örf ve âdet gibi konuların yanı sıra 23 Temmuz 1952 Devrimi, Arap Birliği, Filistin meselesi, Mısır'da, bürokrasi ve siyasi rejim gibi tarihi ve siyasi temalar da işlenmiştir. Sibâ'î'nin romanlarında dini temaların da önemli bir yer tuttuğu görülmekte olup; ölüm, inanç, namaz, oruç ve dua gibi konulara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Sibâ‘î’nin romanlarındaki yapısal unsurların incelemesi yapılmıştır. Bu kapsamda dil ve üslup özellikleri, anlatım teknikleri, anlatıcı motifi ve bakış açısı, kurgulama unsurları gibi özellikler üzerinde durulmuştur. Ayrıca, anlatıcı motifi ve bakış açısı ile kurgulama unsurları da dikkate alınarak, olay örgüsü, zaman, mekân ve şahıs kadrosu gibi özellikler incelenmiştir.

Bu tezin yazımında emeği geçen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Günday beyefendiye, değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Fadime Kavak’a, Dr. Öğretim Üyesi İlhami Oruçoğlu’na, tezin biçim ve içerik bakımından olgunlaşmasına katkılarından ötürü değerli mesai arkadaşım İslam Batur’a ve tez yazım sürecinde maddi ve manevi desteğini sürekli hissettiğim aileme teşekkürü borç bilirim.

Salih ZOR

Bursa-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**

YEMİN METNİ ..... **v**

ÖZET ..... **vi**

ABSTRACT ..... **vii**

ÖNSÖZ ..... **viii**

İÇİNDEKİLER ..... **x**

KISALTMALAR ..... **xiv**

GİRİŞ

1. Modern Mısır Romanı ve Edebî Akımlar Bağlamında Roman Türleri

1.1. Modern Mısır Romanı 7

1.2. Edebî Akımlar Bağlamında Roman Türleri 9

1.2.1. Romantik Roman 9

1.2.2. Realist Roman 11

1.2.3. Sembolik Roman 14

1.2.4. Sosyal Roman 17

1.2.5. Tarihsel Roman 18

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF ES-SİBÂ'Î'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hayatı **21**

1.2. Edebî Kişiliği **27**

1.3. Yaşadığı Dönemde Sosyal ve Siyasi Ortam **31**

1.4. Kültürel ve Edebî Faaliyetleri **39**

1.5. Romanları **42**

1.5.1. Nâibü 'Azrâîl (Azrâil'in Vekili) 42

1.5.2. Ardu'n-Nifâk (Nifak Ülkesi) 44
1.5.3. İnnî Râhile (Ben Yolcuyum) 47
1.5.4. Beyne'l-Atlâl (Harabeler Arasında) 48
1.5.5. es-Sekkâ Mât (Saka Öldü) 50
1.5.6. el-Bahs 'an Cesed (Beden Arayışı) 51
1.5.7. Fedeytük yâ Leylâ (Canım Sana Feda Olsun Leyla) 54
1.5.8. Rudde Kalbî (Kalbimi Geri Ver) 56
1.5.9. Tarîku'l-'Avde (Dönüş Yolu) 61
1.5.10. Nâdiye (Nadiye) 66
1.5.11. Ceffeti'd-Dümû' (Göz Pınarları Kurudu) 70
1.5.12. Leylün lehû Âhir (Sonlu Gece) 71
1.5.13. Nahnü lâ Nezra'u' ş-Şevk (Biz Diken Ekmeyiz) 74
1.5.14. Lesti Vahdek (Yalnız Değilsin) 76
1.5.15. İbtisâme 'alâ Şefeteyh (Dudaklarında Bir Tebessüm) 78
1.5.16. el-'Umru Lahza (Bir Anlık Ömür) 80

1.6. Kısa Hikayeleri, Tiyatro Eserleri ve Makaleleri 83
1.6.1. Kısa Hikayeleri 83
1.6.2. Tiyatro Eserleri 84
1.6.3. Gezi Edebiyatı 84
1.6.4. Makaleleri 84

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA TEMATİK UNSURLARIN İNCELENMESİ

2.1. Sosyal ve Kültürel Temalar 86
2.1.1. Sosyal Sınıf Farkı 86
2.1.2. Ahlâkî Çöküntü 88

2.1.3. Aşk ve Sevgi 92
2.1.4. Basın 95
2.1.5. Kadın Hakları 103
2.1.6. Mısır'da Eğitim Sorunu 108
2.1.7. Örf ve Adet 112

2.2. Tarihi ve Siyasi Temalar 116
2.2.1. 23 Temmuz 1952 Devrimi 116
2.2.2. Arap Birliği 120
2.2.3. Filistin Meselesi 124
2.2.4. Mısır'da Siyasi Rejim ve Bürokrasi 127
2.2.5. İdeal Lider 132

2.3. Dini Temalar 136
2.3.1. Ölüm 136
2.3.2. İnanç 140
2.3.3. Namaz ve Vaaz 142
2.3.4. Oruç 147
2.3.5. Dua 149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA YAPISAL UNSURLARIN İNCELENMESİ

3.1. Dil ve Üslup Özellikleri 153
3.1.1. Âmmicenin Kullanımı ve İki Dillilik 156
3.1.2. Metinlerarasılık 164
3.1.3. Atasözleri ve Deyimler 170
3.1.4. Alaycı Üslup 176

3.2. Anlatım Teknikleri 180

3.2.1. Anlatma ve Gösterme 180
3.2.2. İç Monolog 181
3.2.3. Özetleme 183
3.2.4. Sahneleme 184
3.2.5. Geriye Dönüş 186
3.2.6. Bilinç Akışı 188
3.2.7. Montaj 193
3.2.8. Mektup 195

3.3. Anlatıcı Tipleri 198
3.3.1. Gözlemci Anlatıcı 198
3.3.1.1. Tanrısal Konumlu Gözlemci Anlatıcı 200
3.3.1.2. Nesnel Tutumlu Gözlemci Anlatıcı 202
3.3.2. Özne Anlatıcı 205
3.3.3. Çoğul Anlatıcı 211

3.4. Kurgulama Unsurları 213
3.4.1. Olay Örgüsü 213
3.4.2. Zaman 217
3.4.3. Mekân 222
3.4.4. Şahıs Kadrosu 225
3.4.4.1. Kadın Karakterler 236
3.4.4.2. Karakterlerin Psikolojik Boyutu 241

SONUÇ 247
KAYNAKLAR 251
ÖZGEÇMİŞ 260

KISALTMALAR

b.y.	Basım yeri yok
bin. İbn. b.	Oğlu
Bk.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
d.	Doğum tarihi
ed.	Editör
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfalar
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
vd.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
yy.	Yayıncı yok
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanoğlu, zihninin ve hayal evreninin derinliklerinde gizlenen kavramsal zenginliği keşfetmek amacıyla çeşitli arayışlar içine girmiştir. Bu maksatla kimi zaman sözlü anlatımı kimi zaman ise yazılı ifade biçimlerine yönelmiştir. Şiir, edebî kültürün ve sözlü anlatımın en etkili aracı olarak uzun yıllar boyunca insanların içsel duygularını ve düşüncelerini yansıtma görevi üstlenmiştir. Ancak, sosyokültürel birçok faktörün etkisiyle insanın hayal evreni ve ufku genişledikçe şiirin sınırlayıcı kalıpları, duygu ve düşünceleri tam anlamıyla ifade etmede yetersiz kalmıştır. Bu sebeple modern çağda, şiirde vezin ve kafiye gibi biçimsel unsurlar yerini serbest ifade biçimlerine bırakırken, nesirde de ağdalı dil kullanımı terk edilerek daha sade ve anlaşılır bir dil benimsenmiştir. Bu değişim duygu ve düşünce yüklü olan, fakat anlamlandırılamayan mananın soyut evrenden kendine daha özgür ifade alanı bulduğu somut evrene geçişini kolaylaştırmıştır. Bu değişimin bir başka tezahürü ise şairlerin duygularını ve düşüncelerini daha doğal biçimde ifade edebilmelerini sağlamasıdır. Nesir alanında ise, ağdalı dil kullanımının terk edilmesiyle birlikte daha basit ve anlaşılır bir dil kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede, metinler okuyucular tarafından daha kolay anlaşılabilir hale gelmiştir. Şiir ve nesir alanında yaşanan bu değişimler edebiyatın gelişimine, insanın duygusal ve düşünsel açıdan daha zengin bir deneyim yaşamasına zemin hazırlamıştır.

Günümüzde ise şiir ve nesir, sadece kişisel duygu ve düşünceleri ifade etmek için değil, aynı zamanda sosyal, politik, kültürel ve felsefi konuların da ele alındığı birer araç haline gelmiş, böylece toplumsal ve evrensel sorunlara da ışık tutarak toplumun bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Öte yandan edebiyatın ifade aracı olarak kullanılması, sadece yazılı ve sözlü biçimlerle sınırlı kalmamıştır. Görsel, işitsel ve dijital alanlarda da edebî eserlerin yazılması ve yaygınlaşması, insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmesi için daha geniş bir alan sunmuştur. Masallar, destanlar ve halk hikayeleri gibi türlere kıyasla en modern ifade araçlarından biri olan roman; insanın düşüncelerini, duygularını, hayallerini, yaşadıklarını ve gözlemlediklerini kısıtlama olmaksızın satırlara dökebilme imkânı tanımıştır.

Roman yazarının kullandığı dil, benimsediği üslup, romanlarında yer verdiği dönemin sosyal, siyasal ve kültürel konularıyla ilgili meseleler, araştırmacıların dikkatini çekmiş

ve bu alanda çalışmaya teşvik etmiştir. Özellikle romanların; dönemin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına dair bilgi vermesi, roman incelemesinin tarih ve sosyoloji gibi disiplinlerin de ilgi alanına girmesine neden olmuştur. Roman yazarlarının hayatı ve eserleri hakkında yapılan araştırmaların sosyal bilimlerde önemli bir yere sahip olması, roman çalışmalarının disiplinlerarası bağlamının güçlü olduğunu göstermektedir. Bu nedenle "Yusuf es-Sibâ'î ve Romancılığı" adlı bu çalışmanın, Mısır'ın sosyal, siyasi ve ekonomik hayatı hakkında ilgili araştırmacılara yeni bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir. Sibâ'î'nin eserlerinin incelenmesi, modern Arap romanının genel perspektifinin anlaşılması açısından da oldukça önemlidir. Yazarın eserlerindeki edebî türlerin çeşitliliği, Arap edebiyatına yeni bir soluk kazandırmıştır. Ayrıca romanlarındaki detaylı mekân ve karakter tasviri, karakterlerin psikolojik yapısı ile ilgili gözlemleri, olay örgüsünün kurulumunda ve aktarımında akıcılığı yakalayabilmesi romanlarının öne çıkan diğer nitelikleri arasında zikredilebilir. Yusuf es-Sibâ'î, romantik, gerçekçi, fantastik, tarihi ve psikolojik türlerde kaleme aldığı romanları, kısa hikayeleri, tiyatro eserleri, edebiyatla ilgili görüş ve fikirlerinin yer aldığı makaleleri ile edebiyat dünyasında kendine yer edinmiş ve bu yönüyle modern Arap edebiyatının gelişiminde önemli katkılar sağlamış bir yazar olarak kabul edilmektedir.

Sibâ'î'nin romanlarının yanı sıra kısa hikayeleri ve tiyatroları da edebiyat dünyasında kabul görmüştür. Romanlarında ve kısa hikayelerinde toplumsal konulara yer verirken, tiyatrolarında dönemin politik ve sosyal sorunlarını ele almıştır. Sibâ'î'nin edebiyatla ilgili görüş ve fikirlerinin yer aldığı makaleleri de önemlidir. Bu makalelerde yazar, edebiyatın toplum üzerindeki etkisi, edebiyatın amacı ve yazarın topluma yönelik sorumluluğu gibi konular üzerinde durmuştur.

Sibâ'î, romanlarında birçok edebî akımı bir arada kullanmıştır. Romantizm ile realizm akımını birleştiren yazar, birçok edebiyatçı ve eleştirmen tarafından romantizmin öncüsü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca yazarın kısa öyküleri ve romanları, Mısır'da birçok filmin ve dizinin konusu olmuştur.

Bu çalışmada, Sibâ'î'nin hayatı ve romancılığı hakkında birincil kaynaklar kullanılarak yazarın eserlerinin analizi ve yeni fikirlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ayrıca, Arap dünyasında Sibâ'î'nin romanlarıyla ilgili yapılan makaleler, bilimsel tezler ve araştırma yazıları da incelenerek bu amaç doğrultusunda kullanılmaya çalışılmıştır.

1. Modern Mısır Romanı ve Edebî Akımlar Bağlamında Roman Türleri

Roman,[1] kısa hikâyeye kıyasla daha uzun kurgusal düzyazı sanatı olarak tanımlanmıştır. Ana unsurları arasında zaman, mekân, karakterler, dil ve olay örgüsünün yer aldığı roman sadece kelime sayısı bakımından değil, aynı zamanda edebî ve akademik türde yazılan metinleri de kapsamına alması açısından diğer anlatı türlerinden ayrılmaktadır.

Arap romanının doğuşuna değinilmeden önce roman sanatının dünya edebiyatında uzun süredir var olan destanlar, poetik hikâyeler ve düzyazı hikâyeleri gibi diğer edebî türlere kıyasla edebiyatın yeni bir türü olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Bu edebî türün ilk örneği 17. yy.'ın sonlarına doğru Fransız Mademe de la Fayette'nin (1634–1693) *La Princesse de Cléves* (1968) adlı eseriyle Fransa'da ortaya çıkmasına rağmen roman kriterlerini taşıyan ilk çalışmanın İngiliz edebiyatçı Samuel Richardson'un (1689-1761) kaleme aldığı *Pamela* (1740) adlı romanı olduğu kabul edilmektedir. Ancak bazı araştırmacılar romanın ilk ortaya çıkışını meşhur İspanyol yazar Miguel de Cervantes' in (1548-1616) *Don Quixote* adlı hikayesini yazdığı (1605-1615) yıllarına dayandırmaktadır. Avrupa'da ise roman sanatı altın çağına 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısında ulaşabilmiştir.[2]

Romanın doğuşuna ve gelişimine sosyolojik açıdan bakıldığında bu durumun arka planında Avrupa'da okumuş orta sınıfın devlet idaresinde fiili olarak yer almaya başladığı görülmektedir. Bunun sebebi orta sınıfın en büyük sayıda okur kitlesine sahip olmasıdır. Ayrıca bu sınıfa ait kadın okurların çoğunluğunun kitap okumak için yeterli vakitleri olmasının da romanın doğuşu üzerinde etkisi bulunmaktadır. Orta sınıfın birçok edebiyatçıyı yazın dünyasına kazandırması bunun en bariz örneğidir.[3]

20. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Fransa'da yeni roman eğilimi ortaya çıkmış ve Fransa'da bulunan *Les Editions de Minuit* isimli yayınevinde yayımlanan romanların başlığında ilk defa yeni ibaresi kullanılmaya başlanmıştır. Klasik roman üslubuna karşıt

---

1 Arap dilinde roman, (روى) fiilinin mastarı olan (الرواية) kelimesi ile ifade edilmektedir. Sözlükte (الرواية) sözcüğü, hadis ve şiir rivayet etmek, aktarmak veya bir şeyin susuzluğunu gidermek manalarına gelmektedir. Bk. Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), "rvy", 4/348.;İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-Lüga ve Sıhâhu'l-'Arabiyye,* (Beyrut: Dâru'l-'Ilm li'l-Melâyîn, 1979), "rvy", 6/2326.

2 Âmine Yûsuf, *Tekniyyâtü's-Serd fi'n-Nazariyye ve't-Tatbîk* (Beyrut: el-Müessesetü'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2015), 27; Mecdî Vehbe - Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Lüga ve'l-Edeb* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1984), 183; Latîf Zeytûnî, *Mu'cemü Mustalahâti Nakdi'r-Rivâye* (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2002), 99.

3 Vehbe- el-Muhendis, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Lüga ve'l-Edeb*, 183.

bir duruş sergileyen bu eğilimde, roman karakterlerinin psikolojik tahlili ve bu karakterlerin sergilediği tavırların felsefi yorumu yerine, dış dünyadaki nesnelerin somut biçimde tasvir edilmesi ön plana çıkmıştır. Bu amaçla, romanlarda soyut kavramlardan ve genellemelerden kaçınılarak somut olanın ayrıntılı şekilde betimlenmesine önem verilmiştir. Örneğin, bir romanda soğan çorbasından yayılan kokunun en ince ayrıntılarıyla tasvir edilmesi, dış dünyadaki bir nesnenin olabildiğince somut biçimde yansıtılmaya çalışılması bunun bir göstergesidir. Benzer şekilde, yazarın karakterler arasında geçen diyaloglar üzerinde herhangi bir yönlendirmede ve yorumda bulunmaması, okurun romanla ilgili kişisel izlenimlerini özgürce oluşmasına olanak tanımaktadır."[4]

Arap dünyasında modern roman kriterleri esas alınarak yazılan ve Arap edebiyatında roman sanatının başlangıcını temsil eden ilk eserin Muhammed Hüseyin Heykel'in (1888-1956) *Zeyneb* isimli romanı olduğu edebiyatçıların kahir ekseriyeti tarafından kabul edilmiş olsa da Arap edebiyatında romanın temellerini uzun süredir var olan tahkiye (anlatı sanatı) tarzında kaleme alınan eserler oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma sahip olanlardan bir kısmı Arap edebiyatında ilk romanın Muhammed el-Muveylihî'nin (1858-1930) *Hadîsü 'İsâ b. Hişâm*[5] ile Mahmûd Tâhir Hakkı'nın (1884-1964) *'Azrâ' Dinşevây* adlı eserleri olduğunu iddia etmişlerdir.[6] Diğer bir kısmı ise romanın doğuşunu cahiliye dönemine kadar uzatarak '*Antere b. Şeddâd (ö.614), Ra'sü'l-Gûl*, *Seyf b. Zûyezen*, *Sîratü benî Hilâl* gibi destanları, *Elf Leyle ve Leyle* hikayelerini ve Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî'nin (ö.1057) *Risâletü'l-Gufrân* ile İbn Tufeyl'in (ö.1185) *Hay bin Yakzân* isimli eserini iddialarını desteklemek amacıyla kanıt olarak sunmuşlardır.[7] Ancak Arap edebiyatının erken dönemlerinde yazılan bu eserler bir olayı hikâyeleme amacıyla değil daha çok tarihi olayları aktarma gayesiyle yazıldığından anlatı sanatı kapsamında değerlendirilmemektedir. Yine 'Ubeyd b. Şeriyye'nin (ö.686) *Ahbâru Mulûki'l-Yemen* ile

---

4 Vehbe- el-Muhendis, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Lüga ve'l-Edeb*, 185.

5 *Hadîsü 'Îsâ b. Hişâm*, edebi eleştirmenlerce tam anlamıyla roman kıstaslarına uygun bulunmamıştır. Muveylihî'nin çalışmaları üzerinde ihtisas yapan Roger Allen (d.1942) da aynı düşünceye sahiptir. Allen, Muveylîhî'nin sözü geçen romanında ne karakterlerin ne de sanatsal altyapının ciddi anlamda değerlendirilmediğini dile getirmektedir. Mahmûd Hakkı'nın '*Azrâ' Dinşevây* adlı eseri de ne kısa hikâye ne de roman olarak kabul edilmektedir. Bk. Hamdî es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995* (Kahire: Kısmü'n-Neşr bi'l-Câmi'âti'l-Emrîkiyye, 2000), 37.

6 es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 29.

7 es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 29.

Vehb b. Münebbih'in (654-738) *Kitâbü't-Tîcân* adlı eserleri de Arap edebiyatının anlatı türüne örnek olarak gösterilse de tarihi bilgileri vermekten öteye geçememiştir. Ayrıca bu türden eserlere Arapların kabileler arası savaşlarını anlatan *Eyyâmü'l-'Arab* ve Cahiliye dönemi Arapların taptıkları putlardan ve Cahiliye dönemi sonrası Müslümanların gazvelerinden bahseden kitapları da ilave etmek mümkündür.[8] Arap kültür hazinesinin bu önemli eserleri dikkate alındığında klasik Arap edebiyatında nesir (düzyazı) ve manzum (vezinli ve kafiyeli şiir) şeklinde iki tür anlatının olduğu görülmektedir. Nitekim kadim Arap kralları, yöneticiler ve komutanların hayatını konu alan otobiyografik bilgiler ve hikayeler düzyazı olarak kaydedilmiştir. Arap kabileleri arasında çıkan savaşlar, Araplara özgü örf ve adetler, atasözleri ve Sa'âlîk şairlerin değindikleri temalar ise manzum olarak kaleme alınmıştır. Şairin *mucûn* (müstehcen) ya da *afîf* (iffetli) aşk maceralarını anlatan şiirler de Arap edebiyatında anlatı sanatının erken dönemlerden beri var olduğunu doğrulamaktadır.[9]

Klasik dönem edebî eserlerde izleri bulunmakla birlikte Arap edebiyatında romanın, edebî anlatının bir türü olarak Heykel'in *Zeyneb* adlı eseriyle literatüre girdiği kabul edildiğinde, bu yeni edebî türün doğuşuna zemin hazırlayan faktörlerin başında tercüme faaliyetlerinin geldiği dikkat çekmektedir. Nitekim Batı edebiyatının seçkin yazarlarının hikâye ve roman türü eserlerinden yapılan tercümelerin gazete ve dergilerde yayınlanması Arap dünyasında romana yönelimi arttırmış ve Arap yazarları da bu türden eserler yazmaya sevk etmiştir. Modern dönemin başlarından itibaren yapılan bu tercüme faaliyetleri sadece roman değil, bunun yanı sıra tiyatro gibi yeni edebî sanat türlerinin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.[10]

---

[8] Tâhâ Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye* (Kahire-New York: Dâru'n-Neşr li'l-Câmi'ât, 1997), 19. Arap romanının temellerini Klasik Arap edebiyatına dayandıran bu grubun en meşhur araştırmacı edebiyatçılarından Tâhâ Hüseyin'e (1889-1973) göre Arap edebiyatında anlatı sanatı en az Homeros'un *İlyada* eseri kadar estetik bir değere sahiptir. Arap edebiyatında anlatı sanatının değerinin bilinmemesinin en büyük sebebi insanların Arap edebiyatını yeteri kadar tanımaması ve okumamasıdır. Bk. Tâhâ Hüseyin, *Min Hadîsi'ş-Şi'r ve'n-Nesr* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1936), 16-17.

[9] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 19.

[10] Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986), 24. Bu dönemde bazı dergiler sayfalarında romana özel bölümler ayırmıştır. Bunlardan biri Butrus el-Büstânî'nin (1819-1883) 1870 yılında çıkardığı *el-Cinân* dergisidir. Bu dergide Selim el-Büstânî, bütün hikâye ve kısa öykülerini neşretmiştir. Bir diğeri ise *el-Muktetaf* dergisidir. Dergide roman tercümeleri yayınlanmış ve bu tercüme eserlerden biri olan *Kalbü'l-Esed* dergi abonelerine üyelikleri mukabilinde dağıtılmıştır. Bir başka dergi ise Corcî Zeydân'ın (1861-1914) tarihsel roman serilerini yayınlamasıyla popüler hale gelen *el-Hilâl* dergisi olmuştur. Romana özel bölüm ayıran ismi zikredilen dergilerin yanı sıra baştan sona roman sanatına yer veren dergiler de bu yüzyılda yerini almıştır. Bunlar; Nahle

Edebiyata sağladığı katkılarından dolayı Mısır başta olmak üzere Arap dünyasında tercüme faaliyetlerine son derece önem verilmiştir. Böylelikle Mehmet Ali Paşa döneminde zirveye ulaşan tercüme faaliyetleri Hidiv İsmail döneminde (1863–1879) altın çağını yaşamıştır. Hidiv İsmail döneminde Mısırlı edebiyatçılar gayretlerini tamamen edebî eserlerin tercümesine yönlendirmişlerdir. Mısırlı mütercimleri Şam'daki ve genel olarak Lübnan'daki aydın göçmenler izlemiştir.[11]

Modern Arap romanının kalkınmasında önemli rol oynayan bu mütercimlerden biri olan Rifâ'a Râfi' et-Tahtâvî (1801-1873), Fenelon'un *Les Aventures de Telemaque* romanını tercüme etmiş ve yaşadığı dönemin hâkim edebî üslubundan etkilenerek bu esere *Mevâkı'u'l-Eflâk fî Vekâ'i'u Telîmâk* şeklinde kafiyeli bir isim koymuştur. Arap dünyasında Fransız romanından yapılan ilk tercüme eser olması yönüyle de ayrı bir öneme sahip olan *Telîmâk,* modern Mısır romanının simge yapıtlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Tahtâvî'nin eserde kullandığı dilin akıcı ve estetik bakımından mükemmele yakın olması, modern Arap edebiyatındaki tercüme eserlerde düzyazı sanatının kalitesinin artması ve gelişmesi yolunda katkı sağlayabileceğini göstermiştir.[12]

Tahtâvî'den sonra öğrencisi Muhammed Osman Celal (1828-1898) tercüme alanında ustalaşmış ve Bernardin de Saint Pierre'nin (1737-1814) *Paul et Virginie* adlı romanını *el-Emânî ve'l-Minne fî Hadîsi Kabûl ve Vurûdi* şeklinde Arapçaya tercüme etmiştir.[13] Osman Celal, hocası Tahtâvî gibi tercüme ettiği eserlere başlık koymada secili ifadeleri

---

Kalafat'ın (1851-1905) *Silsiletü'l-Fükâhât* (1884), Selîm Şehhâte (1848-1907) ve Selîm Tarrât'ın *Dîvânu'l-Fükâha* (1885), İskender Kerkûr'ün *Müntehabu'r-Rivâyât* (1894), Muhammed Hıdır ve Beşîr el-Halebî'nin *Silsiletü'r-Rivâyât* (1899, 1909), İbrâhim Remzî (1884-1949) ve İzzet Hilmî'nin *Müsâmerâtü'n-Nedîm* (1903) ve Tânyûs Abduh'un (1869-1926) çıkardığı *er-Râvî* (1909,1910) isimli dergilerdir. Romanın gazetelere taşınmasında tercüme faaliyetlerinin artmasında ve roman sanatının kaidelerinin yerleşmesinde Selîm el-Büstânî (1848-1884), Corcî Zeydân (1861-1914), Farah Antûn (1874-1922), Cubrân Halîl Cubrân (1883-1931), Tâhâ Hüseyin (1889-1973), Tevfîk el-Hakîm (1898-1987), Mahmûd Teymûr (1894-1973), İbrahîm Abdülkâdir el-Mâzini (1890-1949) ve benzeri isimler önemli rol oynamış olsalar da romanın gerçek manada kalkınması Ali Ahmed Bâ Kesîr (1910-1969), Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr (1913-1974), Yûsuf es-Sibâ'î (1917-1978) ve Necîb Mahfûz (1911-2006) gibi Mısır Üniversitelerinden mezun olan edebiyatçılar sayesinde olmuştur. Bk. Sâlih Lûnîsî, *Teyyâru'l-Va'y fî Rivâyeti't-Tefekkük li Reşîd Bûcedra* (Batna: Câmi'atü'l-Hâc Lahdar, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lügât, Risâletü Mâcistir, 2011), 44.

11 es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 30.

12 Ahmed Heykel, *Tetavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısr: Min Evâili'l-Karni't-Tâsi'a 'Aşara ilâ Kıyâmi'l-Harbi'l-Kübrâ's-Sâniye* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1994), 41.

13 es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 30. Batı ile irtibatın yaşandığı dönemin başlarında Tahtâvî ve Osman Celâl'in tercüme eserlerini takiben gelen dönemlerde Arapçaya tercüme edilen romanlar şunlardır: *Menfelûtî'nin Bûl ve Fercînî, Sîrânû dî Bercrâk*, *Tahte Zilâli'z-Zeyzefûn* adlı eserleri ile Hâfız İbrâhim'in el-Büesâ'sı gibi tercüme eserleri yer almaktadır. Bk. Abdülbedî' Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1990), 2.

tercih etmiştir. Bişâra Şedîd'in Alexandra Dumas'dan tercüme ettiği *el-Kûnt de Mûnt Krîstû* ve Yusuf Serkîs'in (1856-1932) Jules Verne'den (1828-1905) tercüme ettiği *er-Rıhletü'l-Cevviyye fi'l-Merkebeti'l-Hevâiyye* isimli eserlerin başlıklarının Arapçaya tercümesinde de secili ifadelere yer verildiği görülmektedir. Makâmât üslubunun ağır bastığı sözü geçen romanlarda olay örgüsü ve mekân tasvirinin yanı sıra Mısır'a özgü karakterlerin öne çıkarılması hususuna önem verildiği dikkat çekmektedir. Tahtâvî ve öğrencisi Celal'in aksine bu iki yazarın tercüme eserleri dil ve üslup bakımından başarılı olamamıştır. Yûsuf Es'ad Dâgır'ın (1898-1981) Henry Bordeaux'den (1870-1963) tercüme ettiği *Ba'de'l-'Âsıfe*, Edîb İshâk'ın (1856-1885) Countess Dash'den (1804-1872) tercüme ettiği *el-Bârîsiyyetü'l-Hasnâ*, Necîb Haddâd'ın Alexandre Dumas'dan çevirdiği *el-Fursânü's-Selâse* ve Tânyûs 'Abduh'un (1869-1926) Pierre Alexis Ponson du Terrail'den (1829-1871) çevirdiği *Rûkâmbûl* (Rocambole) isimli eserler bu dönemde Arapçaya tercüme edilen kısa hikâye ve romanlar içerisinde yer almaktadır.[14]

Arap edebiyatında roman sanatının gelişim aşamasının ikinci basamağını ise roman yazımında takip edilen modern Batı metodu oluşturmaktadır. Bu metodun temsili eseri Heykel'in *Zeyneb* romanıdır. Heykel'in kaleme aldığı bu eser, roman sanatı kriterlerini sağlayan ve Arap dünyasında Batılı tarzda yazılan ilk roman olması açısından önemlidir.[15] Mahmûd Teymûr (1894-1973), Tevfik el-Hakîm (1898-1987), Tevfik Yûsuf el-'Avvâd (1911-1988), Necîb Mahfûz (1911-2006), Muhammed Abdülhalim Abdullah (1913-1970), Tâhâ Hüseyin (1889-1973), İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî (1890-1949) ve Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr (1913-1974) gibi yazarlar Heykel'in izinden giderek Arap romanını geliştirmeye devam etmişlerdir.[16]

1.1. Modern Mısır Romanı

Fransa'nın Mısır'ı işgali (1798-1801), romanın Mısır'da doğuşunda önemli bir rol oynamıştır. Bu konuda iki temel görüş öne sürülmüştür. Birinci görüşe göre Arap romanı, Batı edebiyatından etkilenerek ortaya çıkmıştır. İkinciye göre ise, Arap edebiyatı ve kültürünün bir uzantısıdır.

---

[14] el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, 26; es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 31. Bu dönem tercüme faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Pierre Cachia, "Tercüme ve Adaptasyon Dönemi (1850-1914)", çev. Hasan Taşdelen, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 13/1 (2004), 202.

[15] el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, 26.

[16] el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, 28.

Hamilton A.R. Gibb (1895-1971), Colin Baly ve Luvis ‘Avvâd (1915-1990) gibi Arap edebiyatçılar, Mısır romanının Batı edebiyatından etkilendiğini savunmaktadırlar. Bu görüşlerini, Muhammed Hüseyin Heykel, Tevfik el-Hakîm, Tâhâ Hüseyin, ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd (1889-1964), Muhammed Ferîd Ebû Hadîd ve Corcî Zeydân gibi Arap edebiyatının önde gelen yazarlarının Batı edebiyatına olan ilgileri ve bu alandaki derin bilgi birikimleriyle desteklemektedirler. Ayrıca, söz konusu yazarlardan bazılarının Avrupa ülkelerine seyahat etmeleri ve eserlerini bu ülkelerde kaleme almaları, bu iddiaları daha da güçlendirmektedir.[17]

Mustafa Sâdık er-Râfi‘î (1881-1937), Ahmed Hasan ez-Zeyyât (1885-1968), Tâhâ Hüseyin ve Abdülhamîd Yûnus (1910-1988) gibi simalar ise fanatiklik derecesinde geleneğe bağlı kalarak Mısır’da Arap romanının doğuşunu klasik Arap edebiyatına ve kültürüne dayandırmaktadırlar. Bu görüşte olanlara göre cahiliye dönemi Araplarının sözlü ve yazılı edebiyatlarında kullandıkları dil anlatı üslubuna meyletmektedir. İslâm’ın gelmesiyle bu üslup daha da belirgin hale gelmiştir. Nitekim Kur’ân geleneğinde tahkiye sanatının (anlatı üslubunun) kullanılması ve Kur’ân’da Kasas suresi adında bir surenin bulunması bu görüşü desteklemektedir.[18]

Mısır’da romanın doğuşu konusunda orta yolu izleyen ve durumu objektif olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Bunlara göre edebî olgular karmaşık yapıya sahip olduğundan dolayı tek bir etkenin edebî veya edebî olmayan bir olguyu meydana getirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla modern Arap romanının, Arap ve Arap olmayan kültürler arasındaki bir etkileşim neticesinde meydana geldiğini söylemekte bir sakınca görmemişlerdir.[19]

Genel kanaat dikkate alındığında Mısır’da roman kriterlerini taşıyan ilk eserin 1913 yılında Heykel’in yayımladığı *Zeyneb* adlı eseri olduğu görülmektedir. Bu roman dil, tema ve üslup bakımından öncekilerden ayrılmaktadır. Romanda yer alan olayların Heykel’in kendi hayatından izler taşıması, eseri kurgusallıktan gerçekliğe yakınlaştırmıştır. Buna ilave olarak yazarın, Mısır’ın örf, adet ve geleneklerini, toplumsal

[17] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi’r-Rivâyeti’l-Mısriyye*, 26.
[18] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi’r-Rivâyeti’l-Mısriyye*, 26.
[19] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi’r-Rivâyeti’l-Mısriyye*, 27.

ve kültürel değerlerini, tanıklık ettiği köy hayatının bütün yönlerini gerçeğe yakın surette betimlemesi, *Zeyneb*'i Mısır romanının ilk özgün eseri haline getirmiştir.[20]

Zeyneb romanının 1929 yılında ikinci baskısının ardından, Heykel, edebî çevrelerin adından sıkça söz ettiği bir yazar haline gelmiştir. Aynı yıl sinemaya uyarlanan romanın bu başarısı, dönemin edebiyatçılarının romana yönelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihten itibaren Mısır'da roman hem nitelik hem de nicelik açısından gelişmeye ve ilerlemeye başlamıştır.[21] İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî, Tevfîk el-Hâkîm, Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, Tâhâ Hüseyin ve Yahya Hakkı gibi yazarların genellikle otobiyografik türde roman yazmaya yönelmesi, *Zeyneb* romanının bir diğer başarısı olarak kabul edilmiştir. Bazı eleştirmenler, bu nedenle Arap romanının gerçek tarihinin 1929 yılında başladığını öne sürmüştür. İsimleri zikredilen edebiyatçıların roman alanındaki özverili çalışmaları roman sanatının ilerlemesine katkı sağlamakla beraber kendilerinden sonra gelen diğer yazarların da romana yönelimlerine vesile olmuştur. Bu sayede Mahmûd Teymûr, Mahmûd Tâhir Lâşîn (1894-1954) gibi yazarlar, otuz kuşağı döneminde romanın temellerini sağlam direkler üzerine inşa ederek Necîb Mahfûz'un *'Abesü'l-Akdâr* gibi ilk romanlarından birini Arap roman dünyasına kazandırmasında katkı sağlamışlardır.[22]

1.2. Edebî Akımlar Bağlamında Roman Türleri

1.2.1. Romantik Roman

Romantizm akımı, 18. yüzyılın sonlarında klasisizm akımının katı kuralcılığına ve akılcı yaklaşımına tepki olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu akımda, gerçekliğin rasyonel ve akılcı bir şekilde ele alınmasından ziyade, bireyin iç dünyasının ve duygularının öne çıkarılması esas alınmıştır.[23] Bu durum, romantik romanın da gerçeğe bakışını değiştirmiştir. Klasik romanlarda insanların dış görünüşleri ve eylemleri gerçekçi bir şekilde tasvir edilirken; romantik romanlarda iç dünyaları ve duyguları, hayali öğeler kullanılarak yansıtılır. Bu öğeler arasında yeşil bahçeler, dereler, ötüşen kuşlar, dolunaylı

[20] es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 221,229,230.
[21] es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 230.
[22] es-Sekkût, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*, 231.
[23] Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 74-75.

geceler, cesur kahramanlar, güzel kadınlar, aşk, cefa ve kavuşma gibi unsurlar bulunmaktadır.[24]

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Arap edebiyatında romantizm akımının ortaya çıkışına zemin hazırlayan faktörler incelendiğinde Arap toplum yapısının elverişli olduğu görülmektedir. Nitekim orta sınıfın entelektüel kesimi bu dönemde seçkinleşmiş ve öz farkındalık kazanmıştır. Yine bu dönemde Mısır'ın akabinde diğer Arap ülkelerinin Avrupa kültürü ve medeniyeti ile temasa geçmeleri, entelektüel Arapların, Batı'nın edebiyat ve fikir akımlarından etkilenmesine sebep olmuştur. Hem şekil hem de içerik olarak Arap edebiyatında eksikliği hissedilen romantizm benzeri edebî akımlar, Arap halkının Batı kültür ve medeniyetiyle temasının belirtileridir.[25] 19. yüzyılın başlarından itibaren Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa'ya bilim ve edebiyat öğrenmek için gönderdiği heyetlerle başlayan bu temas, Avrupa dillerinden özellikle Fransızca ve İngilizceden yapılan çeviriler ile devam etmiştir. Mısır'da dil okulu mezunlarının Avrupa dillerinden yaptığı çeviriler, Arap aydınları ve Arap halkı üzerinde etkisini göstererek toplumda değişim arzusunu kamçılamış, milli kimlik duygusunu açığa çıkarmış ve nihayetinde Ahmed 'Urâbî (1841-1911) liderliğinde milliyetçi ve ulusalcı bir hareketin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Mısır'ın siyasi, iktisadi ve fikri bakımdan ilerlemesine katkı sağlayan bu hareket; toplumsal, siyasi ve kültürel durumların farklılığına rağmen Mısır'ın yanı sıra Suriye, Irak ve Kuzey Afrika gibi bazı Arap ülkelerini etkisi altına almayı da başarmıştır. Bu hareketin bir yansıması, İngiliz işgali altında olan Mısır'ın sömürgeci devletlere boyun eğmeyi reddederek bağımsızlık mücadelesine devam etmesidir. Bir diğer yansıması ise 20. yüzyılın başında Mısır toplumunu kuşatan değişim hareketinin 1919 yılında halkın desteğiyle ulusal devrime dönüşmesidir.[26]

Siyasi, ahlâkî, iktisadi ve fikri olarak da zor bir dönemden geçen Arap ülkeleri, modernleşme hareketinin sonucunda bir taraftan toplumsal dönüşümü yaşarken, diğer taraftan da Arap dünyasının yoksun olup sadece Batı'nın sahip olduğu düşünce ve edebiyata hayranlık duymaya başlamıştır.[27] Bu durum Batı menşeli yeni kültürün Arap kültürünün yerine geçip geçemeyeceği hususunda şüpheleri olan geleneğe bağlı

[24] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 28.
[25] Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 13.
[26] Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 13.
[27] Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 13,14.

muhafazakârlar ile yenilikçileri karşı karşıya getirmiştir. Dönemin genç yazarları ise çağın ruhuna uygun yeni bir form arayışı içine girmiştir. Arap dünyasında tecrübe edilen bu durumlar, yeni bir edebî eğilimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Toplumda meydana gelen bu değişim romantik romanda karşılığını bulmuş ve Heykel'in *Zeyneb* romanı bu yeni akımın ilk temsilcisi olmuştur.[28] *Zeyneb* romanının yanı sıra Batı'dan Arapça'ya çevrilen romanlar edebiyattaki bu yeni türün Arap dünyasında yayılmasını hızlandırmıştır. Rifâ'a Râfi' et-Tâhtâvî (1801-1873), Hâfız İbrâhim (1871-1932), Süheyl Eyyûb (1933-1992), Mustafâ Lutfî el-Menfelûtî (1876-1924), Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Hasan Sâdık ve Muhammed 'Avad Muhammed gibi yazarlar romantik türde kaleme alınan pek çok eseri Arapça'ya tercüme etmiştir. Avrupa'da romantizm akımının sona erip gerçekçilik akımının egemen olmasına rağmen bu yüzyılda Avrupa romanından yapılan tercüme eserlerin ekseriyetinin romantik eserlerden yapıldığı dikkati çekmektedir.[29]

Dönemin yaygın edebî akımından etkilenerek romantik tarzda yazan romancılar içerisinde Yusuf es-Sibâ'î de bulunmaktadır. Romantizmin usta kalemi olarak tanınan Sibâ'î'nin romanlarında romantizmin baskın oluşu sadece bu akımı benimsediği anlamına gelmemektedir. O aynı zamanda realizm akımını da oldukça fazla kullanmıştır. Bununla da kalmayarak Arap roman yazımında bir ilke imza atarak romantizm ile realizmi aynı potada eritmeyi başarmıştır. Sibâ'î'nin romanlarında romantizmin realizm ve idealizmle bir arada olması[30] Sibâ'î'yi çağdaşı diğer romancılardan ayıran en bariz özelliklerden biri olarak kabul edilmektedir.[31] Sibâ'î'nin romanlarının neredeyse tamamını etkisi altına alan romantizm akımı en net biçimde *İnnî Râhile*, *Beyne'l-Atlâl* ve *Rudde Kalbî* eserlerinde görülürken; daha zayıf biçimde *Nâdiye*, *el-'Umru Lâhza* ve *Leylün lehû Âhir* romanlarında belirmektedir.

1.2.2. Realist Roman

Realist romanın temellerini oluşturan ve dilimize "gerçekçilik" olarak tercüme edilen realizm akımı, doğayı çirkinlikleri ve bayağılıklarıyla birlikte olduğu şekliyle anlatmaya odaklanan bir sanat akımıdır. Gerçekçilik, romantizmin duygusal, hayali ve öznel yönünün aksine, sanatta insanı ve toplum hayatını, yaşanan olayları bütün gerçekliği ve

---

28 Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 14.
29 Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 5,14.
30 'Imâdüddîn 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh* (el-Mektebetü's-Sekâfiyye, 1987), 152.
31 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 89.

nedenleriyle ifade etme çabasıdır. Objektif bir bakış açısıyla gerçek hayatın kesinliklerini yansıtmayı hedefleyen ve ayrıntılı gözlem, doğru betimleme ve detaylı karakter analizi gibi unsurları kullanan gerçekçilik; toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimlerin etkisi altında olan dönemlerde ortaya çıkmış ve edebiyatta büyük bir etki yaratmıştır. Bu akımın temsilcileri, insanın iç dünyasına ve toplumsal gerçekliğe eleştirel bir bakış sunarak gerçek hayatın karmaşıklığını ve çelişkilerini ortaya koymuşlardır.[32]

19. yüzyılın başlarında romantizm akımının gölgesinde kendini göstermeye başlayan gerçekçilik, ancak aynı yüzyılın ortalarından sonra bağımsız ve kendine özgü bir edebiyat akımı haline gelebilmiştir. Bu geçiş döneminde, edebiyatta ve sanatta gerçekçi unsurlar giderek daha belirgin hale gelmiştir. Victor Hugo (1802-1885), bu dönemin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Hugo'nun "*Sefiller*" adlı romanı, devrimci romantizm ile gerçekçi bakış açısını bir araya getirmiştir. Onun bu romanından sonra realizm akımı edebiyatın ve sanatın tahtına oturmayı başarmış ve romantizm akımının tüm formlarının reddedilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur.[33]

Realist roman topluma hizmet etmeyi kendine amaç edinmesinin yanında en önemli gayesi toplum reformudur. Bu amacını gerçekleştirmek için gerçeği değiştirme yönünde çağrıda bulunur. Ayrıca pozitif değerleri destekler, ideal insan tipleri sunar ve toplumsal problemleri tartışmaya açar. Realizm akımından beslenen realist romanın bu ismi almasının nedeni ise bu roman türünde ele alınan olayların ve karakterlerin gerçek hayattan beslenmesidir. Bu olaylar ve karakterler tamamen gerçeğe dayanabileceği gibi, aklen gerçekleşmesi mümkün olan şeyler de olabilmektedir. Genel manada insanın özgürleşmesini, korkularından ve sapkınlıklarından arınması yönünde çaba harcayan realist roman, bu uğurda edebî sanatlardan ve gerçek olanı cesurca eleştiren fantastik romandan yardım almaktadır.[34]

Realist romanın amacı insanı çepeçevre kuşatan dış alemi tasvir etmektir. Ancak realist romanda gerçeğin yansıması mekanik bir yansıma değildir. Bu yüzden realist romanın görünen alemi tamamen gerçeğe uygun olarak betimlendiğini söylemek doğru değildir. Aksine, realist romanda gerçeklik, yazarın bakış açısı ve estetik kaygısı doğrultusunda

---

[32] Savra Fırıncıoğlu, "Gerçekçilik Akımı, Akımın Yöntemi, Türleri ve Gerçekçi Akım İçinde Erıch Marıa Remarque", *Karadeniz Uluslarası Bilimsel Dergi* 31 (Eylül 2016), 235.

[33] Muhammed Muhammed Hasan Tabîl, *Tehavvülâtü'r-Rivâyeti't-Târîhiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî* (Gazze: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2016), 60.

[34] Tabîl, *Tehavvülâtü'r-Rivâyeti't-Târîhiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî*, 60.

yeniden şekillendirilmektedir.[35] Dolayısıyla realist romanın gerçeği yansıtmasından kasıt, gerçek olanı andıran ve ona benzeyen sanatsal bir gerçeğin resminin çizilmesidir. Bundan dolayı realist romanda aktarılan gerçek olayın yeni sanatsal bir formda sunulması gerekmektedir. Bu durum realist roman yazarının sanatsal becerisini ve kabiliyetini ortaya çıkarmasının yanında gerçeğe bakışını da göstermektedir. [36]

Realist romanda kurgusal karakterin oluşturulması için dikkate alınması gereken çeşitli koşullar bulunmaktadır. Bu bağlamda gerçekçi bir karakterin sergilediği eylemlerin ve davranışların gerçek hayatta meydana gelmesi mümkün olan türden olması, kendini ifade edebilmesi ve düşüncelerini açıkça aktarabilmesi, tutarlı bir şekilde davranması ve çelişkilere düşmemesi, abartılı veya aşırı dramatik olmaktan kaçınması ve romanda yer alan olaylarla etkileşimde bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu karakterin gerçek dünyayı sınırlayan ve aşan olağanüstü bir varlık olmaması, bununla birlikte gerçek dünyadan da tamamen kopuk olmaması gerekmektedir. Bu koşulları sağlayan gerçekçi bir roman karakteri okuyucuya empati yapma fırsatı sunmaktadır.[37]

Dış dünya gerçekliğine dayalı nesnel bir edebiyat akımı olan realizmde yazar, romanın biçimsel yapısından daha çok içeriğine önem vermektedir. Okuru gerçeklerle yüzleştirip romanın içine çekmek isteyen realist yazar; insan, toplum ve dış dünya ile ilgili düşüncelerini, görüşlerini ve iletmek istediği mesajlarını bu maksatla kolayca yerine getirmektedir. Bu nedenle bir realist roman yazarı, halktan biri gibi davranarak kalabalıklara karışmalı, cadde ve sokaklarda dolaşmalı, insanların hareketlerini, davranışlarını, karakterlerini ve alışkanlıklarını gözlemlemeli, bu gözlemler sonucunda da romanının kurgusal yapısını inşa etmelidir.[38]

Modern Arap romanında en yaygın edebî eğilim realist eğilimdir. Tevfik el-Hakîm'in *Yevmiyyâtü Nâib fi'l-Eryâf* (1938), Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'ın *Sâre* (1938), Tâhâ Hüseyin'in *Şeceratü'l-Bü's* (1944), Muhammed Teymûr'un *Selvâ fî Mehebbi'r-Rîh* (1944), Necîb Mahfûz'un *Beyne'l-Kasrayn* (1956), *Kasru'ş-Şevk* (1957) ve *es-Sükkeriyye* (1957)[39] romanları bu eğilimin öne çıkan en önemli eserleridir.

---

[35] Hannâ Mina, *er-Rivâye ve'r-Rivâî: Muhtârât*, ts., 35.
[36] Tabîl, *Tehavvülâtü'r-Rivâyeti't-Târîhiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî*, 62.
[37] Tabîl, *Tehavvülâtü'r-Rivâyeti't-Târîhiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî*, 62.
[38] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 28.
[39] Vehbe - el-Mühendis, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Lüga ve'l-Edeb*, 184.

Romantizm ile realizm akımını eserlerinde etkin biçimde kullanan Sibâ'î, realizmin alt dallarından biri olan sosyalist ve tenkitçi realizme romanlarında sıklıkla başvurmuş, realizm ile romantizmi bir arada kullanmıştır.[40]

1.2.3. Sembolik Roman

Arap dilinde (remz) kelimesiyle ifade edilen sembol; fısıltı şeklinde kısık sesle konuşmak, anlaşılmayacak derecede alçak bir sesle sadece dudakları hareket ettirmek, kaş, göz, dudak, ağız, baş ve el hareketleriyle ima ve işarette bulunmak manalarına gelmektedir.[41] Ayrıca Remz kelimesi Arap dilinde işaret ve ima kelimeleriyle eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır.

Fikirlerinin ve düşüncelerinin merkezine felsefeyi yerleştiren sembolizm, felsefi temelli düşünce yapısını ilk başlarda şiir daha sonra roman, tiyatro ve edebî tenkit alanlarında son olarak da müzik ve resimde yansıtmaya başlamıştır.[42] Bunun yanı sıra Jean Moraas önderliğinde 1882 yılında resmi olarak Fransa'da tanınan sembolizmin kökleri Eflatun'un yaşadığı zamana kadar uzanmaktadır.[43]

İnsan aklının gerçeklere ulaşmada aciz kaldığını ve bilimsel keşiflerin insanın arzularını ve isteklerini doyuma ulaştırmasının mümkün olmadığını savunan sembolizmde, psikolojik izlenimler doğrudan aktarılmak yerine ima ve işaret yoluyla üstü kapalı olarak anlatılması tercih edilmektedir. Sembolizm akımının savunucuları, bu hususta en büyük desteği sözcüklerin ifade ettikleri manaların çeşitli olmasından almışlardır. Gerçek olanın kendilerini hedeflerine ulaştıramayacağını düşündükleri için hayal ettikleri ideal dünyaya yönelmişlerdir. Bunu daha sonra doğruluk, iyilik ve sevgi takip etmektedir. Bu kavramların tamamı estetikle irtibatlıdır. Bundan dolayı halkın önem verdiği siyasi meselelerden uzak durmuşlardır.[44]

Romanda sembolizm, sembolik dilin yardımıyla bir düşüncenin veya imgenin somutlaştırılarak ifade edilmesidir. Bu tür romanlarda dil ve üslup daha sürükleyicidir. Karakterler ve olaylar herhangi bir fikrin sembolü olarak karşımıza çıkabildiği gibi, felsefi bir düşüncenin bazen de insanoğlunun tabiatıyla da alakalı olabilmektedir.

---

40 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 152.
41 ibn Manzûr, "Lisânü'l- 'Arab", rmz, 3/119.
42 Muhammed Altûncî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fi'l-Edeb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Ilmiyye, 1999), 2/488.
43 Nebîl Râgıb, *Mevsû'atü'n-Nazariyyâti'l-Edebiyye* (Kahire: Şirketü Ebü'l-Hevl, 2003), 318.
44 Altûncî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fi'l-Edeb*, 2/488,489.

Sembolik romanın ayırt edici özelliği anlatıya görev yüklemesi ve somut düşünceleri ifade etmek için hikâyeden sembolik bir çerçeve meydana getirmesidir. Sembolik roman, toplumsal ve psikolojik roman türlerinden farklı olarak ne belirli bir toplumu detaylı olarak betimlemeyi ne de toplumun şahsiyetlerinden herhangi birini derinlemesine psikanaliz yapmayı hedeflemektedir. Bu roman türünde toplum yapısı gerçek olana benzemediği gibi toplumu da yansıtmamaktadır ve normalin dışında gelişen olayların betimlemesi ele alınmaktadır.[45]

Sembolizmi diğer edebî akım ve ekollerden ayırt eden en önemli özellikleri arasında gumûd (kapalılık), îmâ (birbirine zıt ve birbirinden farklı manalara açık olmak), îcâz (az kelime ile çok anlam ifade etmek), ittisa', (bir kelimenin birden çok manaya gelecek şekilde genişlemesi), siyâk (bağlam) yer almaktadır.[46] Bunlar arasında sembolizmin en belirgin özelliği mananın doğrudan anlaşılamaması anlamına gelen kapalılıktır. Ancak kapalılıktan kasıt, anlaşılmaz veya karmaşık olmak değildir. Aksine, ifade edilmek istenilen anlamın kelimenin asıl manası yerine sembollerle anlatılmasıdır.[47]

Modern Arap edebiyatı sembolik roman ile Necîb Mahfûz aracılığıyla tanışmıştır. Mahfûz, realist (gerçekçi) romanlarına kısa bir ara verdikten sonra *Evlâdu Hâratinâ* (1959) romanını kaleme almıştır. Ardından *el-Lıss ve'l-Kilâb*, *es-Summân ve'l-Harîf*, *et-Tarîk*, *eş-Şehhâz*, *Sersera fevka'n-Nîl* ve *Mîrâmâr* adlı romanlarını da bu minvalde yazmıştır. Mahfûz'un romanlarında sembolik ifadelere başvurmasının en önemli sebebi, 1952 devrimi ardından oluşan toplum yapısıyla ilgili düşüncelerini ifade etmede klasik romanın Batı'da ortaya çıkan yeni romana kıyasla yeterli olmayışıdır. Fikri çatışma ortamını romana aktarmasıyla bu alana yeni bir soluk getiren Mahfûz, modern Arap romanında sembolik romanın ilk örneklerini vermesine rağmen bu roman türünü Arapçaya taşıyamamıştır. Realist romanlarında genel olarak toplumsal meselelere değinen Mahfûz, sembolik romanlarında bu meseleleri felsefi bakış açısıyla sembolik olarak anlatmayı tercih etmiştir.[48]

---

[45] Muhammed Bû'izze, *Tahlîlü'n-Nassi's-Serdî: Tekniyyât ve Mefâhîm* (Cezayir: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-'Ulûm, 2010), 26.

[46] Hâcer Tayyibî, *er-Ramzü't-Târîhî fî Şi'ri Emel Dunkul* (Mesîle: Câmi'atü Mesîle, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2012), 15-16.

[47] Mes'ûde İbn Şühre - Meryem Şahşûha, *er-Ramz fî Rivâyeti Lûnce ve'l-Gûl* (Mesîle: Câmi'atü Muhammed Bûdiyâf, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lügât, Risâletü Mâcistir, 2018), 10.

[48] Musa Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 40-41.

Mahfûz'un çağdaşı yazarlardan biri olan Yusuf es-Sibâ'î, 1952 devrimi öncesi kraliyet rejimini ve toplum yapısını özgürce eleştirmek maksadıyla romanlarında sembolik ifadeye başvurmuştur. Bu bağlamda Sibâ'î'nin *Nâibü 'Azrâîl*, *el-Bahs 'an Cesed* ve *Ardu'n-Nifâk* adlı romanları sembolik anlatıma sahip olmasının yanı sıra fantastik kurgusu sayesinde yazarın siyaset ve toplum eleştirisi yapabilmesine olanak tanımıştır. Nitekim *Nâibü 'Azrâîl*, *el-Bahs 'an Cesed* romanında bilge kişiliği temsil eden 'Azrâîl, *Ardu'n-Nifâk* romanında ise yozlaşan ahlâkî değerlerin yegâne satıcısı tâciru ahlâk (ahlak satıcı) sembolik karakterlerdir. Sibâ'î bu karakterler üzerinden okura iletmesi gereken mesajı kurgulamaya çalışmıştır. Yazarın devrim sonrası yazdığı romanlarında ise benzer şekilde sembolik anlatıma rastlanmaktadır. Bunlardan biri olan *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* romanında Filistin'in bağımsızlık mücadelesinde hayatını kaybeden 'Ammâr'ın şehit olduğu esnada dudaklarında beliren tebessüm, sembolik olarak Filistin'in özgürlüğe kavuşacağını müjdelemektedir. Ayrıca romanda 'Ammâr'dan ayrı kalan Mey karakterinin, ebedi mahrumiyetine rağmen 'Ammâr'ın yüzüğünü parmağından çıkarmaması, aralarındaki sonsuz birlikteliğin devam ettiğini gösteren sembolik bir durumdur. Sibâ'î burada işgal edildiği için ülkesine geri dönemeyen Filistin halkının vatan ile gönül bağının ebedi olarak devam ettiğini Mey'in parmağına taktığı yüzük ile sembolize etmiştir. Dünya dışı diğer evrenleri keşfetmek üzere yola çıkan altı kişilik ekibin uzay macerasını konu alan *Lesti Vahdek* adlı bir diğer romanında ise bitkiler alemi sembolik bir karakter olarak kullanılmıştır. Ekibin keşfettiği bitkiler alemi cansız değildir. Aksine bir topluluğu temsil etmektedir. Bu topluluk kökleriyle zahmetsizce topraktan beslenmekte, dallarıyla nefes almaktadır. Yaşam koşullarının herkes için elverişli olması bu topluluk arasında açgözlülüğü, çekişmeleri ve kindarlığı ortadan kaldırmıştır. Ayrıca erkek ile dişi arasındaki döllenme, hava kanalıyla sağlandığı için bu toplulukta cinsiyet farklılığı bir problem olmaktan çıkmıştır.[49] Sibâ'î'nin ideal dünya görüşünü, bu gizemli evrenin sahibi olan bitkiler topluluğu ile sembolik olarak aktardığı romanın karakterlerinden her biri, gerçekte olduğundan farklı bir durumu temsil etmektedir. Sibâ'î'nin *Fedeytük yâ Leylâ* romanında ise Râciye'nin dedesinin değil, kendi istediği biriyle evlenmesi Mısır'da feodalitenin yerini uygarlığa bıraktığının bir sembolüdür. Öte yandan torununun sevdiği birisiyle evlenmesine ilk başta sıcak bakmayan derebeyi

[49] Yûsuf es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1970), 236.

dedenin; nihayetinde bu evliliğe razı olması kuşak çatışmasını da temsil etmektedir.[50] *İnnî Râhile* romanında Ahmed'in apandisi patlaması neticesinde ölmesi, romantik aşkın imkansızlığını temsil etmektedir.

Klasik Arap edebiyatında var olan *Hay b. Yakzân*, *Selâmân ve Ebsâl* gibi felsefi hikayeler ve Ma'arrî'nin *Risâletü'l-Gufrân* gibi derin manalı edebî eserler veya *Kelîle ve Dimne* gibi hayvanları konuşturan hikayeler de sembolik romana dahil edilmiştir.[51]

1.2.4. Sosyal Roman

Sosyal roman tarihin belli bir döneminde meydana gelen ekonomik ve toplumsal olayların insan davranışları üzerindeki etkisini incelemekte ve farklı sosyal koşullarda yaşayan gerçek şahsiyetlerin karakterlerine benzer şekilde teşhisler ortaya koymaktadır. Toplumun problemlerine ayna tutan sosyal roman, didaktik olmasının yanı sıra eğitim ve kültür araçlarından biri olarak kabul edilmektedir.[52] Toplumsal romanın dayanağı ise toplum ve toplum içerisinde yer alan haksızlık, kadın hakları, istismar gibi problemleri sanat toplum içindir prensibiyle araştırmak ve incelemektir.[53]

Arap edebiyatı tarihinde sosyal romanın kökleri Bedîüzzaman el-Hemedânî'nin (968-1008) yaşamış olduğu döneme kadar uzanmaktadır. el-Hemedânî *el-Makâmâtü'l-Bagdâdiyye*'sinde Bağdat'taki hayatı tasvir etmektedir. Amacı ise Arap dilini öğretmek ve Arap dilinin toplumsal betimlemelerini ortaya koymaktır. Modern döneme gelindiğinde ise bu roman türünün Muhammed el-Müveylihî'nin (1858-1930) *Hadîsü 'Îsâ b. Hişâm* adlı eserinde kullanıldığı görülmektedir. Bu roman da Hemedânî'nin *Makâmât*'ında olduğu gibi didaktik amaçla yazılmıştır. Romanda halkın kusurlu davranışları öğreticilik ve bilgilendirme esas alınarak kurgulanmıştır. Müveylihî'nin yaşadığı dönem ile bir önceki dönem arasında kalan nesli ve doğu ile Batı toplumu arasındaki farklılıkları resmettiği bu roman, modern Arap edebiyatında yazılmış ilk

---

50 Tâhâ Hüseyin vd., *el-Fikr ve'l-Fenn fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î* (Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 313.

51 Altûncî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fi'l-Edeb*, 2/708.

52 Abdülmelik Murtâd, *Fî Nazariyyeti'r-Rivâye Bahs fî Tekniyyâti's-Serd* (Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1998), 34-35.

53 Hibe Nûrî, *el-Bünyetü'l-Fenniyye li'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye fî Dav'it-Tegayyuri'l-İctimâ'î "Şeceratü'l-Bü's li Tâhâ Huseyn Ünmûzecen* (Ümmü'l-Bevâkî: Câmi'atü'l-'Ârabî b. Mehîdî, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lüga, Risâletü Mâcistir, 2013), 16.

sosyal roman olarak kabul edilmektedir. Romanda ayrıca toplumda var olan çelişkili durumların betimlenmesi hedeflenmiştir.[54]

Modern Arap edebiyatında sosyal roman, birçok yazarın katkısıyla gelişmiştir. Bu roman türünün öncüleri arasında Necîb Mahfûz yer almaktadır. *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, *Hânü'l-Halîlî, Zükâku'l-Midak*, *Bidâye ve Nihâye* ve *Beyne'l-Kasrayn*, *Kasru'ş-Şevk*, *es-Sükkeriyye* isimli meşhur üçlemesi Mahfûz'un sosyal roman odaklı eserleridir. Bu eğilim Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr'ın *Fî Kâfileti'z-Zemân*, *eş-Şâri'u'l-Cedîd* romanlarında da görülmektedir. Mısır'da 1952 devriminden sonra sosyal romanın gelişmesine eski ve yeni yazarlar katkıda bulunmuştur. Mahfûz, devrimin akabinde birkaç yıl yazmaya ara verdikten sonra *el-Lıss ve'l-Kilâb*, *es-Summân ve'l-Harîf*, *Sersera Fevkâ'n-Nîl*, *Mirâmâr* vb. adında pek çok sosyal roman yayımlamıştır. Mahfûz'un ardından birçok yazar sosyal roman yazmaya yönelmiş ve bu roman türünden eserler vermiştir. Bu bağlamda Yusuf es-Sibâ'î'nin es-*Sekkâ Mât*, *Rudde Kalbî* ve *el-'Umru Lahza* isimli romanlarını zikretmek mümkündür. Sibâ'î'nin çağdaşı Muhammed Abdülhalim Abdullah da önemli bir diğer sosyal roman yazarıdır. Abdullah'ın *Min Ecli Veledî*, *Sukûnu'l-'Âsıfe*, *el-Cennetü'l-'Azrâ'* isimli romanları bu türün önemli eserleridir. İhsân Abdülkuddûs'un *Fî Beytinâ Racül* romanı da yine bu kategorinin öne çıkan eserlerinden biridir.[55]

Selîm Butrus el-Büstânî'nin, *el-Hiyâm fî Cinâni'ş-Şâm* (1870), *Esmâ* (1873), *Selmâ* (1878–1879) isimli romanları Said el-Büstânî'nin, *Zâtü'l-Hidr* (1901) romanı, Farah Antûn'un *el-Vahş el-Vahş el-Vahş ve Siyâha fî Erzi Lübnân*,[56] Lebîbe Hâşim'in *Kalbü'r-Racül* romanı ve Cübran Halil Cübran'ın (1883-1931) *el-Ecnihâtü'l-Mütekessira* isimli eseri bu türün diğer önemli romanları içerisinde yer almaktadır.[57]

1.2.5. Tarihsel Roman

Modern Arap edebiyatında romantik roman, tarihsel ve duygusal olmak üzere iki yönde ilerlemiştir. Romantik romanın devamı niteliğinde olan tarihi romanlar, klasik ve modern

---

[54] Abdülmuhsin Tâhâ Bedr, *Tetavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye fî Mısr 1870-1983* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2017), 74.

[55] Sâmî Yûsuf Ebû Zeyd, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Hadîs: en-Nesr* (Amman: Dâru'l-Mesîre, 2015), 204.

[56] Romandan ziyade daha çok uzun sosyolojik makaleyi andıran bu eserde Farah Antûn, bazı adetleri ve huyları eleştirmiş, toplumun yapısından ve dünyanın gidişatından bahsetmiştir. Fikirlerinin ve görüşlerinin belirginleşmesine önem verdiği kadar hikâyenin akışına ve irtibatına önem vermemiştir. Romanlarında filozof, toplumu harekete geçiren devrimci olmayı istemiştir. Üslubu yavandır. Romanın karakterleri, fikirlerinin hizmetinde olan kuklalarıdır.

[57] el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, 27.

Arap edebiyatında yazılan anlatı türlerinden ilham alarak tarih bilincini güçlendirmek ve ulusal kimlik duygusunu ifade etmek maksadıyla önemli tarihi olayları kurgusal olarak aktarmaktadır.[58]

Arap edebiyatında tarihi roman türünde eser kaleme alan önemli yazarların başında Selim el-Büstânî, Corcî Zeydân ve Farah Antûn gelmektedir. Büstânî, *Zenûbiyâ* (1871), *Budûr* (1872), el-*Hiyâm fî Rubû'i'ş-Şâm* (1874) isimli tarihi romanlarında aşk ve sevgi temasını ön plana çıkarmak istemiş ancak didaktik anlatım tarzının ötesine geçememiştir. Daha çok öğüt, eğlendirme ve bilgilendirme amacıyla kaleme alınan bu romanlar edebî sanatlardan yoksun olup dil ve üslup bakımından basit gazete anlatımına benzemektedir. Bu romanlarda yer alan şahsiyetler ise gerçeği yansıtmayan sembolik ve kukla karakterlerdir. Bu karakterlerin daima geçmişte yaşanan yolsuzluklardan bahsettiği görülmektedir.[59] Büstânî'de olduğu gibi Zeydân'ın tarihi romanlarında da didaktik yön öne çıkmaktadır. Ayrıca Zeydân tarihi romanlarında milli şuuru uyandırmayı amaçlamıştır. Tarihi olayları detaylandırma uğruna hikâye sanatından taviz vermiştir. Elinden geldiğince gerçeğin yanında olmayı tercih etmiştir. Mekânlar arası irtibatı sağlamak ve olayların düğümünü çözmek için tesadüf, rastlantı yöntemini esas almıştır. Zeydân hikâyelerinde tek bir bağlam üzerinden anlatı kurmakta, olay örgüsünü aşk, sevgi ve bağlılık olguları üzerine inşa etmektedir. Romandaki olaylar arası irtibatı, karı, koca veya başka birinin kaybolması ve kaybolan kişinin sağ salim geri dönmesi ile sağlamaktadır. Romanlarında, macera ve entrikaya sıklıkla rastlanmaktadır. Roman karakterleri donuktur. Bu karakterler her ne kadar gerçeği yansıtsa bile, Zeydân karakterleri derin analiz etmede ve karakterlerin iç dünyalarının derinliklerine inmede aciz kalmıştır. Corcî Zeydân'ın ise 21 adet tarihi romanı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları *Fetâtü Gassân* (1896–1898), *'Azrâu Kureyş* (1898–1899), *Seb'ate 'Aşara Ramadân* (1899–1900), *Selâhuddîn ve Mekâidü'l-Haşşâşîn* (1912–1913).[60]

Farah Antûn'un bu dönemde kaleme aldığı birçok tarihi romanı bulunmaktadır. Bunlardan biri *Orşelîm el-Cedîde* (1904) adlı eseridir. Roman Arapların Kudüs'ü fethetmesini konu almaktadır. Öğüt ve nasihat içerikli saptamalarla ve tarihsel bilgilerle dolu olan bu romanda kurgusal çerçeve güçlü değildir. Buna rağmen Antûn fikir ve analiz

[58] Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 15.
[59] el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, 26.
[60] el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, 27.

konusunda Arap dünyasında analitik ve tahlilci hikâyenin öncüsü kabul edilecek derecede yetkinliğini kanıtlamayı başarmıştır.

Arap romanına tarihi ve sosyal romanın hâkim olduğu bu dönemde birçok yazar Corcî Zeydân ve Farah Antûn'un tarzında roman yazmayı denemiş ancak başarılı olamamıştır. 19. yy.'ın ilk çeyreğinden itibaren etkisini yitirmeye başlayan tarihi roman, Necîb Mahfûz'un *'Abesü'l-Akdâr* (1939), *Râdûbîs* (1943), *Kifâh Tîbe* (1944) eserleri ile yerini romantik tarihi romana bırakmaya başlamıştır. Tarihi romandan romantik romana giden bu serüvendeki yeni eğilim içerisinde Corcî Zeydân'ın tarihi romanlarından etkilenen *Hâtif mine'l-Endelüs* ve *Fârisü Benî Hemedân*'ın yazarı Ali el-Cârim (1881-1949), *Akhenaton ve Nefertitî*, *Selâmetü'l-Kas*, *Vâ İslâmâh*, *Kasru'l-Hevdec*, *es-Sâiru'l-Ahmar ve Hamdân Karmat* romanlarının yazarı Ali Ahmed Bâ Kesîr, *Zenûbiyâ Meliketü Tedmür* (1941), *el-Mühilhil* (1944) ve *Ebü'l-Fevâris* (1947) romanlarının yazarı Muhammed Ferîd Ebû Hadîd ve *'Alâ Bâbi Zûveyle* (1945), *Katru'n-Nedâ* (1945) ve *Şeceratü'd-Dur* (1947) romanlarının yazarı Muhammed Saîd el-'Uryân (1905-1964) yer almaktadır.[61]

Modern dönem tarihsel roman yazarları içinde yer alan Sibâ'î, başta Mısır olmak üzere Arap dünyasında yaşanan siyasi ve tarihi olayları romanlarında kurgusal biçimde aktarmıştır. Bu bağlamda *Rudde Kalbî* romanında 1952 devrimi, *el-'Umru Lahza'*da 1969 Arap-İsrail savaşının öne çıktığı görülmektedir. *Nâdiye* (1956), *Ceffeti'd-Dümû'* (1961), *Leylün lehû Âhir* (1963) ve *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* (1970) yazarın tarihsel konulara değinen diğer romanları arasında yer almaktadır.

[61] Vehbe-el-Muhendis, *Mu'cemu'l-mustalehâti'l-'Arabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*, 184; Abdullah, *er-Rivâyetü'l-'Ân*, 15,16.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF ES-SİBÂ'Î'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Edebî şahsiyetlerin hayatı, sanatsal eserlerinin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Edebiyat tarihi, edebiyatçıların yaşadığı dönemin sosyal, siyasi ve kültürel olaylarını inceleyerek, edebî portrelerinin tanınmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Mısırlı romancı ve kısa hikâye yazarı Yusuf es-Sibâ'î'nin eserlerinde hayatı ile ilgili ayrıntılara yer vermesi, edebî portresinin tanınmasında önemli bir role sahiptir.

Sibâ'î, Mısır'ın sosyal, siyasi ve kültürel bakımdan 20.yy'ın önemli gelişmelerine tanıklık ettiği bir dönemi eserlerinde canlandırdığı karakterler, olaylar ve mekanlar aracılığıyla yazıya dökmesi, onun yaşam öyküsünün edebî eserleriyle sıkı bir bağ içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Sibâ'î'nin eserleri içerik ve biçim yönünden incelendiğinde yazarın hayatı ile derin bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Özellikle roman ve kısa hikâyeleri, onun hayatı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Sibâ'î'nin hayatı ile eserleri arasındaki bağın güçlü olması romanlarının analiz edilmesini önemli kılmaktadır.

1.1. Hayatı

Yusuf es-Sibâ'î 10 Mayıs 1917 yılında Kahire'nin ed-Derbü'l-Ahmar mahallesinin Rûm sokağında dünyaya gelmiştir. Tam adı Muhammed Yûsuf Muhammed Abdülvehhâb es-Sibâ'î, künyesi ise Ebû Haccâc'dır.[62] Mahmut ve Ahmet isminde iki kardeşi bulunan Sibâ'î'nin babası, Mısır'ın önemli edebiyatçılarından Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-'Akkâd ve İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî gibi önemli simaların da hocası kabul edilen dönemin meşhur mütercimi ve edebiyatçısı Muhammed es-Sibâ'î'dir (1881-1931). Charles Dickens (1812-1870), Herbert Spencer (1820-1903), Thomas Edison (1847-1931), William Shakespeare (1564-1616) gibi dünya edebiyatının önemli şahsiyetlerine ait eserleri Arapçaya tercüme eden ve bu sayede Arap edebiyatının modernleşmesine

[62] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 46; Muhammed Sabrî Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", *Mecelletü'l-Kıssa* 55 (Dîsember 1988), 138; Lem'î el-Mutî'î, *Mevsû'atü Ricâl ve Nisâ min Mısr* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2003), 823.

katkı sağlayan Muhammed es-Sibâ'î'nin tercüme eserlerinin yanı sıra *es-Suvar*, *es-Semer*, *Zâtü'l-Kulûbi'l-Beydâ* gibi özgün eserleri de bulunmaktadır.[63]

Annesi Seyyide 'Âişe el-Mısrî, Mısır'ın Dekahliye vilayetinin Sellent köyünde dünyaya gelmiştir. Maddi olarak kimseden bir destek beklemediği için genç ve güzel olmasına rağmen kocasını kaybettikten sonra yeni bir evlilik yapmamıştır. Kocasının vefatından sonra eline geçen az miktardaki gelirle evlatlarının iyi bir eğitim almaları için çaba göstermiş ve bu gayreti neticesinde Yusuf ve Ahmet askeri okuldan, Mahmut ise polis akademisinden mezun olarak subay olmaya hak kazanmıştır.[64]

Sibâ'î'nin annesi ile ilgili bir hatırasında yer verdiği cümleler annesinin evlatlarına olan aşırı düşkünlüğünü ortaya koymaktadır:

> "Bu kadın harika bir anne. Gününün yarısını, bizim başımıza gelebilecek tehlikelere karşı endişelenerek geçiriyor. Diğer yarısını ise her şey yolunda olsa bile bizi bu belirsiz tehlikelerden korumak için harcıyor. Örneğin, güneş çarpması riski nedeniyle futbol oynamamıza izin vermiyor. Balık tutmaya veya yüzmeye gitmek, boğulmamıza neden olabileceği için yasak. Bisiklete binmek, bizleri mutlaka tramvay tekerlekleri altına sürükleyecektir. Bundan dolayı annemizin bizleri yaşlanana kadar evin bir odasına kilitleyeceğini düşünürdüm."[65]

Sibâ'î'nin hayatında annesinden ve babasından sonra en fazla etkiye sahip olan yakını anneannesi ve babaannesi olmuştur. Küçük yaşlardan itibaren bu iki insan onun hayatında önemli rol üstlenmiştir. Birbirine zıt karaktere sahip olan büyükannelerinden babaannesi Ümmü Tâhâ iyiliği, anneannesi Seyyide Hanûme ise kötülüğü temsil etmektedir. Anneannesinin, Sibâ'î'nin abisi Mahmut'a aşırı sevgi besleyip kendisine iyi davranmaması sebebiyle ikili arasında sıcak bir bağ kurulamamıştır. Sibâ'î'nin anneannesi hakkında söylediklerine bakılırsa anneannesi Sibâ'î'den nefret etmekte ve bu nefretini gizlememektedir. Nitekim Sibâ'î, anneannesinin himayesinde kaldığı çocukluk yıllarının sıkıntılı geçtiğinden bahsetmektedir.[66] Babaannesi Ümmü Tâhâ, anneannesinin

---

63 Hannân Müfîd, *Yûsuf es-Sibâ'î Seb'atü Vücûh* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2005), 19.

64 Reşâ Muhammed Mahfûz Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye* (Cami'atü'l-Mansûra, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2004), 65. Yusuf es-Sibâ'î, annesine olan sevgisinin ve bağlılığının bir neticesi olarak edebi eserlerinde özellikle de romanlarında, hayatını evlatlarına adayan bu fedakâr anneyi gerçeğe çok yakın surette resmetmiştir. Onun bu yaklaşımı aile bağlarını sadakatle tasvir ettiğinin delili olmakla birlikte başta kendi ailesi olmak üzere gerçek dünyada en değerli olanın insani teamüller olduğunu göstermektedir.

65 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 65.

66 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 66.

aksine ebeveynleri gibi birçok ahlâkî değer aşılamıştır. Karakterinde, tavır ve davranışlarında insan sevgisini babaannesi yerleştirmiştir. Dünyada var olan tüm kötülüklerine rağmen ömrünün sonuna kadar ebeveynlerinin ve babaannesinin kendisine kazandırdığı ahlâkî değerleri ve hümanist yaklaşımı korumayı sürdürmüştür.[67]

Sibâ'î'nin edebiyata olan tutkusu babasından önce babaannesi Ümmü Tâha ile başlamıştır. Ninesinin sadece sevgisinden ve şefkatinden değil aynı zamanda anlattığı çeşitli hikayelerden de istifade etmiştir. Bu yönüyle babaannesi onun ilk hocasıdır. Sibâ'î de kendisine ayrı bir itina ve sevgi ile yaklaşan babaannesine *el-Bahs 'an Cesed* romanını ithaf ederek ona olan sevgisini dile getirmiştir: Beni seven ilk insana…sevdiğim ilk kadına…en maharetli hikayeciye ve en tatlı romancıya. Babaanne Ümmü Tâhâ'ya armağan olsun."[68]

Sibâ'î'nin kökleri, Mısır'ın tanınmış büyük ailelerinden biri olan "Benî 'Alî" (Hz. Ali'nin soyundan gelenlere) kadar uzanmaktadır. Bu aile, bir zamanlar Fas yönetiminde hâkim güç olan ve Hz. Hasan soyundan gelen Fas kökenli el-Edârise krallarının soyuna mensuptur. Ailenin bilinen ilk üyesinin Arap yarımadasından Mısır'a göç ettiği ve bir süre Mısır'ın Asyût kentinde ikamet ettikten sonra başkent Kahire'ye yerleştiği düşünülmektedir. Benî Ali ailesi Mısır'da geçmişte olduğu gibi günümüzde de değerini muhafaza etmektedir. Mısır vakıflar bakanlığı, Hz. Ali'nin soyundan gelenlere sahip oldukları bu değerli nesebin bir armağanı olarak yıllık mükâfat vermektedir.[69]

Sibâ'î'nin ailesi bir müddet sonra yaşadıkları yer olan ed-Derbü'l-Ahmar mahallesinden Seyyide Zeyneb mahallesine taşınmıştır. Mısır yerlisinin ikamet ettiği bu mahalle ve civarında yer alan Cüneyne Nâmîş, Ebû'r-Rîş, en-Nâsiriyye, el-Mübtediyân, Seyyidü'l-'Atrîs gibi diğer mahalleler Sibâ'î'nin mahalle kültürünü yakından tanımasını sağlamıştır. Bu yıllarda hafızasına kazınan izlenimleri hikâyelerinde ve romanlarında ele aldığı konuların ve karakterin tasvirinde kullanmıştır.[70]

Sibâ'î ilk öğrenimine Seyyide Zeynep mahallesindeki Muhammed Ali okulunda başlamış ve buradan mezun olduktan sonra eğitimine Hidiv lisesinde devam etmiştir. Lisede her türden makale, kitap ve özellikle de kısa hikâye ve roman okumayı çok sevmesine

---

67 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 67.
68 Yûsuf es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1953), 138.
69 Müfîd, *Yûsuf es-Sibâ'î Seb'atü Vücûh*, 16.
70 Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 138.

rağmen, eğitim hayatının ilk yıllarında başarılı olamamıştır. Genel olarak okul hayatından özellikle de biyoloji, kimya ve fizik gibi sayısal derslerden nefret etmiştir. Nitekim Sibâ'î, eğitim hayatının olumsuz hatıralarıyla dolu bu yıllarından şöyle bahsetmektedir:

> "Bütün vaktimi merdivenlerinde geçirdiğim okul yıllarım pek parlak değildi. O yıllarda zihnim dağınıktı, aklım da yerinde değildi. Sembollerden, denklemlerden ve kimyasal karışımlardan bir şey anlamıyordum."[71]

> "Derslere karşı antipati duyardım ve dikkatimi verip öğrenmek için kendimde gerekli motivasyonu bulamazdım. Yine de öğretmenler ve öğrenciler arasında zeki olduğuma dair söylentiler yayılmıştı. Ancak tembel ve umursamaz biriydim ve bu ikisine inancım tamdı. Fakat zeki olduğum ile ilgili durum farklıydı. Zekâ konusunda kendimi inkâr eden ilk kişi bendim, çünkü zekadan tamamen yoksun olduğuma inanıyordum. Bu hususta beni en iyi tanıyan kişi annemdi. Çünkü ben, aptalca tavır ve davranışlarımı sürekli ona gösterirdim. Ayrıca geometri, cebir ve matematik gibi sayısal derslere antipati duymam ve bu derslerdeki başarısızlığım da zekâmın ve entelektüel yetilerimin eksik olduğunun en açık kanıtları gibi görünüyordu."[72]

Öğretmenlerinin genel kanaati de Sibâ'î'nin tembel bir öğrenci olduğu yönündedir. Ancak edebiyat ve resim öğretmeni diğerlerinden farklı olarak Sibâ'î'nin tembel değil sayısal derslere karşı ilgisi olmadığını düşünmektedir. Nitekim edebiyat ve resim derslerinde oldukça başarılı olduğunu yazdığı kompozisyonlarla ve çizdiği resimlerle kanıtlamış, hocalarının beğenisini kazanmıştır. Bu durum, onun tembel olmadığını, sadece ilgi alanının farklı olduğunu göstermektedir.

> "Yetenek ve kabiliyet olarak adlandırdıkları şey hakkında herhangi bir şey bilmiyordum. Sadece hoşuma giden bazı konularla ilgili kompozisyon yazıyor, ilgimi çeken ve sevdiğim şeyleri resmediyordum. Edebiyat ve resim öğretmenim yazdıklarımı ve resmettiklerimi sevinçle karşılıyorlar, beni en yüksek puanlarla ödüllendiriyorlardı. Fakat onları sevindirmem çok uzun sürmüyordu. Yazmak ve resmetmek konusundaki hevesim çabuk tükeniyordu. Benden kendimi derslerime verip sabırlı olmamı, kurallara ve kaidelere riayet ederek meseleye yaklaşmamı bekliyorlardı. Ben ise yoğunlaşmaktan ve dersin kurallarından, ilkelerinden ve araştırma yapmaktan nefret ediyordum."[73]

---

71 'Alâüddîn Vahîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî* (Rûzü'l-Yûsuf, 1979), 27.
72 Yûsuf es-Sibâ'î, *Ugniyyât* (Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.), 19, 20.
73 Sibâ'î, *Ugniyyât*, 20.

Lise ikinci sınıf öğrencisi Sibâ'î, edebiyat alanındaki temel bilgileri babasından öğrenmiştir. Ancak onun vefatı üzerine, 1930 yılında annesi Seyyide Âişe'nin himayesinde amcası Tâhâ es-Sibâ'î'nin yaşadığı Cüneyne Nâmîş kentinin Şubra beldesine taşınmak zorunda kalmıştır. Bu bölge, Sibâ'î'nin yaşadığı mekânın ve burada gözlemlediği şahsiyetlerin eserleri üzerindeki etkisini ve toplumcu gerçekçi yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Aynı zamanda, Ebu'r-Rîş ve Cüneyne Nâmîş adlı kısa hikayelerine de ilham kaynağı olmuştur.[74]

Babasının vefatı sebebiyle eğitimine ara vermek zorunda kalan Sibâ'î, burada bulunan Şubra lisesinde yeniden eğitimine başlamıştır.[75] Bu lisede edebî hayatına ilk adımlarını atan Sibâ'î, *Fevka'l-Envâ'* başlıklı ilk kısa hikâye çalışmasını 1934'te lisenin okul dergisinde yayımlamıştır.[76] Sibâ'î'nin gayretleri neticesinde çıkarılan bu dergide yayımlanan kısa hikâye çalışması, 1947'de *Etyâf* isimli ilk derleme eserinde tekrar yayımlanmıştır. Edebî hayatına kısa hikâye yazarlığıyla başlayan Sibâ'î, bu alanda eser vermeyi sürdürmüştür. İlk başarılı çalışmasının ardından 1935 yılında *Tebbet Yedâ Ebî Lehebin ve Tebbe* isimli ikinci kısa hikayesini kaleme almış ve Ahmed es-Sâvî Muhammed'in (1989) baş editörlüğünü yaptığı *Mecelletî* dergisinde yayımlamıştır. Aynı yıl içinde liseden mezun olan Sibâ'î, yine sene içinde amcasının kızı Devlet es-Sibâ'î ile evlenmiştir. 1935 yılının kasım ayında o dönem Maliye Bakanlığında üst düzey bir görevde bulunan amcası Tâhâ es-Sibâ'î'nin yardımıyla askeri okula kaydolmuştur.[77] Sibâ'î askeri eğitimini iki yıl gibi kısa bir sürede tamamlayarak 1937 yılında mezun olmuş ve ardından atlı süvari birliğinde subay olarak görevlendirilmiştir.[78] Askeri hayatında birçok başarıya imza atan Sibâ'î, 1939 yılında personel savaş sertifikasını almaya hak kazanmıştır. Askerliğinin yanında akademik alanda da çalışmalarını sürdürmeye çalışan

---

74 Müfîd, *Yûsuf es-Sibâ'î Seb'atü Vücûh*, 25.

75 Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 138.

76 Hamdî es-Sekkût, *Kâmûsü'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2007), 871.

77 Müfîd, *Yûsuf es-Sibâ'î Seb'atü Vücûh*, 27-29. Askeri okulu tercih etmesinin arka planında ise şu anekdot yer almaktadır: Kral Fuâd'ın ölümü üzerine çok sayıda insan kale meydanında kralı son yolculuğuna uğurlamak için düzenlenen veda alayını izlemektedir. Alayın başında ise asil beyaz ata binmiş bir süvari bulunmaktadır. Yusuf es-Sibâ'î de bu törene katılanlar arasındadır. Beyaz atlı süvariyi görür görmez etkisinde kalmış ve şayet bir gün kendisine kral veya atlı süvari olması konusunda tercih hakkı tanınırsa tercihini kesinlikle atlı süvari olmaktan yana kullanacağını söylemiştir. Bk. Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 138.

78 es-Sekkût, *Kâmûsü'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, 871.

Sibâ'î, "Mısır basınında hikâye" başlıklı doktora tez çalışmasını yoğun iş temposu nedeniyle tamamlayamamıştır.[79]

Sibâ'î, 1943 yılında mezun olduğu askeri okula tarih dersi hocası olarak göreve başlamış,[80] 1944'te üstün dereceli kurmay subay sertifikası almaya hak kazanmıştır. 1949-1952 yılları arasında askeri müzenin müdürlüğünü yapmış ve askeri okulun idaresini üstlenmiştir. Askeriyeden emekli olduktan sonra Kahire'deki Camiatü Fuâd el-Evvel üniversitesi basın enstitüsünden diploma almıştır.[81] Askeri alandaki son görevini 1954 yılında süvari birliğinde müdür vekili ve eğitim birlikleri komutanı olarak yapan[82] Sibâ'î, askeri kariyerinin ardından sivil hayata geçerek edebî ve sosyal alanda çeşitli görevler üstlenmiştir. Bu kapsamda birçok derginin baş editörlüğünü yapmış, 1953'te Arap dünyasının en geniş kitleye sahip edebiyat dergisi olan *er-Risâletü'l-Cedîde* dergisinin baş editörü olarak çalışmaya başlamıştır. 1958'de derginin kapatılmasının ardından sanat, edebiyat ve sosyal bilimler yüksek meclisinde sekreterlik görevine devam etmiştir. Ayrıca Afro-Asya halkları yardımlaşma kuruluşunun genel sekreterliğini yapmıştır.[83] 1960 yılında *el-Cumhuriyye* gazetesinde çalışmış ve aynı yıl içinde *Rûz el-Yûsuf* isimli yayınevinin yönetim kurulu üyesi olmuştur.[84] 1961 yılında yayınevi kamulaştırıldıktan sonra *Rûz el-Yûsuf*'un komisyon başkanı, 1967'de *Âhiru Sâ'a* dergisinin baş editörü olmuştur.[85] 1970 yılında da Lenin Barış ödülü almaya hak kazanmıştır. 1971'de Dâru'l-Hilâl dergisinin yönetim kuruluna başkanlık yapmış, yazarlar ve sinema eleştirmenleri cemiyetinin fahri başkanı seçilmiştir. Mart 1973'te Enver Sedat tarafından kültür bakanı olarak atanmış ve Ekim 1973 savaşının başlarına kadar bu göreve devam etmiştir. 1976'da el-Ehrâm müessesesinin yönetim kurulu üyesi, 1977'de de Mısırlı gazeteciler Sendikasının temsilcisi olmuştur.[86]

Sibâ'î, askeri ve edebî hayatında pek çok ödüle layık görülmüştür. Edebiyat alanında devlet liyakat ödülü kazanan Sibâ'î, kültür bakanı olduğu için bu ödülü reddetmiştir.

---

79 Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 138.
80 es-Sekkût, *Kâmûsü'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, 871.
81 Muhammed Abdülaziz ed-Desûkî, "et-Tecribetü'l-Vicdâniyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î", *Mecelletü'l-Kıssa* 4/15 (Mârs 1978), 19; Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 138; Hâris Mübîn, "Yûsuf es-Sibâ'î: Hayatüh ve Hıdmâtühü'l-Edebiyye", *Mecelletü'l-Kalem* 13/13 (2009), 2.
82 Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 138.
83 ed-Desûkî, "et-Tecribetü'l-Vicdâniyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î", 19.
84 Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 138.
85 Müfîd, *Yûsuf es-Sibâ'î Seb'atü Vücûh*, 23.
86 Seyyid, "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", 623.

Şövalye sınıfından İtalya devlet liyakat nişanı verilmiştir. 1976 yılında Mısır Devleti tarafından birinci dereceden nişanla ödüllendirilmiştir. *Rudde Kalbî* ve *Cemîle el-Cezâiriyye* adlı eserleri sinemaya uyarlandığı için en iyi hikâye, en iyi diyalog ve en iyi senaryo ödüllerini almıştır. Ayrıca, Mısır sineması çok sayıda romanını beyaz perdeye taşımıştır. En ünlü uyarlamaları arasında *el-Leyletü'l-Ahîra*, *Ardu'n-Nifâk*, *Beyne'l-Atlâl* ve *İnnî Râhile* bulunmaktadır.[87]

Sibâ'î, 18 Şubat 1978 Cuma günü, Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa'da iki kişinin planladığı suikast sonucu hayatını kaybetmiş ve cenazesi Mısır'da askeri törenle kaldırılmıştır.[88] Bu suikast, dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın Filistin ziyareti sonrasında, 1978 yılında Lefkoşa'da düzenlenen Afro-Asya dayanışma örgütü konferansına Mısır'ın kültür bakanı olarak katıldığı esnada gerçekleşmiştir. Suikastın ardından bir Mısır özel askeri birliğinin, katili yakalamak için Larnaka Uluslararası Havalimanına inmesi ve Kıbrıs makamlarını bilgilendirmemesi Mısır-Kıbrıs ilişkilerini olumsuz etkilemiş, Mısır'ın Kıbrıs ile diplomatik ilişkilerini kesmesine yol açmıştır. Suikastın sorumluluğu daha sonra Ebû Nidal Örgütü'ne yüklenmiştir.[89]

1.2. Edebî Kişiliği

Sibâ'î'nin edebî kişiliğinin oluşmasında doğuştan gelen yeteneklerinin yanı sıra ailesinin özellikle de babası Muhammed es-Sibâ'î'nin[90] önemli bir rolü bulunmaktadır. Babası yazdığı eserlerini ilk olarak Sibâ'î'ye sunmakta, yayımladığı eserlerini birlikte gözden geçirmekte ve yazdıklarını yayınevlerine onunla göndermekte idi. Bu durum, Sibâ'î'nin

---

87 Şîrîn Subhî, "يوسف السباعي ,*ديوان العرب*" (Erişim 17 Nisan 2021).

88 es-Sekkût, *Kâmûsü'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, 871.

89 Muhammed Hamdî, *Kâmûsü't-Tevârîh* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ekâdemiyye, 2014), 661.

90 Muhammed es-Sibâ'î, yazdığı makaleleri, kısa hikayeleri ve dünya edebiyatının güzide eserlerinden yaptığı tercüme eserleriyle ve Arap diline uyarlama çalışmalarıyla Arap edebiyatının modernleşmesinde öncülük eden şahsiyetler içerisinde yer almaktadır. Arap şiirine ve nesrine vakıf olduğu ölçüde modern Batı felsefesine de vakıf olan Muhammed es-Sibâ'î, Thomas Carlyle'ın *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History* romanını *Ebtâl, 'İbâdetü'l-Ebtâl ve'l-Butûle fi'l-Târîh* ismiyle Arapçaya çevirmiştir. Abdurrahman el-Berkûkî'nin çıkardığı *el-Beyân* gibi dergilerde makaleleri bulunan Muhammed es-Sibâ'î *el-Feylesûf* adlı romanını tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Ölümünden yıllar sonra oğlu Yusuf es-Sibâ'î, romanı tamamlayarak 1952'de yayımlamıştır. Önsözünü Tâhâ Hüseyin'in kaleme aldığı bu romandaki olaylar Seyyide Zeyneb mahallesinde geçmekte ve 20. yüzyılın ilk onlu yıllarını anlatmaktadır. Hasan Efendi romanın isminin verildiği filozoftur ve sivil bir okulda İngilizce öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Muhammed es-Sibâ'î Hasan Efendi'nin duygusal yönden çıkmaza girdiği sıkıntıları canlı biçimde bu romanda betimlemiştir. Bk. el-Mutî'î, *Mevsû'atü Ricâl ve Nisâ min Mısr*, 824.

edebiyata olan tutkusunun giderek artmasını sağlamıştır.[91] Sibâ'î, babasıyla yaşadığı bu anısını şu şekilde anlatmaktadır:

> "Roman yazma konusunda heyecanlanmamı sağlayan şeyin genetik mi yoksa çevrenin etkisi mi olduğunu kesin olarak bilmiyorum. Denemelerime başladıktan bir yıl sonra yazdıklarımın bir kısmını Selâme Mûsâ'nın *Mecelletü'l-Hilâl*, *el-Mecelletü'l-Cedîde* ve Ahmed es-Sâvî'nin çıkardığı *Mecelletî* gibi dönemin meşhur bazı dergilerinde yayımlayabildim. Tek bildiğim benim hayatımı etkileyen ve beni yönlendiren yazarın babam olduğu gerçeğidir."[92]

Babasının Yusuf es-Sibâ'î üzerindeki etkisi, sadece edebiyat tutkusuyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dil üslubu açısından da derinden etkilemiştir. Bu etki, Sibâ'î'nin ilk yazma denemelerinde kullandığı ağdalı dilde açıkça görülmektedir. İtnâb (sözü gereğinden fazla uzatma), terâdüf (benzer kelimeleri kullanma), Kur'ân, hadis, hikmetli söz ve şiir üslubunu taklit etme bu ağdalı dilin karakteristik özelliğidir.[93] Sibâ'î, dil üslubu bakımından babasından etkilenmesini şu sözlerle itiraf etmektedir:

> "Babamım üslubunu taklit etmeye çalışıyordum. Dil becerilerimin tamamını onun yazdıkları sayesinde kazandım. Onu taklit etmek zorluklarla doluydu. Çünkü o, Arap edebiyatının büyük bir dil mirasına sahipti ve benim bilgim onun birikiminin özeti gibiydi. Onun üslubunda en çok ilgimi çeken şey, tadmîn (tazmin)[94] üslubundaki hâkimiyetiydi. Bu üslup, yazarın metnin içine ayet veya şiir gibi unsurları akıcı bir şekilde dahil etmesidir. Bu unsurları metnin bir parçası gibi göstererek onunla bütünleştirir; yabancı veya dışarıdan alınmış bir unsur gibi değil, kendi içeriğinin organik bir parçası gibi sunar. Bu, onun metinlerinin belirgin üslubuydu. Hatta tercüme eserlerinde bile kendini açıkça gösteriyordu. Şiirle ilgili deneyimim yeterli olmamasına ve şiir dili bana zor gelmesine rağmen ilk romanlarımda bu üslubu kullanmaya çalıştım. Son romanımda da bu üsluptan tamamen kurtulabildiğimi

---

91 Robert B. Camphell, *A'lâmü'l-Edebi'l-'Arabiyyil-Mu'âsır* (Beyrut: el-Ma'hedü'l-Almânî li'l-Ebhâsi'ş-Şarkiyye, 1996), 705; Lûsî Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisü'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'ıyye* (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye el-Lübnâniyye, 2007), 18.

92 Yûsuf Es'ad Dâgir, *Masâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye* (Beyrut: el-Mektebetü'ş-Şarkıyye, 1983), 4/340.

93 Yûsuf eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse* (Kahire: Merkezü'l-Hadârati'l-'Arabiyye, 2003), 70; Cürcânî es-Seyyid eş-Şerîf, *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü: (Tarifat)*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 24,59.

94 Tadmîn (tazmin) üslubu hakkında Bk. İsmail Durmuş, "Tazmin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/204.

düşünmüyorum. Babamın üslubunda taklit etmeye çalıştığım bir diğer şey seci sanatını kullanma becerisindeki olağanüstü yeteneğiydi."[95]

Babasının edebiyatçı olması nedeniyle yaşadıkları ev, edebiyatçıların toplanıp sohbet ettiği bir ilim meclisi haline gelmiştir. Bu mecliste edebiyattan felsefeye, tarihten bilime kadar birçok konuda sohbetler gerçekleştirilirken, küçük Sibâ'î hem bu sohbetlere kulak misafiri olmuş hem de babasının kütüphanesinde vakit geçirmiştir. Edebiyata olan tutkusu da bu ortamda yeşermeye başlamıştır.[96] Bu ilmi ortam sayesinde erken yaşlarda okumaya alışkanlık kazanan Sibâ'î, aynı zamanda babasının tercüme ettiği Batı edebiyatının önemli eserlerini de okuma fırsatı bulmuştur. Sibâ'î'nin edebî kariyerini kısa hikâye ve roman yazarlığına adamasında ve bu alanda yetkinleşmesinde, babasının yabancı dildeki hikayeleri ve romanları tercüme etmesinin büyük etkisi olmuştur.[97] Shakespeare, Tolstoy, Antûn Çehov, Dostoyevski, Anatole France gibi Batı Edebiyatı'nın öncü isimleriyle de bu edebî ortam sayesinde tanışma fırsatı elde etmiştir.[98]

Erken yaşlarda hem Arap hem de Batı edebiyatına aşina olan Sibâ'î, gittiği okullarda da edebiyatla ilgilenmeye devam etmiştir. Nitekim *Kelîle ve Dimne*, *Elf Leyle ve Leyle*, *Seyf b. Zîyezen* gibi hikayeler ile bu okullarda tanışmıştır. Ayrıca birçok şiir ezberlemiş ve Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmiştir. Bunun yanında dönemin meşhur yazarlarından Ahmed Şevkî'nin şiirlerine ve piyeslerine de ilgi göstermiştir.[99]

Arap ve Batı edebiyatından okumalarının ardından yazma denemelerine başlamıştır. İlk girişimleri zecel türünden şiirler ve kısa hikâyeler yazmak olmuştur. Ayrıca Arap müziğinin geleneksel ve popüler vokal müziği *maval* türünde denemeler yapmış ve okuduğu lise için marş yazmıştır. Bu girişimler arasında kendisinin editörlüğünü, mizanpajını ve ciltlemesini yaptığı özgün dergiler de yer almıştır. Bir hobi olarak başlayan yazarlık girişimleri eğitim hayatında da devam etmiştir. Şubra Lisesi'nde okuduğu yıllarda okul dergisinde yayımlanan *Fevkâ'l-Envâ*' (1934) isimli ilk kısa hikayesi okul idaresinin dikkatini çekmiş ve kendisine idare tarafından derginin editörlüğü ve redaksiyon görevi verilmiştir.[100] Bu kısa hikâye, daha sonra yayımlayacağı

---

95 Muhammed es-Sibâ'î, *Kısas Rûsiyye* (Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.), 8-9.
96 B. Camphell, *A'lâmü'l-Edebi'l-'Arabiyyil-Mu'âsır*, 2/705; Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisü'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'ıyye*, 18.
97 Tâhir et-Tanâhî, *Hadîkatü'l-Üdebâ'* (ed-Dâru'l-Kavmiyye, ts.), 122.
98 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 70; et-Tanâhî, *Hadîkatü'l-Üdebâ'*, 122.
99 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 70; el-Mutî'î, *Mevsû'atü Ricâl ve Nisâ min Mısr*, 824.
100 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 72-73.

eserlerin habercisi olmuştur. Kısa bir süre sonra *Tebbet Yedâ Ebî Lehebin ve Tebbe* isimli kısa hikayesi 1935 yılında *Mecelletî* isimli resmi dergide yayınlanmıştır. Bundan sonra yayın dünyasının kapıları kendisine tamamen açılmış ve *Müsâmerâtü'l-Ceyb* dergisinin haftalık sayılarında hikâye yazarı olarak yer almıştır.[101] Ayrıca *el-Mecelle*, *Cemâ'atü Apollo*, *es-Siyâsetü'l-'Usbû'iyye* gibi dönemin önemli edebiyat dergilerinde yazıları yayınlanmıştır. Askeri kolejde eğitim almaya başlaması yazarlık faaliyetlerinin duraksamasına neden olmuştur.[102]

Yazarlık hayatına ilk adımlarını kısa hikâye denemeleriyle atan Sibâ'î, 1947 yılında yayımladığı *Nâibü 'Azrâîl* isimli eseriyle roman alanında ilk eserini ortaya koymuştur. Bu romanı, okurlar tarafından büyük beğeni toplayınca, roman yazarlığına devam etmiş ve bu alanda uzmanlaşmıştır. Öte yandan kısa hikâye yazmayı da bırakmayan Sibâ'î, anlatı türleri içerisinde kendisine en uygun olanın roman olduğunu dile getirmekten de geri durmamıştır:

> "Kısa hikâye yazma deneyimimden sonra, romanın benim için en uygun anlatı türü olduğunu fark ettim. Bunun basit bir sebebi vardı; roman hacim ve üslup bakımından herhangi bir surette beni sınırlamamıştı. Roman sayesinde diyalog, olay örgüsü, betimleme ve iç monolog gibi çeşitli yöntemlerle ifadelerimi özgürce aktarabildim."[103]

Kendisine rol model olarak benimsediği babasını erken yaşlarda kaybetmesi edebî kişiliği ve psikolojisi üzerinde derin izler bırakmıştır. Romanları başta olmak üzere yazacağı eserlerin büyük çoğunluğunda ölüm problemini sıklıkla ele alışı ve hatta birçok eserinin ana temasını oluşturması, babasının vefatı nedeniyle içinde bulunduğu psikolojik durumun sonucu olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum babasının onun hayatında ne kadar önemli bir figür olduğunu kanıtlar niteliktedir.[104]

Sibâ'î'nin edebî kişiliğini şekillendiren hususlardan bir diğeri babasının vefatı sonrasında ailesinin yaşam şartlarının olumsuz manada değişmesidir. Bu vefat neticesinde aile bireyleri birbirine kenetlenerek zorluklarla hep birlikte mücadele etmiştir. Hayatının her

---

[101] Lise yıllarında yayımladığı dergi de yine babasının ölümünden duyduğu acıyı hafifletmek için uğraşı olduğu söylenmektedir. Arkadaşları bu halinden dolayı onu hüzünlü öğrenci ismiyle çağırmaktadır. Bu hüzünlü öğrenci o yıllarda bile yüreğindeki nüktedan ve eğlenceli ruhu kaybetmemiştir. Bk. Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisü'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, 18; et-Tanâhî, *Hadîkatü'l-Üdebâ'*, 122.

[102] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 73.

[103] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 73.

[104] B. Camphell, *A'lâmü'l-Edebi'l-'Arabiyyil-Mu'âsır*, 2/705.

alanında disiplinli ve gayretli olmasını sağlayan bu durumu Sibâ'î'nin şöyle ifade ettiği görülmektedir:

> "İnsanın temel sorumluluğu her zaman görevini ciddiyetle yerine getirmesi ve bu konuda azami çaba sarf etmesidir. Her bireyin yurttaş olarak öncelikli sorumluluğu ister çiftçi, memur ister öğrenci, asker olsun kendi işini her zaman dürüstlük ve özenle yerine getirmesidir. Bu anlayışla okul yıllarımda, derslerime tüm dikkatimi verdim ve bunu ulusal bağımsızlık mücadelesine bir katkı olarak gördüm. Zira o zamanlar, ülkeyi karmaşık ve çürümüş bir parti çatışması sarmıştı. Bu, Mısır'a resmi bağımsızlık verilmesinin hemen sonrasıydı. Ancak İngiliz işgali, yasalarıyla ağır bir şekilde hüküm sürüyor ve etkisi ülkenin her yerinde görünüyordu. Yine bu dönemde farklı siyasi partiler; İngiliz otoritesine, kraliyet ailesine ve yarı feodal toprak sahiplerine tabi idi. Bu partilerin tamamı öğrenciler ve gençlerin meşru duygularını sömürüyordu. Ancak, ben asla o çürük siyasi partilerin provokatörlerinin gözetiminde yapılan gösterilere katılmadım. Her zaman kalbimin derinliklerinde, ülkeyi İngiliz işgalinin tüm etkilerinden, yolsuzluklardan ve sömürüden kurtarmanın acil bir ihtiyaç olduğunu hissediyordum. Bu nedenle, bu konuları başlangıçtan beri romanlarımda ve hikayelerimde eleştiri yoluyla ayrıntılı olarak ele aldım. 23 Haziran 1952 Devrimi'nin liderleriyle bir bağ kurdum ve ulusal bağımsızlık mücadelemiz için gerçek çözümü orada buldum."[105]

Sibâ'î'nin edebî kişiliğinin şekillenmesinde ailesinin yanı sıra yaşadığı çevrenin de etkili olduğu görülmektedir. Çocukluğunun geçtiği Rûm mahallesi, babasının vefatından sonra taşındıkları *Seyyide Zeynep* mahallesi, *Cüneyne Nâmîş*, *Ebu'r-Rîş*, *Seyyidî Zeyhum*, *Mâverdî*, *Seyyidi'l-Habîbî*, *el-Bikâle*, *es-Seyyide ve Zeyne'l-'Âbidîn*, *el-Halîcü'l-Mısrî*, *en-Nâsıriyye*, *el-Mübtediyân*, *Seyyidü'l-'İtrîs* gibi gezip dolaştığı yerel halkın yaşadığı mahalleler kısa hikayelerinde ve romanlarında canlı biçimde işlenmiştir.[106] Romanlarının ve kısa hikayelerinin birçoğunun atmosferini yetiştiği mahalle ortamının oluşturması, bu etkiyi apaçık ortaya koymaktadır.

1.3. Yaşadığı Dönemde Sosyal ve Siyasi Ortam

Mısır, 20. yy.'ın başlarından itibaren bir dizi önemli siyasi ve toplumsal olaya tanıklık etmiş; 1919 ve 1952 devrimleri, Onun siyasi ve toplumsal yapısını köklü biçimde

[105] B. Camphell, *A'lâmü'l-Edebi'l-'Arabiyyil-Mu'âsır*, 2/705.
[106] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 71.

değiştirmiştir. Bu devrimler sonucunda Mısır'da demokratikleşme, sosyalizm ve milliyetçilik gibi yeni fikirler ve hareketler yaygınlık kazanmıştır. Bu değişim edebiyatta da önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamış, siyasi ve toplumsal değişiklikler edebî eserlerde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Mısır'ın önde gelen yazarlarından biri olan Yusuf es-Sibâ'î, bu değişimleri eserlerinde yansıtan önemli yazarlardan biridir. Romanlarında, dönemin siyasi rejimi ve bu rejimin işleyiş mekanizması ile ilgili görüş ve fikirlerini açık biçimde yansıtmaktan çekinmemiştir. Özellikle *Nâdiye* romanında, ideolojik olarak benimsediği ve fiili olarak yanında yer aldığı Mısır'ın eski devlet başkanı Cemal Abdünnâsır'ın siyasi fikirlerinin yanı sıra sosyalizm ve komünizmle ilgili düşüncelerine ve dönemin siyasi meselelerine sıklıkla yer vermiştir.[107]

Mısır'ın yanı sıra diğer Arap ülkeleri açısından da siyasi manada istikrarın ve huzurun ortadan kalktığı bu dönemde, Arap ülkeleri Batılı güçlerin sömürgeci politikalarına karşı direniş göstermiş ve bağımsızlığı uğruna mücadele vermiştir. Batılı devletlerin sömürgeci tavırları, Arap ülkeleri ile Batılı devletler arasında şiddetli savaşların ve çatışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Arap halkları siyasi rejimleri devirmek ve kendi ülkelerinde bağımsızlık sağlamak amacıyla devrimler gerçekleştirmiştir.[108]

Hayatı boyunca pek çok siyasi ve toplumsal olaya tanıklık eden Sibâ'î'nin çocukluk yılları Mısır'ın ilk büyük halk ayaklanması olan 1919 devrimiyle başlamıştır. Avam tabakadan aydın ve aristokrat tabakaya kadar toplumun her kesiminden bireyin topyekûn katılımıyla gerçekleşen bu devrim, 'Urâbî Paşa ayaklanmasının başarısız olması neticesinde 1882 yılında İngiltere tarafından işgal edilen Mısır'ın devlet idaresinde oluşan aksaklıklar sonucunda meydana gelmiştir.[109] 1919 devrimini kaçınılmaz kılan diğer bir husus; bu dönemde kurulan siyasi partilerin devletin başına gelmek için izledikleri yanlış politikalar, partiler arası rekabetin ve kavganın sonucunda faili meçhul cinayetlerin ve suikastların görülmesidir. Bunun yanı sıra 1906'da yaşanan *Denişvay* hadisesi ve Mustafa Kâmil'in Mısır halkına aşıladığı milli şuurun da bu devrimin meydana gelmesinde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nda Mısırlıların çekmiş olduğu sıkıntılar, sömürgeci devletlerin bağımsızlık vaatlerini yerine getirmemeleri de Mısır halkına Sa'd Zağlûl'un kurduğu Vefd Partisi çatısı altında bir araya gelerek ayaklanmaktan başka çare

[107] Yûsuf es-Sibâ'î, *Nâdiye* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1960), 11, 45, 172, 182, 188, 228, 291.
[108] Abdurrahman Şeleş, "Yûsuf es-Sibâ'î ve Melâmihu 'Asrih", *Mecelletü'l-Kıssa* 95 (Mârs 1999), 99.
[109] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 15.

bırakmamıştır.[110] Devrime önderlik eden Sa'd Zağlûl, Abdülaziz Fehmî, Mustafa en-Nehhâs, Senyût Hannâ, Vâsıf Gâlî, Abdülhamid Ebû Hayf gibi şahıslar ve diğer alanlarda milli şuurun oluşması için faaliyet gösterenlerin tamamı Mısır'ın hizmetinde ve bağımsızlığı uğruna çabalamışlardır. Ancak yukarıda isimleri geçen bazı şahısların Vefd partisinden ayrılması ve *el-Ahrâru'd-Düstûriyyûn* partisini ilan etmeleri, kraliyet rejimin devlet yönetimde sahip olduğu bazı haklarını korumaya çalışmasının bir sonucu olarak *el-İttihâd* ve *eş-Şa'b* gibi partilerin kurulması, bu birliğin kısa sürede dağılmasına neden olmuştur. Öte yandan halkın desteğini arkasına alan Vefd Partisi'nin Mısır için en büyük kazanımı, 1919 devrimi neticesinde Mısır'da 19 Nisan 1923'te anayasanın ilan edilmesidir.[111]

1919 devrimi Mısır'ın bağımsızlığını kazanması yolunda gelecek nesilleri mücadele etmeye sevk etmiştir. Bu dönemde Sibâ'î gibi önemli bir figür hem devlet kadrosunda görev alarak hem de edebiyatıyla bağımsızlık mücadelesine destek vermiştir. Romanları aracılığıyla Mısır halkını bağımsızlık mücadelesine hazırlamış ve gelecek devrimlere yönlendirmiştir.[112] Sibâ'î'nin romanları, Mısır halkının siyasi partilerin rolünü ve dönemin politik çalkantılarını anlamasına yardımcı olmuştur. Özellikle *Ardu'n-Nifâk* romanında, Mısır'da siyasi istikrarı sağlamanın zor olduğu vurgusu yapılarak 1919 devrimi sonrasında kurulan siyasi partilerin manipülasyonlarından bahsedildiği görülmektedir:

> "Ülkemizdeki siyasi partiler arasındaki rekabetin olduğu büyük yönetim oyununda nasıl istikrara ulaşabiliriz? Bu oyunda alkış, ıslık, hoplama ve zıplama gibi unsurlar eksik olmamaktadır. Partilerin yaptığı tek şey, mevcut süreci ortadan kaldırmak ve çözüme ulaştırılan bir meseleyi yeniden gündeme getirmektir. Sonuç olarak, siyasi partilerin yönetimdeki yerlerini koruma arzusuyla ülkeyi kısır bir döngüye sokmalarının etkisi altında ne ileriye ne de geriye doğru bir ilerleme kaydediyoruz. Peki, projelerden nasıl yararlanabiliriz? Eğer temel amaçları halka fayda sağlamak değil de propaganda yapmak, yönetimdeki koltukları korumak ve halkın alkışını kazanmak ise? Eğer bu büyük oyun bize ve zihnimiz üzerinde hâkimiyet kurduysa,

[110] 1919 devrimi öncesinde ve sonrasında Mısır'da kurulan siyasi partiler şunlardır: *Hizbü'l-İncilîz* (İngiliz Partisi). İngiliz Partisi'nin önde gelen simaları; Mustafa Fehmî, Nubar Paşa, Muhammed Said. el-Hizbü'l-Hideyvî (Hıdiv Partisi), el-Hizbü'l-Vatanî (Vatan Partisi): Kurucusu Mustafa Kâmil. Hizbü'l-Ümme (Millet Partisi). Bk.'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 16-17.

[111] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 18.

[112] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 17.

> nasıl istikrar elde edebiliriz? Bu büyük oyun, trajikomik bir süreç olan seçimlerle başlar. Parlamento hayatımıza girdiğimizden beri seçimler her zaman sahtekarlık ve hileyle suçlanmıştır."[113]

Siyasi konulara sadece romanlarında değil, aynı zamanda kısa hikayelerinde de yer veren Sibâ'î, *Nâbiga el-Mîda* adlı kısa hikâyede "parası çok olan kazanır" söylemiyle İbrahim el-'Akab karakteri üzerinden seçim sistemini eleştirmiştir. Sigara izmaritleri toplamakla başlayan ve sonrasında bu yolla milyarder olan 'Akab karakteri, rakiplerine ezici bir fark atarak seçimlerde zafer kazanmıştır. Bu da donanımlı veya dahiyane bir zekaya sahip olduğu için değil, maddi gücü sayesindedir. 'Akab parlamentoda ve toplantılar esnasında ülkenin siyasi ve toplumsal meselelerine çözüm aramak yerine, kimse fark etmeden vekillerin yere düşmüş ve ayakları altında ezilmiş sigara izmaritlerini toplamakla ilgilenmektedir. 'Akab örneği üzerinden siyasiler kadar halkı da eleştirdiği anlaşılan Sibâ'î, "yaşasın 'Akab ve yaşasın seçim kanunu" sloganıyla bu duruma tepkisini dile getirmiştir.[114] 1919 devrimi sonrasında anayasanın ilan edilip seçimlerin demokratik olarak yapılmaya başlandığı Mısır'da görülen bu olumsuz durumlara eserlerinde değinen Sibâ'î, halkın desteğiyle gerçekleşen bu devrimin kontrolünün seçkin tabakanın eline geçtiğini ve siyasetin de bu tabakanın nüfuzuna boyun eğdiğini dile getirmiştir.[115]

Mısır, 1919 devrimi sonrası bu çalkantılı siyasi durumun ortasında birinci dünya savaşına girmiş, savaşın sonucunda 1936 yılında İngiltere ile Mısır arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma neticesinde Mısır 1919 devriminde bağımsızlık yolunda elde ettiği kazanımlarını kaybetmiş ve İngiltere'ye kısmen bağımlı hale gelmiştir. Sibâ'î bu anlaşmaya değinmiş ve *Rudde Kalbî* romanının kahramanları Ali ve Süleyman arasında geçen diyalog ile bu duruma işaret etmiştir. Mezuniyet gününün heyecanı içerisinde olan Ali ve Süleyman'ın konuşmalarında Mısır'ı İngiltere'ye bağlı kılan 1936 anlaşmasına karşı tavır aldıkları açıkça görülmektedir. Ayrıca bu konuşmalarda 1919 devriminin neticesinde elde edilen bağımsızlığın kısmen ortadan kalktığına işaret edilmektedir.[116]

1936 anlaşması feshedildikten sonra Mısır'da siyasi partiler arasında zıtlaşmalar ve suikastlar başlamıştır. Bu dönemde kral halkın aleyhine İngiltere ile anlaşma yapmıştır.

---

[113] Yûsuf es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1949), 83.
[114] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 19-20.
[115] Mustafa Abdülaziz, "Nakdü'l-Vâkı' fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î", *Mecelletü'l-Kıssa* 4/13 (Eylül 1977), 41-42.
[116] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 21.

Siyasi partiler, devletin idaresini ele geçirmek için birbiriyle çatışmış ve komplolar düzenlemiştir. Kral ise İngiltere ile anlaşma yaparak gücünü sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu döneme tepki olarak Sibâ'î, *Rudde Kalbî* romanında yozlaşmış kraliyet rejimine, dönemin olumsuz yönlerine ve sömürgecilerin tamahkarlığına değinmiştir. Roman kahramanlarından Süleyman, kralın fotoğrafına işaret ederek; "bu resim başlarımızın üzerinde asılı olduğu sürece sömürgeci devletlerin tahliyesinden hiç ümit yok" şeklinde tepkisini dile getirmiştir.[117] Bu dönemde anayasanın ve parlamenter sistemin işlemez hale gelişi, siyasi partilerin yönetimi baskılaması, öğrencilerin bağımsızlık için yaptıkları protestolar, kralın taraftarları ve sömürgeci İngiltere'nin parlamento üzerinde otorite kurma çabaları gibi olaylar nedeniyle Mısır, siyasi açıdan sıkıntılar yaşamış ve bu durum 1952 devrimine kadar devam etmiştir.[118]

Toplumsal hayatın en az siyasi hayat kadar zorlu bir dönemden geçtiği Mısır'da toplumun yaklaşık yarısı tarımsal mülkiyete veya ticari sermayeye sahipken, geri kalan büyük çoğunluğu ise zor şartlar altında hayatlarını idame etmeye çalışan geniş halk kitlesinden oluşmaktadır. Bu nedenle bu dönemde yazılan romanların çoğunda toplumsal koşulların olumsuz yönleri canlandırılmıştır. Sibâ'î, *İnnî Râhile* romanının baş kahramanları olan Ahmed ile Sâmiye'nin saadetine engel olan fakirlik de bu olumsuz yönlerin bir tezahürü olarak belirmektedir.[119]

1952 devrimi öncesi Mısır; çiftçiler, işçiler, tüccarlar, öğrenciler ve memurlar gibi kesimlerin en çok sıkıntı yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde, orta sınıfa mensup olan bu kişiler, eğitim, kültür ve sanat alanında elde ettikleri birikimler sayesinde burjuvazi olarak adlandırılan orta sınıf içerisinde yer alabilmişlerdir.[120] Aydın kesimin büyük bir kısmı da orta sınıfa mensup kişilerin evlatlarından oluşmaktadır. Muhammed Mendûr, Luis 'Avvâd, Mahmûd Emîn el-'Âlim, Abdülazim Enîs, Necîb Mahfûz, Abdülhalîm Abdullah, Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr, Emîn Yûsuf Gurâb, Mahmûd el-Bedvî, Yusuf es-Sibâ'î, 'Âdil Kâmil, Yusuf Cevher gibi isimler, bu sınıfın aydınlarının önde gelen şahsiyetleridir. Bu aydınlar, toplumun yaşadığı zorlukları ve adaletsizlikleri eleştiren eserler üreterek dönemin sosyal ve siyasi sorunlarına dikkat çekmeye çalışmışlardır.

[117] Yûsuf es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1954), 241.
[118] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 22.
[119] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 93.
[120] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 93.

Romanlar, öyküler ve diğer edebî eserler aracılığıyla toplumun içinde bulunduğu durumu anlatarak halkın sesini duyurmayı amaçlamışlardır. Bu şekilde, orta sınıfın aydınları, toplumun sosyal ve siyasi değişimine katkıda bulunmuşlardır.[121]

23 Temmuz 1952 Devrimi sonrası dönem ise Mısır ve diğer Arap ülkelerinde yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal değişimleri içeren bir süreci ifade etmektedir. Bu değişimler, çeşitli savaşlar, çatışmalar, yenilgiler, zaferler, dönüşümler ve başarıları içermektedir.[122] Sibâ'î, devrim sonrası dönemin siyasi olaylarının canlı biçimde işlendiği *Ardu'n-Nifâk* ve *Rudde Kalbî* romanlarında bu sürece yer vermiştir.[123] Sibâ'î yaşanan bu olayları bir tarihçi gibi kayıt altına almasından dolayı Necip Mahfuz kendisine çağın Cebertisi lakabını vermiştir.[124]

20. yüzyıl Arap dünyasında yaşanan önemli siyasi hadiselerden bir diğeri de 13 Ekim 1973 yılında gerçekleşen Arap İsrail savaşıdır. Mısır'ın Arap koalisyonunun bir parçası olarak yer aldığı bu savaşta Araplar büyük kayıp vermiştir. Savaşa bizzat katılan Sibâ'î, edebî kimliğiyle savaş esnasında yaşananları eserlerine aktarmıştır.[125] Sibâ'î'nin romanlarında bahsettiği tarihi, siyasi olaylardan biri de savaş yıllarında İsrail uçaklarının saldırısına maruz kalan Mısır'ın liman şehri Port Said'te yaşanan çatışmalardır. *Nâdiye* romanında bu çatışmanın yanı sıra Mısır ile Suriye arasında kurulan birliktelik sonucunda düzenlenen sınır ötesi askeri operasyonlara değinilmiştir. Sibâ'î, Mısır ile Suriye arasındaki birlikteliği *Ceffeti'd-Dümû'* romanında, ittifakın bozulması sonucunda yaşanan trajik olayları ise *Leylün lehû Âhir* romanında yer vermiştir.[126]

Sibâ'î'nin yaşadığı dönem Mısır'ın toplumsal hayatında öne çıkan meselelerin başında laiklik konusu gelmektedir. Mustafa Kâmil'in kurduğu Vatan Partisi laikliğe karşı çıkmış, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmaması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte, diğer siyasi partilerin laiklik söylemlerinin daha baskın olması sonucunda devlet adamları, düşünürler ve din adamları arasında tartışılan laiklik meselesi din ile devlet

[121] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 93.
[122] Şeleş, "Yûsuf es-Sibâ'î ve Melâmihu 'Asrih", 99.
[123] Fethî Selâme, *Tatavvuru'l-Fikri'l-İctimâ'î fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye* (Daru'l-Fikri'l-'Arabî, 1980), 146.
[124] Eymen 'Âmir, *Tahiyyeten ilâ Tâhâ Huseyn Yahyâ Hakkî Yûsuf es-Sibâ'î* (Kahire: Dâru Berdî, 2008), 125.
[125] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 21.
[126] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 23.

işlerinin birbirinden ayrılması gerektiği yönünde bir karara varılmıştır. Ancak bu karar, dönemin Kavalalı hanedanını devam ettiren Kral Fuâd tarafından benimsenmemiştir.[127]

20. yüzyıl Mısır toplumunda görülen bir diğer önemli mesele ise kadının özgürleşmesidir. Mısır'da kadının hak ve hürriyeti meselesini ilk defa Kasım Emîn dile getirmiştir. Emîn'den sonra Bahisetü'l-Bâdiye lakaplı Melek Hifnî Nâsıf'ın da ortaya çıkışıyla kadının özgürlüğü meselesi daha fazla gündeme gelmeye başlamış ve Hüdâ Şa'râvî liderliğinde 16 Mart 1919'da kadın haklarını aramak için protestolar yapılmaya başlanmıştır.[128] Kadının özgürleşmesine odaklanan reformistler ise toplumun ilerlemesine engel olan unsurların başında cehaletin, fakirliğin ve hastalığın olduğuna kanaat getirmiş, kadının kültürel olarak bilinçlendirilmesinin ve eğitim almasının bu problemlerin çözüme kavuşmasında kaçınılmaz olduğunu vurgulamışlardır.[129] Toplumu kuşatan cehalet hastalığına 1948'de kaleme aldığı *Yâ Ümmeten Dahiket* isimli kısa hikayesinde yer veren Sibâ'î, toplumun nasıl değişeceği ve kadının özgürlüğüne nasıl kavuşacağından bahsetmiştir. Ayrıca *Sâmiye* karakteri üzerinden kadının erkeğe bağımlı olmaması gerektiği ve bunun için de devrimin zorunlu olduğu mesajını vermiştir.[130]

Sibâ'î, kadının özgürleşmesi meselesini kısa hikayelerinin yanı sıra romanlarında da ele almıştır. 1950 yılında yayımlanan *İnnî Râhile* romanında 'Âyide karakteri aracılığıyla eğitim hakkı ve yaşam tarzı konusunda Mısır kadınına dayatılan prensiplere ve yöntemlere karşı çıkılmıştır. Ayrıca 'Âyide'nin iç dünyasına odaklanılarak, onun özgürlüğe olan özlemi ve duygusal deneyimleri anlatılmıştır. Bu bağlamda 'Âyide gerçek aşkı ve sevgiyi deneyimledikten sonra çevresinin sıkı kurallarına meydan okuyarak ve duygularını serbest bırakarak, kendi iradesini gerçekleştirme yolunda adımlar atmaya başladığı görülmektedir.[131] *Beyne'l-Atlâl* romanında ise kadının cehaletin esiri olmaktan kurtulması için gerçek sevgiye ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir. *Rudde Kalbî* romanındaki aristokrat sınıfa mensup İnci karakterinin, saraydaki bahçıvanın oğlu Ali'ye karşı gerçek duygularını açıkça ifade edememesi ise benzer şekilde Mısır toplumunda hangi sınıfa mensup olursa olsun kadının sevgisine önem verilmediğini göstermektedir.[132]

---

127 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 26.
128 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâ*, 26.
129 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 27.
130 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 31.
131 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 28.
132 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 32.

Sibâ‘î'nin yaşadığı dönemin güncel meselelerinden birisi de toplumsal reformdur. Kısa hikayelerinde ve romanlarında Mısır'ın toplumsal, siyasal ve ekonomik olaylarıyla yakından ilgilenen Sibâ‘î'nin de öncelikli hedeflerinden biri toplumun ıslah edilmesidir. Onun bu fikri yapısının oluşmasında babasının toplumsal reform amacıyla devlet erkanını eleştirdiği yazıları önemli rol oynamıştır.[133] Mısır toplumunda görülen ve bizatihi es-Sibâ'i'nin de romanlarında vurgulamış olduğu sosyal reform çalışmaları, romancı, devrimci, düşünür ve sosyal reformist olarak Sibâ‘î'nin edebî kişiliğinde önemli bir yere sahiptir.[134]

1923-1936 yılları arası dönemde Mısır'ın fikri gündeminde Selâme Mûsâ'nın dünya medeniyetinin beşiğinin Mısır olduğu iddiası ile Tâhâ Hüseyin'in sosyoloji ilminin kurucusu ilan ettiği İbn Haldûn ve onun toplum düşüncesi yer almaktadır. Selâme Mûsâ iddiasını 1922 yılında keşfedilen Mısır Firavunları döneminin en önemli antik tarihi eseri olarak kabul edilen Tût 'Anah Âmûn (Tutankhamun) mezarlığı ile desteklerken, Tâhâ Hüseyin ise İbn Haldûn'un toplum düşüncesinden yola çıkarak iddialarına destek bulmaya çalışmıştır. Tâhâ Hüseyin bu sefer de Selâme Mûsa'yı Şuûbiye hareketini savunmakla itham etmiştir. [135]

Bu dönemde Mısır'ın fikri ortamında yaşanan tartışmaların yanında edebî kavgaların yaşandığı görülmektedir. Bunların başında ta'rîb (Arap diline uyarlama) tartışması yer almaktadır. Bu tartışma 1926'da Tâhâ Hüseyin'in *el-Eyyâm* eserini yayınlamasının akabinde Ahmed Lütfî es-Seyyid'in telif, tercüme ve ta'rîb faaliyetlerine karşı net bir tavır ortaya konulması gerektiğini belirtmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.[136] Zeki Mübarek, *Kevkebü'ş-Şark* isimli dergide "Misâl min Cehli Tâhâ Hüseyin" (Tâhâ Hüseyin'in Cehaletinden Bazı Örnekler) başlıklı makalesini yayımlayarak Tâhâ Hüseyin'e karşılık vermiştir. Bir diğer edebî kavga ise Tâhâ Hüseyin'in Muhammed Hüseyin Heykel'in *Sevratü'l-Edeb* adlı eseri yayımlamasının ardından ortaya çıkmıştır. Tâhâ Hüseyin, Heykel'i *es-Siyâse* dergisinde kaleme aldığı yazılarıyla hicvetmiştir.[137]

[133] Mübîn, "Yûsuf es-Sibâ'î: Hayatüh ve Hıdmâtühü'l-Edebiyye", 501-502.
[134] Müfîd, *Yûsuf es-Sibâ'î Seb'atü Vücûh*, 50.
[135] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 37.
[136] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 34.
[137] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 35.

Bu dönemde tartışılan meselelerden biri de Mahmûd Teymûr'un alevlendirdiği edebî metinlerde fushâ mı yoksa âmmice mi kullanılmalı tartışmasıdır.[138]

Sibâ'î'nin tanıklık ettiği bu fikri ortam Mısır şahsiyeti hakkında profil oluşturmasında önemli rol oynamıştır. Bu şahsiyet sanıldığı gibi fakir, hasta ve bilgisiz olmadığı gibi geçmişinde piramitleri inşa eden potansiyeli günümüzde de taşıyan, zorlu hayat şartlarına rağmen yardımlaşma ve beraberlik ruhunu kaybetmeyen bir yapıya sahiptir. Bu profili en güzel biçimde *Akvâ mine'z-Zemen* isimli kısa hikayesinde tasvir etmiştir.[139]

Sibâ'i'nin yaşadığı dönemin kültürel hayatında değinilmesi gereken başka bir husus ise; siyasi partilerin sözcüsü haline gelen gazetelerin sayısının artmasıdır. Her ne kadar düşünce veya edebiyat alanında yayım yaptıkları görülse de bu gazetelerin öncelikli amaçları takip ettikleri partinin propagandasını yapmaktır. es-Siyâse, el-Müeyyid, el-Belâg, el-Kitâbe, ez-Zemân, Rûzu'l-Yûsuf ve el-Cihâd bunlardan birkaçıdır. Bu gazetelerin aksine sadece edebiyata hizmet eden gazeteler de mevcuttur. Bunlar: el-Muktetaf, Kevkebü'ş-Şark, Mecelletî, er-Risâle (Ahmed Hasan ez-Zeyyât), es-Sekâfe (Ahmed Emîn, el-Küttâb (Âdil Gadbân), 'Ûyûn Zerkâ' (Cemaati Apollo), el-Hilâl, el-Mecelletü'l-Cedîde, el-Üsbû' ve el-Keşkûl.[140]

1.4. Kültürel ve Edebî Faaliyetleri

Sibâ'î, edebiyatçı olmasının yanı sıra hayatı boyunca askeri, idari, sosyal ve kültürel birçok görev üstlenmiştir. Basın sendikası başkanı ve Mısır Yazarlar Birliği başkanı olarak çalışmış, gazete ve dergilerin idari işlerinde bulunmuştur.

Sibâ'î, 1953 yılında edebiyatçı yazar İhsan Abdülkuddûs (1990) ile kendi imkanlarıyla *Nâdi'l-Kıssa'*yı (Öykü Kulübü) kurmuştur. Bir nevi yazarlar forumu haline gelen bu kulüp, kurulduğu andan itibaren romanı yeniden canlandırmış ve *el-Kitâbu'z-Zehebî* isimli hikâye serisinin çıkmasına da vesile olmuştur. Bu hikâye serisiyle roman ve hikâye yazarları ile okurlar arasında güçlü bir bağ kurulması hedeflenmiş, bu sayede okurlar ilk defa Yusuf eş-Şarûnî (2017), Yusuf İdris (1991) ve Mustafa Mahmud (2009) ile tanışmıştır. Edebiyat alanında Nobel ödülüne layık görülen Necîb Mahfûz'un *Kahire*

138 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 34.
139 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 38.
140 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 40.

Üçlemesi'nin[141] geniş bir okur kitlesi tarafından tanınmasında da bu kulübün ve dolayısıyla Sibâ'î'nin büyük etkisi olmuştur.[142]

Nâdi'l-Kıssa bu dönemde Tâhâ Hüseyin (1973), Mahmûd Teymûr (1973), Muhammed Mendûr (1965), Servet Abâza (2002), Alfred Faraj (2005), Abdülmu'tî el-Mesîrî (1971), Hüseyin el-Kabbânî, Abbâs Hıdır, Mahmûd Abdülhalîm Abdullah (1970), Hanîfe Fethî, Süheyr el-Kalemâvî, Emîn Yûsuf Gurâb (1970), Yûsuf İdrîs (1991), Nu'mân 'Âşûr (1987), Gâlib Helesâ (1989), Adnân ed-Dâ'ûk (1986), Abdülvehhâb el-Beyyâtî (1999), Yûsuf Cevher (2001), Mahmûd el-Bedvî (1986), Mustafa es-Sehartî (1983), Abdülaziz ed-Desûkî (2015), Abdu'l-'Âl el-Hamâmsî (2009), Rüstem Kîlânî (2011), Şemsüddîn Mûsa (2002) gibi dönemin önemli edebiyatçıları, eleştirmenleri, tiyatro yazarları ve entelektüel simaları ağırlamıştır. *Nâdi'l-Kıssa*'nın yakınında yer alan Dâru'l-Üdebâ'da haftalık seminerler düzenlenmiştir.[143]

Sibâ'î, *Nâdi'l-Kıssa*'nın yanı sıra *Cem'iyyetü'l-Üdebâ* (Edebiyatçılar derneği), *İttihâdü'l-Üdebâ* (Edebiyatçılar birliği), *İttihâdü'l-Küttâbi'l-'Arab* (Arap yazarlar birliği), *el-Meclisü'l-'Âlâ li'l-Fünûn ve'l-'Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İctima'iyye* (Sanat, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Yüksek Meclisi), *Nâdi'l-Kalemi'd-Düveli* (Uluslararası yazarlar birliği) adında birçok sanata ve edebiyata yönelik cemiyetin kurulmasında öncülük etmiştir.[144] Ayrıca *Münazzametü'l-Edebi'l-Âsyeviyyi'l-İfrîkî (Afro-Asya edebiyat derneği) ve İttihâdü'l-Küttâbi'l-Mısriyyîn* (Mısırlı yazarlar birliği) gibi müesseselerin kurulmasında da önemli rol oynayan Sibâ'î, aynı zamanda bu cemiyetlerin birçoğunun genel sekreterliğini de yapmıştır.[145] Bu cemiyetlerin yanı sıra dönemin edebiyat gazetelerinin edebiyatla ilgili yenilikleri okurlarına ulaştırmada yeterli olmadığını düşünen Sibâ'î, er-*Risâletü'l-Cedîde*, *Üdebâü'l-'Arab*, *el-Kıssa*, *ez-Zuhûr*, *es-Sekâfe*, *Muhtârâtü'l-Kıssati'l-Âsyeviyyeti'l-İfrîkîyye*, *Muhtarâtâtü'ş-Şi'ri'l-Âsyeviyyi'l-İfrîkî* adında birçok yayın çıkarmış ve bunların editörlüğünü yapmıştır.[146] Ayrıca Müsâmerâtü'l-Ceyb, Mecelletî, et-Tahrîr, el-Cumhûriyye, Âhiru Sâ'a, el-Musavvar, el-Ahbâr, Rûzu'l-Yûsuf, Sabâhu'l-

[141] Necîb Mahfûz'un *es-Sülâsiyye: Beyne'l-Kasreyn* (1956), *Kasru'ş-Şevk* (1957), *es-Sükkeriyye* (1957). Bk. "(الثلاثية نجيب محفوظ)", Marefa (Erişim 23 Ekim 2022).
[142] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 72.
[143] Şeleş, "Yûsuf es-Sibâ'î ve Melâmihu 'Asrih", 98.
[144] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 73.
[145] Şeleş, "Yûsuf es-Sibâ'î ve Melâmihu 'Asrih", 99.
[146] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 74.

Hayr ve el-Ahrâm gibi birçok dergi ve gazetede yazılar kaleme almış,[147] Âhiru Sâ'a ve el-Musavvar dergilerinin baş editörlüğünü yapmıştır.[148]

Sibâ'î, birçok basın kurumunda da görev almıştır. 1961 yılında *Rûzu'l-Yûsuf* müessesesinin millileştirilmesinin ardından ilk yönetim kurulu başkanı olarak seçilmiştir.[149] Mart 1973'te kültür bakanı olarak görev yapmış, ardından Ağustos 1975'te kültür ve basın bakanı olarak atanmıştır. Sanat ve edebiyat yüksek meclis komisyonu Sibâ'î'yi edebiyat alanında devlet takdir ödülüne aday göstermiştir. Bakanlık makamında bulunduğundan dolayı aday gösterildiği bu ödülü kabul etmek istememiştir. Hükümet değişikliği sebebiyle basın bakanlığı da dahil olmak üzere diğer bakanlık vazifeleri elinden alınmıştır.[150] 1976'da Radyo ve Televizyon Yüksek Meclis başkanı olmuştur. Ancak, aynı yıl içinde bu görevinden istifa etmiş ve daha sonra Birleşik Arap Basın Heyeti Yönetim Başkanı, el-Ahrâm müessesinin yönetim kurulu başkanı ve Ahrâm gazetesinin editörlüğü gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Temmuz 1967'de Mısır Arap Sosyalist partisi kanalıyla kültür komisyon başkanı olarak çeşitli vazifeler üstlenmiştir. Mart 1977'de Gazeteciler Sendikası Başkanı olmuştur. Aynı sene içerisinde *İttihâdü'l-Üdebâ ve'l-Küttâbü'l-'Arab* (Edebiyatçılar ve Arap Yazarlar Birliği'ne) yeniden seçilmiştir.[151]

Sibâ'î, yazarlık ve editörlük görevlerini üstlenerek kuruluşuna öncülük ettiği edebî ve kültürel kurumların başarılarıyla dikkate değer bir katkı sağlamıştır. Bu başarılar, Sibâ'î'nin edebiyat, sanat ve kültür alanında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Sibâ'î'nin yakın arkadaşı Hüseyin Fevzi Neccâr, yüksek makamlara ulaşıp fikir ve edebiyat çevrelerinde saygın bir konum elde etmesine rağmen, Sibâ'î'nin hiçbir şekilde değişmediğini söylemiştir. Mütevazı duruşunu korumuş ve nazik karakterini her zaman muhafaza etmiştir. Sibâ'î, herkesle yumuşak ve nazik bir şekilde iletişim kurabilen bir kişilik olmuştur. Tartışmalarda ve müzakerelerde son derece sabırlı bir tavır sergilemiş, fikirlerini ve delillerini sakin ve mantıklı bir şekilde sunabilmiştir. Muhaliflerini ikna etme çabası içinde olmuş ve karşı tarafın anlayışını kazanmaya önem vermiştir. Hatta

147 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 74.
148 İbrâhîm Merzûk, *Dâiratü'l-Me'ârifi's-Sekâfiyye* (Kahire: ed-Dâru's-Sekâfiyye, 2007), 276.
149 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 74.
150 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 75; Şükrî Hâle, "Bibliyûcrâfiyyâ Hâssa: İbdâ'âtü Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978", *Mecelletü 'Âlemi'l-Küttâb* 81 (2013), 22-23; Dâgir, *Masâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*, 4/340.
151 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 75.

muhalefet eden kişiler bile onu severek yanından ayrılmıştır. Şiddete başvurmadan açık bir şekilde ifade etmeyi başarmıştır. Eleştiri yaparken kınamaktan kaçınmış ve her zaman akılcı bir yaklaşım benimsemiştir.[152]

1.5. Romanları

Sibâ'î, edebî kariyeri boyunca çeşitli eserler kaleme almıştır. Bunlar arasında 22 kısa hikâye, 16 roman, 4 piyes, gazete ve dergilerde yayımlanan makalelerden oluşan 10 derleme ve bir adet gezi edebiyatı türünde eser bulunmaktadır.

Yaşadığı dönem itibariyle Sibâ'î, romantizmin usta ismi olarak tanınmasına rağmen eserlerinde tek bir edebî eğilime bağlı kalmak yerine birden çok edebî eğilimi tercih etmiştir. Romanlarında romantik, realist ve tarihi eğilimler en yaygın kullanılan edebî eğilimlerdir. Ancak kısa hikayelerinde ve özellikle piyes çalışmalarında mizahi eğilim ağırlıklı olarak görülmektedir. Kısa hikâyeleri ve romanları dışında kalan eserlerinde ise siyasi ve toplumsal problemleri ele almıştır. Metafizik konuları ele aldığı *Nâibü 'Azrâîl*, *el-Bahs 'an Cesed* ve *es-Sekkâ Mât* gibi romanlarında ise felsefi eğilim dikkat çekmektedir. Sibâ'î'nin eserlerindeki bu farklı edebî eğilimler, onun edebî yeteneklerinin geniş bir yelpazeye yayıldığını göstermektedir. Bu da onun edebî dünyada önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır.

1.5.1. Nâibü 'Azrâîl (Azrâil'in Vekili)

Sibâ'î'nin 1947 yılında yayımlanan bu eseri, yazarın edebî kariyerinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Fantastik kurgusuyla Mısır edebiyatına yeni bir soluk getiren eserde, Mısır halkının karşılaştığı ekonomik sıkıntılar, toplumda yaygın olan riyakarlık ve hırsızlık gibi ahlaki durumlar, ülkeyi iyi yönetemeyen siyasetçiler ve siyasi rejim alaycı bir üslupla eleştirilmektedir.

Ölüm temasının önemli bir yer tuttuğu eserde, roman karakterlerinden biri olan Azrâil, insanların tasavvur ettiği şekliyle korkutucu ve ürkütücü bir figürden ziyade, güzel ve etkileyici bir melek olarak tasvir edilmektedir. Böylece ölümün korkutucu bir olay olmadığı, aksine bir dönüşüm ve yeni bir başlangıç sürecini temsil ettiği vurgulanmıştır. Sibâ'î, bu betimleme aracılığıyla babasının vefatı akabinde hayatı boyunca aklından

[152] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 76.

çıkaramadığı ölüm korkusunu aşmayı ve ölümü kabullenmeyi amaçlamıştır.[153] Eserin Azrâil'e ithaf edilmesi ise romanın ana temasını daha belirgin hale getirmiştir. Nitekim romanın önsözünde yer alan ifadeler Sibâ'î'nin ölümün sembolik temsilcisi hakkındaki düşüncelerini ironi üslubuyla yansıttığını göstermektedir:

> "Sevgili Azrâil efendimize... Daha önce hiçbir insan tarafından size bir kitap ithaf edildi mi? Hiç kimse size benim gibi aşk sözleri fısıldadı mı? Benden önce herhangi biri en güzel gün size döndüğüm gündür dedi mi? Doğruyu söyleyin ve utanmayın. Elbette ki hayır. İnsanlar size yalnızca lanet okudu ve öfkelerini kustu. Sizi, sevenleri ayıran ve lezzetlerin yok edicisi olarak nitelendirmekten başka bir şey yapmadılar."[154]

Romanın bazı bölümlerinde, fantastik kurgunun yerini otobiyografik bir türe bıraktığı gözlemlenmektedir. Sibâ'î'nin hayatı ve deneyimleri hakkında bilgi verdiği bu bölümlerde, ninesinden, sevgilisinden, okulundan, futbol takımından ve çocukluk yıllarından itibaren yemek yemeyi çok sevdiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca romanın değişik bölümlerinde Sibâ'î'nin çocukluk yıllarında gözlemlediği mahallelerden biri olan Cüneyne Nâmîş ve bu mahallenin yerlisi Mahmûd Efendî el-Fent karakteri betimlenmiştir. Romanın Velîme (ziyafet) bölümünde ise harp okulunda eğitim aldığı yıllardan ve ilk aşkı Melike'den bahsedilmiştir.[155]

Romandaki kurgusal olaylar, isim benzerliğinden kaynaklanan bir hata sonucu Azrâil'in baş kahramanın ruhunu almasıyla başlamaktadır. Ruhunun yanlışlıkla alınmasının ardından bu evrenle ilgili derin bilgilere sahip olan baş kahraman, ölüm sonrası yaşamın fani dünyadaki esaret, endişe, hastalık ve korkunun bulunmadığı bir yer olduğunu keşfeder. Bu evrende ruhu kadar bedeninin de özgür olduğunu hisseden baş kahraman, bu nedenle Azrâil'in ısrarlarına rağmen dünyaya geri dönmek istemez. Öte yandan Azrâil'in meydana gelen karışıklığı düzeltebilmesi ve kızına verdiği randevusuna yetişebilmesi için onu yeniden dünyaya göndermesi gerekmektedir. Dünyaya geri dönmeyi istemeyen baş kahraman, bu durumu fırsata çevirerek Azrâil'in özel işlerini yapmak ve dünyadaki bazı sorumluluklarını yerine getirmek için kendisini vekili olarak atamasını talep eder. Böylece baş kahraman, Azrâil'in vekili olarak görevine başlar. Bu

---

[153] Yûsuf es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1947), 28.
[154] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 7.
[155] Tâhir Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î* (İslamâbâd-Bâkistân: el-Câmi'atü'l-Vataniyye li'l-Lügâti'l-Hadîse, Kısmü'l-Lügati'l-'Arabiyye, Risâletü Duktûra, 2021), 207.

görevle birlikte eceli gelenlerin isimlerinin yer aldığı liste kendisine verilir. Ancak baş kahraman, Azrâil'in emirlerine uymayarak listede adı yazılı olan isimler yerine dünyada kargaşa çıkaran ve başkalarına zarar veren kişilerin ruhlarını almaya başlar. Bu kişiler genellikle komutanlar, devlet başkanları, idareciler ve siyasetçilerdir.

Bir müddet sonra başkahraman trende seyahat eden yolcuları kurtarma girişimi sırasında Azrâil tarafından suçüstü yakalanır ve bu da onun vekilliğinin sona ermesine neden olur. Bu olay neticesinde Azrâil onu ölümlüler diyarına geri göndermek zorunda kalır. Bu durum üzerine baş kahraman ruhunun hür ve serbest olmasının ardından yeniden cismani bedeninin esaretine girecek olmanın endişesiyle bir korkuya kapılır. Fakat Azrâil onun korkusunu yatıştırarak ruhunu ilk fırsatta geri getireceği sözünü verir.[156]

Baş kahraman dünyaya geri döndükten sonra ailesinin kendisi için mutlu olacağını düşünmektedir. Ancak ailesinin onunla değil, mirasıyla ilgilendiğini fark eder. Ayrıca ailesi her namaz sonrası onu kötü sözlerle ve ağır ifadelerle anmaktadır. Bu nedenle Azrâil'den en yakın zamanda ruhunu alması yönünde ricada bulunur ve Azrâil de onun talebini geri çevirmez. Ayrıca gökyüzüne vicdanı rahat olarak yükselmesi için muhtaçlara yardım etmesi, tasalı ve üzüntülü olanlara derman olması ve cenneti kazanacak işler yapması için ona iki gün süre verir. Bütün ömründen daha hayırlı bu iki günün ardından kendisini son derece mutlu ve huzurlu hisseden[157] baş kahramanın ruhu yeniden gökyüzüne yükselir. Böylece fantastik kurgu sona erer.

1.5.2. Ardu'n-Nifâk (Nifak Ülkesi)

1949 yılında yayımlanan bu romanın tamamen olmasa da büyük oranda devrimci nitelikler taşıdığı ya da bir devrim projesi olduğu düşünülmektedir. Mısır'da 23 Temmuz 1952 yılında gerçekleşen hür subaylar devriminden önce kaleme alınan roman, siyasi yolsuzluğu, sosyal adaletsizliği sert biçimde eleştirirken ülkenin nasıl idare edildiğini okurlarına özellikle de Mısır toplumuna anlatmakta ve toplumsal ilişkilerin bozukluğuna dikkat çekmektedir. Alaycı bir üslubun kullanıldığı romandaki olaylar özellikle Mısır, genel olarak ise 1940'lı yılların sonundaki Arap toplumunda yaygın olan trajik durumlardan esinlenilerek kaleme alınmıştır. Arap ülkelerinin bu sıkıntılı döneminde

[156] Nebîl Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î* (Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 17.
[157] Gâlî Şükrî, "el-Fântâziyâ'l-Fâci'a min Nâibi 'Azrâîl ilâ Ardi'n-Nifâk", *Mecelletü'l-Kıssa* 2/13 (Yenâyir 1965), 121-122.

görülen toplumsal ve siyasi bozukluklar net bir biçimde ortaya konulmuştur. Çünkü bu yıllar Arap-İsrail savaşının kapıda olduğu ve Arap toplumunda iç karışıklığın yaşandığı bir dönemdir. Arap toplumunun yaşadığı bu olaylar kurgusal formda ele alınmıştır. Böylece modern çağ toplumunun karakterine derinden nüfuz eden sadakatini kaybetmiş ahlâkî yapı, iki yüzlülük kavramıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Romanda her ne kadar topluma ve siyasete yönelik eleştiriler, netice itibariyle zarafet, incelik ve derinlik kazanan alaycı bir üslupla yapılsa da en büyük trajediler; eğlendiren ve tebessüm ettiren bir sahneye dönüşmektedir. Kurgusal biçim aracılığıyla zeki ve alaycı eleştiriler, ilgili mecralara ulaştırılmasına rağmen romanda toplumsal eleştirinin hedef alındığı kabul edilmektedir. Romanda itiraf edilen gerçek şu cümlelerle ifade edilmiştir:

> "Bu roman, ikiyüzlülük, ikiyüzlü insanlar ve ikiyüzlülerin yaşadığı diyarın hikâyesidir. Bu hikâye biraz abartı ve hayal unsuru olabilir. Ben de diğer fantastik yazarlar gibi romanımı hayali bir son ile tamamlamak isterdim. Fakat gözlerimi açtığımda evin kanepesinde uyuyakalmış halde olduğumu fark ettim. Romanda yer alan gerçeklerin hayali unsurlara baskın olduğunu düşünüyorum. Hatta bu gerçeklerin samimi ve içten doğrular olduğunu bildiğim halde bunların sadece bir rüya olduğundan şüphe etmeye başladım. Bu nedenle, bu hikâyeyi bu noktada bitirdiğim için beni affedin. Bu hikâyenin gerçek olduğunu iddia ettiğim için de beni affedin. Bu hikâyenin sonu, kalbimde coşkuyla yükselen bir arzudur."[158]

Sibâ'î'nin romanında gerçekleşmesini ümit ettiği bu devrim hayali, 1952'de meydana gelen devrimle gerçeğe dönüşmüştür. Bu tarihte yaşanan olaylar ışığında romanda yer verilen cümleler, romanın sadece bir hayalden ibaret olmadığı dahası devrimin olmasını dört gözle bekleyen genç bir subayın bakış açısının da yansıtıldığını göstermektedir. Ancak her ne olursa olsun romancı vermek istediği mesajı, sanatsal formda yansıtmayı başarmıştır.[159]

Fantastik roman türünde yazılan bu romanda gerçek ile hayali dünya arasında başarılı bir denge sağlanmış ve okuyucuya etkileyici bir atmosfer sunulmuştur. Roman, ahlak taciri olan yaşlı bir adam ve onun ürünlerine ilgi duyan ana karakter etrafında şekillenmiştir. Romanın hikayesi, başkahramanın tabelasında "toptan ve perakende ahlak taciri" yazan

---

[158] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 286.

[159] Muhammed Abdülaziz ed-Desûkî, "Dirâsât fi'l-Edebi'l-Mu'âsır: Yûsuf es-Sibâ'î Cevle Serî'a fî Edebih", *Mecelletü'l-Beyân* 1/37 (Nîsân 1969), 68.

bir dükkâna girmesiyle başlar. Dükkânın içinde ise yaşlı ve yorgun bir adam oturmaktadır. Adam, sıkıca doldurulmuş çuval yığınları arasına gömülmüş, boynunu öne eğmiş ve derin bir sessizliğe dalmış bir şekilde müşterilerini beklemektedir. Dükkandaki çuvalların bir kısmında herhangi bir aktarda kolaylıkla bulunabilecek bitki tozları, diğer bir kısmında ise cesaret, fedakârlık, cömertlik, dürüstlük gibi ahlak tozları bulunmaktadır. Bu tozlardan bir miktar alındığında belli süre zarfında kişiye kendisinde olmayan ahlâkî özellikler kazandırmaktadır. Baş kahraman, ahlak taciri yaşlı adam ile toplumda unutulmuş ve insanlar tarafından artık pek bir önemi kalmamış ahlaki nitelikler hakkında konuştuktan sonra romanda bir dizi maceranın ateşini fitilleyecek olan cesaret tozundan almak istediğini söylemektedir. Bunun üzerine ahlak taciri baş kahramanı tozun yan etkileri ve toz alındıktan sonra karşılaşılabilecek muhtemel durumlara karşı uyarır. Satıcının bu uyarılarına rağmen roman kahramanı, Allah'a tevekkül ederek kendisini on gün boyunca cesur yapacak tozdan alır. Gerçekten de bir müddet sonra cesur bir adama dönüşen roman kahramanı[160] aldığı bu cesaret tozuyla ikiyüzlü insanlardan beklenmeyen davranışlar sergilemeye başlar. Çünkü iki yüzlüler diyarı olarak adlandırdığı bu hayali dünyada roman kahramanı da dahil olmak üzere toplumun genelinde riyakarlık hat safhadadır. Bu yeni karakterinden dolayı hem özel hem de toplum hayatında birçok sıkıntı ile karşılaşır ve toplum tarafından saldırılara maruz kalır. Zira onun hikmet nazarıyla baktığı durum ve olaylar halk tarafından delilik olarak görülmektedir. Bundan dolayı hızlıca satıcının yanına gider ve bu sefer satıcı ona cesaret yerine mertlik tozundan verir. Bunun üzerine olaylar eski seyrine döner.

Sonunda roman kahramanı, bütün insanların ahlâkî olarak düzelmesi amacıyla ahlak dolu çuvalları nehre atma girişiminde bulunur. Satıcının engel olmaya çalışmasına rağmen adam ansızın çuvalları şehrin su kaynağı olan nehre boşaltır. Nehir yatağından şehre döndüğünde ise karşılaştığı manzara bir hayli ilginçtir. Riyakarlık, sahte iltifatlar ve yapmacık tavırlar artık ortadan kalkmış, insanlar birbirlerine karşı dürüst ve şeffaf oluvermiştir. Ancak roman kahramanının toplumun iyi ahlâkî özelliklere sahip olması amacıyla giriştiği bu eylem hayal ettiği şekilde sonuçlanmamıştır. Ahlak tozları, şebeke suyundan içen insanlara nüfuz etmeye başladıktan sonra şehirde kaos ve kargaşa yaşanmaya başlamıştır. Bunun üzerine yaptığından pişman olan roman kahramanı, ahlak

[160] ed-Desûkî, "et-Tecribetü'l-Vicdâniyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î", 78.

taciri yaşlı adama özrünü dileyerek bu problemin çözümü için kendisinden yardım istemiştir. Ancak bu işin artık bir çözümü bulunmamaktadır. Bunun üzerine roman kahramanı ve ahlak taciri yaşlı adam birlikte toplumu gözlemlemeye başlamışlardır. Toplumda riyakarlık ortadan kalktığı için herkes olması gerektiği gibi birbirine dürüst davranmaktadır.

Roman kahramanının bu davranışıyla yazar, romanın başından itibaren kurgusal olarak altyapısını oluşturduğu olay örgüsü ile toplumu analiz etmek ve değerlendirmek için kendine uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu sayede yazar, yaşadığı toplumda gözlemlediği sosyal, siyasi ve ahlaki durumlar ile ilgili gerçek duygu ve düşüncelerini özgürce aktarabilecektir. Romanda toplumda meydana gelen değişimleri gözlemek için şehrin en kalabalık camisinin tercih edilmesi ve bu değişimin ilk tezahürünün toplumun dini yaşantısında gözlemlenmesi dikkat çekicidir.

1.5.3. İnnî Râhile (Ben Yolcuyum)

Sibâ'î'nin 1950 yılında yayımladığı romanı, romantik tarzda kaleme alınmıştır. Romanın kurgusal yapısı birbirine âşık olan 'Âyide adında zengin bir kız ile Ahmed isminde fakir bir gencin, toplum baskısı ve maddi imkansızlıklar sebebiyle evlenememeleri üzerine inşa edilmiştir. Yazar, romanın kurgusal romantik yapısının ardında, topluma ve siyasete yönelik eleştirisini gizlemeyi başarmıştır. Sibâ'î *İnnî Râhile* romanı ile Mısır'da aristokratlardan ve devlet adamlarından oluşan üst sınıfa karşı toplumsal ayaklanma hareketini başlatmak istemiştir. Ayrıca romanda Mısır toplumundaki sınıf farklılığı ve sosyal eşitsizlik 'Âyide ile Ahmed'in aşkları üzerinden betimlenerek romantizm ile tenkitçi realizmi aynı çatı altında birleştirmiştir.[161] Roman, Arap dünyasının otorite edebiyatçılarının beğenisini kazanması üzerine sinemaya uyarlanmıştır. Bu edebiyatçılardan biri olan Tâhâ Hüseyin, romanın konusunu beğendiğini ve dilinin sürükleyici olduğunu belirtmiştir.[162]

'Âyide ile teyze oğlu Ahmed ailelerin yakınlığından dolayı çocukluk yıllarını beraber geçirmiştir. Bu yıllarda birbirlerine karşı ilgisiz davranışlar sergileyen ve birbirinden nefret eden ikili, bu tavırlarını gençlik yıllarına kadar sürdürmüştür. Aslında bu tavırlar ilerleyen yıllarda yaşayacakları aşkın tezahürleridir. Nitekim en büyük aşklar nefretle

[161] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 155.
[162] Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisü'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, 1.

başlamaktadır. ‘Âyide evlenme çağına gelip Ahmed ise genç ve yakışıklı bir subay olduğunda aralarındaki nefret yerini sevgiye ve aşka bırakmıştır.[163] Başlangıçta birbirlerini sevmediklerine kendilerini inandırmaya çalışsalar da Ahmed’in ‘Âyide’ye aşkını ilan ettiği bir akşam, içine düştükleri aşk çıkmazından kurtulmayı başarmışlardır. Bununla birlikte, Ahmed’in bazı zorlukların üstesinden gelmesi gerekmektedir. Bu zorlukların ilki, sevgilisiyle aralarındaki çocukluk ve gençlik yıllarından kaynaklanan psikolojik karmaşıklıklardır. Ahmed, bu sorunun üstesinden gelmiştir. Ancak, bu sefer de kızın ailesinden kaynaklanan problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Kızın babası, istekleri tükenmek bilmeyen saygın bir paşadır. Kızlarına evleneceği eş konusunda seçme hakkı tanımayan, hatta onlara kaba davranan ve itiraz etmelerine tahammül edemeyen bir mizaca sahiptir. Bu nedenle, kızını Ahmed ile değil, rızası olmadığı halde geçmişteki devlet başkanlarından aristokrat bir adamın oğluyla evlendirme kararı almıştır. Çünkü bu aday ileride devlet başkanı olma potansiyeline sahiptir.

Bu durum karşısında hem kızın hem de oğlanın evlenme hayalleri suya düşmüş ve genç kız zorla evlendirildiği adamın karısı olmuştur. Bunun üzerine sevdiği genç de arzulamadığı biriyle evlenmek zorunda kalmıştır. Aradan çok zaman geçmeden genç kız, kocasının ve zengin arkadaşlarının kendisine yaptığı ihaneti ortaya çıkarmış[164] ve eski sevgilisinin yanına dönmek için evden kaçmaya karar vermiştir. Bu olayların yaşandığı esnada Ahmed’in karısı da vefat etmiştir. Daha sonra genç ile kız, İskenderiye’ye giderek orada kısa süreliğine de olsa güzel günler geçirmişlerdir. Ahmed birkaç gün sonra hastalanmış ve ‘Âyide’nin yanı başında hayata gözlerini yummuştur. Sevdiği adamın vefatı üzerine ‘Âyide, baskıcı topluma suçsuz olduğunu ispatlamak amacıyla bir mektup yazar ve deri bir çantanın içerisinde camdan dışarı fırlatmıştır. Ardından içinde bulundukları kulübeyi ateşe vermiş ve intihar etmiştir.

1.5.4. Beyne’l-Atlâl (Harabeler Arasında)

Romanda genel olarak Mısır toplumunda egemen olan kadına yönelik baskıcı tutum eleştirilmektedir. Romanın ana karakterlerinden Sâmiye, evlenip mutlu bir yuva kurmak yerine kadının özgürleşmesini, temel hak ve hürriyetini kazanmak için mücadele etmesi gerektiğini savunan özgür ve cesur bir karakter olarak belirmektedir. Romanda kurgusal

[163] Hüseyin vd., *el-Fikr ve’l-Fenn fî Edebi Yûsuf es-Sibâ‘î*, 18.
[164] Hüseyin vd., *el-Fikr ve’l-Fenn fî Edebi Yûsuf es-Sibâ‘î*, 18.

yapı ise Sâmiye ile basın enstitüsünde tanıştığı İngilizce hocası Kemal arasındaki aşk hikayesi üzerinde temellendirilmiştir. Romanın ilk bölümünde yer alan olaylar Sâmiye karakteri ile aktarılırken romanın ikinci bölümünde farklı bir anlatıcının devreye girdiği görülmektedir. Zira âşık olduğu adamın kendi öz kardeşi olduğu iddialarının gündeme gelmesi sonrasında olay örgüsü düğümlenmiş ve bu durumun açıklığa kavuşturulması için yeni bir anlatıcı devreye girmiştir. Romanda bu düğümün çözülmesi için geçmişte yaşanan olaylara müracaat edilmesi gerekmiştir.

Romanda anlatılan bu eski olayın baş kahramanı ise Münâ isminde genç bir kızdır. Münâ kendisinden on beş yaş büyük edebiyatçı yazar Mahmûd'a âşık olmuştur. Fakat Sibâ'î'nin karakteristik dramatik üslubu bu aşkın evlilikle tamamlanmasına imkân tanımaz. Çünkü Münâ'nın sevdiği adam başka bir kadınla evlidir. Bu sebeple Münâ genç bir diplomatla evlenmek zorunda kalmıştır. Kocasının mesleği gereği sevdiği adamdan uzaklara gitmek zorunda kalmış ve orada bir erkek çocukları olmuştur. Aradan geçen yıllar sonra arkadaşı aracılığıyla sevgilisinin kazada yaralandığı haberini alan Münâ kocasının izni olmaksızın sevgilisinin yattığı hastaneye gitmiş ve orada hemşire olarak onunla ilgilenmeye başlamıştır. Münâ sevgilisi vefat ettikten sonra doğum yapmak üzere olan karısının da hemşireliğini yapmıştır. Kadının doğum esnasında vefat etmesi üzerine doğan kız çocuğunu sahiplenmiş ve ona Sâmiye ismini vermiştir. Romanda geri dönüş tekniğiyle anlatılan bu bölüm sayesinde olay örgüsünün düğümü çözülmüştür. Kemal'in de Münâ'nın sevgilisine hizmet etmek için yuvasını terk ettiği diplomat kocasından olan oğlu olduğu ortaya çıkmıştır.[165]

Romanda ele alınan konu ve verilmek istenen mesaj en temelde Mısır kadınının özgürleşmesi meselesidir. Romanda Sâmiye'nin başına gelen dramatik olayların ötesinde gerçek olan trajedi, aşka saygı duymamak ve genç kızları eğitimden mahrum bırakmaktır. Sahip olduğu hakları geri kazanmaya çalışan toplumun bir bireyi olan Sâmiye karakteri bu romanda Mısırlı genç kızın idealist bir örneğidir. Aşırı zeki, özgüveni yüksek, sağlam fikirli ve akıllı olarak betimlenen Sâmiye'nin eğitime yönelmesi, diplomalar peşinde koşturması da özgüvenli olmasının sonucudur. O her şeyden önce öğrencidir. Ancak annesi onu evlendirmek istemektedir ve bunun için onun diplomalara ihtiyacı yoktur.

[165] Mussarat Jabeen, *Sûratü'l-Mer'e fî Rivâyâti Muhammed Abdülhalîm Abdullah ve Yûsuf es-Sibâ'î* (Jammu, Keşmir: Câmi'atü Baba Ghulam Shah Badshah, Kısmü'l-Lügati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ, Risâletü Duktûra, 2016), 144.

Ancak Sâmiye, kadının özgür olmasının ve bağımsızlığını kazanmasının tek yolunun okumak ve diploma almak olduğunun farkındadır.[166]

Bu durum romanda şu şekilde geçmektedir:

> "Sâmiye, kadının köleleştirilme sebebinin acizlik ve muhtaçlık olduğunu bilmektedir. Kadın bundan dolayı köleleştirilmiştir. Çünkü kadın hayatının baharında kendisiyle evlenecek birinin yolunu beklemektedir. Böylece evleneceği kişi onu barındıracak, ihtiyaçlarını giderecek, giydirecek, kimlik kazandıracak ve yaşam hakkı tanıyacaktır. Hayattaki akıbeti ve ümidi, binlerce evlenmeyi bekleyen genç kız arasından elini tutup hayat trenine bindirecek bir eş adayına bağlıdır. Bu da olmazsa ömrü sefalet ve ümitsizlik içerisinde birinin yolunu beklemekle geçecektir."[167]

1.5.5. es-Sekkâ Mât (Saka Öldü)

On iki bölüm ve bir sonsözden oluşan romanın ana teması ölümdür. Sibâ'î'nin babasını, erken yaşta kaybetmiş olması onu derinden etkilemiş ve ölümü düşünmesine sevk etmiştir. Bu durumu içselleştiren yazar, ölümle ilgili duygu ve düşüncelerini es-Sekkâ Mât romanı ile ifade etmek istemiştir.[168]

Romanda yaşanan hadiseler yirminci yüzyılın yirmili yıllarının başında Hüseyniye mahallesinde geçmektedir. Romanda betimlenen ana mekân parçalanmış, yıkılmış bir harabeden ibarettir. Bu ev romanın ana karakterlerinden biri olan Muallim Şûşe'nin, oğlu Seyyidüddenek ve ninesi Ümmü Âmine'nin yaşadığı meskendir. Romanın ilerleyen kısımlarında Muallim Şûşe'nin yakın dostu Şehhâte Efendi de bu meskende kalacaktır.

Romanda yer alan hadiseler Muallim Şûşe etrafında cereyan etmektedir. Şûşe, henüz su ulaşmamış beldelere su taşıyan, sakalık mesleğini icra eden bir karakterdir. Oğlu Seyyid'in doğumu esnasında karısı Âmine'yi kaybetmiştir. Hayatı boyunca aklından çıkaramadığı bu durum yüzünden sürekli melankolik bir ruh haline sahiptir. Karısını aniden bu hayattan çekip alan ölüme sitem etmektedir. Ona olan sevgisinden dolayı aradan yıllar geçmesine rağmen evlenmeyi düşünmemiştir. Hatta Ümmü Âmine'nin, komşuları Zekiyye ile onu evlendirme çabaları da netice vermemiştir. Muallim Şûşe'yi

[166] Hasan Muhassib, *Ruhu Mısr fî Kısası Yûsuf es-Sibâ'î* (Dâru'l-Me'ârif, ts.), 45.
[167] Yûsuf es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1952), 10-11.
[168] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 19.

bu melankolik durumdan kurtaran ve ölüme karşı bakış açısını değiştiren Şehhâte Efendi olmuştur. Onunla Hacı Zemzem'in lokantasında tesadüfen karşılaşmıştır. Maddi durumu iyi olmadığı için yediği yemeğin parasını ödeyemeyen Şehhâte'nin yardımına Muallim Şûşe yetişmiş ve bu yolla ikili arasında dostluk başlamıştır. Şûşe onu evine davet etmiş ve aynı evde beraber yaşamaya başlamışlardır.

Şehhâte Efendi, Muallim Şûşe'yi bekarlığından, ümitsizliğinden ve ölüm korkusundan kurtarmaya çabalayan bir karakter olarak romana dahil olmuştur. Şûşe'nin eşinin ölümünden kaynaklı psikolojik travmaların üstesinden gelmesinde Şehhâte'nin önemli katkıları olmuştur. Fakat aradan çok geçmeden Şehhâte Efendi de vefat etmiştir. Bu durum Şûşe'nin yeniden karamsarlığa düşmesine sebep olmuştur. Şehhâte sayesinde yeniden evlenmeye karar veren Şûşe'yi derinden yaralayan bir diğer durum, istemeden aracı olarak Zekiyye'nin aynı yaşta bir gençle nişanlanmasına yardımcı olması ve dolayısıyla Zekiyye'yi elinden kaçırmasıdır.

Muallim Şûşe, saka mesleğinde iyi bir konuma gelmesine rağmen yakın arkadaşı Şehhâte'nin vefatından sonra bu mesleği bırakıp arkadaşının işini devam ettirmeye karar vermiştir. Şûşe'nin bu mesleği icra ederken ölümü, kaderi ve hayatı hafife almaya başladığı görülmektedir. Aradan geçen birkaç gün sonra Şûşe bir hastalığa yakalanmış ve günlük iş yükünü oğlu Seyyidüddenek'e bırakmıştır. Sonunda Seyyid de babası gibi saka mesleğinde başarılı olmuştur.

Romanın sonlarına doğru Şûşe'nin kaldığı harabe evin ansızın yıkıldığı, onun da bu harabenin altında kalarak vefat ettiği görülmektedir. Bu harabenin altında kalan Şûşe yere yığılarak oracıkta vefat etmiştir.

Mısır'ın yerlisinin resmedildiği, ölüm temasının ve felsefesinin ağırlıklı olarak işlendiği roman aslında Sibâ'î'nin kendi iç dünyasında çözüme kavuşturamadığı problemlerin kurguya aksetmiş şeklidir. Romanda Muallim Şûşe karakteri aslında Yusuf es-Sibâ'î'nin babasını temsil etmektedir. Seyyidüddenek de yazarın bizatihi kendisidir. Romanda Seyyid'in, babasını aniden kaybedişi ile gerçek hayatta Sibâ'î'nin babasının ölümünü kabullenmek istememesi arasında bağlantı kurulması mümkündür.

1.5.6. el-Bahs 'an Cesed (Beden Arayışı)

1953 yılında yayınlanan ve üç bölümden oluşan fantastik roman, *Nâibü 'Azrâîl*'in devamı niteliğindedir. *Nâibü 'Azrâîl* romanında isim benzerliğinden kaynaklı bir hata sonucu

ruhu kabzedilen roman kahramanının artık dünyaya geri dönmesi zaruri hale gelmiştir. Bedeni aradan geçen zaman içinde çürüdüğü için roman kahramanının ruhunun kendi bedenine geri dönmesi mümkün değildir. *Nâibü 'Azrâîl* romanında yaşanan isim benzerliğinden kaynaklı hataya benzer bir durum bu romanda da yaşanmaktadır. Bu sefer dünyaya gönderilecek olan bedenlerin sayısı ruhların sayısından fazla çıkmıştır. Bu durumu fırsata çeviren Azrâil, roman kahramanına yeni bir beden içerisinde dünyaya geri dönebileceğinden bahseder. Daha önceden cehennemlik olduğunu öğrendiği için roman kahramanının dünyaya dönmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu durumda roman kahramanı Azrâil'in teklifini belli şartlar ileri sürerek kabul etmiştir. Bu şartlardan ilki, ruhunun bedenine bürüneceği şahsı kendisi seçecektir. Bu nedenle Azrâil'in kendisine sunduğu birkaç ismi kabul etmemiştir. Bunun üzerine yeni doğacak şahsiyetlerin isimlerinin yazılı olduğu listeyi talep ederek bu listedeki isimler ve hayat hikayeleri hakkında Azrâil'e sorular sormaya başlamıştır. Dolayısıyla roman kahramanı için bu andan itibaren yeni bir beden arayışı başlamıştır.

Roman kahramanının önünde cerrah, tesisatçı, dansçı, haydut ve kumarbaz gibi birçok seçenek olmasına rağmen, lider olarak dünyaya gelmek istediğini belirtmiştir. Azrâil ise yüz yılda bir dünyaya gelen bu liderin yaratılış ve tabiat olarak sıradan bir insandan farklı olduğu gerekçesiyle onun bu isteğine karşı çıkmıştır. Roman kahramanı ise bu durumun liderin ve ülkenin niteliğine göre değişebileceğini ileri sürerek siyasi lider kadar toplumu da eleştirmiştir. Yazarın düşüncesine göre Mısır'da bir kimsenin lider olması oldukça kolaydır. Ancak kişinin lider olduktan sonra yapması gereken tek şey, omuzlar üstünde taşındığı esnada bir şekilde dengede durabilmesi gerekmektedir. Mısır'da liderlerin halka vaatlerde bulunarak iktidara geldiğini vurgulayan yazar, gerçek ve sözde lideri birbirinden ayırarak Mısır'da sahte liderlerin kraliyet sistemine dayalı olarak başa geldiğinden söz etmiştir.[169]

Roman kahramanı başlangıçta lider olarak dünyaya gelmek istemesine rağmen bu liderin, fakir bir aileden geldiğini, yakışıklı olmadığını, kadınlara fazlaca ilgi duymadığını ve otoritenin gücünü önemsemediğini, aksine milleti için mücadele eden, dostları tarafından ihanete uğrayan bir kişiliğe sahip olduğunu öğrendiğinde bu kararından vazgeçerek veliaht prens olarak dünyaya gelmek istediğini dile getirmiştir. Sibâ'î, mücadeleci ve

[169] 'Alâüddîn Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î* (Dâru Senâbil, ts.), 146.

hayatı sıkıntılarla dolu fakir lider ile veliaht prensin yaşamını kıyaslamaktadır. Veliaht prensin hayatı liderin hayatından oldukça farklıdır. Öncelikle prens kraliyet soyuna mensup olarak sarayda dünyaya gelmiştir. Hayatını zevkü sefa içerisinde geçirmektedir. Kral olarak tahta geçmesi için babasının vefat etmesi yeterlidir.[170]

Azrâil prens olarak dünyaya gelen roman kahramanının yanına otuz yıl sonra geldiğinde, artık o kral olmuş ve belli bir süre yönetimde vakit geçirmiştir. Halk da kralına teveccühte bulunmuş ve ümit bağlamıştır. Fakat kral halkın sıkıntılarını gidermemiş ve onları öfkelendirmiştir. Bu sebeple kral karşıtı protestolar düzenlenmiştir. Romanın sonunda kral, bu protestolar esnasında devrimcilerden birinin ateşlediği kurşun neticesinde hayatını kaybetmiştir. Kralın öldürülmesi üzerine saraya Abdülhalim Ebû Râbiye adında devrimcilerin lideri gelmiştir. Bu lider roman kahramanının, bedeninde dünyaya gelmek istemediği liderden başkası değildir. Bu olay neticesinde roman kahramanının ruhu bir kez daha Azrâil ile semaya yükselmiştir. Kralın cansız bedeni ise ayaklar altında ezilmiş bir halde dünyada kalmıştır.

Ölüm, yeniden doğuş ve aşk temasının ağırlıklı olarak işlendiği romanda yazarın asıl amacının sahte liderler başta olmak üzere 1950'li yılların Mısır siyasetini eleştirmek olduğu açıkça görülmektedir.[171] 1940'lı yılların sonları ile 1950'li senelerin başlarında Mısır'da iktidara gelen liderler hem fiziki olarak hem de zihinsel olarak eskimiş bir yapıya sahiptir. Demokratik seçimlerle iktidara gelmelerine rağmen kraliyete bağlılıklarını sürdüren bu liderler, aristokrat ve zengin sınıflara yakınlıkları sayesinde bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Sibâ'î, bu durumu romanda ayrıntılı bir şekilde ele alarak ideal lider tasviri yapmış ve çözüm arayışına yer vermiştir.[172] Fantastik kurgunun da yardımıyla romanda bu durumun çözümü, gerçek liderlik vasfına sahip bir kişinin dünyaya gelmesidir. Romanda yeni doğacak prensin Mısır Krallığı'nın son varisi Kral Fâruk olduğu düşünülmektedir.[173]

Sibâ'î'nin bir liderin doğması gerektiği düşüncesinin temelinde eğitim, ahlak, ekonomik ve siyasi açıdan çöküş yaşayan Mısır'ı bu durumdan kurtarma amacı yatmaktadır.[174] Bunun yolu da devrimden geçmektedir. Nitekim romanın ikinci bölümünde Sibâ'î'nin

---

[170] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 211.
[171] 'Alâüddîn Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î* (Dâru Senâbil, 2009), 96.
[172] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 144-145.
[173] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 238.
[174] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 195-196.

Mısır halkını devrime hazırladığı ve onları gelecek liderleri hakkında bilgilendirdiği görülmektedir. Romanın önsözünde, ilk ve ikinci bölümü devrimden önce yazdığını ancak yayımlamadığını, üçüncü bölümü ise devrimden sonra kaleme aldığını belirtmiştir. 20 Temmuz 1952 tarihinde yazdığı romanın ikinci bölümünün son kısmında ise bir şeylerin vuku bulması kaçınılmaz ifadelerine yer verdikten üç gün sonra devrimin gerçekleştiğinden bahsetmiştir.[175]

Sibâ'î'nin ideal lider tasavvurunu betimlediği pasajlardan biri romanda şu şekilde yer almaktadır:

> "Gerçek bir liderden maksadın nedir? Daha önce de bahsettiğim gibi liderlik doğuştan gelen bir özelliktir. Gerçek lider, ümmeti kurtarmak için yaratılmış, liderlik niteliklerine sahip bir kişidir. Bu dönemde bu halkın en çok ihtiyaç duyduğu ve sürekli arayıp bulamadığı bir kişidir. Şimdi gerçek liderin nasıl olduğunu anladın mı?... Liderlik makamını arzulamayan ancak insanların kendisini lider olarak nitelendirmesine de karşı çıkmayan biridir. İletmesi gereken bir mesajı, ulaşması gereken bir hedefi, uğruna çaba göstermesi gereken amaçları olduğuna ve bu amaç doğrultusunda Allah'ın onu donattığına ve hazırladığına inanan bir lider."[176]

Romanda bu liderin halkın acısını yüreğinde hisseden, kitleleri peşinden sürükleyen karizmatik bir figür olarak betimlenmesi ve yolunu kaybetmiş bir halkın aradığı yıldız olarak tasvir edilmesi dikkat çekicidir.[177] Öte yandan Sibâ'î'nin romanın özellikle ikinci bölümünde Azrâil ile roman kahramanı arasında geçen diyaloglarda Kur'ân ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine yer vermesi İslami açıdan derin bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca yazarın, romanın kurgusal alt yapısını oluştururken dolaylı olarak İslam inancına aykırı olan reenkarnasyon (ruh göçü) düşüncesinden etkilendiği görülmektedir.

1.5.7. Fedeytük yâ Leylâ (Canım Sana Feda Olsun Leyla)

1953 yılında yayımlanan romanda İbrahim Muhsin adında meşhur müzisyen ve bestecinin davranışını kontrol eden ve kişiliğini şekillendiren psikolojik kompleks

[175] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 140.
[176] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 194.
[177] Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisü'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, 42.

durumu konu alınmaktadır. Romanın temel kurgusu ve düğümü ise baş karakterin yaşadığı bu kompleks durumun çözümüne odaklanmaktadır.

Sosyal, siyasi ve tarihi meseleleri ele alan genel hadiselerden ziyade bireyin problemlerine eğilen roman geniş bir karakter yelpazesine sahiptir. İbrahim Muhsin ve nişanlısı Râciye romanın baş kahramanıdır. Dr. Mahmut Tevfik, İbrahim'in yakın arkadaşı Dr. Zeki, İbrahim'in hizmetçisi İbrahim el-Medbûlî, İbrahim'in vefat eden kız kardeşi Leyla, İbrahim'in sahil kenarında tanıştığı sevgilisi Leyla, Râciye'nin teyzesinin oğlu Abdurrahman, Râciye'nin dedesi Abdülvehhâb, Râciye'nin hizmetçisi ve dadısı Seyyide ise yardımcı karakterlerdir.[178]

Romanın baş kahramanı İbrahim'in yaşadığı psikolojik travma süreci, kız kardeşi Leyla'nın ölümüyle başlamıştır. Bir yaz tatilinde plajda oynarken ailesi ondan küçük kız kardeşine göz kulak olmasını istemiştir. İbrahim bu esnada onu sahil kenarında bulunan terkedilmiş bir yel değirmenine tırmanmasını önermiştir. Kız kardeşi de yel değirmenine tırmanmış ancak dengesini kaybederek binanın çatısından yere düşmüş ve oracıkta vefat etmiştir. İbrahim hayatı boyunca aklından çıkaramadığı bu olaydan kendini sorumlu tutmuştur. Dokuz yaşında bir çocuğun tanık olduğu bu durum baş karakterin sakin ve sessiz bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur.

İbrahim, müzikle kendi dünyasını kuran hassas ve içe dönük bir karakterdir. Roman ilerledikçe idealist bir figür olarak ortaya çıkmaktadır. Evlenme çağı geçmesine rağmen kısıtlanmak istemediği ve müzik kariyeriyle meşgul olduğu için evlenmek istememiştir. Ancak bu durumun, opera için yeni bir melodi hazırlamak üzere Kahire'de çalışan bir arkadaşının İskenderiye'deki evinde kalmaya başladığı andan itibaren değiştiği görülmektedir. Şehrin dışında, çiftliklerin arasında sessiz ve sakin çalışmak için iyi bir inziva yeri olan bu evde kaldığı birkaç aylık zaman diliminde zengin ve feodal dedesiyle yaşayan genç ve yetim bir kız olan Râciye ile tanışmış, ona âşık olmuş ve evlenme teklif etmiştir. Ancak Râciye'nin dedesi Abdülvehhâb torununun bir müzisyenle evlenmesini uygun görmemiştir. Çünkü dedesi mülkiyeti ailede tutmak amacıyla torununu yeğeni Abdurrahman ile evlendirmek istemektedir. Ancak daha sonra Râciye'nin hizmetçisi Seyyide ve Abdurrahman tarafından ikna edildikten sonra bu evliliğe razı olmuş ve İbrahim ile Râciye nişanlanmıştır. İkili arasında her şey yolunda giderken İbrahim, birkaç

[178] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 241.

ay sonra herhangi bir sebep olmaksızın aniden nişanı bozmak istemiştir. Romanda İbrahim'in bu ani kararı almasında İskenderiye sahilinde Leyla adında bir kızla tanışmasının etkili olduğu görülmektedir. Bu andan itibaren kendisini bazen Râciye'nin yanında bazen de deniz kenarında bulan İbrahim karmaşık duyguların esiri olmuştur. Sevdiği kadınla nişanlı iken başka bir kadına âşık olmasından dolayı vicdan azabı çekmeye başlamıştır. Râciye ile Leyla arasında yaşadığı aşk gelgitleri İbrahim'in psikolojik kompleks durumunu daha da karmaşık hale getirmiş ve bu duygudan kurtulmak için Râciye'den ayrılmak istemiştir.

İbrahim'in Leyla'ya bağlılığı ona daha fazla âşık olduğu için değil, kız kardeşi ile aynı ismi taşıyan Leyla'ya acıma duygusu sebebiyledir. Asıl amacı ise çocuk felcinden dolayı engelli olduğunu öğrendiği bu kıza yardım ederek kız kardeşinin ölümünden duyduğu ıstırabı hafifletmeye çalışmaktır. İbrahim her ne kadar Leyla'ya acıdığından dolayı değil, gerçekten sevdiği için onunla evlenmek istediğini anlatmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Neticede İbrahim'in travma sürecine girmesinde etkili olan bir diğer hadise yaşanmış ve engelli olduğunu İbrahim'den gizlemeye çalışan Leyla, İbrahim'in bu durumu öğrendiğini fark edince kumların üzerinden denize sürünerek intihar etmiştir.

Romantik çatışmanın psikolojik sorunlar üzerinden kurgulandığı romanda kız kardeşi Leyla'nın ölümünde olduğu gibi bu olaydan da yine kendini sorumlu tutan İbrahim, yaşanan tüm bu olaylar neticesinde suçluluk psikolojisine kapılmış, sıkıcı ve bunaltıcı duygu ve düşüncelerin esiri olmuştur. Nitekim bir çeşit hafıza kaybı olan amneziye yakalanmış, etrafındakilerle işaretler ve semboller aracılığıyla iletişim kurmaya başlamıştır. Bu durum üzerine arkadaşı Dr. Zeki onu psikiyatrist Dr. Mahmut Tevfik'e götürmüştür. İbrahim'in hafızasının geri gelmesi için tüm arkadaşları ve yakınları seferber olmuştur. Dedesinin tüm itirazlarına rağmen Râciye de eski nişanlısını bu süreçte yalnız bırakmamıştır. Doktorlar İbrahim'in çocukluğunda ruhunu ele geçiren bu kompleks durumdan onu kurtarmayı başarmıştır. Sonunda İbrahim yeniden Râciye'ye dönmüştür.

1.5.8. Rudde Kalbî (Kalbimi Geri Ver)

1954 yılında yayımlanan roman 1940 ile 1953 yılları arasında Mısır'da yaşanan sosyal ve siyasi konuları ele almaktadır. Bu olayların başında Mısır'da kraliyet rejimini sona erdiren 23 Temmuz 1952 devrimi ve akabinde gerçekleşen cumhuriyetin ilan edilmesi ve

devrim komuta konseyinin Mehmet Ali Paşa hanedanlığının mülkiyetine el koyarak bunları Ahmed 'Urâbi Paşa'nın varislerine iade etme kararı gelmektedir.[179]

Altmış dört bölümden oluşan iki ciltlik roman, konusu bakımından başlıca üç kısma ayrılmaktadır. İlk kısımda Ali ile İnci arasındaki aşk hikayesi anlatılmaktadır. İkinci kısımda subay olmak için Ali'nin askeri okula girmesi, burada verilen askeri eğitimler, kışladaki askerlerin durumu, Mısır ordusunun askeri tarihi ve girdiği çatışmalar üzerinden askerlerin ve subayların karşılaştıkları zorluklar ele alınmıştır. Üçüncü kısımda ise 1952 devrimi ve Filistin-İsrail savaşı öncesi siyasi olayları ve siyasetçileri konu alınmaktadır. Bu kısımda Sibâ'î askerlerin kraliyet rejiminin siyasi politikasına bakışını, kraliyet rejiminin topluma ve İngilizlere bakış açısını ve siyasilerin vazifelerini yerine getirememelerinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu kısımda devrim komutasının ülke yönetimini devraldıktan sonra devrimin Mısır toplumu ve Mısır'ın yeni kültürel ve ekonomik yapısı üzerindeki etkisine de yer verilmiştir.[180]

Eserde romantik kurgu Ali ile İnci üzerine inşa edilmiştir. Ali, prens İsmail'in sarayında bahçıvanbaşı olarak çalışan Abdülvâhid'in oğludur. İnci ise aristokrat sınıfına mensup prens İsmail'in kızıdır. Romanda önemli bir diğer karakter ise Ali'nin sınıf arkadaşı ve yakın dostu Süleyman Zeki'dir. Bu karakter romanda devrimin sembolik ismi olarak belirmektedir. Ayrıca romanda özgür subaylar devrimine katılan bazı subayların isimleri zikredilmiştir. Bunlardan bazıları daha sonra devrim komuta konseyini oluşturmuş ve devrimden faydalanarak cumhurbaşkanlığından bakanlıklara kadar çeşitli makamlarda görev almışlardır.[181] Romanda yer alan Cemal, Hüseyin, Hâlid, Servet, Abdülhakim, Kemâl, Hasan İbrahim, Zekeriyya, Şevkî, Hammâd ve Yûsuf Sıddîk karakteri bu isimlerin başında yer almaktadır.[182]

Burada ismi geçen Cemal karakteriyle 1952 devriminin fiili komutanı Cemâl Abdünnâsır kastedilmektedir. 1953'ten 1956 yılına kadar başbakanlık, 1970 yılından vefat edinceye kadar da cumhurbaşkanlığı makamında bulunmuştur. Hüseyin karakteri ise gerçek hayatta Hüseyin eş-Şâfi'î'yi temsil etmektedir. Devrim komuta konseyinin üyelerinden biridir. Devrim yıllarında süvari birliğine hizmet etmiştir. Savunma bakanı,

[179] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/728.
[180] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 146.
[181] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 155.
[182] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/677,689.

cumhurbaşkanı yardımcısı, sosyal işler bakanı gibi birçok makamda görev almıştır. Hâlid ise devrim subaylarından ve bu romanın yazarı Sibâ'î'nin birliğinde bulunan subaylardan Hâlid Muhyiddîn'i canlandırmaktadır. Devrim başarılı bir şekilde sonuçlandıktan sonra askerlere kışlaya dönmelerini istediği için herhangi resmi bir makam kendisine verilmemiştir. Servet karakteri ise süvari birliğinde görev alan subaylardan biri olan Dr. Servet 'Ukkâşe'dir. Abdülhakim karakteri de Cemal Abdünnâsır'ın arkadaşı Abdülhakim 'Âmir olarak tasvir edilmiştir. Devrimden sonra silahlı kuvvetler baş komutanı, cumhurbaşkanı yardımcısı, savunma bakanlığı gibi önemli görevler almıştır. Kemâl karakteri ise devrim komuta meclis üyesi ve sonrasında sosyal işler bakanı ve eğitim bakanı olarak vazifelendirilen Kemalüddin Hüseyin'dir. Diğer isimler 1964'te cumhurbaşkanı yardımcısı Hüseyin İbrahim, istihbarat başkanı ve geçici süre ile cumhurbaşkanlığı yapan Zekeriyya Muhiyiddîn, devrim gecesi birliği komuta eden Şevkî ve albay Muhammed Necîb ile arasında güçlü bağ bulunan devrim tarihçisi olarak nitelenen Cemâl Hammâd gibi isimleri betimlemektedir.[183]

Romandaki olaylar Kahire'nin kenar semtlerinden birinde bulunan prens İsmail'in sarayında başlamaktadır. Sarayın bahçesinde prensin kızı İnci dadısı ile oyunlar oynamaktadır. Bahçıvanbaşı Abdülvâhid de buradaki bostanlardan sorumludur. Kazandığı paranın neredeyse tamamını oğulları Ali ile Hüseyin'in eğitimine harcayan babanın tek gayesi, evlatlarının iyi bir geleceğe sahip olmasıdır. Bu amaçla pek çok fedakarlıkta bulunan baba, eğitim giderlerini karşılamakta zorlandığı için oğullarını sıklıkla saraya getirmekte ve paşanın elini öptürmek suretiyle harçlık almalarını sağlamaktadır. Dahası bu babanın paşadan daha fazla harçlık alabilmek gayesiyle oğullarına yamalı kıyafetler giydirdiği de görülmektedir. Ali saraya gelip paşanın elini öpmekten nefret etmektedir.

Prensten harçlık almak maksadıyla sarayda bulunduğu bir gün Ali ile İnci'nin birbirine ilgi duymasına vesile olacak bir olay yaşanmıştır. İnci, sarayın bahçesinin yanındaki dar koridorun yamacında rayların baş tarafına park edilen ve yük taşımak için kullanılan küçük tramvaya binmiştir. Bu esnada tramvayı tutan bağ kopmuş ve küçük kız son sürat aşağı doğru gitmeye başlamıştır. Sarayın bahçesindekiler ile küçük kız arasında mesafe oldukça fazladır ve etrafta tramvayı durduracak hiç kimse yoktur. Bu işin sonunda küçük

[183] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 155-156.

kız ya ana yola fırlayacak ya da su kanalına düşecektir. Herkesin ümidini yitirdiği bir anda Ali çalıların arasından roket gibi fırlayarak tramvayın önüne atlamış ve küçük kızı kurtarmıştır. Bu andan itibaren ikili arasında muhabbet oluşmaya başlamıştır. Ancak Ali, sevdiği kız karşısında pespaye bir halde görünmek istemediği için İnci'yle yakınlaşmaktan çekinmektedir.

Saraya gidiş gelişlerin yaşandığı bu yılların ardından Ali, liseyi bitirmiş ve askeri okula kaydolmak için evraklarını teslim etmiştir. Ancak bu yıllarda bir öğrencinin askeri okula kabul edilmesi için üst merciden aracıya ihtiyacı vardır. Ali okuldan döndüğü bir gün İnci ile karşılaşır. İnci, ondan arabasına binmesini ister. Ali, sosyal sınıf farkından dolayı İnci'ye eşlik etmekten çekinmiştir. Fakat sonunda arabaya biner. Bu kısa yolculuk esnasında Ali, İnci'nin ona âşık olduğunu fark eder. Bu tesadüfi karşılaşmadan oldukça memnun kalmıştır. Bu karşılaşma sonunda İnci, Ali'nin askeri okula kabul edilmesi için babası ile konuşmuş, ilk başta karşı çıksa da sonunda babası aracı olmayı kabul etmiştir. Böylelikle Ali askeri okula, kardeşi Hüseyin de polis akademisine girebilmiştir. Ali'nin askeri okul yılları yoğun geçmiştir. Buna rağmen Ali ile İnci ara sıra görüşmeye devam etmiştir. Ali 1937 yılında askeri okuldan mezun olmuş ve süvari birliğine atanmıştır. Subay olduktan sonra İnci ile arasındaki aşk daha belirgin bir hal almaya başlamıştır. Ali, İnci'nin babasından çekindiği için bu aşkı gizlemek zorunda kalmıştır. Ancak İnci'nin ailesi Ali ile İnci arasındaki aşkı öğrenince prens öfkeden kudurmuş, kızının Ali ile görüşmesini yasaklamış ve Ali'nin babasının görevine son vermiştir.

Ali ile İnci bu olayın ardından mektuplaşmaya ve gizlice buluşmaya devam etmiş, fakat İnci'nin erkek kardeşi 'Alâ' ikilinin gizlice buluştuklarını ve mektuplaştıklarını babasına haber vermiştir. Prens bu sefer İnci'nin Ali'den uzaklaşması için Ali'nin geleceğini bitirmekle tehdit etmiştir. Kardeşi de tekrar buluştuğunu görürse Ali'yi öldüreceğini söylemiştir. Bu durum üzerine İnci, Ali ile irtibatını koparmış ve yaşanan olaylardan ona bahsetmemiştir. İnci de sevgilisini babasından korumak amacıyla kraliyet soyundan gelen prenslerden biriyle nişanlanmayı kabul etmiştir. Bu durumda Ali, İnci'nin kendisine ihanet ettiğine inanmış ve aradan yıllar geçmiştir.

İnci'nin bu ani kararından dolayı Ali psikolojik olarak etkilenmiştir. Onun bu halini gören kardeşi Hüseyin ona yardım etmek istemiştir. Bu amaçla ikili arasında postacı gibi yazılan mektupları sahiplerine iletmeye başlamıştır. Ali'nin yazdığı mektuplar İnci'ye ulaşmış,

ancak İnci'nin yazdığı mektuplar Ali'ye ulaşmamıştır. Zira abisinin sevgilisi meşhur dansçı Kerime, Hüseyin'in getirdiği bu mektupların Ali'ye ulaşmasına engel olmuştur. Kerime Ali'ye aşıktır ve Onun İnci'yi unutmasını istemiştir. İnci ile irtibat kuramayan Ali, artık İnci'den ümidini kesmiştir. Nefsani duygularını tatmin etmek ve hayatına çeki düzen vermek maksadıyla sevmediği halde Kerime ile yakınlaşmıştır.

Bu arada Prens İsmail'in girişimleri neticesinde Ali Kahire dışında bir yere sürgün edilmiştir. İkinci dünya savaşı yıllarını bu sebeple Kahire dışında geçirmiştir. Kerime bu sürgün yerinde Ali'nin yanına giderek onu yalnız bırakmamış ve burada kalması yasaklanıncaya kadar Ali'nin yanında kalmıştır.

Ali, Kahire'ye birtakım işlerini yapmak üzere döndüğü sırada ateşli bir hastalığa yakalanmıştır. Ailesi hastalığından dolayı sayıklamaya başlayan Ali'nin defalarca İnci ile evleneceğini söylediğine şahit olmuştur. Oğlunun bu durumuna dayanamayan baba soluğu prens İsmail'in yanında almış ve ondan kızının oğluyla evliliğine izin vermesini istemiştir. Prens İsmail bu durumu yadırgamış, adama küfürler yağdırmış ve onun deli olduğunu düşünerek adamlarına onu hastaneye götürmelerini emretmiştir. Bunun da ötesinde kendi arsası üzerinde yer alan evlerinden çıkmalarını söylemiştir. Bunun üzerine Ali'nin ailesi Kahire'ye taşınmıştır.

Kahire dışından başka bir yere nakledilen Ali yüzbaşı olmuştur. Bir süre sonra Kahire'ye dönmüştür. Arkadaşı Süleyman harp akademisine giriş sınavına hazırlanmasında Ali'ye yardımcı olmuş ve Ali bir sene sonra buradan mezun olup akademide görev almıştır. Bu arada Arap-İsrail savaşı patlak vermiştir. Aradan geçen zamana rağmen İnci'nin silueti Ali'nin hafızasından çıkmamıştır. İnci başkasıyla evlenmemiş, Kerime de Ali'ye olan aşkını ve fedakarlığını göstermeye devam etmiştir. İnci gibi Ali de evlenmemiş ancak, 1952 devriminin hemen öncesinde Kerime ile evlenmeye karar vermiştir. Bu teklifin ardından Kerime, son filminin ilk gösteriminden hemen sonra sanat hayatını noktalayıp evlenme planı yapmıştır. Fakat filmin gösterime gireceği gün Kraliyet rejimi karşıtlarının protestoları neticesinde Kahire yangın yerine dönmüştür. Bu yangın esnasında sinema ve içinde bulunan insanlar zarar görmüştür. Bunlardan biri de Kerime'dir. Ali, Kerime'nin durumunu arkadaşından öğrenmiş ve hastaneye onun yanına gitmiştir. Kerime vefat etmeden önce af dileyerek, okumasına engel olduğu İnci'nin mektuplarından Ali'ye

bahsetmiştir. Gerçeği öğrenen Ali, İnci ile buluşmak için uygun bir fırsat yakalamak istemiştir.

23 Temmuz devriminden sonra Ali, kraliyet rejiminin yıkılması üzerine paşanın mallarının müsadere edilmesiyle ilgilenen komisyonun başına getirilmesi ile İnci'yle görüşme fırsatı yakalamıştır. Saraya gittiği esnada İnci ile karşılaşmıştır. İnci ise Ali'nin, içine düştükleri bu duruma sevinerek geldiğini zannetmiştir. Ancak Ali; "Benim ilk vazifem sensin. Buraya seni görmek ve bütün kötülüklerden korumak için geldim. Seni görmek için tek fırsatım bu idi. Ben de bunu değerlendirmek istedim"[184] sözleriyle geliş amacını dile getirmiş ve İnci'ye burada evlenme teklif etmiştir. Şaşkınlık içerisinde kalan İnci Ali'nin teklifini kabul etmiştir. Saraydan çıktıkları esnada İnci'nin kardeşi Alâ' Ali'ye ateş açmıştır. Aralarında çıkan çatışmada Ali yaralanarak hastaneye sevk edilmiş 'Alâ' ise ölmüştür. Romanın sonunda Ali ile İnci evlenmiştir. Aynı şekilde Hüseyin ile Behiyye'nin de evlendiği görülmektedir. Kral ve ailesi de İtalya'ya gönderilmiştir.

1.5.9. Tarîku'l-'Avde (Dönüş Yolu)

1956 yılında yayımlanan bu tarihsel roman, Sibâ'î'nin Filistin sorununu ele aldığı önemli eserlerinden biridir. Roman, 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Filistin'den göç etmeye zorlanan sığınmacıların anavatanlarına dönüşünü ve Filistin halkının kurtuluşu için hayatlarını feda eden Mısırlı askerlerin fedakarlıklarını kurgusal olarak tasvir etmektedir. Romanda yer alan olaylar, 1948 yılının sonbaharında, Filistin'deki ilk muharebe operasyonlarını sonuçlandıran belirleyici savaşlardan hemen önce başlamaktadır.[185] Sibâ'î, ismini vermek istemediği bir dostuna ithaf ettiği bu romandaki olayların son kısmı hariç gerçek hayata dayandığını ifade etmiştir.[186] Romanda bu ismin Mısır ordusunda istihkâm birliği komutanı olarak görev yapan romanın baş kahramanı İbrahim Şükrî olduğu anlaşılmaktadır. İbrahim, askeriyede görev almadan önce inşaat mühendisi olarak çalışmaktadır. Zorunlu askeri görevini yerine getirmek için askere gittiği dönemde, mimari harita çizme konusunda yetenekli olduğu keşfedilince ordu tarafından askeri birliklerin tasarımı konusunda görevlendirilmiştir. Terhis olduktan sonra, mimari tasarım alanında başarılı bir kariyer yaptığı görülen İbrahim, mimari tasarım mesleğinin yanı sıra müteahhitlik de yapmaya karar vermiştir. Ancak, sanatsal yönü ticari zekasından daha

[184] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/749.
[185] Yûsuf es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1956), 5.
[186] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 5.

gelişmiş olduğu için bu işte tüm sermayesini kaybetmiştir. Bunun üzerine kadrolu asker olmaya karar vermiş ve el-'Arîş bölgesindeki saha birliklerine katılmıştır. Bir süre sonra eşi Mediha ve kızı Nâdiye de bu bölgede yaşamaya başlamıştır.[187]

İbrahim'in hayatı romandaki diğer karakterle karşılaştığı ana kadar doğal seyrinde devam etmiştir. Bu karakterin başında süvari birliği öncü komutanı Teğmen Murad gelmektedir. İbrahim ile birbirinden farklı mizaca sahip olmalarına rağmen askeri ortamın koşulları gereği aralarında dostluk oluşmuştur. İkincisi ise İsrail'in Filistin'in Nablus şehrini işgal etmesi sonucu mülteci kamplarına sığınmacı olarak yerleşen Nühâ adında genç bir kızdır. Nühâ, sığınmacı olarak geldiği bu kampta Binbaşı Abdurrahman'ın eşi Ferîde ile karşılaşmış ve onun evinde kalmaya başlamıştır. Mediha el-'Arîş'e geldikten sonra Ferîde Mediha'nın bir hizmetçiye ihtiyacı olduğunu öğrenince Nühâ'yı onun ailesine yardımcı olarak göndermiştir.

Romanda İbrahim'in hayatını etkileyen diğer bir karakterin Murad'ın karısı Leyla olduğu görülmektedir. Leyla'nın el-'Ariş'e gelmesine Mediha vesile olmuştur. Nitekim Murad akşam yemeği için davet edildiği İbrahim'in evine gitmiştir. Evin kapısına geldiğinde onu Mediha, kızı Nâdiye ve Nühâ karşılamıştır. Murad bu karşılama esnasında daha önce karısını yaz tatili için bu bölgeye getirmek istediğini ancak İbrahim'in evini kastederek böylesi güzel bir ev bulamadığı için getirmekten vazgeçtiğinden bahsetmiştir. Murad'ın kendini zorla davet ettirdiği bu teklif üzerine Mediha, Murad'dan karısını bu evde tatil için davet edebileceğini söylemiştir. Murad bu fikre sıcak bakarak İbrahim'in evinde birkaç hafta kalmaya karar vermiştir. Bu amaçla Murad ile Leyla için evin içerisinde ayrı bir oda ayarlanmıştır. Böylece İbrahim'in evinde iki aile kalmaya başlamıştır. Leyla geldiği andan itibaren İbrahim ile aralarında birtakım ortak duygular meydana gelmeye başlamıştır. İbrahim ile Leyla bu durumu kimsenin haberi olmadan devam ettirmiştir. Bu arada babasının hasta olduğu haberini alan Mediha Kahire'ye dönme kararı almıştır. Mediha'nın bu kararıyla birlikte Leyla'nın da evden ayrılması zorunlu hale gelmiştir. Fakat beklenmedik bir şey meydana gelmiş ve Leyla'nın ayağı kırılmıştır. Bu durum Leyla'nın bir müddet daha İbrahim'in evinde kalmasını gerektirmiştir. Ayrıca Mediha bir yandan babasının yanına gitmesi gerekirken diğer yandan Leyla ile İbrahim'i evde yalnız bırakma konusunda birtakım endişeler duymaktadır. Ancak Mediha'nın gönlünü rahat

[187] Jabeen, *Sûratü'l-Mer'e fî Rivâyâti Muhammed Abdülhalîm Abdullah ve Yûsuf es-Sibâ'î*, 147.

kılan şey, Murad'ın İbrahim ile Leyla arasında muhakkak bir engel olacağını düşünmesidir. Ancak durum Mediha'nın tahmin ettiği gibi olmamıştır. Bu arada İsrail askerleri el-Arîş'e ilerlemeye başlamıştır. Bu durum birlik komutanı olan Murad'ın karşı saldırıya geçmesine ve ev ortamından uzaklaşmasına sebep olmuştur. Böylece evde sadece İbrahim, Leyla ve Nühâ kalmıştır.

İsrail askerlerinin el-'Arîş'e ilerlemeye başladığı haberini alan Nühâ mülteci olarak kalmayacağını ve mücadeleye katılacağını: "Yerimde kalamam. İlk saldırdıkları zaman da yerimizden kalkmadık ve bu yüzden topraklarımıza girip bizi katlettiler. Bize saldırmalarını beklememize gerek yok" sözleriyle dile getirmesi,[188] İbrahim'in savaşa bakışını değiştirmiş ve Filistin'in bağımsızlığı uğruna mücadele eden savaşçılardan birine dönüşüvermiştir. Savaş deneyimi az olmasına rağmen "intihar operasyonu" adı verilen çatışmaya katılan İbrahim çok sayıda düşman tankını yok etmeyi başarmıştır. Bu operasyon ile düşmana büyük zayiatlar verilerek Tepe 86 bölgesinden uzaklaştırılmıştır. Murad ise Nefise adını verdiği tankıyla birlikte Tel Aviv'e kadar durmadan ilerlemeyi planlamıştır. Ancak tank İsrail güçlerine yaklaşamadan arızalanmış ve savaş meydanında mahsur kalmıştır. İbrahim, zaferi kutlamak için geri dönmeyi başaramamıştır. Düşmanın açtığı ateş sonucu şehit olmuş ve Kahire'deki el-Gafîr mezarlığına defnedilmiştir.

Roman, Nühâ'nın el-Arîş'te üzerine miğferini koyduğu sembolik bir mezar yapmasıyla son bulmaktadır. Nühâ ülkesine geri dönebilmek için ümidini yitirmeden bu mezarın başında beklemektedir. Bu mezar ile çatışmalarda hayatını kaybeden Arapların kanının heba olmadığını vurgulamak istemiştir. Roman; "Vatan gasp edilemez. Aradan geçen zaman ne kadar uzun olursa olsun bir gün işgal edilen topraklar asıl sahiplerine iade edilecek ve dönüş yolu barışı, emniyeti ve muhabbeti sağlayacaktır'' cümleleriyle son bulmaktadır.[189]

Romanda 1952 devrimi öncesi Mısır'da hüküm süren Kraliyet rejiminin birçok yönden eleştirildiği görülmektedir. Bu eleştiriler arasında kraliyet ordusunun bu dönemde teslim aldığı işlevsiz silahlar konusu ön plana çıkmaktadır. İbrahim ile Murad arasında geçen diyalogda Mısır ordusunda bulunan tankların arızalı olduğuna işaret edilmiştir. Binbaşı Abdurrahman'ın: "Tankımın bataryası boş. Ey millet! Savaş hattında bataryası boş bir

[188] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 268.
[189] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 303.

tank düşünün" sözleri durumun vahametini ortaya koymaktadır.[190] Teğmen Murad'ın, alay komutanının bataryaların bakımdan geldiği ve montajının yapıldığı şeklindeki açıklamasından pek de tatmin olmaması, Genelkurmay'dan bataryalar konusunda teyit almasına sebep olmuştur.[191] Murad'ın tankının savaş esnasında arızalanması ve onun bataryaların durumuyla ilgili ihtiyatlı davranışı, kraliyet ordusunun askeri donanımının zayıf olduğunu göstermektedir. Murad'ın tankının arızalandığı esnada ifade ettiği cümleler, bu durumu daha açık biçimde ortaya koymaktadır: "Maşallah. Mühimmatsız top ve elektriksiz tank. "Murad içine düştüğü durumun vahametinin farkına vardı. Tankın içinde mahsur kalmıştı. Ne hareket ne de ateş edebiliyordu."[192] Romanda bu durumun sadece tanklardan ibaret olmadığı, aynı zamanda el bombaların da sıkıntılı olduğundan bahsedilmektedir: "El bombalarının yarısı arkasından patlamaktadır. Düşman toplarından daha fazla kendi toplarımızdan korkar hale geldik."[193]

Romanda eleştirilen diğer bir husus ise kraliyet ordusunun askeri teçhizat, deneyim, asker sayısı ve eğitim bakımından yetersiz olması nedeniyle savaşa hazır olmadığı konusudur. İsrail güçlerinin işgal ettiği Tepe 86'ya çıkartma yapılmadan önce Murad ile Binbaşı Mansûr arasında geçen diyalogda yer alan ifadeler bu durumu ortaya koymaktadır: "Mansur başını kaldırdı ve Murad'a aniden harekât için kaç tankın hazır olduğunu sordu. Murad ise soğukkanlılıkla bir tane bile hazır değil cevabını verdi."[194] Bu bağlamda romanda dönemin Mısır ordusunda askeri yönetim ve planlama bakımından da eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Ordu savaş stratejisi açısından deneyimsizdir. Bu durum düşman işgalinden kurtarılan Tepe 86'nın muhafaza edilmesi için tasarlanan planın noksanlığında kendini daha iyi göstermektedir. Nitekim Mansur ile Murad bu planın başarılı olamayacağının farkındadır. Ancak ordu yönetiminin emrine karşı gelmesi de mümkün değildir. Neticede Murad birliğinden çok sayıda asker kaybetmiş, takımına geri çekilmesini emretmiş ve yenilgi alarak geri dönmüştür.[195]

Bir diğer eleştiri konusu ise kraliyet ordusunun iç politikasıdır. Orduda hak etmeyen kişilerin madalya, nişan ve terfi alması için liyakatsiz isimlerin öne çıkarılması şeklinde

[190] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 59,92.
[191] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 111.
[192] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 134.
[193] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 98.
[194] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 102.
[195] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 105,134.

tezahür etmektedir. Murad çatışmaya girmesi, düşmanla göğüs göğüse savaşması ve askerlerinin şehit olmasına rağmen isminin yükseltilmediği ama alay komutanının bunu fırsat bilerek binbaşı bölüm komutanının talebi üzerine Tepe 86'da gösterdikleri üstün hizmetleri karşılığında Mansûr'un albay makamına yükseltileceğini; Mursî'nin ise Nil madalyası ile ödüllendirileceğini ifade etmiştir. Murad; "Bu ikisi savaşta tek bir kurşun bile atmamıştır. Buna rağmen rütbeler ve nişanlar bu ikisine verilmiştir. Ben ise kurbanlık koç gibiyim demiştir."[196]

Sibâ'î'nin romanda Filistin hakkında verdiği bilgilerden kaynaklanan bazı hataların olduğuna işaret edilmiştir. Romanda Nühâ'nın Nablus'un işgal edilmesi sonucu sığınmacı olarak el-'Arîş bölgesine geldiğinden bahsedilmektedir. Ancak Filistin şehirlerinden biri olan Nablus, 1948'de değil, 1967 yılında İsrail tarafından işgal edilmiştir. 1948 tarihinde ise Nablus'un sadece dağlık bölgelerinde savaşlar meydana gelmiştir. Nühâ'nın bundan dolayı Nablus'tan gelmesi tarihsel bilgilerle çelişmektedir. Romanda ayrıca Sibâ'î'nin Nablus şehri ile ilgili coğrafi detaylara hâkim olmadığı görülmektedir. Nitekim romanda Nühâ'nın limon ve portakal gibi narenciye ağaçlarını tarlasının ortasında bulunan kuyu suyuyla suladığından bahsedilmektedir. Ancak Nablus dağlık bir bölge olmasından dolayı burada narenciye ağaçlarının yetişmesi pek mümkün değildir.[197]

Romanla ilgili araştırmacıların dikkatini çeken hususların başında Murad'ın eşi Leyla'yı arkadaşı İbrahim ile aynı evde bırakmış olması yer almaktadır. Onun bu davranışını yazarın eşini cinsel obje olarak gördüğü şeklinde yorumlayanların yanı sıra Murad'ın bu davranışı savaş gibi olağanüstü halden dolayı kalbinde herhangi bir kıskançlık duygusu belirmeden sergilediği ileri sürülmüştür. Ancak bu durumda bile Murad'ın eşini akrabalarından birinin yanına göndermesi de mümkündür. Murad bunun yerine karısının İbrahim'in evinde kalmasına karşı çıkmamıştır.[198]

Diğer bir husus romanda baş karakterin yanlış seçildiği düşüncesidir. Buna göre romanda baş erkek karakterin arkadaşının eşiyle flört eden İbrahim değil, aksine düşmanla göğüs göğüse mücadele eden Murad, baş kadın karakterin ise eşine fedakarlıkta sınır tanımayan Mediha olduğu ileri sürülmektedir.[199]

---

[196] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 163-164.
[197] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 158-159.
[198] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 164-165.
[199] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 165.

1.5.10. Nâdiye (Nadiye)

1960 yılında yayımlanan bu eser tarihsel ve romantik türde yazılmıştır. Romandaki tarihsel olayların merkezinde 1956 yılında Süveyş Kanalı yakınlarında bulunan Mısır'ın liman kenti Port Said'in İsrail saldırısı ve bu saldırıya karşı gösterilen mücadele yer almaktadır.[200] Port Said limanında son bulan olaylar 1952 devriminin gerçekleşmesinden sonra devlet dairelerinde görülen tasfiye işlemleriyle başlamaktadır. Romanda bu tasfiye işlemlerinin birey ve toplum üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Sibâ'î bu durumla ilgili şu cümlelere yer vermiştir:

> "Gerçekleri yalanlardan ayırmak zordur. Tasfiye işlemlerinde doğru ile yanlış birbirine karışmıştır. Bu gibi durumlarda haksızlıklara engel olmak ve onların önüne geçmek veya suçluların arasından masumları ayırt etmek imkânsızdır."[201]

Romanda Asvan Barajı'nın inşa edilmesi, Süveyş kanalının millileştirilmesi, Mısır özgürlük ordusunun kurulması, Süveyş savaşı gibi birçok tarihi olaylara ve siyasi gelişmelere yer verilmiştir. Cemal Abdünnâsır'ın da katıldığı 1955 yılında gerçekleştirilen Bandung konferansı bunlardan biridir. Abdünnâsır'ın bu konferansta şu sözlere yer verdiği kaydedilmiştir: "Hâlihazırda barış çağrısında bulunanlar artık sadece sosyalistler değildir. Konferans, barış talebinde bulunan yeni tarafsız bir blok oluşturmuş ve barış içinde bir arada yaşama ilkesini kabul etmiştir."[202]

Nitekim romanın baş kadın kahramanı Nâdiye, Abdünnâsır'ın konferansta değindiği bu ilkeyi kardeşi Münâ'ya şu şekilde açıklamıştır:

> "Barış içinde bir arada yaşama, seninle benim aramdaki duruma benzemektedir. Aynı yatakta uyur; aynı masada, sırada ve aynı mekânda otururuz. Her birimizin hayatta kendi yönelimleri vardır. Birimizin yaptığını diğeri yapamaz, diğerinin sevdiğini öteki sevemez. Fakat aramızda kavga, dövüş ve tartışma olmaz."[203]

Romanda değinilen tarihi hadiselerden bir diğeri de İsrail'in 28 Şubat 1955 yılında gerçekleştirdiği Gazze saldırısıdır. Romanda bu hadiseye Abdünnâsır'ın radyoda verdiği demeç ile işaret edilmiştir:

---

200 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 74.
201 es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 64.
202 Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 167; es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 44.
203 es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 60.

> "Kardeşlerim! Geçmiş 28 Şubat hadisesi, Güvenlik Konseyi'nin nitelediği şekliyle masum ve barışçıl askerlere yönelik İsrail ordusunun önceden planlanmış acımasız düşmanca saldırısıdır. David Ben-Gurion bu saldırıyı gerçekleştiren İsrail askerlerine teşekkür etmiştir. Bu saldırı tehlikenin habercisiydi ve bunun için Allah'a hamd ediyoruz. Bu saldırı bizim için lütuftur. Çünkü daha büyük felaketlerden kaçınmamızı ve daha ciddi tehlikeleri savuşturmamızı sağlayan bir uyarı niteliğindedir."[204]

İsrail'in 28 Şubat Gazze saldırısı Cemal Abdünnâsır'ın silah alımı hususunda Batı'ya bakışını değiştirmiştir. Nitekim Abdünnâsır, tehlikenin habercisi olarak bahsettiği 28 Şubat hadisesi sonrasında Mısır ordusunun modern silahlarla donatılmasına önem vermiştir. Bu maksatla Mısır tarihi için önemli bir gelişme olarak kabul edilen silahlandırma anlaşması yapılmıştır. Bu duruma Abdünnâsır 27 Eylül 1955 yılında Mısır silahlı kuvvetler fuarının açılışında yaptığı konuşmasında dikkat çekmiştir: "Mütemadiyen güven, barış ve huzur içinde olabilmemiz için ordumuzu kuvvetlendirmek istedik."[205]

Siyasi ve tarihi olayların ağırlıklı olarak işlendiği romanda yer alan hadiseler, Mısır ve Fransa'da geçmektedir. Romandaki olayların bir bölümünün Fransa'da geçmesinde Fransa'nın Mısır'ın silah anlaşmasında olumsuz tavrının rolü büyüktür. Nitekim Abdünnâsır Fransa'nın, Mısır'ın silah anlaşmasına engel olmak amacıyla çeşitli şartlar öne sürdüğünden bahsetmiştir. Bu şartların başında Mısır'ın, Fransa'nın kontrolünde olan Kuzey Afrika hattına ilerlememesi ve Kuzey Afrika'daki katliamları görmezden gelmesi gerekmektedir.[206]

Romanda Marsilya şehrinde bulunan Mısır Konsolosluğu, tarihi konuların konuşulduğu mekân olarak tercih edilmiştir. Burada da gündemin Mısır'ın silah anlaşması hakkında şekillendiği görülmektedir:

> "Silah anlaşması akıllarını başından aldı. Burada, Mısır'ın komünist bir devlet haline geldiği yönünde söylentiler yayıyorlar. Buradaki halk sadece kendilerine dayatılan vergilerle ilgileniyor. Bunun dışında bir şey onları ilgilendirmiyor. Politikacılar bizi

[204] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 175.
[205] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 168.
[206] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 169.

sevmiyor. Çünkü sömürgeciliğe karşı mücadele veriyoruz. Fransızlara karşı direnişlerinde Cezayirlilere olan desteğimizden hoşnut değiller."[207]

Ayrıca romanda ana karakter olan Nâdiye'nin Mısır konsolosluğunda Mısır'ın silahlanmasına karşı çıkan Fransa'nın İsrail'e silah temin ettiği hakkında konuştuğu ve Abdünnâsır'ın ifşa ettiği Fransız belgesinden bahsettiği görülmektedir. Bu belgede Fransızların İsrail'e teslim ettikleri silahların miktarından bahsedilmektedir.[208]

Romantik açıdan bakıldığında ise romanda yaşanan olayların büyük bir kısmı Kahire'de ve Fransa'nın Alp şehrinde geçtiği görülmektedir. Romandaki olaylar Mısırlı bir erkek öğrenci ile Fransız bir kız öğrencinin evlenmesiyle başlamaktadır. Fadıl Kahire'de bulunan ailesi ile kızı tanıştırmak için onu Kahire'ye getirmiştir. Ancak ailesi bu evliliği kabul etmemiştir. Fadıl yardımcı doçent olarak üniversiteye atanmış ve bu arada Nâdiye ve Münâ isminde iki kızı dünyaya gelmiştir. Romanda yer alan tüm bu olaylar Nâdiye ve Münâ adında ikiz kız kardeş üzerinden kurgulanmaktadır. Bu iki kız kardeş her ne kadar görünüş açısından birbirine benzeseler de davranışları birbirinden farklıdır. Biri edepli, sakin, ağır başlı diğeri ise ergen tavırlı ve düşüncesizdir.

Devrim sonrası umumi tasfiye işlemleri esnasında Fadıl'ın adı lekelenmiş, iftiraya uğramış ve haksız biçimde işine son verilmiştir. Bundan dolayı kalp spazmı geçirmiştir. Bu ortamdan uzaklaşmak maksadıyla akademik öz geçmişini Fransa'daki bir üniversiteye göndermiş ve kabul edilmiştir. Fransa yolculuğundan kısa bir süre önce evinde yangın çıkmıştır. Bu yangında Nâdiye'nin yüzünün ve boynunun bir kısmında yanıklar oluşmuştur. Bu sebeple yolculuğunu erteleyen Fadıl, ikinci bir kalp spazmı daha geçirmesi sonucu vefat etmiştir. Fadıl'ın ailesine amcası dışında kimse yardımcı olmadığı için Fadıl'ın karısı ailevi ve maddi sorunları geride bırakmak amacıyla kızlarıyla birlikte Fransa'da ikamet eden yaşlı annesinin yanına gitmeye karar vermiştir. Aile gemi yolculuğu esnasında İsviçre'nin Bern şehrinde bulunan Mısır Büyükelçiliği'nde göreve başlayan Mısırlı basın ateşi Cemâl ile tanışmıştır. Cemâl bu andan itibaren Nâdiye'ye âşık olmuş ve onunla evlenmek istemiştir. Ancak Nâdiye kendisini hiçbir zaman Dr. Mithat'ı sevmekten alıkoyamamıştır. Fakat Nâdiye'nin yangın hadisesinden sonra Mithat'ın onu beğenmeyeceği düşüncesi, ondan uzaklaşmasına neden olmuştur. Nâdiye bu sebeple

[207] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 228.
[208] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 228.

Mithat'a veda etmeden Fransa'nın Alp şehrine gitmiştir. Orada 'İsâm'ın arkadaşı Sabrî ile tanışmıştır. Siyasete ilgili, gündemi yakından takip eden Sabri Nâdiye'ye âşık olmuştur. Ancak aynı durum Nâdiye için geçerli değildir.[209] Nitekim Sabrî, Port Said limanında yaşanan çatışmalarda hayatını kaybetmiş ve vefat etmeden önce Nâdiye'ye öldükten sonra açmasını istediği bir mektup bırakmıştır.

Fransa'da geçen yılların ardından Müna, kız kardeşi Nâdiye'yi Mısır'daki dostlarına mektup yazması hususunda teşvik etmiştir. Nâdiye bu vesileyle Dr. Mithat'a mektup göndermiştir. İkili arasında mektuplaşma bir süre devam ettikten sonra Dr. Mithat, Nâdiye'den resim göndermesini istemiştir. O da yangından önce çekilen bir fotoğrafını göndermiştir. Ancak Dr. Mithat güncel resmini göndermesi konusunda ısrarcı olunca Nâdiye kendisine benzeyen kız kardeşi Münâ'nın resmini göndermiştir. Bu resimden sonra Dr. Mithat'ın Nâdiye'ye karşı ilgisi artmış ve onunla görüşmek istemiştir. Dr. Mithat Londra'ya doğru seyahat ettiği esnada, uzun yıllardır iyileşmeyen hastalığı sebebiyle Münâ vefat etmiştir. Bu durum ailenin psikolojik olarak çökmesine sebep olmuştur. Münâ'nın ölümü ile Süveyş krizinin yaşandığı tarihi olaylar aynı zamanda cereyan etmiştir. Dr. Mithat Nâdiye'nin Fransa'da kaldığı evine sürpriz bir ziyarette bulunmuştur. Nâdiye telaşa kapılarak kendisinin Münâ olduğunu ve Nâdiye'nin vefat ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Dr. Mithat büyük bir şoka uğramış ve Kahire'ye geri dönmüştür. Bu esnada Port Said limanında Mısır-İsrail arasında çatışmalar meydana gelmiş ve doktorlar yaralı askerlerin tedavisi için görevlendirilmiştir. Burada yaralı halde bulunan Münâ'nın sevgilisi Subay 'İsâm ile karşılaşmıştır. 'İsâm Dr. Mithat'tan annesine haber göndermesini istemiş ve bu hayatta annem ve nişanlım dışında kimsem yok ve onlar benim hayata tutunma vesilem diyerek Münâ'nın resmini Dr. Mithat'e vermiştir.[210] Dr. Mithat Nâdiye'nin ona gönderdiği resimle bu resmin aynı olduğunu fark etmiştir. Dr. Mithat bu resim hakkında 'İsâm ile konuştuğu esnada, ayrılığın şokunu kaldıramayan Nâdiye'den yeni bir mektup gelmiştir. Mektupta yaşadığını, kardeşinin vefat ettiğini ve ondan uzak durma sebeplerini itiraf etmiştir. Ayrıca Nâdiye intihar etmek istediğini de yazmıştır. Bu sebeple Mithat onu kurtarmak için Nâdiye'nin yanına gitmeye karar vermiştir. Arkadaşı Cadellah biletini ayarlamış ve İsviçre üzerinden Fransa sınırına ulaştığı esnada Fransa Mısır ile savaşa girdiği için Fransa'ya girişi engellenmiştir. Bunun

[209] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 180.
[210] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 181; es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 2/604.

üzerine basın ataşesi Cemâl, Mithat'a yardım ederek kaçak yoldan Fransa'ya girmesini sağlamıştır. Mithat Nâdiye'nin yanına gittikten sonra annesinin onayıyla onu Kahire'ye getirmiştir. [211]

Romantizm ile realist akımın iç içe olduğu romanda Nâdiye'nin psikolojik bunalımını atlatmasıyla eş zamanlı olarak Mısır'ın düşmana karşı zafer kazanmasıyla roman olay örgüsünün sona erdiği görülmektedir.

Sibâ'î bu romanın yazılmasında kendisine ilham veren şeyin Alp dağlarının zirvesinde karşılaştığı Nâdiye olduğunu şöyle ifade etmiştir:

> "Eğer Nâdiye olmasaydı bu romanda kayıt altına aldığım insana ve tabiata özgü simgesel niteliklerin birçoğundan haberim olmayacaktı. Nâdiye bana göre kayıt altına almaya çalıştığım tarihi olayları taşıyan en büyük dayanaklardan birisidir".[212]

1.5.11. Ceffeti'd-Dümû' (Göz Pınarları Kurudu)

Sibâ'î'nin 1961 yılında yayınladığı tarihsel romanları içerisinde yer alan bu eseri, 1958'de Mısır ile Suriye arasında kurulan birliği konu almaktadır.[213] Sibâ'î bu eserin tarihi olayları belgelemek ya da kaydetmek gibi bir amacının olmadığını, sadece roman kahramanlarının hayatları aracılığıyla yaşanan önemli olayları yansıtma gayesi taşıdığını belirtmiştir.[214] Romanın ana karakterleri Sâmî Kerem ve Hüdâ Nureddin, romandaki tarihi ve romantik olayların merkezinde yer almaktadır. Sâmî Kerem, Suriye Millet Meclisi üyesi ve *Hızbü'l-Hurriyye* partisinin liderlerinden biri olup aynı zamanda partinin gazetesinin baş editörüdür. Romanda Sâmî Kerem, Mısır ile Suriye arasında birliğin oluşturulması yönünde gayret sarf eden siyasi şahsiyetlerden biri olarak belirmektedir.[215]

Tarihi açıdan romanda kurgusal olaylar 18 Kasım 1957'de Mezze Havalimanı'nda Mısır Güvenlik Kurulu üyelerinin Suriye Güvenlik Kurulu ve Suriyeli vatandaşlar tarafından karşılandığı esnada oluşan duygu dolu atmosferin tasvir edilmesiyle başlamaktadır.

Romanda Mısır ve Suriye halkından çok sayıda bireyin Arap milliyetçiliği düşüncesini benimsediğine işaret edilmektedir. Ayrıca bu birliğin gerçekleşmesinde ana etkenin Cemâl Abdünnâsır olduğu vurgulanmıştır. Sibâ'î romanda Sâmî Kerem karakteri

---

[211] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 181.
[212] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 8.
[213] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î, 40.*
[214] Yûsuf es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1961), 8.
[215] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 55.

aracılığıyla bu birliğin kurucusu olarak Abdünnâsır'a güvendiğini şu cümleleriyle ifade etmiştir:

> "Arap milliyetçiliğimize daima kalpten inanmışımdır. Ancak öncelikle kendimize inanmamız gerektiğinin de daima farkında olmuşumdur. Bu sebeple ilk başta Arap ulusunun geleceğini sağlam temeller üzerine inşa edebilecek milyonlarca sıradan insana inanmamız gerekmektedir. Böylece kendimize ve kabiliyetlerimize inanmamızı sağlayacak Cemâl Abdünnâsır gibi liderler çıkabilsin."[216]

Siyaset ile gerçek olayların iç içe olduğu görülen romanda Cemâl Abdünnâsır'ın delegesi Enver Sedat'ın, Mısır'ın selamını Şükrî el-Kuvvetlî'ye ilettiği yer almaktadır. Ayrıca Mısır ile Suriye askeri birliklerinin sömürgeci devletlerin tehditlerine rağmen yan yana durduğundan bahsedilmektedir.

Sibâ'î, tarihi olayları romantik kurgu ile harmanlayarak romanı salt tarihi bilgilerin verildiği bir tür olmaktan kurtarmıştır. Romantik açıdan ise kurgusal olaylar siyasi hayattan bunalan ve bu ortamdan uzaklaşmak isteyen Sâmî Kerem'in iç dünyasını paylaşabileceği yakın bir dost aramasıyla başlamaktadır. Mevcut koşullar göz önüne alındığında bu rolü üstlenebilecek bir aday olarak çocuksu ve canlı bir kişilik olan ünlü kadın şarkıcı Hüdâ Nureddin öne çıkmaktadır. Hüdâ karakteri, Sâmî Kerem'in sosyal statüsü, siyasi hasımları ve partizanların entrikaları gibi şartlar dikkate alındığında evlenebileceği uygun bir aday değildir. Ancak aralarındaki karşılıklı fedakârlık, samimiyet ve karşı konulmaz duygusal açlık sebebiyle Sâmî Kerem, Hüdâ'dan ayrılmak da istememektedir. Ancak Sâmî Kerem ve Hüdâ'nın ayrılması kaçınılmazdır. Zira Suriye toplumunda siyasi bir liderin şarkıcı bir kadınla gönül bağı kurması hoş değildir. Bundan dolayı Sâmî, siyasi geleceği ile sevgilisi arasında tercih yapmak zorundadır. Neticede Hüdâ kadere teslim olarak Sâmî Kerem'den ayrılmaya razı olmuştur. Romanda bu kaçınılmaz ayrılık Mısır ile Suriye arasındaki birlik ile aynı kaderi paylaşmıştır.[217] Roman Hüdâ'nın Suriye'ye göç etmesiyle son bulmuştur.

1.5.12. Leylün lehû Âhir (Sonlu Gece)

1963 yılında yayımlanan romanda Suriye ve Mısır arasında kurulan ve üç yıl devam eden birliğin dağılmasına neden olan etkenler ele alınmaktadır. Bu bağlamda Mısır ile Suriye

[216] es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 13.
[217] Râgıb, *Mevsû'atü'n-Nazariyyâti'l-Edebiyye*, 178.

arasında Şubat 1958'de birlik kurulmadan önce meydana gelen siyasi dönüşümlerden bahsedilmiştir. Birliğin Suriye halkı üzerindeki etkisinden bahseden roman, birlik öncesi Suriye'deki, siyasi durum ve koşullar hakkında çok kısıtlı bilgiler sunmuştur. Bu kapsamda Ebû Selmâ karakterinin diliyle 1949-1954 yılları arasında meydana gelen askeri darbelere kısaca değinilmiştir. Şükrî el-Kuvvetlî'nin cumhurbaşkanı olma sürecine de yer verilmesine rağmen sürgün yıllarını Mısır'da geçiren Kuvvetlî'nin Cemâl Andünnâsır ile olan yakınlığından bahsedilmemiştir.[218] Ayrıca romanda 25 Şubat 1954 Edîb Çiçekli'nin gerçekleştirdiği darbeye de yer verilmiştir.[219]

Romanda tarım reformu kanununun yürürlüğe girmesi, birliğin dağılmasının ana sebebi olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda romanda Suriye tarafında büyük bir yankı uyandıran bu kanunun, Mısır ve Suriye'nin ekonomik durumu ve arazilerin kullanımı bakımından çiftçilerin sahip olduğu imkanların birbirinden farklı konusu dikkate alınmadan uygulandığı belirtilmektedir. Ayrıca romanda Mısır'ın tarım arazileri kullanımı konusunda sıkıntıları olmadığı vurgulanarak bu kanunun uygulanmasının zaruri olmadığına işaret edilmiştir.[220] Suriye'de tarım bakanının Baas Partisi mensubu olması ve tarım reformunun onun yönetiminde yürürlüğe girmesi, Suriye halkının nefretinin katlanmasına sebep olmuştur. Ayrıca Baas mensuplarının fikirlerini yaymak ve devletin farklı kademelerinde nüfuzlarını arttırmak amacıyla bakanlıkları kullandıklarına yer verilmiştir. Romanda tarım reformu kanunu ve Baas Partisi mensuplarının faaliyetlerinin yanı sıra birliğin dağılmasında etkin rol oynayan diğer bir hususun, komünistlerin Suriye yönetimindeki etkinlikleri olduğuna dikkat çekilmiştir. Sibâ'î, komünistlerin en az Baas mensupları kadar tehlikeli olduğu düşüncesini Şekîb karakteri üzerinden ifade etmiştir. Nitekim romanda Şekîb'in daima Suriye'nin içinde bulunduğu durumdan şikâyet ettiği ve Suriye'de işsizliğin, düşük ücretle çalışan Mısırlı işçiler sebebiyle arttığını iddia ettiği görülmektedir. Birliğin dağılmasının bir diğer nedeni de Mısırlı askerlere yönelik kötü muamele ve devrim komutasının bu hususta ifade ettiği açıklamalarıdır. Romanda ayrıca roman kahramanı Süheyr'in sevgilisi Hamdî'nin de içinde bulunduğu Mısırlı subaylara yönelik kötü muameleye yer verilmiştir.[221]

---

[218] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 186.
[219] Yûsuf es-Sibâ'î, *Leylün lehû Âhir* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1964), 171.
[220] es-Sibâ'î, *Leylün lehû Âhir*, 239.
[221] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 188.

Tarihsel ve romantik olayların kurgulanmasında mekân olarak Şam, Londra, Kahire ve Beyrut gibi şehirlerin kullanıldığı, bu şehirlerin detaylı tasvirlerinin yapıldığı romanda ana karakterin Suriye toplumunun en üst sınıfına mensup aristokrat ve zengin bireyden seçildiği görülmektedir. Nitekim romanda Süheyr'in babası toprak zengini derebeyi, teyzesi Hafîze kadınlar yararına hizmet eden derneklerin aktif üyesi, eniştesi Abdullah ticari ve siyasi çevrelerce tanınan, Suriye'nin hatırı sayılır iş adamı, eniştesinin amcaoğlu maliye bakanı olarak tanıtılmaktadır.[222]

Tarihsel türde kaleme alınan romanda olaylar çocuk felcine yakalanmış Süheyr ile Mısırlı genç subay Hamdî'nin birbirine olan aşkı üzerinden dramatize edilmektedir. Romanın olay örgüsü Süheyr'in tedavi olmak için Londra'ya seyahat etmesiyle başlamaktadır. Burada cerrahi operasyon geçiren Süheyr'in tedavisi netice vermemesi üzerine ikinci kez cerrahi müdahale yapılmış, fakat bu müdahale de sonuç vermeyince Süheyr kaderine razı olarak Suriye'ye dönmek zorunda kalmıştır.

Süheyr'in Hamdî ile ilk karşılaşması Londra'da kaldığı esnada gerçekleşmiştir. Her ne kadar bu ilk karşılaşmaları olsa da aslında Hamdî, Süheyr'in tanımadığı birisi değil, aksine teyzesinin yakın arkadaşı Latîfe hanımın kardeşinin oğludur. Süheyr'in Şam Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak atanması, Hamdi'nin ise Suriye'de bulunan Mısır askeri birliğine gönderilmesiyle ikili arasındaki yakınlaşma artmış ve birbirlerine âşık olmaya başlamışlardır. Tarihi olayların romantik kurguyla eş zamanlı olarak ilerlediği görülen romanda Süheyr ile Hamdi'nin yakınlaşması ve birbirlerine âşık olmaları iki devlet arasındaki birliğin tesis edilmesini temsil ettiği anlaşılmaktadır.

Romanda aktarılan bir diğer aşk hikayesi de Hamdi'nin kız kardeşi Nâdiye ile Süheyr'in teyze oğlu Hassân arasında yaşanmaktadır. Nâdiye, Hassân ile Suriye'nin başkenti Şam'da düzenlenen Arap edebiyatçıları konferansında tanışmış ve o andan itibaren aralarında aşk filizlenmeye başlamıştır. Bu aşkı evlilikle taçlandırmak isteyen Hassân Nadiye'ye evlilik teklif etmiş ve sonunda evlenmişlerdir. Benzer şekilde Hamdi de Süheyr'e aşkını ilan etmiş ve onunla evlenmek istediği söylemiştir. Fakat Süheyr, Hamdi ile sakat olarak değil, sağlıklı bir şekilde evlenmek istediğini dile getirerek bu teklifini ayağına yapılacak üçüncü cerrahi müdahaleden sonrasına ertelemesini rica etmiştir. Bu maksatla Süheyr Londra'ya yeniden seyahat etmiş ve bu kez yapılan cerrahi müdahale ile

[222] es-Sibâ'î, *Leylün lehû Âhir*, 14.

ayağındaki sakatlık ortadan kalkmıştır. Süheyr ile Hamdi arasında her şeyin yolunda gitmesi umulurken, beklenmedik bir gelişme olmuş; Mısır ile Suriye arasında siyasi ilişkiler bozulmaya ve Suriye'de bulunan Mısır askeri birlikleri üzerinde baskılar artmaya başlamıştır. Bu askerler içerisinde yer alan Hamdi de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Nitekim birliğin bozulmasının ardından Hamdi tutuklanmış ve işkenceye maruz kalmıştır. Sevgilisinin içine düştüğü durumdan dolayı korkudan deliye dönen Süheyr ise üniversite öğrencilerini organize ederek birliğin dağılmasına sebep olan Suriye rejimine yönelik protestolar düzenlemiştir. Protestolar esnasında aldığı darbe sonucu Süheyr'in iki bacağı da kırılmıştır. Süheyr'in tedavi olduktan sonra yeniden sakat kalması ile romandaki olayların sonuçlanması üzerinden Sibâ'î, birliğin tamamen parçalandığını göstermek istemiştir.

1.5.13. Nahnü lâ Nezra'u' ş-Şevk (Biz Diken Ekmeyiz)

Sibâ'î, çocukluk yıllarının geçtiği mahalleleri ve mahalle sakinlerini betimlediği "Beyne Ebu'r-Rîş ve Cüneyne Nâmîş" isimli kısa hikâye serisinin önsözünde bir kısa hikâye ve roman yazarı olarak bu mahallelere karşı vefa borcunu yerine getiremediğini ve bu mahallelerle ilgili aktaramadığı bazı anılarının olduğunu dile getirmiştir: "Sanırım bir kez daha bu mahallelere ve bu mahallelerin sakinlerine eserlerimde geri döneceğim. Zihnim hala buraların anılarıyla doludur. Bu anıları kâğıda dökmeden rahata erecek de değilim."[223] Eserlerinin büyük çoğunluğunda Kahire mahalleleri tasvir edilmiş olmasına rağmen Sibâ'î on altı yıl sonra vefasını bu romanında yerine getirmiştir.

Bu eser Mısır'ın halk mahallelerinin içerdiği yoksulluk, tiksinti ve insanlık temalarının yanı sıra kadınların meta olarak kullanılmasını konu almaktadır. Romanın asıl amacı Mısır toplumunda kadının içine düştüğü olumsuz durumların göz önüne serilmesidir.

1968 yılında yayımlanan romanda eğitim görmemiş, hizmetçi olarak çalışan, küçük yaşlarda annesini kaybeden Seyyide isminde yetim bir kızın yaşadığı olaylar anlatılmaktadır. Annesinin vefatından sonra üvey annesi Delâl'in şiddetine ve zorbalığına maruz kalan Seyyide, yaşadıkları evin hizmetçisi gibi muamele görmektedir. Babası Câbir'in de vefat etmesi üzerine babasının yakın arkadaşı Hacı Bura'î, Seyyide'yi kendi himayesine almıştır. Ancak Seyyide bu evde de hizmetçi muamelesi görmüş, ayrıca sürekli evin oğlu 'Abbas'ın tacizlerine maruz kalmıştır. 'Abbâs, Seyyide'ye hırsızlık

[223] Yûsuf es-Sibâ'î, *Beyne Ebü'r-Rîş ve Cüneyne Nâmîş* (Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.), 8.

yaptırarak da ondan istifade etmiştir. Seyyide hırsızlık yaparken yakalanacağı esnada Hamdî onu kurtarmış ve evlerinde hizmetçi olarak çalışmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine Seyyide evden kaçarak Hamdî es-Semâdûnî'nin ailesinin yanında hizmetçi olarak çalışmaya başlamıştır. Bu aile ona kızları gibi davranmış, sıkıntılarına ortak olmuş, kalacak yer temin etmiş ve maaşını geciktirmeden vermiştir. Seyyide burada hem huzuru bulmuş hem de ailenin oğlu Hamdî'ye âşık olmuştur. Ancak Hamdî'nin başka bir kız ile evleneceğini öğrenince pek de gönüllü olmamasına rağmen Baltacî ailesine mensup, gazoz satıcısı 'Allâm ile evlenmiştir. Seyyide, 'Allâm'ın evinde evin hanımı olmaktan çok hizmetçisi gibi muamele görmüştür. 'Allâm, Seyyide'nin tecrübesizliği ve ona doğruyu gösterecek bir ailesinin olmayışı nedeniyle almış olduğu yanlış kararlarından biri olarak karşısına çıkmıştır. Nitekim Seyyide 'Allâm'ın başka bir kadınla ilişkisi olduğunu ve onunla evlendiğini öğrenince ondan boşanıp evden ayrılmıştır. Nereye gideceğini ve kime sığınacağını bilmeyen Seyyide çaresizce Delâl'in evine gitmeye karar vermiştir. Seyyide burada kötü yola düşerek fahişelik yapmaya başlamıştır. Babasının vefatından itibaren hayatı başkalarına hizmet etmekle geçen ve karın tokluğuna çalışan Seyyide, Delâl'in yanında hayatı boyunca kazanamadığı parayı çok kısa bir sürede ve zahmetsizce elde etmeye başlamıştır.

Seyyide'nin hayatında yaptığı yanlış tercihlerden biri de yıllar sonra tesadüfen karşılaştığı 'Abbâs ile evlenmesidir. Abbâs birtakım vaatler öne sürerek Seyyide'nin aklını çelmeyi başarmıştır. Bu evlilikten Câbir isminde bir oğlu olmuştur. Annelik Seyyide'yi tamamen değiştirmiştir. Kötü işleri tamamen bırakmış ve kendini oğluna adamıştır. Seyyide'nin bu evlilikten de yüzü gülmemiş, bu evliliği ilkinden daha şiddetli ve eziyetli bir hale gelmiştir. 'Abbâs, Seyyide'nin birikimini elinden zorla alarak bunları kumarda ve gece hayatında harcamıştır. Bu duruma daha fazla tahammül edemeyen Seyyide kocasından boşanmak için mahkemeye müracaat etmiştir. Ancak mahkeme kocasına itaat etmesi yönünde karar almıştır. Bu esnada oğlu Câbir vefat etmiştir. Bu durumdan etkilenen 'Abbâs, Seyyide'yi boşamıştır.

İkinci evliliği de sona eren Seyyide yıllar sonra sevdiği adam Hamdî ile karşılaşmış ve kızamığa yakalanan oğlunun tedavi sürecinde hasta bakıcısı olarak Hamdî'nin yanında kalmaya başlamıştır. Baştan sona romantik bir kurgunun egemen olduğu roman yine bir trajedi ile sonuçlanmıştır. En sonunda Seyyide bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış ve Hamdî'nin kollarında hayata veda etmiştir.

1.5.14. Lesti Vahdek (Yalnız Değilsin)

Sibâ'î'nin fantastik roman türünde kaleme aldığı bu roman 1970 yılında yayımlanmıştır. Romanda yazarın kâinatın enginliği ve yaratılış gerçeği üzerine derin tefekkür eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir:

> "Bu devasa yeryüzü ve görkemli dünya çalkantılı kâinat denizinde küçük bir top gibidir. Sonsuz gökyüzündeki milyonlarca parıltıdan sadece biridir. Sen evrende yalnız değilsin, Allah birdir ve Samet'tir."[224] "Bizler bu evrende yalnız değiliz. Bir olan yalnızca Allah'tır. Bizler karmaşık bileşenli evrende, denizdeki bir damladan başka bir şey değiliz."[225]

Romanda Mars'a seyahat etmek üzere yola çıkan altı kişilik uzay ekibinin maceraları kurgusal biçimde aktarılmaktadır. Uzay yolcusu bu altı kişi farklı sosyal sınıflara mensup bireylerden seçilmiştir. Nitekim ekibin lideri ve gemi kaptanı Abdülmüheymin, geminin teknik işlerinden sorumlu mühendisi Abdülkâdir, elektronik uzmanı ve bilim insanı Abdülhabîr toplumun üst sınıfını; gazeteci Abdüllatîf ve hizmetçisi Abdürrâzî ile meşhur televizyon spikeri Şehîra ise sıradan insanları temsil etmektedir.

Romanın olay örgüsü Mars seyahati esnasında uzay gemisinin arızalanması sonucu rotasında bulunan Mars'ın uydularından bir gezegenin etrafında daire çizmesiyle başlamaktadır. Bu esnada Abdülhabîr bu yeni gezegenle ilgili araştırmalar yapmış ve gezegen halkının düşünme yetisine sahip akıllı varlıklar olmalarına rağmen biçimsel olarak ağaçlardan oluştuğunu keşfetmiştir. Yönetim mekanizmasının bulunmadığı gezegende halk bütün ihtiyaçlarını havadan, sudan ve topraktan karşılamaktadır. Bundan dolayı aralarında savaşlar yaşanmamaktadır. Burada dünyadakine benzer şekilde yönetim sistemi kurarak gezegene hükmetmeyi amaçlayan Abdülkadîr ve Abdülmüheymin geminin sahip olduğu teknolojiyi kullanarak gezegen halkının insana dönüşmesini istemektedir. Ağaçlardan oluşan gezegen halkını insana dönüştürme görevi kendisine verilen Abdülhabîr bu konuda başarılı olmuştur. Neticede Abdülkâdir ve Abdülmüheymin amacına ulaşmıştır. Nitekim insana dönüşen bu gezegen halkı hayatta kalmak, mülkiyet edinmek ve neslini devam ettirmek için birbiriyle savaşmaya başlamıştır. Ancak karmaşanın hâkim olduğu bir yerde yönetim sisteminin düzgün

[224] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 4.
[225] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 389.

çalışması mümkün değildir. Dolayısıyla gezegen halkı arasındaki bu karmaşayı giderecek, düzeni sağlayacak, onlara doğru ile yanlışı gösterecek bir rehberin gönderilmesi gerekmektedir. Yapay zekâ tarafından oluşturulan algoritma sonucu belirlenen bu rehber, sıradan insani özelliklere sahiptir. Onu diğerlerinden ayıran ise Abdülhabîr'in tabiriyle gemi ekibi tarafından gönderilmiş olmasıdır.[226] Ayrıca bu rehber için bir mucize de gerekli olduğunu düşünen uzay ekibi, transistör aracılığıyla diledikleri zaman çeşitli sesler ve müzikler gönderebilecekleri bir sistem oluşturmuşlardır.

Romanın sonlarında geminin kaptanı ve mühendisi, yiyecek ve içecek tükenmeden önce uzay gemisinden çıkıp gezegene sağlam biçimde inmeye karar vermiştir. Diğerleri ise gemide kalmayı tercih etmiştir. Abdülhabîr bu arada gemiyi hareket ettirip kurtulmak için son bir girişimde bulunmuş ve başarılı olmuştur. Gemide kalanlar gezegen halkının tabiatının değiştirilmesi neticesinde ortaya çıkan savaşlardan rahatsız olmuş ve onları eski formlarına döndürmeye karar vermişlerdir. Abdülmüheymin ve Abdülkadîr gezegene ayak basar basmaz ağaca dönüşmüş, diğerleri ise dünyaya dönmeyi başarmıştır.[227]

Romanda insanın yaratılış tarihinin başlangıcından itibaren yaşananlar, yazarın oluşturduğu hayali gezegen aracılığıyla sunulmaktadır. Bu eser, sosyal ve siyasi eleştirileri barındıran bir mecraya dönüşürken, uzay gemisinin yeni bir gezegeni keşfi bu süreci önemli ölçüde etkilemiştir. Roman, insanlık tarihini yaratılışından başlayarak ele alırken, aynı zamanda peygamberlerin gönderilmesi gibi dini temaları da işlemektedir. Yazar, karakterlerine tanrısal bir misyon yükleyerek okuyucularına bu derin düşünsel boyutları keşfetme fırsatı sunmaktadır.[228]

Romanda toplumsal ve siyasi eleştirilerin de yapıldığı görülmektedir. Gezegen halkının insana dönüştürülmesinden sonra bazı kabileler arasında savaşlar meydana gelmiştir. Bu savaşlarda kabile liderlerinden bazıları öldürülmüş, bazıları da intihar etmiştir. Bunun üzerine Şehîre karakterinin diliyle romanda şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Şehîre: Savaşın fitilini ateşleyen liderler nerede? Biri öldürüldü, diğeri intihar etti, üçüncüsü de ayaklarından ağaca asılmış gibi görünüyor. Savaş sona erdi ve her

[226] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 299.
[227] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 79.
[228] İnâs Nebîl Muhammed Şûmân, *Binâü'ş-Şahsiyye fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î* (Câmi'atü'l-İskenderiyye, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Duktûra, 2013), 270.

kabile yaralarını sararak topraklarına geri döndü. Ne yeryüzünde ne de gökyüzünde hiç kimse kimin galip geldiğini ve kimin yenildiğini bilemedi."[229]

Benzer şekilde Sibâ'î romanın sonunda ağaca dönüşen Abdülkadîr ile Abdülmüheymin aracılığıyla dünyada savaşlardan ve huzursuzluklardan sorumlu tuttuğu siyasi liderleri cezalandırmaktadır.

1.5.15. İbtisâme 'alâ Şefeteyh (Dudaklarında Bir Tebessüm)

Sibâ'î'nin 1971 yılında yayımladığı bu tarihsel roman, Haziran 1967'deki Filistin-İsrail savaşı öncesi dönemde Kudüs'te yaşanan trajik olayları ayrıntılı biçimde tasvir etmektedir. Bu olaylarla birlikte, 1968 yılında Ürdün topraklarında gerçekleşen ve İsrail güçleri ile gerilla birlikleri arasında cereyan eden Kerâme (onur) savaşı da ayrıca vurgu yapmaktadır. Bu muharebede hayatını kaybeden roman kahramanı 'Ammâr'ın vefat ettiği esnada dudaklarında beliren tebessümden esinlenilerek romana "Dudaklarındaki Tebessüm" adı verilmiştir.[230]

Romanda kurgulanan tarihi olaylar İsrail güçlerinin 9 Nisan 1948 yılında Filistin'in Deyr Yasîn köyünde yaptığı katliam ile başlamaktadır. Yaşanan dramatik olaylarda Filistinli direniş savaşçısı 'Ammâr karakteri üzerinden aktarılmaktadır. 'Ammâr'ın ailesi bu katliamın ilk kurbanlarındandır. Nitekim bu hadisede 'Ammâr'ın gözü önünde erkek kardeşi Mahmûd, hamile teyzesi Zâhire ve teyzesinin kocası öldürülmüştür. Deyr Yasîn köyünün işgal edilmesinden sonra 'Ammâr'ın ailesi zorunlu olarak buradan Kudüs'e göç etmiş, 1948'den 1967 yılına kadar Kudüs'te yaşamaya devam etmiştir.

İşgal sonrasında aile burada da türlü sıkıntılarla karşılamıştır. Kudüs'te kumaş dükkânı bulunan Abdüsselam, İsrailli yetkililerle iş birliği yapması için tehdit edilmiş, ancak iş birliğini reddetmiştir. Bunun üzerine oğlu 'Ammâr ve yeğeni Mey ile soruşturma gerekçesiyle açık araziye götürülmüştür.[231] Bu hadisenin cereyan ettiği esnada İsrail askerleri şehri bombardımana tutmuştur. Bu saldırı sonucunda Abdüsselâm'ın evi yerle bir olmuş ve evde bulunan karısı Fâtıma'nın iki bacağı kırılmıştır. Evi harap olmasına rağmen 'Abdüsselâm Kudüs'ü terk etmemek için evini yeniden inşa etmeye başlamış ve

[229] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 290.
[230] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 75.
[231] Yûsuf es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1971), 209.

oğlu ‘Ammâr’ın direniş güçlerine katılmasına izin vermiştir.[232] ‘Ammâr’ın kardeşi Hâlid de abisi gibi direniş birliklerine katılmıştır.

Filistin direniş güçlerinin sadece erkeklerden oluşmadığı, kadınların da bu direnişe katıldığı görülmektedir. Nitekim ‘Ammâr’ın teyzesinin kızı Mey de gerilla operasyonlarından birine katılmış, savaş boyunca elinden geldiği kadarıyla yaralıları tedavi etmeye çalışmıştır.[233] Ayrıca Mey bu operasyonda iki İsrail aracına el bombalı saldırıda bulunmuştur. Mey’in arkadaşı Emîre ise öğretmenlik yapmaya devam etmiş ve kardeşi Doktor Kemal’e yardım etmiştir. Mısır ordusunda subay olan nişanlısı Rauf ile evlenmek için Kahire’ye yerleşmeye gönlü razı olmamış, vatanı için Kudüs’te kalmayı tercih etmiştir.[234]

Bir müddet sonra Filistin güçleri tarafından Kerâme Savaşı başlatılmıştır. Mısır’ın da açıkça rol aldığı anlaşılan bu direniş mücadelesine gönüllü savaşçı olarak katılan ‘Ammâr, bu mücadelede ağır yaralanmış ve şehit olmuştur. ‘Ammâr’ın şehit olduğu son ana kadar tebessüm ettiği görülmemiştir. Hatta kendisini seven ve onu tebessüm ederken resmini çizmeye çalışan teyzesinin kızı Mey bile bu konuda başarılı olamamıştır. Mey ‘Ammâr’ın şehit olmadan önce kendisine aldığı nişan yüzüğünü parmağından çıkarmamıştır. Mey’in daha önce çizmiş olduğu sevgilisinin resmine bakarak “Gülümse Sevgilim” dediği ve onun gülümsediğini de çağrıştıran cümlelerle roman sona ermiştir.[235]

Romanda Deyr Yasîn katliamının yanı sıra İsrail güçlerinin Süveyş krizinin patlak vermesi akabinde 29 Ekim 1956 tarihinde Kafr Kâsım şehrinde yaptığı katliama da yer verilmiştir. Filistin direniş savaşçılarından biri olan Hamza bu katliamda babasını kaybetmiştir.[236]

Sibâ‘î romanda 1967 Arap-İsrail savaşını analiz ederek Arap ülkelerinin savaş süresince yeterli askeri teçhizata sahip olmaması, Mısır ordusunun irtica hareketlerine karşı Yemen’de devrimcilerin güvenliğini sağlamakla meşgul olması, Irak ve Suriye ordusunun art arda gelen siyasi rejim, darbeler ve devrimler nedeniyle gücünü yitirmesi, Ürdün ve Suudi Arabistan’ın ise Mısır’ı İsrail’den daha tehlikeli buldukları için Filistin’e

[232] es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, 102.
[233] es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, 126.
[234] es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, 242.
[235] es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, 350.
[236] es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, 256.

destek vermemesi gibi etkenlerin Arapların savaşı kaybetmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Suriye'de bazı Arapların Mısır ile Suriye arasındaki birliği bozmak maksadıyla silahlanmasını örnek göstererek Arapların gerçek düşmanlarıyla değil birbirleriyle savaştıklarını vurgulamıştır.[237]

Sibâ'î, bu yenilginin ardından İsrail'in işgal altındaki Kudüs ve halkı üzerinde tam egemenlik kurmak için çeşitli yöntemlere baş vurduğundan bahsetmiştir. Bu yöntemlerin başında İsrailli yetkililerin Filistin okullarında işgal öncesi döneme ait ders kitaplarını ortadan kaldırma kararı gelmektedir. Bu karar ile İsrail sadece fiziki olarak değil, aynı zamanda ideolojik olarak da Filistin'i işgal etmeyi amaçladığı görülmektedir. Bu maksatla okullarda denetim sıkılaştırılmış ve bu kuralın uygulanması için okul müdürlerine ve öğretmenlere baskı yapılmıştır.[238] İsrail'in bu kararı sonrası romanın kadın kahramanı Mey öğretmenliği bırakmıştır.

Romanda Sibâ'î'nin, Mısır'ın yenilgisini gerekçelendirdiği ve Filistin ile Mısır arasında dostluk bağlarını güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. 'Ammâr karakteriyle yenilginin tek suçlusunun Abdünnâsır olmadığını, herkesin bunda payı olduğunu ve niçin görevini terk ettiğini sorgulamaktadır.[239]

Sibâ'î, karakterlerini Mısırlı şahsiyetlerden seçerek Filistin meselesini Mısırlılara özgü bir sorun haline getirmiştir. Mısırlı Doktor Reşâd'ın gerilla savaşçılarıyla saldırıya katıldığı ve bu saldırıda şehit düştüğü görülmektedir. Filistinli Emîra eğitimini Kâhire'de tamamlamıştır. Nişanlısı Rauf da Mısırlı bir subaydır. [240]

1.5.16. el-'Umru Lahza (Bir Anlık Ömür)

Tarihsel olayların konu alındığı bu romanda Sibâ'î, 1969 sonları ile 1970 başlarında meydana gelen yıpratma savaşı ve 1973'te yaşanan Arap-İsrail Savaşı, diğer ismiyle Ekim savaşları hakkında edinmiş olduğu bilgileri askeri tecrübeleri ışığında romana aktarmıştır. Bu eseriyle Arap-İsrail savaşıyla ilgili başkalarının yenilgi dışında bir şey göremediği bir zamanda hala bir ümidin var olduğunu göstermeye çalışmış ve yaygın

[237] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 38.
[238] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 183.
[239] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î*, 194; es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 132.
[240] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î*, 195.

kanaatin aksine Mısır halkının mücadeleci tarafının henüz yok olmadığını, vakti geldiğinde bu yönün ortaya çıkacağını vurgulamıştır.[241]

Romanda aktarılan bu dönem askerî açıdan Mısır ordusunun havada, karada ve denizde sergilemiş olduğu kahramanlıklara değinmektedir. Romanda özellikle Mısır askerinin bu yıllar arasında müdahil olduğu en bariz savaşlardan biri olan Şâdvân Çatışması diğer adıyla Rodos Operasyonu ele alınmaktadır. Bunu kahramanlık öyküsü haline getiren ise çatışmaların yaşandığı adanın coğrafi açıdan ulaşılması zor bir konumda olması ve adada yüz civarı Mısır askerinin bulunmasıdır. Bu askerler adadaki feneri ve küçük deniz radarını korumakla görevlendirilmiştir. İsrail güçleri adaya insansız hava araçlarının yanı sıra sayıları beş yüzü aşan paraşütçü askerlerle saldırmıştır. Düşmanın hem donanım hem de sayıca fazla olmasına rağmen adada bulunan askerler kahramanca bir mücadele ortaya koyarak düşmana ağır kayıplar verdirmeyi başarmıştır.[242] İsrail saldırısını başarı ile savuşturan Mısır ordusu, ortaya koymuş olduğu güçlü direnç neticesinde İsrail askerlerinin adayı terk etmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Sibâ'î'ye göre bu destansı mücadele Mısır askerinin metanetinin, cesaretinin ve fedakarlığının simgesidir.

Ana teması Şadvân çatışması etrafında şekillenen romanda tarihi açıdan verilen bilgilere bakıldığında eserin realist roman türünde kaleme alındığı görülmektedir. Olay örgüsü gerçeğe dayanan romandaki hadiseler, romanın başkahramanı gazeteci Nimet üzerinden kurgulanmıştır. Nimet *el-Haber* dergisinin kadın bölümü başkanıdır. Kocası Abdülkâdir ise derginin baş editörüdür. Kocasının dergideki statüsünden dolayı çalıştığı ortamda prestijli bir konumda olsa da her bakımdan bağımsız bir hayatı arzuladığı ve kimseye minnet etmek istemediği için o bu durumdan pek de hoşnut değildir. Sosyal hayatında insanların ona, statüsüne göre değil olması gerektiği şekliyle davranmasını istemektedir. Hem dergideki bu durumundan hem de dergide yazılanların gerçeği yansıtmayan bilgilerle dolu olmasından dolayı gazetecilik mesleğini yapmak istemeyen Nimet, İsrail ile Mısır güçleri arasında savaşın şiddetlendiği bir zamanda el-Mu'âdâ'da bulunan askeri hastaneye çatışmada yaralanan askerle röportaj yapmak için gittiğinde hayatının fırsatını yakalamış olacaktır. Hastaneye ulaştığında Hanâ Abdullah isminde eski bir arkadaşı ile karşılaşmış ve onun askeriyede sosyal hizmet personeli olduğunu öğrenmiştir. Nimet, bu konuşma esnasında arkadaşına mesleğinden memnun olmadığını dile getirmiştir. Bunun

[241] Yûsuf es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1973), 5.
[242] es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza*, 5.

üzerine arkadaşı askeriyenin çok sayıda sosyal hizmet personeline ihtiyacı olduğunu ve bu şekilde asker olmasının kolay olacağını belirterek ona askeriyede çalışmasını teklif etmiştir. Nimet bu teklifi kabul ederek sosyal hizmet personeli olarak çalışmaya başlamıştır. Haber yapmak için gittiği hastanede çalıştığı günlerden birinde böbrek taşı tedavisi için gelen yıldırım kuvvetlerinden Binbaşı Mahmut Abdullah ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşmadan sonra Binbaşı Mahmut ile Yüzbaşı Nimet arasında sıkı bir dostluk başlamıştır. Ameliyatı sonrasında alanı olmamasına rağmen binbaşının müşahedesine aşırı ihtimam göstermiştir. Bu durum Binbaşının karısı Sâmiye'nin canını sıkmış ve kocasına gösterdiği bu ilgiden rahatsız olduğunu Nimet'e ima etmiştir. Bunun üzerine Nimet, binbaşıdan uzaklaşmaya çalışmıştır. Ancak binbaşı müşahede için Nimet'i talep ettiğini ve karısının düşüncesiz davrandığını belirtmiştir.

Binbaşı Mahmud Abdullah tamamen iyileşip yeniden cepheye dönmüştür. Ancak aradan çok vakit geçmeden Nimet'in askeri hastanenin resmi heyetiyle Süveyş kanalı cephesini ziyaret etmesiyle ikili yeniden bir araya gelmiştir. Fakat bu sefer de Nimet hastanede hizmet vermek yerine sahada görev yapmaya karar verince, mecburi olarak farklı askeri bölgelere gitmek zorunda kalmışlardır. Nimet hastanede olduğu gibi sahada da askerlerin sosyal ve psikolojik problemleri ile ilgilenmeye başlamıştır.[243] Askerlerin problemlerinin başında sivil hayatlarında karşılaştıkları maddi ve manevi sorunları gelmektedir. Nimet'in ilgilendiği ve bu türden problem yaşayan askerlerden biri Salah karakteridir. Salah'ın babası hapisten yeni çıkmıştır ve ailesi geçim sıkıntısı çekmektedir.[244] Nimet'in ilgilendiği diğer bir asker ise toplum nezdinde kötü bir nama sahip olduğu için sevdiği kadınla evlenmekten çekinen Abdülaziz'dir. Üstelik bu kadın geçmişine tövbe etmiştir.[245] Abdulaziz'in çocuğuna hamile kalan bu kadının ismi Sa'diye'dir.

Romanda Nimet ile Binbaşı Mahmud Abdullah arasındaki duygusal bağın ciddi bir seviyeye ulaşamadığı görülmektedir. Nimet, Binbaşı Mahmud'a ciddi biçimde bağlanmayı bir gün bile düşünmemiş, sadece çalıştığı işinden ve eşinin onu aldattığı hakkında oluşan dedikodulardan uzaklaşmak istemiştir.[246] Nitekim romanın sonunda

[243] es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza*, 69.
[244] es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza*, 141.
[245] es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza*, 412.
[246] es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza*, 343-344.

Nimet askeriyedeki vazifesini bırakmış ve dergideki görevine geri dönmüştür. Binbaşı Mahmud Abdullah da hayatına kaldığı yerden devam etmiştir.

1.6. Kısa Hikayeleri, Tiyatro Eserleri ve Makaleleri

Edebî hayatına kısa hikâye yazarlığıyla başlayan Sibâ'î'nin roman ve piyes çalışmalarının yanı sıra edebiyat, toplum ve siyaset alanında yazdığı pek çok makalesi bulunmaktadır. Sibâ'î, bu edebî türlerin dışında gezi edebiyatı alanında da eser kaleme almış ve yaklaşık on beş adet filmin senaryo ve diyalog yazımına katkı sağlamıştır.

1.6.1. Kısa Hikayeleri

- Atyâf (1947) (Hayaletler)
- İsnetâ 'Aşrate İmrae (1948) (On İki Kadın)
- Habâya's-Sudûr (1948) (Kalplerin Sırları)
- Yâ Ümmeten Dahiket (1948) (Ey Haline Gülünen Millet)
- İsnâ 'Aşara Raculen (1949) (On İki Adam)
- Fî Mevkibi'l-Hevâ (1949) (Aşk Kervanında)
- Mine'l-'Âlemi'l-Mechûl (1949) (Meçhul Alemden)
- Hâzihi'n-Nüfûs (1952) (Bu Nefisler)
- Mebkâ'l-'Uşşâk (1950) (Aşıkların Ağlama Diyarı)
- Beyne Ebû'r-Rîş ve Cüneyne Nâmîş (1951) (Ebû Rîş ile Cüneyne Nâmîş Arasında)
- Ugniyyât (1951) (Şarkılar)
- Hâzâ Hüve'l-Hub (1951) (İşte Aşk Bu)
- Suver Tıbka'l-Asl (1951) (Aslı Gibi Suretler)
- Sümmâru'l-Leyâlî (1955) (Gece Dostları)
- eş-Şeyh Zu'rub ve Âharûn (1952) (Şeyh Zu'rub ve Diğerleri)
- Nefha mine'l-Îmân (1952) (İmandan Bir Esinti)
- Sittü Nisâ ve Sittetü Ricâl (1952) (Altı Kadın ve Altı Erkek)
- Hâzihi'l-Hayâh (1953) (Bu Hayat)
- Leyletü Hamr (1953) (Bir İçki Gecesi)
- Hemse Gâbira (1953) (Eski Bir Fısıltı)
- Leyâl ve Dumû' (1955) (Geceler ve Gözyaşları)

1.6.2. Tiyatro Eserleri

- Ümmü Ratîbe (1951) (Ümmü Ratibe)
- Verâe's-Sitâr (1952) (Perde Arkası)
- Cem'iyyetü Katli'z-Zevcât (1953) (Kadınları Katletme Derneği)
- Akvâ mine'z-Zemen (1966) (Zamandan Daha Güçlü)

1.6.3. Gezi Edebiyatı

- Tâir beyne'l-Muhîtayn (1971) (İki Okyanus Arasında Bir Kuş)

1.6.4. Makaleleri

- Eyyâm Temur (1957) (Geçen Günler)
- Min Hayâtî (1958) (Hayatımdan)
- Latamât ve Lesemât (1959) (Tokatlar ve Buseler)
- Eyyâm Müşrika (1961) (Aydınlık Günler)
- Eyyâm ve Zikrayât (1961) (Günler ve Hatıralar)
- Eyyâm min 'Umrî (1962) (Hayatımdan Günler)
- Min Verâi'l-Gaym (1970) (Bulutların Ötesinden)
- Eyyâmü 'Abdi'n-Nâsır (1971) (Abdünnâsır Dönemi).

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF ES-SİBÂ‘Î’NİN ROMANLARINDA TEMATİK UNSURLARIN İNCELENMESİ

Bir romancının yakın çevresinde meydana gelen hadiselerden ve yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi meselelerinden habersiz olması mümkün değildir. Toplumun bir bireyi olarak edebiyatçıdan beklenen gördüğü, yaşadığı ve tanık olduğu birtakım olaylardan ve durumlardan hareketle topluma ayna olmaktır. Bir romancı için bunun en etkili yollarından biri romanda kullanılan temalardır. Bir sanat eserinin merkezinde yer alan temel duygu ve düşünce olarak tanımlanan tema, bütün sanat dallarının ortak terimlerinden biridir. Edebî şahsiyetin sanatçı yönünün, yorumlama gücünün bir göstergesi olan temalar eserde anlatılan her şeyde ve anlatma biçiminde etkilidir. Bu sebeple bir eserin değeri, teması ile orantılıdır demek mümkündür. Ayrıca edebî şahsiyetin eserini yazma amacı da doğrudan tema ile ilgilidir. Bu sebeple bir eserin temasının doğru belirlenmesi eserin doğru anlaşılma ihtimalini de artırmaktadır.[247]

Bu bağlamda, Sibâ‘î’nin eserleri incelendiğinde, romanlarında işlediği temaların dönemin sosyal, siyasi ve kültürel meseleleriyle ilintili olduğu gözlemlenmektedir. Sibâ‘î’nin bu konulara sadece ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda bu meseleler için ideal çözüm önerileri sunması önemlidir. Arap birliği, sınıf farklılıkları, ahlâkî değerlerin çöküntüye uğraması, Mısır toplumunda kadının haklarından mahrum bırakılması, sadece Filistin halkının değil tüm Arap dünyasının ortak meselesi haline gelen Filistin meselesi, Mısır'daki bürokrasinin işlevini yitirmesi, basının tarafsızlığını ve özgürlüğünü kaybetmesi, fakir halkın evlatlarını okutmakta zorlanması gibi konular, yazarın üzerinde durduğu temalar arasında ön plana çıkmaktadır. Sibâ‘î’nin eserlerinde işlediği bu temalar, döneminin Arap dünyasında yaşanan sosyal ve siyasi sorunlar olup, onun eserlerinin sadece edebî değil, aynı zamanda tarihi ve sosyal belge niteliği taşıdığını da göstermektedir.

[247] “Konu Nedir? Tema Nedir? Özellikleri, Örnekleri”, *Turkedebiyati* (Erişim 25 Mart 2023).

Sibâ‘î'nin romanlarında yer alan temalar sosyal ve kültürel, tarihi ve siyasi ve dini olmak üzere üç kısımda incelenecektir.

2.1. Sosyal ve Kültürel Temalar

Sosyal ve kültürel konular bakımından sosyal sınıf farkı, ahlâkî çöküntü, aşk ve sevgi, basın, kadın hakları, Mısır'da eğitim, örf ve adetler Sibâ‘î'nin romanlarında öne çıkan temalardır.

2.1.1. Sosyal Sınıf Farkı

Hayatı boyunca Mısır'ın pek çok siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel meselelerine tanıklık eden Sibâ‘î'nin romanlarında dikkat çektiği problemlerden biri toplumun farklı statülere sahip sınıflara ayrılmasıdır.

Sibâ‘î'nin yaşadığı dönemde başlıca iki toplumsal sınıfın öne çıktığı görülmektedir. Bunlar sahip oldukları sermaye sayesinde otoriteyi elinde tutan aristokrat sınıf ile, eğitim yoluyla otoriteye ve sermayeye ulaşmaya çalışan takım elbiseli ve fesli aydınların oluşturduğu orta sınıfı temsil eden burjuvazi sınıfıdır. Türklerin ve Çerkezlerin ardından az da olsa nüfuz elde etmeyi başarabilen burjuvazi sınıfı,[248] ideallerine ve toplumun yararına olacak maslahatlara sıkıca bağlı kaldığından sınıf çatışmasından kaynaklı sorunlara daha fazla maruz kalmıştır. Aristokrat sınıfa mensup olanlar ise burjuva sınıfının aksine sahip oldukları servetlerinin, toplumun değer verdiği herhangi bir ilkeden daha kıymetli olduğunu düşünmüşlerdir. Toplumun en alt kesiminde olup, herhangi bir sermaye sahibi olmayan işçi sınıfı ise belli bir ilke ve hedeften oldukça uzak kalmışlardır. Bu sebeple burjuvazi sınıfı sıkı bir şekilde ideallerine bağlı kalmanın yanında maddi açıdan da güçlenerek otoritede söz sahibi olmaya çalışmış, dolayısıyla sınıf çatışmasında zorluklarla daha fazla mücadele eden taraf haline gelmiştir.[249] Dolasıyla burjuvazi

[248] Velâ Kutb Ahmed Muhammed vd., "Sûratü'l-Mer'e fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ‘î: Rudde Kalbî, İnnî Râhile, Lesti Vahdek", *Mecelletü Câmi'ati'l-Feyyûm li'l-'Ulûmi't-Terbeviyye ve'n-Nefsiyye* 2/7 (2017), 336.

[249] Muhammed vd., "Sûratü'l-Mer'e fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ‘î: Rudde Kalbî, İnnî Râhile, Lesti Vahdek", 336.

sınıfının dışında kalan ve toplumun en alt tabakasında yer alanların bu atmosferde sınıf değiştirmeleri mümkün değildir.

Sibâ'î'ye göre sosyal sınıf farkı olgusu her ne kadar ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmış olsa da aslında bu sınıflaşmanın temelinde ahlâkî ve fikri problemler yer almaktadır.[250]

Eserlerinde sınıf farklılıkları ile ilgili olarak bir çözüm arayışı içerisinde olan Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk* romanında sınıf farklılıklarıyla ilgili çözüm olarak insanın kendisinden daha aşağıdakine bakmasını ve içerisinde bulunduğu duruma şükretmesi gerektiğini ileri sürmüştür:

> "Hepimiz en üste bakıyoruz ve bundan dolayı kendimizi en aşağıda hissediyoruz. Şayet kendimize sürekli olarak bizden daha aşağıda olan kimselere bakmamızı öğretebilseydik, bizi içinde bulundurduğu yüksek makamdan dolayı Allah Teâlâ'ya hamt ederdik."[251]

Her ne kadar Sibâ'î söz konusu romanda sınıf farklılığına böyle bir çözüm getirse de onun bu önerisi toplum tarafından kabul edilmeyebilir. Bunun nedeni sınıf farklılığının toplumda meydana getirdiği onarılması güç durumlardır. Dolayısıyla Sibâ'î'nin bu çözüm arayışını sınıf farklılığını ortadan kaldırmaya yönelik olmasından ziyade, bu soruna karşı psikolojik bir tatmin ve rahatlatma arayışı olarak görmek mümkündür.

Sibâ'î'nin sınıf farklılığını ele aldığı bir diğer romanı *Rudde Kalbî* adlı eseridir. Mısır gerçeğinin romantik bir kurgu üzerinden tasvir edildiği bu romanda yazar, toplumdaki sınıf çatışmasını aristokrat ile avam tabaka arasındaki ekonomik farklılığı ortaya koyarak göstermeye çalışmıştır.

Bu hikâye, bir saray bahçıvanının oğlu ile kraliyet soyundan gelen varlıklı bir ailenin kızı arasındaki aşkı ve sınıf farklılığının neden olduğu evlenme engelini anlatmaktadır. Roman, o dönemdeki Mısır toplumunun bir yansıması olarak, alt tabakadan olan bir gencin üst tabakadan biriyle toplumsal statü ve ekonomik düzey farklılığı nedeniyle bir araya gelememesini ele almaktadır. Hikâye, sonunda bu iki genç insanın sosyal ve

---

[250] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 154.
[251] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 99-100; es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 200.

ekonomik farklılıklar yüzünden bir araya gelememeleri ve kızın babasının onu kendi sosyal düzeyinden biriyle evlendirmesiyle son bulmaktadır.

Kraliyet rejimi ile avam tabaka arasındaki farklılığın ortaya konulmaya çalışıldığı ve bu bağlamda ekonomiye dayalı olarak toplumsal bir sınıflaşmanın ele alındığı *Rudde Kalbî* romanı, her ne kadar 1952 Mısır Devrimi ve öncesi dönem ile ilgili olayları ele alsa da söz konusu sınıf farklılığının devrimden sonra da var olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak devrimden sonra bu farklılığın ortadan kaldırılması amacıyla her ne kadar Mısır, belli ölçüde sosyalizmi benimsemeye yönelmiş olsa da sosyal sınıflar arasındaki farklılığı ortadan kaldırmaya muktedir olamamıştır.[252]

2.1.2. Ahlâkî Çöküntü

Toplumda ahlâkî değerlerin ve normların bozulması, çeşitli faktörlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Bu husus, Sibâ'î'nin romanlarında özellikle Mısır toplumu üzerinden ele alınmakta ve bu noktada toplumun ahlâkî çöküntüye sürüklenmesine yol açan etmenler belirlenmeye çalışılmaktadır. Mısır'ın sosyal ve siyasi olaylarının yanı sıra ahlak kavramı esas alınarak toplumsal eleştirinin yapıldığı *Ardu'n-Nifâk*, yazarın bu hususa değindiği eserlerinden biridir. Romanda ahlâkî açıdan Mısır toplumunun durumu sorgulanmış ve toplumun ahlâkî çöküntüye uğramasının sebepleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Mısır toplumunun içine düştüğü ahlâkî çöküntünün kurgusal bir dille anlatıldığı *Ardu'n-Nifâk* romanında toplumu idare eden yöneticilerin eskiden değer verdiği ahlâkî meziyetlerin artık bir öneminin kalmadığından ve aynı zamanda insanların da bu ahlâkî değerlere önem vermeyerek ikiyüzlü olmayı tercih ettiğinden bahsedilmektedir. Romanda bireyin toplum içerisinde gerçek karakterini gizleyerek iki yüzlü davranışta bulunmasının arka planında insanın bencil olduğu, bununla kişisel hedeflerine ulaşma ve bireysel isteklerini elde etmeyi amaçladığı düşüncesine yer verilmiştir.[253]

Bu bağlamda *Ardu'n-Nifâk*'ta roman kahramanı ile ahlak tüccarı arasında geçen diyalog, Mısır toplumunda ahlâkî hasletlerin unutulduğunu ve bunların yerine insanlarda kötü ahlâkî özelliklerin yerleştiğini gösteren bir dizi önemli konulara işaret etmektedir:

---

[252] Ahmed ez-Zu'bî, *et-Teyyârâtü'l-Mu'âsıra fi'l-Kıssati'l-Kasîra fî Mısr* (İrbid: Dâru'l-Kindî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1995), 84.

[253] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 24.

> "…Günümüzde kişiyi idarecilerin seviyesine taşıyacak şeyin bu olduğunu mu zannediyorsun? Ayrıca idarecilerde bu ahlâkî meziyetlerin bulunması gerektiğini mi sanıyorsun? Beyefendi sözüme kızma ama sen aptalsın! Eğer bu ahlaki değerler sağlam olsaydı, ilgi görmeyen bu ürünleri çuvallarla raflara istiflenmiş bir şekilde görebilir miydin? Artık kimsenin bu ürünlere ihtiyacı kalmadı. Zira bunlar artık çok eskide kaldı. Adeta bu nesil ve günümüz idarecileri için modası geçen bir antika haline geldi. Bu ürünlere aklını yitiren mecnunlar dışında yönelen kalmadı."[254]

Bu pasajda, ahlâkî değerlerin yerini kötü özelliklerin aldığı bir toplumda ahlâka duyulan ilginin azaldığı vurgulanmaktadır. İdarecilerin bu meziyetlere sahip olması gerektiği düşüncesine karşı çıkılarak, insanların bu ürünlere artık ihtiyaç duymadıkları, akıllarını yitirenler dışında kimse tarafından talep edilmediği ifade edilmiştir. Bu sözler, toplumda ahlâkî değerlerin kaybolduğu ve kötü huyların yaygınlaştığı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Ayrıca bu romanda toplumu idare eden siyasi mekanizmanın işleyişinde ahlâkî değerlerin pek bir öneminin olmadığı ve bunlara sahip olanların belli bir makama ulaşamayacağından da bahsedilmektedir. Çünkü romanın ilk bölümünün baş kısmında işaret edildiği gibi iyi ahlak bir eşya gibi satılan, birey ve toplum nezdinde yitirilen ve bu yüzden satılığa çıkarılan, ancak rağbet görmeyen değersiz bir şey haline gelmiştir. Bu kısım romanın başka bir yerinde şu şekilde yer almaktadır:

> "Ahlak taciri: Dürüstlük, namus, cömertlik ve fedakârlık. Bunlardan birine sahip olan bir kimsenin bu zamanda liderlik makamına ulaşabileceğini mi zannediyorsun? Günümüz idarecilerinin kendilerinde bu meziyetlerin ve ahlakın bulunmasını gerekli bulduklarını mı sanıyorsunuz?"[255]

Sibâ'î'nin romanlarında değindiği Mısır toplumunu ahlâkî çöküntüye uğratan diğer bir mesele ise kişisel çıkarların diğer her şeyin önüne geçmesidir. *Fedeytük yâ Leylâ* romanında, Râciye'nin dedesinin, kendi çıkarları doğrultusunda, onun düşüncelerine ve fikirlerine önem vermeden, sevdiği adam yerine kendi istediği biriyle evlendirmek istemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Nitekim romanda Râciye'nin İbrahim'e âşık olmasına ve onunla evlenmek istemesine rağmen dedesinin bu izdivaca kati surette karşı çıktığı görülmektedir. Dedesine göre Raciye'nin Abdurrahman ile evlenmesi onun

[254] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 22.
[255] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 9.

geleceğini garanti altına alacaktır. Ancak romanda Abdurrahman'ın Râciye'nin dedesine karşı çıkarak tek taraflı rıza ile gerçekleşecek olan bu izdivacın ahlâkî olarak doğru olmadığını ifade etmesi dikkat çekicidir:

> "Abdurrahman:
>
> -Eğer Râciye'nin sevgisini bizatihi sen başlı başına reddedersen, bu tamamen yanlıştır ve bu durumda hiç kimse seni onaylamayacaktır. Doğal olan, insanların sevmesi, doğal olmayan ise sevmemesidir. Sen bir gün gideceksin ve o, yalnız başına tercihlerinin sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaktır. Yaptıklarının sonucuna katlanacak olan da sevmeyi seçecek olan da yalnızca kendisi olacaktır. Görüşümde ısrarcı olmam, işte bu yüzdendir. O yalnız başına kalınca da ben ona mutlu bir hayatı garantilemiş olmak istiyorum.
>
> Dedesi:
>
> -Ben ondan daha basiretli ve doğru fikirliyim.
>
> Abdurrahman:
>
> - Öyleyse ona nasihatte bulun, fikir ver, doğru yolu göster. Daha sonra da ona seçme özgürlüğü tanı. Eğer nasihatine uyarsa bu onun yararınadır. Uymazsa sen vazifeni yapmış ve vicdanını rahatlatmış olacaksın. Şayet bu sertlikte fikrini ona dayatır ve onu evlenmeye zorlarsan, o zaman bunun adı zorbalıktır."[256]

Bu diyalogda Râciye'nin dedesi ile Abdurrahman arasında geçen konuşmada, Râciye'nin dedesi kendi görüşünü torununa dayatarak örf ve adetlere bağlı kalmaktadır ve torununun düşüncesine önem vermemektedir. Bununla birlikte, olumsuz durumlardan kaynaklanabilecek sorunlarla torununu yalnız bırakmaktadır. Dolayısıyla, kadınların evlilik konusundaki seçimlerinde, ebeveynlerin kişisel çıkarları nedeniyle özgür kararlar almalarının engellenmesi, toplumda ahlâkî çöküntünün ve cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, toplumda kadınların eşit haklara sahip olduğu, kendi kararlarını özgürce alabildiği, ayrımcılık ve cinsiyet eşitsizliğinin olmadığı bir ortam yaratmak önemlidir.

Sibâ'î'nin ahlâkî çöküntüye dair değindiği meselelerden biri de insanın kendisini diğer insanların üzerinde tahakküm edici olarak görmesidir. Ona göre, başkalarının kararlarını önemsemeyen, öte yandan kendi ilkelerini ve doğrularını her şeyden üstün gören bireyle

[256] Yûsuf es-Sibâ'î, *Fedeytük yâ Leylâ* (Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.), 173,174.

ilgili ahlâkî tutumlar ve davranışların toplumun her kesimince kabul edilebilir bütüncül ahlak sistemi üzerinde olumsuz etkisi olacaktır. Dolayısıyla insan, kendisi dışındakilerin sahip olduğu şeylerle kendisinde olanları kıyaslamaya başladığında, o zamana kadar Allah'ın kendisine verdiği nimetler ile az da olsa kanaatkâr ve mutlu iken sonrasında nankör ve cimri olmaya başlayacaktır.[257]

Toplumu ahlâkî yönden çöküntüye uğratan problemlere daha farklı bir açıdan çözüm bulmaya çalışan Sibâ'î, nihayetinde insanın iki yüzlü, hilekâr, yalancı ve dolandırıcı olmasına neden olan etkenleri insanın ruhsal karmaşasında aramaya başlamıştır. Bununla birlikte insanı ahlâkî çöküntüden kurtaracak etmenler arasında İslam dininin güzelliklerinin de eklendiği görülmektedir. Nitekim Müslüman bireyin dini vecibelerini yerine getirmesini önemli bir faktör olarak zikreder. Bu bağlamda Sibâ'î, en güzel biçimde yerine getirilerek tutulan ramazan orucunun insanı kötü hasletlerden koruyacağını ifade etmiştir. Çünkü oruç, bir kişinin kötü alışkanlıklarından ve günahlardan uzak durmasına yardımcı olan sağlam bir savunma mekanizması gibidir. İnsanın içindeki kötü dürtülerin ve nefsinin, yaratıcıya isyan etmesine ve zalimce davranışlarda bulunmasına karşı güçlü bir engeldir. Keza oruç insanın dünya lezzetleri ve cazibeleri karşısında nefsine hâkim olabilme iradesini güçlendirmesinin yanı sıra nefse sabırlı olmayı, zorluklara tahammül edebilmeyi ve dünyadaki sıkıntılarla kolayca baş edebilmeyi öğretmektedir.[258]

Sibâ'î'nin üzerinde ısrarla durduğu hususlardan bir diğeri de kişinin iyi bir ahlaka sahip olabilmesi için insani ilişkilerde empati kurması gerektiğidir. İnsan bu doğrultuda hareket ettiğinde başkasına zarar vermekten, karşısındakinin onurunu zedelemekten, kaba davranışta bulunmaktan, haksızlık yapmaktan ve başkasının malını gasp etmekten uzak duracaktır.[259]

Sibâ'î'ye göre ahlâkî nitelikler insanın cevherinde mevcuttur. İnsanın özünde var olan fakat zamanla yitirilen ahlâkî meziyetlerin yeniden ortaya çıkması için insanın iç dünyasına yönelmesi gerekmektedir. Onun tabiriyle: "İnsandaki iyi hasletler uzun süre kullanılmadığı için paslanmıştır. Bu pasın giderilmesi için insanların, sana nasıl

[257] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 200.
[258] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 218.
[259] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 283.

davranmasını istiyorsan sen de onlara öyle davran sözünü bir ilke olarak benimsemesi zorunludur."[260]

2.1.3. Aşk ve Sevgi

Aşk ve sevgi özellikle romantik roman yazarlarının vazgeçemediği temalar arasında yer almaktadır. Bu romancılardan biri olan Sibâ'î, romanlarında aşk ve sevgi ile ilgili düşüncelerini her fırsatta dile getirmektedir. Nitekim *Nâibü 'Azrâîl* romanında aşkın önemi hakkında şunları söylemektedir:

> "Sevgi, her canlı için kaçınılmaz bir şeydir. Soluduğumuz hava gibidir. Hayat devam ettiği sürece sevgi de var olacaktır. Canlılar, üremek ve çoğalmak zorundadır. Ayrıca, canlılar arasında çoğalmanın olması gerekmektedir. Zira onların birbirine çekici gelmesini sağlayan cazibe kuvveti yakınlaşmanın kaçınılmaz bir sonucudur. İşte bu yakınlaşmanın adı da aşktır."[261]

Bu pasajda Sibâ'î, sevginin evrensel bir gerçeklik, hayatın devamı için önemli bir faktör, canlıların üremesi ve çoğalması için ise içgüdüsel bir zorunluluk olduğunu ifade etmekle birlikte canlılar arasındaki yakınlaşmanın söz konusu amaç çerçevesinde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Sibâ'î canlılar arasındaki bu çekiciliği ve yakınlaşmayı sağlayan faktörü ise aşk olarak nitelendirmektedir.

İnnî Râhile romanında ise 'Âyide karakterinin diliyle aşk ile ilgili şu sözlere yer verilmiştir:

> "Hangimiz âşık olmadık ki? Hangimiz aşkın tatlı ve acı lezzetini tatmadık ki? Hangimiz, aşkın keyfini yaşarken, acısını da hissetmedik ki? Hangimiz aşkın tatlı esintisiyle sarhoş olup, derinliklerine dalmadık ki? Hepimiz aşığız... Hepimiz aşk rüzgarının estiği yerde savrulan tüyleriz... Kendimize hükmetme ve kalplerimizi kontrol etme kabiliyetine sahip değiliz. Tıpkı rüzgârda savrulan bir tüyün kendine hükmetme kabiliyeti olmadığı gibi. Kimi insanların soğukluğu veya gücü sizi aldatmasın, nefsine mukayyet olma iddiaları veya aşkla alay etmeleri sizi kandırmasın veya aşkın hükümranlığına üstün olduklarını düşünmeleri sizi yanıltmasın."[262]

Bu pasajda da benzer şekilde Sibâ'î'nin insanların içsel deneyimlerine odaklanarak aşkın evrenselliğini ve aşkın etkisi altında yaşadıkları duygusal ve zihinsel durumları anlattığı görülmektedir. Aşkın tatlı ve acı yönlerini vurgulayarak, insanların aşkın gücü karşısında

---

[260] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 285.
[261] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 29.
[262] Yûsuf es-Sibâ'î, *İnnî Râhile* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1950), 1/23,24.

kontrolsüz ve etkilenmeye açık olduklarını ifade eden Sibâ'î, insanların kalplerinin aşkın rüzgarına kapılıp savrulduğu, aşkın kontrol edilemez ve tahmin edilemez bir güce sahip olduğu gerçeğini dile getirmektedir. Ayrıca insanların aşk konusundaki iddialarının ve aşkı hafife almalarının hakikati yansıtmadığını, aşkın hükümranlığının ise üstesinden gelinemez olduğunu vurgulayarak, insanların üzerindeki etkisine işaret etmektedir.

Yine aynı romanda Ayîde'nin sözlerinin devamına bakıldığında Sibâ'î'nin her insanın âşık olabileceği çıkarımında bulunduğu anlaşılmaktadır:

> "Bu türden iddiaların sizi aldatmasına izin vermeyin, bunlar saçma ve boş laflardır. Hatta kalpleri taş olsa bile, aşk onlara dokunduğunda, kalplerini yeniden alevlendirerek nabızlarını hızlandırır. Birçoğunun iddialarına kanmayın... Onlar hakkında bana sorun, çünkü ben eskiden onlardan biriydim. Aşkla dalga geçen, onun varlığını ve gücünü inkâr eden bir kişiydim. Evet, işte ben tam da bu anlattığım kişiydim. Bir keresinde onunla oturmuş ve aşk hakkında konuşuyorduk. Dudaklarımda alaycı bir tebessümle, ona şöyle söylemiştim:
> Aşk, iradesi olmayanların hastalığıdır, alkol ve kumar gibi bir hastalıktır. İnsanlar eğlenmek ve keyif almak için aşka yönelirler, ancak aşk sonunda onların hayatlarını yok eder, onları bitirir... ya da aşk, insanın belirli bir süre binip keyif aldığı, sonrasında ise kontrolünü kaybettiğinde onu felakate sürükleyen bir ata benzer..."[263]

Sibâ'î, insanların aşkı küçümsemesini eleştirdiği ve aşkın gücünü vurguladığı bu pasajda, aşkın taş kalpli insanları bile yumuşatabileceğini ve duygusal bir canlılık katabileceğini belirtmektedir. Yazar, karakteri aracılığıyla aslında kendi deneyimlerine dayanarak aşkı başlangıçta küçümseyen ve inkâr eden bir kişi olduğunu, ancak zaman içinde aşkın gerçek gücünü anladığını ve değiştiğini ifade etmektedir. Sibâ'î ayrıca, aşkın sathi biçimde değerlendirildiğinde eğlence gibi görünebileceğini ancak derinlemesine incelendiğinde insanların hayatlarını etkileyen güçlü bir duygu olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Beyne'l-Atlâl romanında ise kendisinden on beş yaş büyük olan Mahmûd isimli bir yazara âşık olan Münâ arasında geçen diyalogda âşık olmayan birinin aşktan bahsetmesinin mümkün olmadığı ifade ediliyor. Bu sebeple Sibâ'î'nin romanlarında aşktan ve sevgiden bahsetmesinin temelinde kendisinin de âşık olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca romantik bir yazarın aşk ve sevgi konusunda fikir beyan etmesi de yine kendisinin âşık olmasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Romanda yer alan diyalog şu şekildedir:

> "Münâ:

[263] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 1/24.

-Ne çok sevgilin var. Sen hiç aşktan vazgeçmez misin?" diye sorduğunda, şu yanıtı verdim:

Mahmûd:

-Bir arı çiçekler arasında dolaşır, nektarını emer ve onu bize bal olarak sunar... Aşkı yazan kişi, aşkın bal özünü emmelidir ki hassas duygularını kâğıda dökebilsin... Eğer âşık olmamışsam aşkı nasıl yazarım? İnsanların tabiatları farklıdır. Bazı insanlarda nefret, bazılarında ise neşe veya üzüntü baskındır. İlki nefretle doludur ve onlarca kişiden nefret edebilir, zira nefret kaynağı da hiç tükenmez. İkincisi gülebilir ve gülmekten asla vazgeçmez. Üçüncü kişi ise sonu gelmeyen bir üzüntü içinde boğulur. Ama benim için aşk, varlığımın tümüne hâkim olmuş gibi görünüyor... Ben âşık olabilirim ve âşık olmaya devam edebilirim, aşk kaynağım asla tükenmez... Ben aşka asla doymam, hatta bir an bile aşksız yaşayamam, aşkın sunduğu hazlar, acılar, kazanımlar, hayal kırıklıkları ve çelişkili duygusal tepkilerle... Bu benim doğamın özüdür... Hayatın tüm zevklerine karşı ilgisizim, aşk hariç... [264]

Sibâ'î, insan için nefes almak gibi kaçınılmaz bir şey olarak gördüğü aşkı ve sevgiyi iki düzeyde ele almıştır. Birinci düzeyde kadın ve erkeğin birbirini beğenmesi sonucu aşk meydana gelmektedir. Bu düzeyde aşk iki kişi arasında derin duygular oluşturacak seviyede değildir. İkinci aşama ise sevgi düzeyidir. Sevgi düzeyinde çiftler arasında kalıcı duygular inşa edilmektedir. Dolayısıyla aşk bir çekim kuvvetidir ve bu kuvvetin kalıcı olmasını sağlayan şey ise sevgidir.

Sibâ'î'nin romanlarındaki sevgi ve aşkı anlamak için kadın karakterlerine bakmak gerekir. Nitekim aşk temelinde romanlarında geçen birçok kadın karakterin, aslında onun eşine olan aşırı sevgisinin bir yansıması olduğu söylenilebilir ki bu durum Sibâ'î'nin eşi ile yapılan röportajda geçen diyaloglarda açıkça ifade edilmiştir. Sibâ'î'nin eşine duyduğu sevginin bir tezahürü olarak *İnnî Râhile* romanındaki 'Âyide, *Rudde Kalbî* romanındaki İnci, *Leylün Lehû Âhir* romanındaki anne karakteri örnek olarak gösterilebilir.[265]

Sibâ'î'nin aşk ve sevgi kavramına dair görüşleri, romantik romanlarının ve kısa hikâyelerinin okurlar arasında popülerlik kazanmasının temel nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Sibâ'î'nin okuyucularıyla gerçekleştirdiği diyaloglar, aşkın doğasını, kaynağını ve işleyişini ele alarak derinlemesine bir analiz sunmaktadır.

[264] es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 119,120.
[265] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 81.

Aşkı ruhumuzun kudretini artıran bir çekim gücü olarak nitelendiren Sibâ'î, aynı zamanda aşkın bir dizi etkileşim ve tepkime sonucunda meydana geldiğini ifade eder. Aşkın, bir şeyin cazibesine kapılmış ruhun etkilenmesiyle başlayıp, karşılıklı uyumlu bir tepki zinciriyle ilerleyerek oluştuğu düşünülmektedir. Bu anlayışa göre, aşkın devamlılığının, iki tarafın değerlerinin uyumlu olmasına ve bu uyumun sürekliliğine dayandığı öne sürülmektedir. Aynı şekilde, aşkın sonunun ancak bir tarafın değersizleşmesi ve onarımın artık mümkün olmaması durumunda geldiği belirtilmektedir. Bu bakımdan, Sibâ'î'nin aşk anlayışı, aşkın hem içsel hem de dışsal faktörlerle bir etkileşim sonucu ortaya çıktığını ve devam ettiğini öne sürmektedir.[266]

Daha önce değinildiği üzere aşkın farklı merhalelerini ele alan Sibâ'î'nin aşkın evlilik öncesi ve sonrası büründüğü hali anlattığı şu aşk tarifi oldukça dikkat çekicidir:

> "Evlilik yakıcı bir alev ile fırın arasındaki farka benzer. Evlenmeden önceki aşk tutuşan, yakıcı, ancak ısıtmayan bir ateş gibi olup sadece parlaklık verir. Evlendikten sonraki aşk ise tutuşmaya veya yakılmaya ihtiyaç duyulmayan fırın gibidir. Zira bu aşkı daima ısıtır." [267]

Bu bağlamda Sibâ'î'nin evlilik sonrası aşkı ve sevgiyi, evlilik öncesi aşktan ve sevgiden daha sağlam bir temelde bulduğu söylenebilir. Ona göre, evliliğin getirdiği sorumluluklar ve mutluluklar, bir erkeğin denge ve sabırlılık yeteneğini artırarak daha sağlam bir aşk ve sevgi ilişkisi oluşturmasına olanak tanır. Evlilik, sadece kişisel yaşamı etkilemekle kalmaz, aynı zamanda iş hayatında da başarıya katkıda bulunan bir faktör olarak kabul edilir. Bu görüşler, Sibâ'î'nin evlilik ve aşk kavramlarına bakışını yansıtmakta ve aşkın yaşamın farklı alanlarında nasıl bir etki yarattığına dair düşündürücü bir perspektif sunmaktadır.[268]

2.1.4. Basın

Sibâ'î, basın dünyasıyla erken yaşlarda tanışmış ve edebî hayatına bu alanda çalışarak başlamıştır. Lise yıllarında, editörlüğünü ve mizanpajını kendi hazırladığı *Mecelletü Medreseti Şubrâ es-Sâneviyye* dergisinde ilk eserini yayımlamıştır. Sibâ'î, basın dünyasına tamamen aşina bir ortamda yetişmiştir. Babasının yazdığı makaleleri ve kısa

[266] Fethî el-İbyârî, *Üdebâünâ ve'l-Hub* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119), 89, 90.
[267] el-İbyârî, *Üdebâünâ ve'l-Hub*, 90.
[268] el-İbyârî, *Üdebâünâ ve'l-Hub*, 91.

hikayeleri matbaaya götürmesi ve orada düzenlemelerin nasıl yapıldığını gözlemlemesi, edebî ortamı keşfetmesinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra babasının, yazdıklarını yayımlatmadan önce Sibâ'î ile mütalaada bulunması ve onun da babasının kütüphanesinden istifade etmesi, yazarlığa olan merakının artmasını ve basın dünyasıyla tanışmasını sağlamıştır.[269]

Sibâ'î'nin yaşadığı dönemin en önemli basın aracı gazete ve dergilerdi. 1945 ile 1952 yılları arasında kendisi de bizzat bazı gazete ve dergilerde görev almış ve bu alanda tecrübeler edinmişti. Şüphesiz bu alandaki deneyimleri romanlarında kendisini göstermiş, özellikle basının önemi, güvenilirliği ve tarafsızlığı hakkında diyalog yöntemini kullanarak değerlendirmelerde bulunmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu konuda romanlarından örnek vermek gerekirse, *Lesti Vahdek* romanının kahramanlarından Abdüllatif ve diğer roman karakterlerinden biri arasında geçen diyalogda gazetelerde yazılanların doğruluğu ve gazetecinin güvenilir olması ile ilgili konuları iki karakteri konuşturma yoluyla ele almıştır:

> "Serhân alaycı ve sevinçli bir yüz ifadesiyle Abdüllatif'e yöneldi ve şöyle dedi:
> - Üstadım, işte bu, haftanın dergisi için kaleme aldığım haber.
> - Nedir o?
> - Kurum müdürü kurumun paralarını çaldı.
> -Kurumun paralarını mı çaldı?
> -Evet.
> -Hakkında yargılama kararı çıktı mı?
> -Soruşturma başlatıldı.
> -Ama belki de aklanacak.
> -Kesinlikle hayır. Aksine suçu ispatlanacak ve ceza alacak.
> -Sana bunun böyle olacağını kim söyledi?
> -Ben eminim.
> -Suçlamanın delillerinden mi haberin oldu yoksa savunmanın dayanaklarını mı öğrendin?
> -Kardeşim! Adam kurumun paralarını çaldı diyorum. Ben kesin olarak biliyorum.
> -Şayet aklanırsa?
> -Felaket hala devam edecek.
> -Suçlu bulunması hoşuna mı gidecek?

[269] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 7.

-Kesinlikle. Kurum müdürü yüz bin cüneyh çaldı şeklinde manşet attık.

-Çaldı diye mi yoksa hırsızlıkla mı suçlanıyor yazdın?

-Çaldı diye yazdım.

-Allah belanı versin, yargı kararını vermeden önce adamı suçladığının farkında değil misin sen? [270]

Gazeteciliğin ve gazetede yazılanların gerçek ve kesin bilgiler taşıması gerektiğini anlatan diyalogda henüz yargının soruşturması devam ederken ve henüz bir karara varılmamış iken, gazeteci tarafından verilen bu haberlerin gazeteci onuruna yakışmadığı vurgulanmıştır. Diyalogda dürüst gazeteci tarafını temsil eden Abdüllatif, iş arkadaşına yaptığı bu haber üzerine; "o kişinin yerinde baban olsa sadece bir suçlamadan dolayı suçludur şeklinde bir yazının yayınlanması hoşuna gider miydi?"[271] sorusunu sorarak empati yapmasını istemektedir. Ayrıca suçlu olduğu kesin olarak kanıtlanmayan bu kişinin ailesi ve toplum nazarındaki durumunun da pek hoş olmayacağı dile getirilmektedir.

Öte yandan belirtmek gerekir ki, gazetelerin veya dergilerin sayfaları basın mensuplarının sevdiği kimselere methiyeler düzebilecekleri, nefret ettikleri kişilere ise öfkelerini kusabilecekleri kendi otoriteleri altında sınırsız yetkiye sahip oldukları özel alanları değildir.[272] O halde gazeteci son derece hassas biçimde gerçeği olduğu gibi yazmalıdır. Sadece etkili olması amacıyla bu gazetecinin yaptığı gibi gerçeğin çarpıtılması doğru değildir. Dürüst gazeteciliğin gerektirdiği gibi hareket etmek, insanların gazetelerde yazılanlara saygı göstermesini sağlayacaktır. Bu sayede basına duyulan güven de artacaktır.[273]

Sibâ'î'nin Mısır basınının durumunu eleştirdiği romanlarından biri de *Ardu'n-Nifâk* eseridir. Romanda basın eleştirisinin, Mısır'ın önemli gazetelerinden birinde kaleme alınan *Eklu 'Ayş* (Ekmeğini Kazanmak) başlıklı makale üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Sibâ'î, bu romanda ünlü gazete yazarının kaleme aldığı ve basınla ilgili daha önce bilinmeyen gerçekleri ortaya koyduğu makalesini kullanarak, basını tüm içtenliğiyle eleştirmenin yanı sıra, basın dünyasını iyi tanıyan bir gazeteciyi basın

[270] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 68.
[271] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 68.
[272] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 69.
[273] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 68.

eleştirisinin bir argümanı olarak kullandığı anlaşılmaktadır.[274] Sibâ'î'nin herhangi bir konu ile ilgili yapacağı eleştirilerini o konunun uzmanına büründürdüğü karakter aracılığıyla gerçekleştirmiş olması, o konu ile ilgili düşüncelerinin ve fikirlerinin okur nezdinde daha kabul görür bir hale getirmek anlamına geldiği muhtemeldir. Ayrıca romanda adı geçmeyen gazetecinin hararetli, dürüst ve güçlü makaleler yazdığını belirtmesiyle de basın hususunda yapacağı eleştirinin güvenilirliğini arttırmak istediği anlaşılmaktadır.[275]

Ardu'n-Nifâk romanında basınla ilgili eleştirilen hususların başında gazetelerin tek ideallerinin menfaatleri olduğu konusu gelmektedir. Nitekim roman kahramanının okumaya başladığı meşhur gazete yazarının *Eklu 'Ayş* başlıklı makalesinde bu durum şöyle ele alınmaktadır:

> "Sizler ekmeğini kazanmanın ne olduğunu nereden bileceksiniz.?! O, bizlere hiç olmadık şeyler yaptırır. Fakat gerçekten ekmek kazanma denilen şey sadece ekmek kazanmaktan mı ibarettir? Sıradan bir geçimi veya ve zor bir geçimi kastediyorum. Bizleri bütün bu iki yüzlülüğe, maskaralığa bunlar sevk etmez. Ekmeğini kazanma iki yüzlü olmamız için bizi bu kadar gayret içine sokmaz. Bunu bizlere yaptıran tamahtır. Tamahın amacı ekmek kazanmak değil, baklava ve pasta yemektir."[276]

Devletin, basını manipüle etmek amacıyla tahsis ettiği iddia edilen gizli ödenekler meselesi, romanda yer alan makalenin yazarı tarafından ele alınarak, Mısır gazeteciliğine yönelik eleştiriler içinde yer verilmiştir. Sibâ'î'nin eserleri ve kısa hikayeleri hakkında ayrı çalışmaları bulunan 'Âlâuddin Vahîd, bu ödeneklerin 1952 devrimi öncesindeki hükümetin özellikle fikir sahasında ve medya alanında yetkin olan bireylerin ahlakını sarsmak amacıyla devlet bütçesinde bağımsız bir yer ayrıldığını ifade etmektedir. Ayrıca bu ödenekler, edebiyatçılar ve gazetecilere rüşvet vermek için ayrılmıştır. Devlet, bunları kullanarak medya dilini ve edebiyatçıları satın almakta, her yazarın belirli bir tarifesi bulunmaktadır. Ünlü olan ile olmayan yazar veya başyazar arasında bu konuda farklar bulunmaktadır. Aynı zamanda, gazete kampanyalarının genellikle çirkin işlerin arkasında olduğu gözlemlenmektedir.[277]

---

[274] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 256.
[275] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 256.
[276] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 272.
[277] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 29.

Ardu'n-Nifâk romanında bu konuya şöyle işaret edilmiştir:

> "Sizlerden kimler gizli ödenekleri tattı ki? Sizlere yemin olsun ki; ben bu iki yüzlülükten beriyim. Makalelerimde sizlere uzun zamandır bu konuyu aktardım. Yemin ederim ki; yerimde olan ve işin kaymağını yiyen herhangi biri daha az hamaset sahibi ve ikiyüzlü olmazdı."[278]

Gizli ödeneklerden kendisi de faydalanmasına rağmen, gazetecilerle ilgili bilinmeyen gerçekleri dile getiren ünlü gazete yazarı, devlet tarafından basın organları için tahsis edilen denetimsiz bu ödeneklerin tükenmeyeceğini ve devletin basın mensuplarına cömertçe kaynak sağladığını vurgulamaktadır.[279] Ayrıca gizli ödenekten ilk defa nasıl nasiplendiğini başına gelen bir olayı aktararak ifade ediyor:

> "Bir sabah vaktiydi. Yazmayı alışkanlık haline getirdiğim günlük makalemi kaleme almak için ofisimde oturuyordum. Makalede hükümete ağır eleştirilerde bulunuyor, aşırı derecede saldırıyordum. Ne hükümetten nefret ettiğim ne hükümetin yanlışlarını düzeltmek ne de hükümete doğru yolu göstermek için değildi maksadım. Tüm bunlar gazete sahibinin, bu türden makalelerin halkı memnun ettiğini ve gazetenin trajını arttırdığını söylediği içindi. Bu yüzden hükümeti eleştiriyor ve hicvediyordum. Ben uzun dilli biriyim. Hicvetmekten daha başarılı olduğum bir şey varsa o da ücreti önceden ödenmiş medihler düzmektir."[280]

Bu gazeteci, hükümeti ağır eleştiri bombardımanına tuttuğu makalesini yazarken bakan veyahut parti vekili namzedi olan bir paşanın onu telefonla arayıp görüşmek istediğini ve dahası evine gelip onunla konuşmak istediğinden bahsetmektedir. Dediği gibi de olur ve paşa birkaç saat sonra evine gelir. İkili, görüşmeleri esnasında farklı meseleler hakkında konuştuktan sonra siyasi konulara dalarlar. Sonra paşa onu devlete saldırmasından dolayı hafifçe azarlamaya başlar ve hükümetin olumsuz icraatlarını eleştirmesinin onu mutlu ettiğini söylemekle birlikte eleştirinin dozunu biraz azaltmasını talep eder. Ancak gazeteci bir defalığa mahsus bile olsa eleştirdiği hükümetin yanında yer almayacağını iç ses olarak ifade eder. Fakat gazeteci içten içe bu meselenin de zamanla hafifleyeceğinden emindir. Çünkü devlet erkanından olan bu gibi şahıslar gazetecinin talep edeceği her

[278] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 257.
[279] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 258,259.
[280] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 259.

türden hizmeti yerine getirmeye hazırdır. Gazeteci bu durumla ilgili başından geçenleri şu şekilde aktarır:[281]

> "Eğer durum sadece benimle ilgili olsaydı her şey daha kolay olurdu. Duruma bakılırsa hükümete karşı tavrımı değiştirmem de hükümeti eskisi gibi aşağılamam da kolay olmayacaktı. Bütün mesele daha önce de ifade ettiğim gibi geçim kaygısından başka değil. Ancak aptal gazete sahibi, gazetesinin hükümeti ağır eleştirdiğim bu tür makaleler ile popüler olacağına kesin surette inanıyordu. Paşa tereddüdümü sezdi. Zeki ve dahi birisiydi. Ona benim açımdan ortada yardımlaşmamı engelleyecek bir şeyin olduğunu sanmıyorum, ben hizmetinizdeyim ve emrinizdeyim deyiverecektim ki sözümü: "(gazete sahibini kastederek) diğer taraftan yana için rahat olsun, onunla uzlaştık ve anlaştık diyerek kesiverdi. Anladım ki diğer taraf kazanılmıştı ve gazete patronu gizli ödeneklerin, vatanperverlikten ve hükümeti eleştirmekten daha kazançlı olduğunun farkına varmıştı. Bu gizli ödenekler hikayesini kimin icat ettiğini bilmiyorum? Bu ödenekleri sihirli ödenekler olarak isimlendirmek en iyisi. Kesintisiz ve engelsiz akan paralar varken hükümet için nasıl gayretli biçimde hizmet etmeye çalışmam ki? Hükümetin hatalarını nasıl affetmem ve nasıl bu hatalar için bahaneler bulmam. Geçmiş rezilliğimi nasıl yalayıp yutmam. Ağır eleştirilerimi, ifadelerimi ve küfürlerimi nasıl unutmuş gibi yapmam ki. Vurduğum davulların ve çaldığım zurnaların önünde ülkemde nasıl dans etmem ki. Ülkemin nasıl cambazı olmam. Gizli sihirli ödenekler her taraftan beni kuşatıyor ve her yönden üzerime yağmur gibi akıyor iken. Bedava ikiyüzlülük ederken Allah için söyleyin ücretle nasıl ikiyüzlü olmam. Nifak ülkesinde milyonlarca münafıklardan biri olmamın ne zararı olabilir ki."[282]

Sibâ'î'nin basın dünyasıyla ilgili dikkat çektiği önemli hususlardan bir diğeri de basının yazarların ve entelektüel şahsiyetlerin enerjilerini tüketmesi ve yeteneklerini köreltmesidir. Periyodik yayın yapan gazeteler, matbaanın yayım sürecini beklemeden faaliyet göstermek zorundadır. Günlük ve haftalık yayın yapan gazeteler ile dergiler, yazarlarının enerjilerini sarf etmelerine neden olmaktadır. Çalakalem yazılar, yüksek getirileri sebebiyle yazarları kendine çekmektedir. Yazarların öncelikli amacı, yüzeysel konulardan ziyade kültürel hayatın ihtiyaç duyduğu boşlukları doldurmak amacıyla derinlemesine düşünülmüş ve yoğun emek sarf edilmiş çalışmaları sunmaktır.[283] Bu

[281] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 259.
[282] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 260.
[283] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 30.

durum, yalnızca gazetelere ve dergilere belirli aralıklarla makaleler gönderen edebiyatçıları entellektüel açıdan zayıflatmakla kalmayıp, aynı zamanda gazete ve dergilerde yer alan makalelerde kullanılan dil ve üslubu gerçek edebiyat olarak değerlendiren üst düzey okurların kültür seviyelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanı sıra okurların gazete ve dergilerdeki meşhur yazarlara güvenerek yazılan çalakalem makalelerle yetinmelerine neden olmaktadır.[284] Sibâ'î'nin ifade ettiği bu noktalar, basının yazarlar ve entelektüel şahsiyetler üzerindeki etkilerini vurgularken, aynı zamanda bu etkilerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda düşündürücü bir perspektif sunmaktadır.

Sibâ'î, yine *Ardu'n-Nifâk* romanında basın organı olan gazete ve dergilerin, öncelikli vazifesinin ülkesinin kültür düzeyini yükseltmek olan edebiyatçıları, maddi anlamda getirisi yüksek olan çalakalem makaleler yazmaya sürükleyerek hem kendi kalitelerini hem de okurlarının kültür seviyelerini düşürdüğü hususuna değinmiştir:

> "Yeryüzünde içtenlikle yazan samimi ve dürüst fikir insanlarından daha faydalı kimse yoktur. Bu kimseler beşeriyetin öncüleri ve insanlığın en hayırlı muhafızlarıdır. Fakat bizler bu ülkede onların kökünü kuruttuk. Bu sebeple et ve sebze tedarikçileri gibi belli aralıklarla ve belli sayıda makale göndermeleri şartıyla gazetelerin aylık ücret karşılığında kiraladıkları kelime ve fikir tüccarlarına dönüştürdük. Bu yüzden yalnızca gazete köşelerini doldurmak için yazmaya başladılar. Neticede saçmaladılar ve gazeteleri saçmalıklarla doldurdular. Okurlar da (meşhur olmadan önce yazdıklarıyla elde ettikleri) şöhretlerinin vehmine kapılarak, işin özüne vakıf olmaksızın kendilerine hiçbir faydası olmayacak bu gazete yazarlarına yöneldiler. Bu yazarlardan biri bile aklına bir fikir ve ilham geldiğinde yazmıyor. Zira rutinler dünyasında bu gibi şeylerin yeri hiç olmadı. Bu yazar, fikir ve ilham olmadan yazıyor. Çünkü makalenin sunum zamanı gelip çattı ve herhangi bir surette ortaya bir metin koyması gerekli. Gazete için, yazılan metnin saçma olup olmaması önemli değil, sadece yazarın ismi görünsün yeter."[285]

Romanda, gazetelerde yer alan bilgilerin doğruyu yansıtmadığı ve okurların aldatıldığı gerçeğine yer verildikten sonra alaycı bir edayla Mısır'da gazetelerin asıl hedefinin şu olduğu ifade edilmiştir:

---

[284] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 31.
[285] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 261,262.

> "Sizler gazete kulislerinin ardında olup bitenlerin çok azını biliyorsunuz. Bütün bildiğiniz, gazete sahnesinde sizlere gösterilen bu dış görüntü ile sınırlıdır ve gazete sayfalarında yer alan yazarlardan görüp görebileceğiniz tek şey makyajlanmış göz alıcı, sahte bu makalelerdir. Bunlar, içtenlikle veya samimiyetle değil, kiralanmış parmak uçlarından satırlara dökülen kelimelerin eseridir, Ey aldatılan okurlar!
>
> Muhakkak her bir gazetenin ana gayesi milliyetçilik, entelektüel gelişim, topluma hizmeti, düşünce özgürlüğünü ve halkın daha erdemli olmasını sağlamak değildir. Ne odur ne de budur. Asla ve asla bu saçmalıklardan biri değildir. Gazetenin ilk gayesi gazete satmak, kazanç elde etmek ve geçim teminidir. Yukarıda zikredilen şeylerin hiçbiri gazetenin amaçlarından değildir. Bunlar sadece ilk gayeye, yani kazanca ulaştıran vasıtalardır. Milliyetçilik kazançlı ise o zaman yaşasın milliyetçilik. Maskaralık ve komedi daha karlı ise o zaman milliyetçilik yerin dibine batsın, yaşasın maskaralık ve komedi. Şayet skandal haberlerin zikredilmesi daha da fazla kar getirecekse yaşasın skandal haberler. Şayet ahlaksızlıklarla mücadele gazetelerin daha fazla satılması anlamına geliyorsa o zaman yaşasın erdemlilik. Şayet müstehcen resim ve çıplak, belirgin göğüsler kazanç vesilesiyse o zaman kahrolsun erdemlilik."[286]

Gazetelerin menfaat uğruna her şeyi yapabileceğini belirten gazete yazarı, gazetelerden birinde Siyonizm'i destekleyen Amerikan sinema şirketlerini hedef alan bir makale okuduğunu ve bu makalenin yazarının Siyonizm'e destek veren sinema yıldızlarının ve şirketlerin hepsinin boykot edilmesini talep ettiğini, ayrıca bu yıldızların ve şirketlerin isimlerini de sıraladığını ve Mısır hükümetini bu filmlerin ülkeye girmemesi hususunda teşvik ettiğini okuduğunu aktarıyor. Fakat işin çelişkili kısmı ise coşkun ve milliyetçi duygularla yazılan makalenin bulunduğu aynı gazetede Mısır'da yasaklanması teşvik edilen filmlerden birinin reklamının geniş bir başlıkla kendisine yer bulmuş olmasıdır. Gazetenin kendi içerisinde bile tutarlı olmamasının sebebi ise romanda yine menfaat konusuna bağlanmıştır. Yazar, işin ucunda kazanç olduktan sonra gazete her iki yüzünü de gösterebilir şeklinde bir eleştiri yapmaktan da uzak durmamıştır.[287]

[286] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 257.
[287] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 258.

2.1.5. Kadın Hakları

Arap dünyasında birçok düşünür ve edebiyatçı toplumun yapı taşlarından biri olan kadının, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın sahip olması gereken birtakım haklar hususunda kafa yormuş ve bu konuda önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Eğitim hakkı başta olmak üzere kadının özgürleşmesine yönelik çağrıda bulunan *Rifâ'â Râfi‘ et-Tahtâvî* bu düşünürler arasında ilk sırada yer almaktadır. Onun bu konuda çağrıda bulunmasının arka planında Fransa'da ikamet ettiği yıllarda tanıklık ettiği kadın imajından ve kadınlara sağlanan sosyal olanaklardan etkilenmiş olması yer almaktadır. Uzun yıllar Fransa'da kalan Mısırlı Tahtâvî buradaki izlenimi neticesinde Mısır kadınının yaşadığı hayatın, Fransız kadınının hayatı gibi olması gerektiğini düşünmüş ve 1832 yılında kadının eğitilmesi hakkında *el-Mürşidü'l-Emîn fî Ta'lîmi'l-Benât ve'l-Benîn* adında bir eser kaleme almıştır. Tahtâvî'nin bu eserinin ardından kadın haklarını savunan diğer önemli Arap düşünürlerden biri olan Kâsım Emîn 1898 yılında *Tahrîru'l-Mer'e* ve 1900 yılında ise *el-Mer'etü'l-Cedîde* adını verdiği kadının özgürleşmesini konu alan iki eser yayımlamıştır. Emîn, eserlerinde sadece kadının özgürleşmesi konusuna yer vermemiş; bununla beraber kadını, toplumsal bir mesele olarak ele almıştır. Onun bu iki eseri Arap dünyasında yankı uyandırmış ve pek çok tartışmanın fitilini ateşlemiştir.[288]

Kâsım Emîn'in kadın hak ve hürriyetleri hususunda ileri sürdüğü fikirlerinden etkilenen Sibâ'î, romanları ve diğer eserleri aracılığıyla Mısır toplumunda kadının karşılaştığı problemlere yer vermiştir. Kadının temel hak ve hürriyetler bakımından tam salahiyete sahip olması gerektiğini düşünen Sibâ'î, baş karakteri bir kadın olan *Rudde Kalbî*, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, *Nahnü lâ Nezra'u'ş- Şevk* ve *Lesti Vahdek* romanlarında toplumsal hayatın birçok mecrasında erkeği harekete geçiren faktörün kadın olduğunu ileri sürmüştür. Görülen o ki, toplumsal değişimin kadın faktörü üzerinden betimlemesi isabetli bir durumdur. Zira Mısır'ın her bakımdan modern bir dönüşüm içerisine girdiği ve bu yolda belli bir mesafe kat ettiği 20. yy.'da kadın, bir önceki yüzyılda sahip olamadığı hakları elde ederek toplumsal hayatın içerisinde rol almaya başlamış ve bu sayede toplumun bir parçası olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.[289]

---

[288] Muhammed Sabâh el-Vetyûdî, "el-Mer'e ve Sûratü'z-Zevâc fî Kısasi Yûsuf es-Sibâ'î", *Mecelletü'l-Lüga* 4/2 (Uktûber-Dîsember 2016), 50.

[289] Muhammed vd., "Sûratü'l-Mer'e fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î: Rudde Kalbî, İnnî Râhile, Lesti Vahdek", 329.

Sibâ‘î'ye göre Mısır kadınının bu süreçte üstesinden gelmesi gereken birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bunların başında, kadının evlilikle ilgili meseleleri gelmektedir. Evlilik, esasında hürriyet ve sınıf eşitliği gibi toplumsal konularla yakından ilişkilendirilen temel bir meseledir. Kadın, baba evinden koca evine geçtiği süreç boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların en önemlilerinden biri, bireysel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan baskıcı toplum yapısıdır. Özellikle geleneklere ve adetlere sıkı sıkıya bağlı bir toplum yapısı, kadının ifade özgürlüğünü sınırlamakta ve kendi kararlarını alma yetisini zayıflatmaktadır.[290]

Sibâ‘î'nin romanlarında ele aldığı evlilik konusu, toplumsal cinsiyet dinamikleri, bireysel tercihler, ifade özgürlüğü ve kadın-erkek eşitsizliği gibi önemli toplumsal meselelerle sıkı bir ilişki içerisindedir. Yazar, kadının evlenmesini yalnızca kişisel bir karar olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak değerlendirmiş ve evliliğin toplumun genel yapısına etkilerini incelemiştir. Sibâ‘î, evlilik meselesini, kadının tercihlerinin ötesinde toplumsal normlar ve sınırlamaların da etkilerini analitik bir bakış açısıyla ele almıştır. Ayrıca evlilikle bağlantılı olarak ortaya çıkan diğer toplumsal sorunlara da değinerek, evliliğin sadece bireysel bir ilişki değil, aynı zamanda toplumsal bir kurum olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Sibâ‘î, aile yapısının sağlıklı işleyişi için evlilikte karşılaşılan engellerin ve karmaşık problemlerin önemine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, evlilikte eşitliğin ve karşılıklı sorumlulukların gerekliliğini vurgulamış, evliliğin temel taşı olan bu değerleri *Lesti Vahdek* romanındaki karakterler aracılığıyla işlemiştir:

> "Evliliğin en önemli dayanaklarından biri aşk, diğeri ise cinselliktir. Fakat en önemli dayanağı ortaklar arasındaki uyum ve ortaklıktaki sorumluluğun boyutunun anlaşılmasıdır. Evlilik sonucu oluşan ortaklık sadece kuralları, duygusal veya şehevi arzuları doyuran bir durum değildir. Aksine ortaklık, ciddi ve gün geçtikçe tehlikesi artan bir yapının işleyişinde beraber hareket etmektir. Taraflardan her biri bu yapının inşa edilmesinde gereken çabayı göstermeli, zorlukları ve problemleri göğüslemelidir. Bunun yanında harici herhangi bir dürtünün etkisiyle sürekli büyüyen ve karmaşık hale gelen ortaklıktaki mesuliyetinden vazgeçmemelidir. Evlilikteki en büyük tehlike, evlilik ruhsatıyla haram olan cinsle beraber olma düşüncesidir. Çünkü evlilik karşı cinsten haz alma vesilesi değildir. Aksine evliliğin zühde davet ettiği kabul edilmektedir. Bu beşerî ilişkilerin problemlerinin büyük

[290] Muhammed vd., "Sûratü'l-Mer'e fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ‘î: Rudde Kalbî, İnnî Râhile, Lesti Vahdek", 329.

> çoğunluğundaki neden bu olabilir. İnsanlar evlendiklerinde evliliğin önüne geçen aşk duygusunu veya evliliğe güdüleyen cinsel hazzı doyuramayacakları vehmiyle evlilikten uzaklaşıyorlar. Sonra da evliliğin gerçekte ev kurma, aile oluşturma ve çocukları yetiştirme gibi sorumlulukların yükünü sırtlanmak olduğunu düşünüyorlar. Birliktelik oturduğunda ve sağlamlaştığında, eşler arasındaki irtibatın sürekli ilerlemesi, samimiyetin artması ve empati duygusunun gelişmesi ile evlilik bir çeşit sağlam aşkı meydana getiriyor."[291]

Sibâ'î, evliliği başarıya taşıyan temel unsurun eşler arasında denklik ve rıza olduğuna vurgu yaparak, bu iki faktörün eksikliğinin evlilik sürecinde çeşitli sorunlar yaratabileceğini ifade etmiştir. Yazar, denklik ve rızanın olmadığı evlilikleri romanlarında kadın karakterler üzerinden örneklemiş ve bu tür evliliklerin olumsuz sonuçlarını gözler önüne sermiştir. Örneğin, *İnnî Râhile* adlı eserinde, Âyide'nin annesi gibi karakterler üzerinden denklik ve rıza faktörünün eksik olduğu evlilik örneklerine dikkat çekmiştir. Romanda, 'Âyide'nin annesi zengin ve ihtişamlı bir adamla evlenmiş olmasına rağmen mutsuzdur. Bu durum, eşler arasında denklik ve uzlaşı eksikliği nedeniyledir. 'Âyide, annesinin gerçek huzuru ve mutluluğu arama gayesiyle zenginlik ve refahı terk ettiğini öğrendiğinde, aslında huzurun zenginlikten öte bir anlam taşıdığını fark etmiştir.[292] Buradan hareketle Sibâ'î'nin romanlarında evliliğin temel bileşenleri olan denklik ve rıza noksanlığının evlilik sürecine olumsuz etkilerini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Sibâ'î'nin yaşadığı dönemde, Mısır toplumunda kadının, evlilik tercihini özgürce gerçekleştirme konusunda çeşitli engellerle karşılaştığı bir gerçektir. Bu dönemde kadının evlilik tercihleri genellikle dış faktörlerden etkilenmekte, dolayısıyla kadın bu konuda tam anlamıyla özgür olamamaktadır. Bu duruma karşı önemli bir farkındalık geliştiren Sibâ'î, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında erkeklerin sahip olduğu özgürlüğün kadınlar için de geçerli olması gerektiğini savunmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla Sibâ'î, kadının ömür boyu sürecek hayat arkadaşını seçme hakkının, tıpkı erkeğin sahip olduğu özgürlüğe denk olması gerektiğini savunmaktadır.

Sibâ'î, evliliğin temelinde aşk ve sevginin olması gerektiğini vurgulamıştır. Aksi takdirde evlilik bu duygusal temeller üzerine inşa edilmezse, zaman içinde çökecektir. Bu nedenle

---

[291] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 347.
[292] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 27.

evliliğin sağlıklı bir temele dayanması için sevgi ve aşk gibi duygusal faktörler oldukça önemlidir.[293] Sibâ'î'nin romanlarında açıkladığı sağlam aşk evlilikle neticelenmektedir. Eğer bir aşk evlilik ile neticeleniyorsa bu samimi bir aşktır. Özellikle birbirini seven aşıkların nikahsız yaşadıkları dönemde aşkın evlilikle taçlanması samimiyetin göstergesidir. Halihazırdaki toplumsal bilincin özelliklerinden biri olan bu durum romancımızın döneminde pek görülmemektedir. Öte yandan Sibâ'î'nin evlilikle ilgili bu düşüncesine rağmen aşk evliliği yapıp da evlendikten sonra boşanan çiftlere ağır eleştiriler yönelttiğini de belirtmek gerekir. [294]

Bunun dışında Sibâ'î, evlilik konusundaki cinsiyet eşitsizliği sorununu, *İnnî Râhile* romanındaki 'Âyide karakteri aracılığıyla ele aldığı görülmektedir. Romanda ele alınan önemli meselelerden biri, kadınlara eş seçiminde söz hakkı tanınmamasıdır. Romanda yer alan 'Âyide karakterinin Mısır toplumunda evlilik konusunda kendisine seçme hakkı tanınmayan kadını sembolize ettiği söylenebilir. Nitekim o kendi rızası olmaksızın aile fertlerinin kararıyla Tûtû Bey adında bir adamla evlendirilmiştir. Kocasının onu aldattığını öğrenmesi üzerine evden kaçarak eski sevgilisi Ahmed'e dönen 'Âyide, bu durumun kendi açısından meşru bir adım olduğuna inanmaktadır. Zira ona göre zorla evlendirildiği Tûtû Bey değil, aşkla bağlandığı Ahmed onun meşru kocasıdır. Bu düşüncesini de şu ifadelerle desteklemektedir: "Yaptığım eylem benim için meşrudur. Ancak geçmişte yaptıklarım kesinlikle haramdır. Fakat nikah akdine zorlandığım bir durumda olduğumdan dolayı, bu eylemim hukuken mekruh kabul edilmelidir."[295] Sibâ'î, 'Âyide'nin bu sözleriyle kadının eş seçiminde tamamen özgür olmasını istemektedir. 'Âyide'nin, kocası Tûtû Bey'den kaçarak eski sevgilisi Ahmed'in yanına gitmesi dini açıdan caiz değildir. Zira 'Âyide, Tûtû Bey ile evliliğini her ne kadar kendince meşru olarak kabul etmese de dini olarak aralarında nikah akdi bulunmaktadır. 'Âyide'nin kendi rızası olmaksızın evlendirildiğinden dolayı nikah akdini meşru görmemesi Sibâ'î'nin Mısır toplumunda fıkhi olarak uygulanan ilkeleri değiştirmek arzunun bir neticesi olduğu söylenebilir.[296] Nitekim Sibâ'î, evlenme hususunda kadına tercih hakkı tanımayan ve

[293] el-Vetyûdî, "el-Mer'e ve Sûratü'z-Zevâc fî Kısasi Yûsuf es-Sibâ'î", 54.
[294] el-Vetyûdî, "el-Mer'e ve Sûratü'z-Zevâc fî Kısasi Yûsuf es-Sibâ'î", 52.
[295] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 408.
[296] el-Vetyûdî, "el-Mer'e ve Sûratü'z-Zevâc fî Kısasi Yûsuf es-Sibâ'î", 55.

kadının rızası olmadan evlendirilmesini destekleyen din adamlarına öfkesini ‘Âyide karakteri üzerinden dile getirmiştir:[297]

> “Tanımadığım bir insanın yatağında uyumamı ve aramızda gönül bağı olmayan bir adamla birlikte olmamı caiz kılan yazılı belgeyle nikahımızı kıyan ve duamızı okuyan sarıklı şeyhi hatırlıyor musunuz? Beni sizin nazarınızda şerefli bir kadın yapmak ve canınız istediğinde haram olarak isimlendirdiğiniz bir fiili yapmak için meşru kıldığınız bu önemsiz akit beni noksan bırakmaktadır.”[298]

Görüldüğü gibi Sibâ‘î, nikah akdini eleştirip geçersiz olduğunu söylemiştir.

Kadının hürriyetine nasıl kavuşacağı ve toplumun nasıl değişeceği ile ilgili sorulara cevap arayan Sibâ'î, çözüm olarak devrime işaret etmiştir. Sâmiye karakteri aracılığıyla kadının herhangi bir erkeğin esiri olmasını reddetmiştir. Bu yüzden Sibâ‘î’nin romanlarında kadın, toplum önünde küçük düşmeksizin kişiliği ve iradesi üzerinde söz hakkına sahip olmayı başarmaktadır. Romanlarında kadın vefakâr, sabırlı, her şeye rağmen sevgisini kaybetmeyen bir kişiliğe sahiptir. *İnnî Râhile* romanında bir kadında nadiren görülen tam bir vefa örneği yer almaktadır. Bu romanın baş kahramanı ‘Âyide farklı bir kültürden olan ve kendisiyle aynı hayali kurmayan birisiyle evlenmesinin sıkıntısını çekmektedir. Ancak buna rağmen evliliğini vefakâr ve sabırlı bir şekilde sürdürdüğü görülmektedir. [299]

Denilebilir ki, Sibâ‘î’nin romanlarında kadın olgusu kendini eşine adayan ve zaman geçtikçe tükenen tutuşmuş bir meşale gibidir. Bundan dolayı Sibâ‘î’nin romanlarına bakıldığı zaman kadının aslında vefa demek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda kadın, erkeğin hayatındaki bir numaralı faktördür. Ayrıca erkeğin arzuladığı her şeyde mutlaka kadın vardır. Erkek de bu doğrultuda hareket etmektedir. Bu durum aslında kadını hoşnut etmek içindir. Ayrıca Sibâ‘î, romanlarındaki karakterleriyle kadına daima üstün vasıflar yüklemektedir. Dolayısıyla Sibâ‘î’de kadın, vefanın ve fedakarlığın bir örneğidir. Kadının ideali ise anne olmaktır.[300]

Sonuç olarak, Sibâ‘î’ye göre kadın aşkı için yaşayan ve birine âşık olduğunda tüm zorluklara göğüs geren, aşkı uğruna hayatındaki güzellikleri elinin tersiyle iten, topluma

---

[297] Zu‘bî, *et-Teyyârâtü’l-Mu‘âsıra fi’l-Kıssati’l-Kasîra fî Mısr*, 337.
[298] es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, 29.
[299] Ya‘kûb, *Yûsuf es-Sibâ‘î Fârisü’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı‘ıyye*, 59-60.
[300] Ya‘kûb, *Yûsuf es-Sibâ‘î Fârisü’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı‘ıyye*, 60.

karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklarını unutan ve dahası sevdiği adama veya kocasına hizmet etmeyi devlet başkanı olmaya yeğleyendir. [301]

2.1.6. Mısır'da Eğitim Sorunu

Bireyin en temel haklarından biri olan eğitim, Sibâ'î'nin romanlarında değindiği önemli meseleler arasında yer almaktadır. Mısır toplumunun yaşadığı sıkıntıları romanlarında gerçekçi bakış açısıyla betimleyen Sibâ'î, Mısır'da eğitimin özellikle toplumun bazı kesimleri için ne kadar zor olabileceğini gözler önüne sermektedir. Mısır'da her ne kadar gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarının eğitim yoluyla belli makamlara ulaşması mümkün görünse de bu ailelerin, evlatlarının eğitim masraflarını karşılayamaması veyahut çok zor şartlar altında karşılıyor olması alt tabakadan olan bireylerin eğitim hayatını olumsuz etkilediği Sibâ'î'nin romanlarından yapılan okumalar sonucunda ortaya çıkan tespitler arasındadır.

Ardu'n-Nifâk romanında ironik biçimde telaffuz edilen "şayet bir babanın gelir düzeyi yeterli değil ve okul hayatında başarılı ve çalışkan evlatları varsa ise o kimsenin durumu vahimdir" ifadesi, Mısır'da fakir ve orta düzeyde olanların maddi durumlarını açıkça ifade etmesi bakımından önemlidir. Yine "bir babanın başına gelen sıkıntılar evlatlarındandır" sözü bu bağlamda değerlendirilebilir. Buradan anlaşılıyor ki eğer bir babanın gelir düzeyi yetersizse ve bu baba okul hayatında başarılı ve çalışkan çocuklara sahipse bu durum onun için iyi değildir. Bu durumda baba aileyi geçindirmekte güçlük çekerken çocuklarına iyi bir eğitim ve gelecek sağlamak konusunda çaba sarf etmektedir. Hatta Sibâ'î'ye göre evlatlar eğitim hayatlarında başarısız olsalar baba sıkıntılarından ve yükümlüklerinden kurtulacaktır. Bu da demektir ki başarısız olan evlatlar bu denklem içerisinde maddi koşullar da göz önünde bulundurulduğunda başarılı evlatlar olduğu anlaşılmaktadır.[302] Burada başarılı çocuklar Mısırlı orta halli bir babanın felaketi nasıl olabilir sorusunu soran Sibâ'î, bu durumu *Ardu'n-Nifâk* romanında kimsenin dikkatini çekmeyen sıradan bir memurun yaşadıkları üzerinden anlatmaktadır. Ona göre bu sorunun cevabı oldukça basittir. Çünkü Mısır acayiplikler ülkesidir ve bundan dolayı her şey mümkündür.[303]

---

[301] Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 231.
[302] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 142.
[303] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 142.

Aslına bakılırsa bu durum Mısır'a özgü değildir. Gelir düzeyi düşük ailelerde çocukların eğitim masrafları aile ekonomisini önemli derecede etkilemektedir. Sibâ'î'nin, söz konusu romanda bahsettiği memurun yaşadıkları Mısır dışında birçok ailenin karşılaştığı sorunlardan biridir. Ancak Sibâ'î'nin unutulmuş zavallı bir memur örneği üzerinden romanda dikkat çekmek istediği durum, fakir aileler bir tarafa dursun devlet kademelerinde olan sıradan bir memurun bile evlatlarını okutmasının oldukça külfetli olduğunu göstermektir. Bir diğer husus romanda "…Ne birinin himayesinde ne de iyi bir mevkide bir yakını ve tanıdığı bulunmakta. Kendisini ön saflara getirecek arkasında itici bir gücü de bulunmamakta. İş hayatında onu zeki ve gayretli bulan, onun için ayrıcalıklı bir terfi talebinde de bulunan kimse yok. Sıradan bir memur…"[304] cümleleriyle de Mısır toplumundaki başka bir soruna işaret edilmektedir. Bu sorun ise şüphesiz devlet kadrolarındaki torpil ve adam kayırmadır.

Romanda bahsi geçen memurun ekonomik durumunu zora sokan sebeplere de değinen Sibâ'î, bu memurun dini hassasiyetleri gözeterek ve kadere teslim olarak aile planlaması yapmayı aklından bile geçirmediğini dile getiriyor. Memur olmasının kendisine sağladığı maddi gelire güvenerek sürekli çocuk yapmanın bir memuru çıkmaza sokan önemli bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden Sibâ'î çocuk planlamasının yapılmadığı Mısır toplumunda "devam devam" sözü ile çocuk yapma konusunda herhangi bir sınırlamanın olmadığına dönük örfi bir eleştiride bulunmaktadır.[305] Romanda konu hakkında şöyle bir pasaj geçmektedir:

> "Unutulmuş zavallı memur evlatlarını okutmak için kararlıdır. Onları peş peşe okullara kaydettirir. İlk başlarda pek bir zorluk çekmez. Evlatlarının yeme içme gibi temel ihtiyaçlarını kolayca karşılar. Eğitim basamaklarında başarılı yükselişleri masrafların da o oranda artmasına neden olmuştur. Memur Mensâ'nın bu masrafların üstesinden gelmesi mümkün değildir. Buna rağmen evlatlarının eğitimlerine devam etmesi için elinden geleni yapmaya hazırdır. Onların burslu okumaları için eğitim bakanlığına talepte bulunur. Fakat eğitim bakanlığı bursa ihtiyaç duyan gelir düzeyi yeterli olmayan ailelerin çocuklarına destek vermek yerine, otoriter ve nüfuzlu ailelerin çocuklarına yardımda bulunmaktadır."[306]

[304] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 143.
[305] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 142-143.
[306] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 143.

Bu pasajda Sibâ'î, Mısır'da eğitim sorunu ile ilgili olarak fırsat eşitsizliği konusuna da dikkat çekmiş ve bu hususta milli eğitim bakanlığının yukarıdaki tutumunu eleştirmiştir. Böylece Mısır'da eğitim sorununu sadece birey düzeyinde değil, kurum ve toplum düzeyinde de ele almıştır. Alaycı üslubunu burada da sürdürmüş ve ironik bir şekilde "cömert eğitim bakanlığı sadece otorite ve otoritenin hizmetinde olanlara veyahut bunlardan bir tanıdığı olanlara ihsanda bulunmaktadır" ifadesini kullanmaktadır.[307]

Unutulmuş zavallı memur masrafların üstesinden daha fazla gelemeyerek en büyük oğlunu okuldan almış ve aile bütçesine katkı sağlaması amacıyla bir işe girmesini sağlamıştır. Çocuk hem çalışıp hem de derslerine devam ederek başarı elde etmiştir. Bu durum babasını mahcup etmiş ve baba tüm zorlukları göze alarak oğlunu üniversiteye kaydetmeye karar vermiştir. Ancak oğlunun üniversite giderlerinin sadece bir kısmını karşılayabilmiştir. Bundan dolayı dilenciden beter hale gelen baba maddi anlamda zor bir duruma düşmüştür.[308] Sibâ'î'ye göre bu adamın esas sıkıntısı nüfusunun fazla olmasıdır. "Adam evlenmeseydi, kısır olsaydı ya da en fazla üç çocuğu olsaydı hiçbir sorunu olmayacaktı" ifadesi ile de bu düşüncesini desteklemiştir.[309] Yazar, eğitimin maddi zorluklarına değinirken verdiği unutulmuş zavallı memur örneği ile Mısır'da eğitimin aile ekonomisi üzerindeki etkisini toplumsal gerçekçilik bağlamında gözler önüne sermiştir.

Mısırlı fakir bir aile için çocuk eğitiminin maddi açıdan külfetli olduğunu gösteren diğer bir eseri ise *İnnî Râhile* romanıdır.

Romanın baş karakterlerinden Ali ve Hüseyin isimli iki çocuğun babası bahçıvan Abdülvâhid'in evlatlarının eğitim alarak toplum içerisinde itibar sahibi olabilmeleri için çalıştığı köşkün sahibi paşanın huzurunda kendi onurunu ayaklar altına aldığı görülmektedir. Abdülvâhid çocuklarının eğitim masraflarını karşılamakta güçlük çekmektedir. Köşkten aldığı ücret masrafların karşılanması için yeterli değildir. Bahçıvan eğitim masrafının bir kısmını karşılamak maksadıyla çocuklarına eskimiş kıyafetler giydirerek sıklıkla paşanın elini öpmek üzere götürmektedir. Bahçıvanın ilerleyen zamanlarda kızı İnci'ye âşık olacak oğlu Ali, bu el öpmelerden oldukça rahatsızdır. Ancak babasının maddi durumunun yetersizliği onun bu konuda boyun eğmesine neden

[307] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 143.
[308] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 144.
[309] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 142.

olmuştur. Bahçıvanın diğer oğlu Hüseyin'in bu durumdan pek de rahatsız olmadığı görülmektedir.

Mısır'da eğitim sorunu ile ilgili bir diğer konu ise kızların eğitimindeki eksikliklerdir. *Beyne'l-Atlâl* romanında Sâmiye'nin eğitimini doktora ile taçlandırması, kadının toplum içerisinde saygın bir konuma gelmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sayede kadının toplum içerisinde özgürlüğünü elde etmesi, seçme ve seçilme hakkına sahip olması gibi bir dizi sevindirici gelişmenin Mısır toplumunda yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki kadın, eş olma ve ev işlerini yapma dışında başka bir geleceğe de sahiptir. Siba'î'ye göre Mısır toplumunun geri kalmışlığının ve eğitim seviyesinin düşük olmasının bir diğer nedeni de kadının eğitim hayatındaki rolünün sınırlı olmasıdır. Zira *Beyne'l-Atlâl* romanının başlangıç bölümünde iletilen mesaja göre, Mısır toplumunda yaygın olan görüş, kadının okumasının gereksiz olduğu şeklindedir. Bu görüşe göre kadınlar, gelecekte evlenecekleri adayı beklemeli ve zamanı geldiğinde evinin ve çocuklarının sorumluluğunu üstlenmelidir.

Mısır'da eğitim sorunu; kültürel kimlik, dış etkenler ve toplumsal değişimler bağlamında değerlendirilebilecek bir husustur. Nitekim *İnnî Rahile* romanının baş karakteri 'Âyide, babasının aristokrat sınıfa mensup arkadaşı Zeki Paşa'yı ve ailesini öğle yemeğine davet ettiği sırada paşanın oğulları Tûtû ile Sûsû'nun elit bir üslup takınarak Fransızca konuştuklarını işittiğinde ve konuşmalarının seviyesiz olduğunun farkına vardığında Mısır toplumunun aristokrat sınıfı ile ilgili zihninde bazı düşünceler belirmeye başlar. Misafirlerinin Fransızca konuştuğu diyaloglarda bu dili bilmesine rağmen Arapça konuşmayı tercih eden 'Âyide, misafirlerinin Arapça konuşmaya çalıştıklarında dillerinin yabancılardan Arapça öğrenenlerin konuşmalarına benzediğini görür. Aristokrat aile çocuklarının kültürlerinden tamamen uzaklaştıklarını fark eder. Şarkıları, dilleri, giyimleri, dansları ve de zihniyetleri yabancı kültürün esiri olmuştur. Arap yazarlardan ve Arapça şarkılardan haberleri olmayıp kendi kültürlerinden uzaklaşmışlardır. Hatta memleketlerini ilkel görerek ondan nefret eder hale gelmişlerdir.[310]

Sibâ'î, Aristokrat sınıfa mensup çocukların, Âyide karakteri aracılığıyla Mısır kültürünü hor görme eğilimlerini ve hatta kendi dillerini konuşmaktan kaçınmalarını, kendi toplumlarını aşağılayıcı bir şekilde değerlendirmelerine neden olan suçun aslında devlet

[310] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 145-151.

erkânının sorumluluğunda olduğunu ifade etmektedir. Bu ailelerin çocuklarının kendi kültürlerinden uzaklaşmalarının ilk müsebbibinin öncelikli olarak Mısır eğitim sistemini küçümseyen ve evlatlarını yabancı okullara gönderen ebeveynler, ikinci müsebbibinin ise devletin eğitim sistemine güvenmeyip çocuklarını Fransız ve İngiliz eğitim sistemine teslim eden hâkim zihniyet olduğunu ifade etmiştir.[311]

İnnî Râhile romanında ‘Âyide, zavallılar olarak nitelediği Aristokrat sınıfına mensup çocukların kültürel yabancılaşma batağına saplanmalarında kendilerinin bir kabahati olmadığı iddiasını şu sözlerle vurgulamaktadır:

> “Kendi ülkelerinde bir yabancı gibi yetiştiler. Çocukluklarından itibaren yabancı dadılar onların terbiyesi ile ilgilendi. Şüphesiz bundan hem kendileri hem de onlar gibi olanlar kıvanç duydular. Bu çocuklar gençlik çağına ulaştıklarında onları yabancı okullara kaydettirdiler ve bu okullar onların dimağlarına, iç dünyalarına sirayet ederek fikirlerini ve beğeni duygularını kirletti. Böylece kendilerini üstün, Mısır toplumunu ise hakir gördüler. Peki esas suçlu Arap kültüründen uzak bir şekilde yetiştirilen bu çocuklar mıdır?”[312]

Bu parçadaki ifadelere göre, Mehmet Ali Paşa'nın hükümdarlığı döneminde kurulan modern okullar, Mısır'ın bilimsel ve teknolojik ilerlemesine katkıda bulunmuş olabilir; ancak, Batı kültürünün etkisi altında kalarak kendi öz değerlerinden uzaklaşan bireylerin toplum içinde belirgin hale gelmelerine neden olmuştur. Roman kahramanının anlatımına göre, Sibâ‘î'nin ifadesiyle yabancı okullarda eğitim alan gençler, bir süre sonra kendi kültürlerinden uzaklaşmış ve yaşadıkları toplumdan ayrışmışlardır.

2.1.7. Örf ve Adet

Örf, bir toplulukta benimsenmiş ortak alışkanlık ve usullerin tamamını ifade ederken, adet daha spesifik bir anlama sahiptir ve belirli bir durumda takip edilen geleneksel davranışı

---

311 es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, 154. Mısır’da eğitim sisteminin Fransız ve İngiliz kültürünün etkisi altında olması Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Mısır’ı muasır medeniyetler seviyesine taşımak için Batılı ülkelere heyetler göndermesinin ve Mısır’da açtığı okullarda eğitim vermek üzere Batılı ülkelerden hocalar getirmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Fransızların 1798 yılında Mısır’ı işgali ile Batı karşısında sadece askeri değil teknoloji, sanat, bilim ve kültür bakımından da oldukça geride olduğuna tanıklık eden Mısır’ın, bu durum karşısında Batı’ya hayranlığının bir neticesi olarak bilim, sanat ve kültürel olarak modernleşme yolunda birçok adım atmaya karar verdiği görülür. Bu amaçla Mehmet Ali Paşa’nın faaliyetleri arasında Batılı tarzda okullar açmak olmuştur. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Rifâ‘a Râfi‘ et-Tahtâvî, *Tahlisu’l-İbrîz fî Telhîsi Bârîz* (Kahire: Hindâvî, 2011).

312 es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, 155.

ifade etmektedir.[313] Her toplumun kendine özgü birtakım örfleri ve adetleri vardır ve bunlar bir toplumdan diğerine farklılık göstermektedir. Konusunu bizzat bireyin kendisinden alan roman, toplumda yaygın olan örf ve adetleri çoğu zaman irdelemektedir. Çünkü bireyin yaşadığı toplumun örf ve adetleri içerisinde değerlendirilmesi, romanın bütüncül bir şekilde okunmasını ve bu doğrultuda toplumun karakteristik yapısının çözümlenmesini sağlamaktadır. Örf ve adetler toplumda bulunan kültür, kimlik, dil, gelenek ve görenek etrafında şekillenen olgulardır. Dolayısıyla birçok yazarda olduğu gibi Sibâ'î'nin romanlarında da örf ve adetler ele alınan temalar arasındadır. Bu bağlamda onun eleştirdiği temel noktalardan birisi toplum nezdinde hürmet göstergesi olan ve Mısır toplumundaki erkeklerin başına taktıkları fes denilen şapkadır. Sibâ'î *Ardu'n-Nifâk* adlı eserinde, roman kahramanının ahlak tacirinden aldığı karışımı kullanarak cesaretlenmesinin ardından, cesur olmanın ilk belirtisi olarak evden çıkmadan önce gerçekleştirdiği ilk eylemin, başına taktığı fesi çıkarıp atmaktan ibaret olduğunu ifade etmektedir. Korkak olduğu zamanlarda fesi olmadan dışarıya çıkmaktan korktuğunu ve bunun sebebinin ise fes takmayan birisinin toplum tarafından saygıdeğer olmadığını düşünmelerine bağlamaktadır.[314]

> "Püsküllü siyah ipleri olan kırmızı silindirik bu fes tam bir maskaralık. Hiçbir gerekçesi ve yararı olmaksızın başımıza yük ediyoruz. Bazı insanların başları hava alsın ve sıcaklık dışarı çıksın diye yuvarlak kısmına delikler açması kadar bunun saçma olduğunu gösteren başka bir şey olamaz. Fesleri çıkarmış ve başlarını serbest bırakmış olsalar onlara ne zararı dokunacak? Bu kırmızı fes ne soğuktan ne de sıcaktan korumadığı gibi yağmura ve güneşe de bir faydası yok. Hürmet de ihsas etmiyor, süs de değil. Acaba bizi bunu takmaya ne zorluyor? Korkaklık mı? Geleneklerin ve teamülün korkaklığı. Anormal olarak itham edilmekten korkmamız. Bunun milliyetçiliğimizin bir nişanesi olduğunu söylemeyin. Bu cahillik ve maskaralıktır."[315]

Sibâ'î, insanların kırmızı silindirik fesi takmalarının arkasındaki nedeni araştırmakta ve bunun korkaklık mı, geleneksel düşüncelerin etkisi mi yoksa farklı görünmekten çekinme

---

[313] Alaaddin Yanardağ, "Örf ve Adetler Sosyolojisi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Nisan 2017), 41. Örf ve âdet kavramları sosyal antropoloji ve sosyoloji disiplinleri açısından ele alınmaktadır. Buna göre örf, bir toplumda benimsenmiş olan ve toplumun kültürel yapısını oluşturan geleneksel davranış kalıplarını ifade eder. Adetler, bir toplumun kültürel kimliği ve tarihi geçmişiyle bağlantılıdır. Bk. Yanardağ, "Örf ve Adetler Sosyolojisi".

[314] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 34.

[315] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 35.

mi olduğunu sorgulamaktadır. O insanları bu davranışı sergilemeye iten temel sebebin, cehalet olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, Sibâ'î'nin görüşüne göre Mısır halkının yaşadığı zorlukların temelinde fes takma bulunmakta ve bu gelenek onların toplumun özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bu düşüncesini de şu ifadelerle dile getirmektedir:

> Başlarınızı feslerden özgürleştirin. Kanaatimce bu sizin sıkıntılarınızın bir sebebi olup başınızı öne eğdiren bir faktördür. Ayrıca zihinlerinizin ışıltısını örtüp başınızın etrafını kara gölgelerle sarmaktadır.[316]

Sibâ'î'nin Mısır toplumunda üzerinde durduğu önemli geleneklerden bir diğeri, özellikle yerel halkın ikamet ettiği mahallerde yapılan mevlit merasimleridir. Bunlar, türbe ve cami önlerinde icra edilmektedir. *es-Sekkâ Mât* romanında bu mevlidler ve onların yapıldığı Mevâridî Mahallesi tasvir edilmiştir. Bu mahallede Seyyidî Mevâridi olarak adlandırdıkları Mevâridi için anma töreni yapılmaktadır. Bu anma törenine hem mahalle sakinlerinden hem de çevre bölgelerden gelen insanlar geniş katılımla iştirak etmektedirler. Merasim vesilesiyle, mahalle binaları özel bir ışıklandırmayla aydınlatılırken, bayraklar mahalle sokaklarına asılmakta, seyyar satıcılar çeşitli ürünleri sergilemekte, salıncaklar kurularak çocukların eğlenmesi sağlanmakta hatta sirk gibi etkinlikler düzenlenmektedir. Bu atmosferin içinde, davulların ritmik sesleri mahallenin her bir yanından duyulmaktadır. Tüm bu etkinlikler özellikle türbenin çevresinde gerçekleşmektedir.[317]

Türbe girişinde bir araya gelen topluluk, daha çok fakir kesimden gelen insanlardan oluşmaktadır. Bu kişiler, türbede yatmakta olan şahsın anısını yaşatma törenine katılarak, ilgili kişinin Allah nezdinde kendileri için bir aracı olacağına ve hatta bu vesileyle ihtiyaçlarının karşılanacağına inanmaktadır. Törenin bir parçası olarak, kadınlar vefalarını göstermek amacıyla meczuplara ve orada bulunan diğer kişilere yemek dağıtmaktadır. Erkekler ise türbe önünde gece boyu devam eden zikir halkalarında bazı kelimeleri tekrar ederek ve Allah katında Mevâridi efendilerinin şefaatini dileyerek sağa sola salınımlarıyla ve haykırışlarıyla eşlik etmektedir.[318] Yazara göre kutlama esnasında yapılan faaliyetlerin sebebi, fakir sınıfın bireyleri arasında bilgisizliğin yaygın olmasıdır.

---

316 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 35.

317 Muhammed Hüseyin Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd* (Câmi'atü 'Ayni'ş-Şems, Külliyyetü'l-Elsün, Risâletü Duktûra, 2011), 340.

318 Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 340.

Öte yandan yazar eski inançlarına devam eden fakir halk tarafından yapılan bu kutlamaların cehaleti ve fakirliği yaymaktan öte başka bir işe yaramadığını ifade etmektedir.[319] Bunun yanı sıra Sibâ'î, halk arasında yaygınlaşan mevlit kutlamalarının sadece Seyyidî Mevâridî mahallesine özgü olmayıp şehrin diğer mahallelerinde de yaygın bir gelenek haline geldiğini ifade etmektedir. Bu durumu *es-Sekkâ Mât* romanında geçen şu pasajda dile getirmektedir:

> "Muallim Şûşe ve Şehhâte Efendi kalabalığın ve şamatanın arttığının, davul, def ve zurna seslerinin yükseldiğinin farkına varmışlardı. Mevlit gösterileri bütün mahallede kendini göstermeye başlamış, her yer bayraklarla ve renkli cam karpuzlarla süslenmişti. Mevlit merasiminin yapıldığı türbeye yaklaşıldıkça bu gösteriler daha da belirgin bir hale gelmişti.
>
> Şûşe ve Şehhâte, kutlamaya katılacak gruplardan birinin geldiğini görünce yoldan uzaklaşıp kaldırımda yürümek zorunda kalmışlardı. Bu grubun ortasında "Allahu Ekber" ve "Lâ İlahe İllallâh" gibi çeşitli yazılarla süslenmiş renkli bayraklar görülmüştü. Kutsal kelimelerin yazılı olduğu bu bayraklar altında Allah'ın kulları oynayıp zıplıyor, bağrışıyor ve deflere vuruyorlardı…Mevlitte manifaturacı tacir hacı 'Ammâr'ın dükkânı, senelik faaliyeti olan ekmek arası bakla dağıtma faaliyetine ve adakta bulunduğu ekmek ikramını yerine getirmeye devam ediyor. İnsanlar da bakla dolu ekmekleri alma uğruna dükkânın etrafında birbirleriyle mücadele ediyorlardı."[320]

Seyyidî Mevâridî için mahallede düzenlenen mevlidi ve bu mevlide katılanları aktardıktan sonra romanın baş kahramanlarından Şehhâte ve Şûşe aynı mahallede başka Şeyha Zübeyde'yi anmak için bir araya gelen grupla karşılaşır:

> "Yeşil renkli pis bir örtüyle kapatılmış bir dükkânda dağınık saçlı bir adam durmaktadır. Bu adamın yanında masanın üzerinde Şeyha Zübeyde levhasının yazılı olduğu bir kadın portresi bulunmaktadır. Adam yüksek sesle "buraya yaklaş, tuhaf hanımefendiye bak" diye haykırdı. Şeyha Zübeyde'ye bakmak bedava. Vücudu olmaksızın konuşan suret bedava. Yanındaki başka bir adam da davula vuruyor, üçüncü bir adam ise zurna çalıyor."[321]

---

[319] Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 340.
[320] Yûsuf es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1952), 158.
[321] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 159.

Sonuç olarak Sibâ î'nin romanlarına bakıldığı zaman örf ve adetler ekseninde fes takma ve mevlit merasimleri gibi birtakım geleneklerin toplumda yaygın olduğu görülmektedir. Fes geri kalmışlığın bir göstergesi olarak lanse edilirken buna karşın mevlit törenleri ise toplumda kabul görmüş bir gelenek olarak ön plana çıkmaktadır.

2.2. Tarihi ve Siyasi Temalar

2.2.1. 23 Temmuz 1952 Devrimi

Özgür Subaylar Darbesi bir diğer ismiyle 23 Temmuz devrimi, Mısır'ın iyi yönetilemeyen ekonomisiyle doğrudan irtibatlıdır. Darbeyi gerçekleştiren subaylara göre bu kötü ekonomik durumun nedeni, ülkenin dış siyasette bağımsız olmaması ve enerji kaynaklarının yabancı devletler tarafından sömürülmesidir. 1882'de İngiltere tarafından işgal edilen Mısır, 1922'de bağımsızlığını tek taraflı olarak ilan etmesine rağmen İngilizler, Mısır'ı terk etmedikleri gibi burada askeri varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. İtalya'nın Etiyopya işgali neticesinde kartların yeniden dağıtıldığı dış politikada 1936 yılında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre İngiltere'nin askeri varlığı Süveyş kanalı ile sınırlandırılmış ve Mısır üzerindeki etkisi zayıflamaya başlamıştır. Bu yıllarda Kral Fuâd yetkilerini oğlu Kral Faruk'a devretmiştir. Kral Faruk'un İngiltere karşıtı milliyetçi tavırları ülke yönetimini istikrarsız bir hale getirmiştir.[322]

23 Temmuz devrimi Mısır'da mevcut yönetim sistemi olan kraliyeti kaldırarak yerine parlamentoyu getirmeyi kararlaştırmış ve devrim sonrasında Mısır'ın sosyal, siyasal ve kültürel hayatını değiştirecek tam bağımsızlık, ekonomik özgürlük ve sosyal adaletin tesis edilmesi gibi ilkeler belirlemiştir.[323] Devrimin hemen ardından bu ilkelerin hayata geçirilmesi güç olsa da Mısır halkının ulusal amaçlarına hizmet edecek bir şekilde bu ilkeler yürürlüğe konulmaya çalışılmıştır. Tarım arazilerinin mülkiyetinin sınırlandırılmasıyla feodaliteye darbe vurularak yoksul çiftçilerin toprak sahibi yapılması ve tarlaların kira bedelinin sınırlandırılması, devrimin bu çok yönlü faaliyetlerinden biri olmuştur. Bunların yanı sıra İngiliz sömürgesiyle yapılan birtakım müzakereler aracılığıyla ve çeşitli yöntemlerle İngilizlerin Mısır'ı terk etmeleri hususunda görüşmeler yapılmıştır. 1954 yılının ekim ayında imzalanan tahliye sözleşmesi, devrimin Mısır'ın

[322] Özgür Bayraktar, "Mısır'daki Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi'nin Karşılaştırılması", *Kesit Akademi Dergisi* 25/25 (Kasım 2020), 610.
[323] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 21.

bağımsızlığı için gösterilen çabaların ilk meyvesi olmuştur. Bu bağlamda ülkenin bağımsızlığı yolunda yapılan ikinci hamle ise 1955 yılında silahlanma ve kalkınma mücadelesi olmuştur. Mısır'da görülen bu gelişmeleri engellemek isteyen üç sömürgeci devlet 1956 yılının ekim ayının sonlarında harekete geçmiştir. [324]

Devrim, yönetimi ele geçirdiği ilk dönemlerde mülkiyeti sınırlandırıp tarım reformu kanununu çıkarmasına ve daha sonra üçlü düşman saldırısının akabinde bazı müesseseleri millileştirmesine rağmen bu faaliyetleri ancak doğal madenlerin ve enerji kaynakların millileştirilmesini hedefleyen 1961 yılında çıkan temmuz sosyalist kanunları sonrasında belirgin hale gelebilmiştir.[325] 1962 yılının Mayıs ayında ulusal halk güçlerinin onayladığı resmi tüzük ile Mısır'da devrim sonrası sosyalist rejimin ilkeleri ve kuralları tüm yönleriyle belirlenmiştir. Ayrıca bu tüzüğün maddeleri içerisinde Mısır'ın toplumsal hayatında meydana gelen köklü değişimleri kavrayabilme kudretine sahip yeni bir siyasi örgütün kurulması da yer almaktadır. Arap sosyalist birliği adını taşıyan bu örgüt, halk tarafından kurulan beş grubun birbiriyle uzlaşmasını sağlamak üzere faaliyet gösterecektir. Böylece Mısır, kraliyet rejiminin kaldırılmasından sonra sosyalist devlet düzenini benimsemiş ve bu yönde faaliyetlerini sürdürmüştür. [326]

Mısır'da devrim sonrası görülen siyasi ve toplumsal değişimler; sol düşüncenin faaliyetlerini bazı aydınlar ile devrim öncesi kurulan işçi liderleri arasında gizlice yürütmesini gerekli kılmıştır. 1955 silahlanma savaşında ve 1956 üçlü düşman saldırısında komünist blok ile irtibatını güçlendirmiştir. Daha sonra bu düşünce devlet nazarında resmi bir cihet kazanarak gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Resmiyet kazanmasından dolayı çeşitli sanat dallarıyla birlikte edebî ürünlerde bu düşüncenin etkileri açıkça görülmeye başlamıştır. Bu edebî ürünler arasında roman da bu düşünceden etkilenmiştir. [327]

Akabinde meydana getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler sebebiyle 20. yüzyıl Mısır tarihi açısından önem arz eden 23 Temmuz 1952 devrimi Mısırlı birçok romancının ilgi odağı haline gelmiştir. Edebiyat alanında Nobel ödülü alan meşhur romancı Necîb Mahfûz *el-Lıss ve'l-Kilâb* (Hırsız ve Köpekler) romanında devrimden sonra yaşananlara

[324] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 21.
[325] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 21.
[326] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 21.
[327] Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*, 21.

ve bu süreçte fırsatçılık yapan şahsiyetler arasında çıkan çatışmalara yer verirken, İhsan Abdülkuddûs *Ene Hurra* 1954 (Ben Özgürüm) romanında devrimin sonuçlarını romantik bir üslupla ele almış ve devrim öncesi kadın ile devrim sonrası kadın arasındaki farkları yansıtmaya çalışmıştır.

23 Temmuz devrimini ele alan Mısırlı romancılardan biri olan Sibâ'î ise bizatihi özgür subaylar içerisinde yer alması ve siyasi olaylara edebiyatçı kimliğinin yanı sıra askerî kimliğiyle de bakabilmiş ve devrimin gerçekleşmesinden yaklaşık beş yıl önce Mısır'ın devlet yönetiminin değişmesi gerektiğini *Nâibü 'Azrâîl* romanında bir liderin doğuşu ve bir lider beklentisi düşüncesiyle ortaya koymaya çalışmıştır. Devrim öncesi neşrettiği *Yâ Ümmeten Dahiket*, *Verâe's-Sitâr* isimli kısa hikayeleri ve *Ardu'n-Nifâk* romanında bu devrimin sinyalleri verilmiştir.[328]

1940'lı yılların ortalarından itibaren kaleme aldığı romanlarında ve kısa hikayelerinde özgür subaylar devrimine ve Cemal Abdünnâsır ve maiyetindekilere desteğini sürdürmesi yönüyle de Mısır'da uyanış yazarlarından biri olarak adlandırılmıştır.[329]

Sibâ'î*, Nâibü 'Azrâîl*, *Ardu'n-Nifâk*, *Ceffeti'd-Dümû'*, *Leylün lehû Âhir, Rudde Kalbî* romanları *ve Yâ Ümmeten Dahiket*, *Verâe's-Sitâr* gibi kısa hikayelerinin yanı sıra *Akvâ mine'z-Zemen* isimli tiyatro çalışmasında 23 Temmuz devriminin öncüllerini, devrim sonrasında yaşanan gelişmeleri, mevcut yönetimin hatalarını ve kusurlarını geniş bir perspektiften değerlendirmiştir.[330]

Kahire yangınından devrim sonrası yaşananlara kadar geçen süreçte cereyan eden hadiselerin ele alındığı *Rudde Kalbî* romanında 23 Temmuz devriminin gerçekleşmesinin arkasında yatan sebeplerin başında Mısır toplumunda var olan sınıf farklılığını ortadan kaldırma düşüncesinin yer aldığını dile getirmiştir:

> "…Devrim hazırlıkları yapılmaya başlandı. Devrimin ilk hedefi zirvenin en tepesine yerleşen azınlık (aristokrat sınıf) ile bataklığın en dibine atılmış çoğunluk (alt tabaka) arasındaki büyük uçurumu ortadan kaldırmaktı. Ayrıca devrimin bir diğer hedefi, mülkiyetin sınırlandırılması kanununun çıkarılmasında semaya uzanan kibirli başları budayarak bunları yeryüzünde meşakkat çeken Allah'ın kullarına yaklaştırmak, feodaliteyi parçalayarak en az mülkiyete sahip olan ile en fazla mülkiyete sahip olan

[328] Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 187.
[329] Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 187.
[330] Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 187.

arasındaki mesafeyi daraltmak, büyüklerin tahtını devirdikten sonra küçük kralları ortadan kaldırmak gibi amaçlar güdülmüştür."[331]

Yazarın *Nâdiye* romanında ise 23 Temmuz devrimi ile ilgili olarak üzerinde durduğu meselelerden bir diğeri de askeri rejimin yönetimi ele geçirdikten sonra üniversiteler ve diğer devlet kurumlarında görülen tasfiye operasyonlarıdır. Askeri rejimin yönetimi devraldığı ilk zamanlardan itibaren baş gösteren yolsuzlukları ortaya çıkarma gayesiyle yapılan bu operasyonlar hakkında Sibâ'î'nin dikkat çekmek istediği husus ise devrim taraftarı olmasına ve devrimi desteklemesine rağmen askeri rejimin gücünden faydalanan sözde devrimcilerin çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle masum insanların işinden edilmesidir. Sibâ'î'nin *Nâdiye* romanında yer verdiği bu kimselerden birisi de üniversitede hocalık yapan, özgür subayları destekleyen Fâdıl hocadır. [332]

"Fâdıl'ın işten çıkarılması kendisine çok dokunmuştu. Mesleğini seviyordu. Bu mesleğe hayatını adamış ve ümitlerini bağlamıştı. Hiçbir zaman mesleğinde kusurlu veya hatalı olduğunu düşünmüyordu. Devrime aşırı sempati duyuyor, kralın azledilmesi, ünvanların kaldırılması ve mülkiyetin sınırlandırılması gibi devrimle ilgili bütün faaliyetlere sıcak bakıyordu. Yine de bu durum üniversiteden atılmasına engel olamadı. Nasıl mı? Tasfiye ile…Bütün bu devrim sempatizanlığından ve mesleğindeki özverisinden sonra suçluymuş gibi kendisini kapının önünde buldu."[333]

23 Temmuz devrimiyle ilgili Sibâ'î'nin romanlarında yer alan bilgiler ışığında yazarın asker olmasının da etkisiyle devrimi desteklediği anlaşılmaktadır. Yazar Mısır toplumunun içerisinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal bozulmaların ortadan kaldırılması noktasında yeni bir devrime ihtiyaç duyulduğunu romanları aracılığıyla tasvir etmektedir. Bunun yanı sıra devrimin Mısır toplumunda yaratacağı olumsuzlukları göz ardı etmemiş ve bunu özellikle bir liderin doğuşunun tasvir edildiği *Nâibü 'Azrâîl* romanında ele almıştır. Tüm bu bilgiler ışığında Sibâ'î'nin Mısır toplumunu askeri ve edebî kimliğiyle gözlemlediği, bu doğrultuda devrimi destekleyici bir yaklaşımla hareket ettiği görülmektedir.

[331] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/442.
[332] Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 189.
[333] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 54.

2.2.2. Arap Birliği

Modern Arap edebiyatı tarihinde milliyetçilik düşüncesi, önemli bir yer tutmaktadır. Bu düşünce, Sibâ'î'nin romanlarında ele aldığı siyasi konular arasında öne çıkmaktadır. Sibâ'î, Arapların iç ve dış güçlerin egemenliğinden kurtulması ve bağımsızlıklarını elde etmesi için tek bir ulusun çatısı altında birleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu düşünceye göre, Arap toplumları arasında siyasi ve iktisadi manada bir birlik oluşturulması, Arapların içinde bulunduğu zorlukların üstesinden gelinmesine yardımcı olacaktır. Bu birlik sayesinde Araplar, kendi kaderlerini ellerine alarak sömürgecilerin baskısından kurtulabileceklerdir. Ayrıca, Arap toplumlarının kendi bünyelerinde sosyal adaleti tesis edebilmelerinin yolu da bu birliğin hayata geçmesi ile mümkün olacaktır. Sibâ'î'nin Arap milliyetçiliği düşüncesindeki temel vurgu, Arap toplumlarının bir araya gelerek tek çatı altında toplanması ilkesine dayanmaktadır. Bu birlikteliğin sağlanması ise Arapların içinde bulunduğu zorlukların aşılması ve sömürgeci baskıdan kurtulabilmesi için son derece önemlidir. Bu düşüncenin hayata geçirilmesiyle Arap toplumların içinde bulundukları zorluklarla mücadele etme ve sosyal adaleti tesis etme fırsatı yakalayacakları düşünülmektedir.

Fransızların 1798 yılında Mısır'ı, 1830'da Cezayir'i ve Arap körfezini, daha sonra Tunus'u işgal etmesi, İngilizlerin 1882 Mısır ve Sudan'ı, İtalyanların 1911 Libya'yı işgali, Fransızların 1921'de Fas'ın Marekeş kentini kontrolüne geçirmesi, Fransızların ve İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı sürecinde Irak, Şam ve Arap yarımadasını işgal etmeleri Arap milliyetçiliğini körüklemiştir.[334] 19. yüzyılın başından 20. yüzyılın ortalarına kadar Arap ülkelerinin maruz kaldığı bütün bu saldırılar ve işgaller, Batılı ülkelerin Arap ülkeleri üzerinde egemenlik kurma taleplerine bir tepki olarak Arap dünyasında modern manada milliyetçilik düşüncesini harekete geçirmiştir. Mısır, bu amaç doğrultusunda Suriye ile birlik kurmak istemiş ve Cemal Abdünnâsır'ın girişimleri neticesinde 22 Şubat 1959 yılında bu iki devlet arasında resmi olarak Birleşik Arap Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Batılı devletlerin dikkatini çeken bu birlik, Mısır ve Suriye'nin dış güçler tarafından daha fazla baskılanmasına neden olmuş, bu yüzden çok geçmeden birlik sona ermiştir. Mısır ile Suriye arasında birliğin istikrarlı ve uzun ömürlü olamamasının ana sebebi, sömürgeci devletlerin ve İsrail'in birliğe karşı hamleleridir. Bu hamlelerden birisi Abdünnâsır'ın

[334] Mustafa Abdülgani, *el-İtticâhü'l-Kavmî fi'r-Rivâye* (Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1978).

Suriye'deki vekili olarak Mareşal Abdülhakim Âmir'in tayin edilmesinden sonra birliğin Mısır'ın Suriye'yi işgale başladığı söylentisini çıkarmalarıdır. Diğer hamleleri ise sömürgeci devletlerin Mısırlıların sebepsiz yere Filistin'in farklı bölgelerini tahrip etmekte olduğu iddiası üzerinden kurgulanmıştır. Sahte liderleri ortaya çıkaracaklarını, farklı ve birbirine zıt Arap güçlerinin tamamını bir araya getireceklerini söylemeleri söz konusu hamleyi açıklamaktadır.[335]

Dönemin Suriye devlet başkanı Şükrü el-Kuvvetli birçok ideolojik ve mezhep çatışmalarına sahne olan Suriye'nin kurtuluşunun Mısır ile birlik olmaktan geçtiğini düşünmektedir. Mısır ile Suriye arasındaki birliğin önemini arttıran başka bir husus ise, Suriye halkının Cemal Abdünnâsır'ı milli kahraman olarak görmeleridir. Aynı şekilde Mısır halkı da Suriye halkı ile birlik olmak istemiştir. Ancak Suriye halkının tamamı bu birliğin yanında değildir. Bunlar içerisinde destekleyenler olduğu kadar karşı çıkanlar da olmuştur. Ba's hareketi mensupları ve Suriye ordusu bulundukları statünün korunması üzerinde ısrarcı davranırken, birliğin Suriye tarafının fiili soruşturmasına maruz kalacaklarından korktuklarından dolayı özellikle Abdünnâsır'ı bu yolda en büyük engel olarak görmüşlerdir.[336]

Mısır ile Suriye arasında oluşturulmak istenilen bu birlik Sibâ'î'nin *Ceffeti'd-Dümû'* romanında bütün boyutlarıyla kurgulanmıştır. Eserde yer alan karakterlerden Suriye millet meclisi üyesi Sâmî Kerem ile şarkıcı Hüdâ Nureddin arasındaki gönül ilişkisinin ve Sâmî Kerem'in bazı siyasi düşmanlarının onun siyasi geleceğini Hüdâ Nureddin ile aralarındaki gönül ilişkisi üzerinden yıkma girişimleri ve Sâmî Kerem'in Mısır ile Suriye arasında birliğin oluşturulması için gösterdiği fedakarlıkların anlatıldığı bu roman Sibâ'î'nin Arap birliğine olan tutkusunun bir tezahürüdür.[337]

Ceffeti'd-Dümû' romanında Sibâ'î, Arap milliyetçiliği fikrinin çok sayıda Mısır ve Suriye vatandaşının temennisi olduğunu düşünmektedir. Arapların tamamının sevdiği bir lider olarak Cemal Abdünnâsır bu birliğin tesisinde asıl muharrik unsurdur. Sâmî Kerem

[335] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 221; es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 36.
[336] Muhammed Nasr Mühennâ, *Müşkiletü Filastîn Emâme'r-Ra'yi'l-'Âmmi'l-'Âlemî 1945-1967* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1979), 455.
[337] Muhassib, *Ruhu Mısr fî Kısası Yûsuf es-Sibâ'î*, 71.

aracılığıyla Sibâ'î, bu birliğin kurtarıcısı olarak Cemal Abdünnâsır'a inancının boyutunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

> "Arap milliyetçiliğimiz… Arap milliyetçiliğimize her zaman en derin duygularımla inanmışımdır. Ancak ben daima öncelikli olarak kendimize inanmamız gerektiğini de hissetmişimdir. Yani vatanımızın geleceğini sağlam temeller üzerine inşa edecek milyonlarca sıradan insana inanmamız gerekmektedir. Böylece aramızdan, kendimize ve potansiyelimize inanmamızı sağlayan Cemal Abdünnâsır gibi bir lider çıkagelmiş olsun." [338]

Sâmî Kerem Arap ülkelerine sadakatinden ve sömürgeci güçlere karşı mücadele eden Arap ülkelerine desteğinden dolayı komünist devletlerin konumunu yok saymamakla birlikte ülke içerisindeki komünistlerin suistimallerinden de korkmaktadır. Arap milliyetçiliğinin, sosyal adaletin ve dünya barışının hedeflendiği hassas bir dönem olması sebebiyle bu dönem önem arz etmektedir.[339]

> "Dost devlet olarak Sovyetler Birliği'nin bize sunduğu her şeyi memnuniyetle kabul ediyoruz. Özgürlüğümüzü kısıtlayacak şartları bize dayatmadığı veya herhangi bir şekilde bizi bağımlı hale getirmediği sürece onlarla bir devlet olarak beraber çalışabiliriz. Fakat bizler, toplumların duygularını sömürerek onları komünizmin zorunlu kıldığı ilkelere bağlı kalmaya sevk eden halk tabanımıza sızma girişimlerinin tamamına karşı mücadele veriyoruz. Bizden herhangi bir kişinin kanser gibi yayılmak, ağır hasarlar vermek ve otorite kurmak gayesiyle Sovyetler Birliği'nin dostane tavrını suistimal etmesi yakışık almadığı gibi bizi yeniden bağımlı hale getirir. Dolayısıyla mütemadiyen mukavemet etmemiz gerekir. Komünizm gibi vatanımıza sızmaya çalışan unsurların tamamının ilkelerimize, potansiyelimize ve Arap milliyetçiliğimize olan inancımızı sarsması mümkündür."[340]

Sibâ'î romanlarında birçok kez Arap ülkelerin birlik olmasının önemini vurgulamış ve Arap milliyetçiliğinin ilk adımının ekonomik birlikten geçtiği görüşünü ileri sürmüştür. Ekonomik birlik Arap milliyetçiliği yolunda atılacak ilk adım olacağı gibi, toplumu komünizmin egemenliğinden de kurtaracaktır. Aynı zamanda ekonomik birlik sağlanırsa

[338] es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 7.
[339] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 201.
[340] es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 97.

komünizmin egemenliği kırılacak ve sömürgeci Batılı devletler karşısında Arap toplumu bağımsızlığını kazanacaktır.[341]

Sibâ'î'ye göre ekonomik entegrasyon aracılığıyla Arap ülkesi itimat edilen bir güce sahip olacaktır. Bu husus *Ceffeti'd-Dümû'* romanında Sâmî Kerem'in arkadaşı Selim'in Hüdâ Nureddin'e Mısır-Suriye birliğinin tesis edilmesinin önemini açıkladığı bir diyalogda ele alınmaktadır:

> "Arap milletinin birlik olduğunu, sahip olduğu imkanlarıyla birbirini tamamladığını, ekonomik yönden aralarında entegrasyon olduğunu bir tasavvur et. Zira Arap milleti bu tarz ekonomik birlik oluşturma imkanına sahiptir. Bu birlik sayesinde, içerisinde anaparası olan herhangi bir ülkenin yatırımına ihtiyaç duyarak birbiriyle rekabet etmeyecektir."[342]

Ceffeti'd-Dümû' romanında Mısır ile Suriye arasındaki birlik Arap milliyetçiliği bağlamında kurgulanırken, *Leylün lehû Âhir* romanında iki ülke arasındaki birliğin sona ermesi konu alınmış, ayrıca bu iki ülke arasındaki beklenmedik ayrılığın sebepleri araştırılmıştır.

Sibâ'î Mısır ile Suriye arasında birliğin oluşturulmasından sonra Mısır'da uygulanan tarım reformu ve birtakım sosyalist kanunların Suriye'de de uygulanması gerektiğini düşünenler arasındadır. Mısır'da uygulanan her kanunun Suriye'de de uygulanmasının mümkün olduğunu savunan Sibâ'î, iki ülkenin farklı koşullara sahip olması nedeniyle bunun mümkün olmadığını savunan görüşe ise karşı çıkmaktadır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken husus Mısır'ın ekonomisinin daha çok tarım, Suriye'nin ekonomisinin ise ticaret ve sermaye politikasına dayandığı gerçeğidir. Sibâ'î, Leylün lehû Âhir romanında geçen Hassân es-Sûrî karakteriyle bu konuya işaret etmektedir:

> "Kuşkusuz cumhuriyetimiz ve halkımız tektir. Her bölgenin kendine özgü koşulları ve durumları olduğu iddiasıyla iki bölgeyi birbirinden ayırmak, birliğin doğasıyla uyuşmaz. Aksine birlikte sonuna kadar pratik bir biçimde bu kurallar uygulanmalı ve iki bölge birbirinden ayrılmamalıdır."[343]

---

341 Hamdî Hüseyin, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fi'r-Rivâyeti'l-Vâkı'ıyye fî Mısr 1965-1975* (Mektebetü'l-Âdâb, 1994), 202.
342 es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 2/396.
343 es-Sibâ'î, *Leylün lehû Âhir*, 57.

2.2.3. Filistin Meselesi

Filistin meselesi, 20. yüzyılın başlarından bu yana süregelen, Filistin halkını ve Arap coğrafyasını ilgilendiren önemli sorunlardan biridir. İngiliz desteği sayesinde Avrupa'daki Yahudi nüfus, Filistin Arap topraklarına göç ederek bu bölgelerin en verimli ve nitelikli alanlarına yerleştirilmiştir. Bu göç hareketleri, Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulması için uygun bir zemin hazırlayarak zamanla Filistin'i ilgilendiren bir meselenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerin ardından Filistin devleti tarafından Siyonist hareketin durdurulması, Filistin topraklarının satışının engellenmesi ve burada Yahudi devletinin kurulmasının engellenmesine yönelik Filistin ulusal mücadelesi başlatılmıştır. 1920 ve 1930'lu yıllarda başlamış olan ve 1940'lı yılların ortalarına kadar devam eden bu ulusal mücadele döneminde, Filistin devleti Arap dünyasında meydana gelen siyasi ve sosyal değişimlerin kritik bir unsuru haline gelmiştir. Ayrıca bu dönemde, Filistin devleti manda güçlerinin yanı sıra Siyonist hareketlerle de mücadele etmek durumunda kalmış,[344] böylece Filistin halkı, topraklarını işgal eden ve haklarını gasp eden bu küresel güçlere karşı yakın tarih boyunca sayısız direniş hareketi başlatmıştır. Ancak bu direniş hareketleri, Filistin halkının küresel Siyonist güçler karşısında yeterli güce sahip olamaması nedeniyle tam anlamıyla başarılı olamamıştır.[345]

1940'lı yıllarda Arap Birliği, Orta Doğu'daki Arapların en önemli siyasi gücü olarak tezahür etmiş ve Filistin sorununun çözümüne yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde Arap Birliği'nin Filistin meselesi ile ilgili en büyük başarısı, 1948 Filistin-İsrail savaşının hemen öncesinde Filistin meselesine yönelik sorumluluğun yalnızca Filistin halkına değil, aynı zamanda tüm Arap ulusuna ait olduğu anlayışını benimseyerek geniş çapta bir çözüm sunmasıdır. Filistin meselesi konusunda kararlı bir tutuma sahip olan Arap Birliği, esas taraf olarak 1945 yılından itibaren bu meselenin çözümü ile ilgili gerekli bütün faaliyetlere katılmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Arap liderleri, aralarındaki anlaşmazlıkları bir yana bırakarak meselenin çözümünde birlikte hareket etme noktasında kararlı bir duruş sergilemiştir.[346] Özellikle Mısırlı yazarlar ve romancılar başta olmak üzere birçok Arap yazar, Filistin meselesini eserlerine konu edinerek bu konunun gündemde kalmasını sağlamıştır. Mısırlı yazarların bu konuya ehemmiyet

[344] 'Avâtıf Abdurrahman, *Mısr ve Filastîn* (Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî, 1980), 6.
[345] Mühennâ, *Müşkiletü Filastîn Emâme'r-Ra'yi'l-'Âmmi'l-'Âlemî 1945-1967*, 8.
[346] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 208.

göstermesinin esas nedeni; modern Mısır romanının tarihsel gelişiminin Filistin meselesiyle ilintili olması ve bununla birlikte Filistin'e komşu olan Mısır'ın, İsrail'le gerçekleşen çatışmalarda önemli bir rol üstlenmesidir.

Dikkatleri çeken bir diğer husus Mısırlı yazarların, romanlarında Yahudi karakterlere yer vermesidir. Bunun altında yatan sebep ise, Mısır'da yüzyıllardır devam eden ve önemli sayılara ulaşan Yahudi nüfusun mevcudiyetidir. Filistin meselesini konu edinen İhsan Abdülkuddûs'un "*Lâ Tetrukûnî Vahdî*" ve Necîb el-Kîlânî'nin "*Demun li-Fatîri Sihyûn*" adlı romanları bu konudaki duyarlılığın en bariz örneklerindendir. Bu yazarlar, romanlarında Yahudi karakterlere yer vererek bölgesel meseleler ve tarihsel süreçler arasındaki ilişkileri yansıtmayı ve okuyucuların bu konudaki farkındalığını artırmayı hedeflemişlerdir.[347]

Sadece Mısırlı yazarlar arasında değil, aynı zamanda Arap dünyası genelinde de Filistin meselesi üzerine en fazla önem atfeden romancılardan biri kabul edilen Sibâ'î, bizzat asker olarak Filistin çatışmasına iştirak etmiş ve bu mücadele esnasında ayağına şarapnel parçası isabet etmesi sonucu ağır yaralanmıştır.[348] Bu konuya duyduğu hassasiyetin bir göstergesi olarak, Filistin meselesini kısa öykülerinde ve geniş bir şekilde romanlarında işlediği görülmektedir. Sibâ'î'nin özellikle *Tarîku'l-'Avde* ve *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* adında iki romanı kurgusal olarak baştan sona Filistin meselesine odaklanmaktadır. 1948 yılının sonbaharında Filistin'deki çatışmaların sona erdiği bu dönemde yaşanan olayları kurgulayan *Tarîku'l-'Avde* romanı, Filistin halkının yaşadığı sorunlara ve bu halkın toprak bütünlüğünü koruma uğruna sergiledikleri bağımsızlık mücadelesine, yitirilen arazilerin geri kazanılma sürecine, siyasi ve askeri ihanetlerin yanı sıra ticari faktörlerin etkisiyle parçalanan Filistin halkının problemlerine değinmektedir.[349]

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanı ise özellikle 1967 yılında gerçekleşen ve Haziran Savaşı olarak da adlandırılan Arap-İsrail savaşı sonrasında Filistin direniş hareketinin güç kazanmasını konu edinmektedir. Romanda ayrıca İsrail'in Filistin işgalinin toplum

[347] Nisâm Sî, "Sûratü'l-Yehûd fi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye hılâle'l-Karni'l-'Işrîn", *Mecelletü'l-Lüga* 1/1 (Uktûber-Dîsember 2014), 1.
[348] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 80.
[349] Muhammed Şerîf, "Rıhle ma'a Yûsuf es-Sibâ'î Kassâsân ve Rivâiyyen", *Mecelletü'l-Kıssa* 4/13 (Eylül 1977), 46.

üzerindeki yıkım yönleri tasvir edilmektedir. Aynı zamanda eser, sömürgeci zihniyetin Filistin'in kaynaklarını yağmalayarak halkı köleleştirme emellerinden söz etmektedir.[350]

Bu iki eserde anlatılan olayların ve dönemlerin birbirinden önemli ölçüde farklılaşması Sibâ'î'nin Filistin sorununun çeşitli yönlerini ve tarihsel süreçlerini inceleyerek, okuyuculara daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca Sibâ'î her iki romanda da abartılı kahramanlık hikayelerinden bilinçli bir şekilde kaçınarak, Filistin sorununa gerçekçi ve objektif bir şekilde yaklaşmaktadır. Bunun altında yatan temel neden, yazarın tarihsel olayları gerçekçi ve doğru bir şekilde aktararak okurların konu hakkında derin bilgi sahibi olmasını istemesidir.[351]

Filistin meselesini ele aldığı romanlarda Sibâ'î, bağımsızlık mücadelesinde birinci derecede sorumlu olan tarafın Filistin halkı olduğunu düşünmektedir. Nitekim İbtisâme *'alâ Şefeteyh* adlı eserinde romanın baş kahramanı 'Ammâr aracılığıyla Filistin'in bağımsızlık mücadelesi hakkında aşağıdaki ifadeler kullanılmıştır:

> "Silahlarımızı kuşanarak savaşa girdiğimizde her şeyin düzeleceğine inanıyoruz. Dünya, sadece kendisinden yardım bekleyen sığınmacılardan oluşan bir topluluk için değil, aynı zamanda topraklarımız ve özgürlüğümüz için amansız bir mücadele içinde olan bizler için de anlayış gösterecektir. Tüm farklı Filistin güçlerini birleştirerek, ortak bir hedef doğrultusunda hareket edeceğiz. Sahte liderlerin maskesini düşürecek ve gerçek niyetlerini ortaya çıkaracağız. Bununla birlikte sadece Filistinli güçlerin değil, aynı zamanda farklı Arap ülkelerinden gelen güçlerin de birlikteliğini sağlayarak ortak bir mücadele içerisinde olacağız."[352]

Sibâ'î Filistin meselesi üzerinden Arap ülkelerine yapılan işgallerin ve sömürgelerin ancak şiddete şiddetle karşılık verilerek durdurulabileceğini savunmaktadır. Bu durum aşağıdaki pasajda zikredilmektedir:

> "…Toprağımızı bize karşı şiddet göstererek gasp ettiniz. Öyle görünüyor ki sizin yaptığınız gibi şiddetle onu geri alabileceğiz. Ne var ki savaş aptalca bir eylemdir. Fakat herhangi biri haksızca ve aptal bir şekilde kökünü kazımak için seninle çatışmaya girdiğinde eğer bu kimsenin aptallığını bertaraf etmeye, vatanını bağımsız

[350] Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 108.
[351] Abdülaziz Şeref, *er-Ru'yetü'l-İbdâ'iyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î* (Dâru'l-Hilâl, 1977), 129.
[352] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 36.

kılmaya ve hakkını geri almaya çalışmazsan o zaman sen ondan daha aptal olacaksın…"[353]

2.2.4. Mısır'da Siyasi Rejim ve Bürokrasi

20. yüzyılda Mısır siyasi açıdan önemli bir dönüşüm içerisine girmiştir. 1922 yılında Birleşik Krallık yönetiminden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Mısır, ardından 1952 yılında gerçekleşen Temmuz Devrimi ile cumhuriyet rejimine geçiş yapmıştır. Bu aşamada, siyasi arenada pek çok parti meydana gelmiş ve bu partiler arasında iktidar mücadelesi belirgin bir ivme kazanmıştır. Ne var ki, bu süreç içerisinde elde edilen kazanımların halka yönelik somut bir değer ürettiğini ifade etmek mümkün değildir. Aksine, siyasi partiler arasındaki çekişme, Mısır'ın siyasi kararlılığını sarsıp, ekonomik kalkınma çabalarını daha da güçleştiren bir etken olarak kendini göstermiştir.[354] Mısır siyasi rejiminin işleyişinde görülen bu durumlar, edebiyatçı olmasının yanı sıra subay ve bakan olarak siyasi anlamda deneyim kazanan Sibâ'î'nin romanlarında ele alınan meseleler arasındadır. Nitekim *Ardu'n-Nifâk* romanında Mısır siyasetinin iç yüzü, roman karakteri aracılığıyla eleştirel bir dil kullanarak anlatılmıştır:

"Mısır'da siyaset, iktidara ulaştıran bir meslektir. Partiler ise iktidara ulaşmak için birbiriyle kıyasıya mücadele eden takımlardır. İktidarın, ülkenin liderliğini üstlenen, kalkınmasını sağlayan ve halkının refahı için çalışan bir araç olması gerekir. Fakat bu ülkede iktidar, bu siyasi takımların, yani partilerin refahı için çalışmaktadır. Halkın refahı, ülkenin yönetimi, reformu ve kalkınması, yöneticilerin aklına tesadüfen gelen veya asla gelmeyecek olan şeylerdir."[355]

Sibâ'î'nin bu pasajda siyasi rejimi eleştirdiği kadar, ondan beklentilerini de dile getirdiği görülmektedir. Bunlardan biri siyasi partilerin iktidar mücadelesi yerine, ülkenin refahı ve kalkınması için de çalışmasıdır. Ancak mevcut duruma bakıldığında siyasi partilerin ve iktidarın halkın menfaatini değil, siyasilerin refahı için çalıştığı anlaşılmaktadır. Diğer beklentisi ise siyasi ve ekonomik yönden istikrarın sağlanmasıdır:

"…Halkın refahını sağlayacak projeler, istikrar ve huzur içinde geliştirilebilir ve uygulanabilir. Bunlar, akıl ve hikmetle, saçmalık, gürültü ve kargaşa olmadan hayata geçirilmelidir. Propaganda, kutlama ve şenlik yapılmadan hedefler belirlenmeli, yol

[353] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 8.
[354] Ozan Örmeci, "Mısır: Siyasal Tarihi ve Bugünü", *Politika Dergisi* (Erişim 25 Ağustos 2023).
[355] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 82.

> haritası çizilmeli ve hedefe ulaşmak için gereken süre hesap edilmelidir. Ardından, yavaş yavaş ama emin adımlarla ilerlemeye başlanmalıdır.[356]

Sibâ'î'ye göre, siyasi ve ekonomik istikrar, halkın refahı ve huzuru için gereklidir. Ancak bu istikrar tek başına yeterli değildir. Hukuk sisteminin ve demokratik kurumların doğru biçimde işlemesi, toplumun farklı kesimlerinin taleplerinin dengeli bir şekilde karşılanması, kültürel çeşitliliğin ve farklı görüşlerin barış içinde bir arada var olabilmesi de önemlidir. Bu noktada eğitim, iletişim ve toplumsal uzlaşı da önemli rol oynamaktadır.[357]

Sibâ'î'ye göre Mısır'da siyasi ve ekonomik istikrarı olumsuz etkileyen başlıca faktörlerden biri, siyasi partilerin iktidar mücadelesi ve iktidarda kalmak için sergiledikleri faaliyetlerdir. Bu partiler, iktidara gelmek ve iktidarda kalmak için her türlü yola müracaat etmektedir. Bu kapsamda önceki iktidarların anlaşmalarını bozmakta ve çözdükleri sorunları yeniden gündeme getirmektedir. Bu durum, siyasi istikrarı zedelemekte ve ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Sibâ'î, siyasi partilerin ana gayesinin propaganda yoluyla halkın desteğini kazanmak ve parlamentoda en fazla koltuk sayısını elde etmek olduğunu belirterek, bu yaklaşımın ülkenin kalkınması için tasarlanan projelerden sağlanacak faydayı azalttığını vurgulamaktadır.[358]

Mısır'ı siyasi ve ekonomik bakımdan istikrarsızlaştıran en önemli faktörlerden biri, işlevsiz siyasi sistem ve halkın ihtiyaçlarını karşılamayan politikalardır. *Ardu'n-Nifâk* romanında bu durum yazarın "büyük oyun" benzetmesiyle ironik bir şekilde ele alınmıştır. Sibâ'î, bu oyunun kurucularının siyasilerden seyircilerinin ise perişan halktan olduğunu ifade etmektedir. Mısır'ın başına gelen en büyük sıkıntı olarak ifade ettiği bu oyunun unsurları ise siyasi rejim, yöneticiler, parlamento ve siyasi partilerden oluşmaktadır. Bu sebeple seçimlerin gerçeği yansıtmadığını, halkın iradesinin göz ardı edildiğini ve meclisin de kukla bir meclis olduğunu dile getirmiş; siyasi sistemin değişebilmesini halkın bilinçlenmesine ve mücadele etmesine bağlamıştır.[359]

Sibâ'î'ye göre, Mısır siyasetindeki bu işlevsizlik sahte seçimlerle başlamaktadır. Seçimler daima şaibeli olup siyasi parti üyeleri seçim yaklaştığında halka büyük vaatlerde

---

[356] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 82.
[357] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 84.
[358] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 83.
[359] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 82.

bulunarak halkın güvenini kazanmaya çalışmaktadır. Ancak seçim günü geldiğinde halkın taleplerini görmezden gelerek hileye başvurmaktadır. Bu durum benzeri seçim sonuçlarında da görülmektedir. Sonuçlar, bir partinin tüm oyları aldığı ve diğer partilerin hiçbir kazanç elde edemediği durumda ilan edilmektedir. Seçimlerin ardından oluşturulan ulusal meclis, çoğunluğu iktidardaki parti adaylarından oluşmaktadır. Diğer az sayıdaki parti adayları da genellikle çekilmek durumunda bırakılmaktadır. Ulusal meclisin temel amacı, başbakan ve bakanlardan oluşan iktidar partisi üyelerini desteklemektir. Bunun haricinde ulusal meclisin ise alkış tutmaktan, muvafakat vermekten, herhangi bir vazifeyi beğenmekten ve takdir etmekten başka bir şey yapması gerekmez. Ancak başbakan, bu vazifeyle çelişen bir şeyi istiyorsa o zaman hiç çekinmeden onu takdir eder, beğenirler. Tabi bu beğeni ve takdir onların ve aynı takımdan olanların bekasını garanti ettiği sürece devam etmektedir. Halkı baskılayarak karar mekanizmasını kontrol altına alan Mısır siyasetindeki bu işlevsizliğin devam etmesi durumunda istikrarın sağlanması olanaksızdır.[360]

Mısır'da siyasi partilerin durumunu eleştirel bir bakış açısıyla ele alan Sibâ'î, iktidar partisini, kendi menfaatlerini gözeten ve halkın çıkarlarını göz ardı eden bir yapı olarak tasvir etmektedir. Halk kendilerine karşı çıktığında ise onların yararına işler yapıyormuş gibi göründüklerinden ve propaganda yaparak halkı boş vaatleriyle ve faydasız projelerle razı etmeye çalıştıklarından bahsetmektedir.[361]

Sadece siyasi partileri değil aynı zamanda bu işlevsizliğin bir parçası olan halkı da eleştiren Sibâ'î, bu siyasi oyunun seyircisi haline gelen halkı ise siyasi partiler arasında yolunu yitirmiş kimseye benzeterek şu ifadelere yer vermiştir:

> "Halk, siyasi partiler arasında kaybolmuştur ve şaşkındır. (Siyasi) oyunu izlemeye tamamen dalmış, değişim ve devrim için can atmaktadır. Halka göre bu parti düşmeli, diğeri gelmelidir. Sonra o parti iktidardan düşer ve bu parti iktidara gelir sadece halkı teselli etmek için. Halk siyasi partilerden birini oyunda görür. Öfke ve nefretle onu sahadan çıkarmaya davet eder. Diğer parti oyuna dahil olduğunda ise yeniden öfkelenir ve birincisini talep eder, sonra da birincisiyle ilgili her şeyi unutuverir. Bu, kolayca kandırılan ve çabuk unutan iyi yürekli bir halktır."[362]

[360] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 84.
[361] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 84.
[362] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 84.

Siyasi rejimin yanı sıra Sibâ'î'nin eleştirdiği hususlardan bir diğeri Mısır halkının ilerlemesini olumsuz etkileyen bir faktör olarak gördüğü bürokrasinin işleyişindeki aksaklıklardır. Bu durum *Ardu'n-Nifâk* romanında devlet dairesinde çalışan bir memurun ağzından anlatılmaktadır:

> "Odanın bir köşesine baktım. Örümcek ağlarının kuşattığı ve rutubetin yıprattığı kümelenmiş dosyalar gördüm. Bürokrasi, toplumun yararına olan bu dosyaları gözden ırak bir şekilde adeta kendi haline bırakmıştı."[363]

Burada memurun yaşadığı zorluklar ve bürokratik işlemlerin karmaşıklığı dikkat çekmektedir. Romanda bürokrasiye yönelik eleştiriler, Mısır'ın siyasi ve toplumsal yapısına ilişkin önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bürokrasinin işleyişindeki aksaklıklar ve ciddiyetsizliklerin, Mısır halkının yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Yine aynı romanda devlet dairesinin bir köşesinde bekleyen bu dosyalar hakkında şu ifadelerin kullanıldığı görülmektedir:

> "Merhum İbrahim Abdülvâhid'in karısı Zehra hanımın dosyası. Bu kadın, hükümetten kocasının maaşını kendisine devretmesini talep etmektedir. Kocası öldükten sonra kendisine kalacak maaş dört cüneyhten ibarettir. Kocası ona maaşı dışında hayatını idame ettireceği hiçbir şey bırakmamıştır… Kadının talebi üzerinden iki sene geçmiş olmasına rağmen hiç kimse dosyaya bakmamış ve dosya, evrak yığınları arasında unutulmaya yüz tutmuştur. Dosyayı açtım ve üzerinde şöyle yazıldığını gördüm: Bu talep, devlet bütçesini aştığı için reddedildi."[364]

Buradan anlaşıldığı kadarıyla kadının ölen kocasının maaşını talep etmesi, hükümetin bütçesini aştığından dolayı kabul edilmemiştir. Ancak romanın devamında bu durumun aslında böyle olmadığı, çünkü benzer durumda olan başka bir kadına devlet bütçesinin yettiği görülmektedir:

> "İbrahim Efendi'nin dul hanımına dört cüneyhlik bir yardımı çok gören devlet bütçesi, falanca paşanın dul hanımına iki bin cüneyhi sarf etmekten uzak durmuyor. Öyleyse devlet bütçesini güya düşünen bu memurun emanete riayeti nerede?"[365]

---

[363] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 77.
[364] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 78.
[365] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 79.

Buna ilaveten Sibâ'î, devlet dairelerindeki bu durumu bir memur üzerinden kansere benzeterek Mısır toplumunun ümitsiz bir vaka ile karşı karşıya olduğunu söylemektedir. Bu durum Mısır devletindeki resmi işlerin ciddiyetten uzak ve yöneticilerin ihmalkâr tutum içerisinde olduğunu göstermekle birlikte bunun bir çözümünün olmadığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda halka karşı vazifesini yerine getirmeyen devlet kurumları da Sibâ'î'nin eleştirilerinden nasibini almıştır:

> "Mısır'da hükümet mekanizması; ağırdan işleyen, yalpalayan ve uyuklayan bir kaplumbağa gibi hareket etmektedir. Bu mekanizma eski bir harabe gibi paramparça olmuş, saçmalıklar ve karmaşık durumlar üzerine inşa edilmiş gibidir. Bu mekanizmayı idare eden insanlar ise çalışmada gözü olmayan otoritenin tembel hayvanlarıdır. Aralarında vazifesinin ciddiyetini bilen hiç kimse yok."[366]

Sibâ'î, Mısır'da bürokrasinin işleyişini eleştirmekle birlikte devlet mekanizmasının ilerleyişini engelleyen sebepleri de sıralamaktadır. Bu durum sözü geçen memurun İbrahim Efendi'nin dul hanımının talebini reddeden kalem müdürüne hitaben yazdığı anekdotlarda görülmektedir:

> Birinci sebep, liyakatsiz kişilerin bazı imtiyazlar ile belli makamlara getirilmesidir. İkincisi, bu kişilerin yakın akrabalara ve muhasebecilere bahşiş vermesidir. Üçüncü sebep de, kendi inisiyatifinde bazı cihetlere ve insanlara devlet bütçesinden yardımda bulunulmasıdır."[367]

Böylece Sibâ'î, devlet bütçesinin kısıtlı olduğu gerekçesiyle kadının talebini reddeden bu devlet memurunun durumunu liyakat meselesi ile ilişkilendirmektedir:

> "Memur, kadının talebini reddeden bakanlıktaki kalem müdürü için devlet bütçesini yoran esas yük sizlersiniz ve mali işlerle ilgili cehaletinizin boyutunun farkında değilsiniz diye not düşer. Sizler bazı torpillerle bu makamlara geldiniz. Tanıdıklarınız olmasaydı bu makama gelemezdiniz…"[368]

"Ardu'n-Nifâk" adlı romanda, bürokrasinin işleyişini benzer bir şekilde yansıtan bir başka belge, yine bir dul kadına aittir. Bu kadın, ne İbrahim Efendi'nin eşi gibi kocasının maaşının kendisine bırakılmasını istemekte, ne de kendisine ayrıcalık tanınmasını talep etmektedir. Kadın, sadece kocasının vefat etmesi nedeniyle devletin yasal olarak

[366] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 78.
[367] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 80.
[368] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 80.

sağlaması gereken dul maaşını talep etmektedir. Kadının belgesi, bir buçuk yıldır masada beklemektedir. Bunun nedeni evlilik cüzdanında nikah memurunun isminin yazılı olmayışıdır.[369]

Sibâ'î'nin Mısır siyaseti ile ilgili eleştirileri, Mısır siyasi sisteminin 20. yüzyıl boyunca yaşadığı temel sorunların bir özeti niteliğindedir. Bu sorunlar, siyasi partiler arasındaki çekişme, iktidarın siyasi amaçlarla kullanılması ve halkın çıkarlarının ikinci plana atılmasıdır. Sibâ'î'nin perspektifinden bakıldığında Mısır siyasetinde yaşanan sorunların, siyasi partilerin ve siyasi mekanizmanın işleyişinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu sorunlar, Mısır'da istikrarın sağlanmasına engel olmaktadır. *Ardu'n-Nifâk* romanında Mısır siyasetinin, siyasetçilerin, bürokrasinin, seçimlerin, devlet idaresinin ve idarecilerin büyük bir oyuna benzetilmesi; siyasi mekanizmanın Mısır halkının yararına kullanması gereken vazifesini ciddiye almadığının bir simgesidir. Dolayısıyla en üst kesimden en alt kesime kadar uzanan bu mekanizmanın her kademesinin büyük bir özveriyle çalışması, istikrarı sağlaması, halkın taleplerine cevap vermesi ve tasarılarıyla halkın refah seviyesini yükseltmesi gerekmektedir. Realist bir gözle Mısır'ın devlet mekanizmasının betimlendiği romanda sadece bu mekanizmanın görevini yerine getirmemesi değil, aynı zamanda, görevini nasıl yerine getirmesi gerektiği hususunda önerilerde bulunulması romancının olaylara çözümleyici yaklaşımının da bir göstergesidir.

2.2.5. İdeal Lider

Mısır, tarih boyunca çeşitli siyasi liderlerin yönetiminde gelişmiş ve şekillenmiştir. Bu liderler, kendi inanç ve hedeflerine göre ülkeyi yönetmişlerdir. Firavunlardan Osmanlılara, İngilizlere ve cumhurbaşkanlarına kadar uzanan bu liderler, Mısır'ın siyasi tarihinin önemli figürleridir. 19. yüzyılda Mısır'da ortaya çıkan roman, kısa sürede önemli bir sanat dalı haline gelmiş ve Mısır'ın siyasi tarihi, romanın önemli temalarından biri olmuştur. Nitekim tarihi roman başlıklı tezin ilk kısmında yer verilen Selim el-Büstânî, Corcî Zeydân ve Farah Antûn gibi simalar, bu alanda önemli eserler kaleme almışlardır.

Mısır'ın yakın siyasi tarihine ve olaylarına romanlarında yer veren Sibâ'î, fantastik kurgu türünde kaleme aldığı *el-Bahs 'an Cesed* romanında ideal lider anlayışını ortaya koyarak lider olacak şahsın niteliklerinden ve hedeflerinden bahsetmiştir:

[369] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 81.

> "… Bu şahıs doğuştan liderlik vasfına sahiptir. Hayatta yaptıkları da aynı şekildedir. Bu milleti kurtarmak için yaratılmıştır. Bu zamanda halk için en gerekli şeydir. Halkın yana yakıla aradığı, ama bulamadığı kimsedir. İşte ben böyle bir liderden bahsediyorum… Lider olmak istemediği gibi insanların ona lider demesine de karşı çıkmaz. Yerine getireceği bir mesajının ve amaçladığı bir hedefinin, gerçekleştirmek uğruna çabaladığı hedeflerinin olduğuna inanır. Allah onu bu mesajı yerine getirmesi için ehil kılmış, hedefe ulaşması ve gayelerini gerçekleştirmesi için hazırlamış, mesajını kolaylıkla ve samimiyetle yerine getirebileceği kabiliyetlerini ona bahşetmiştir. İçtenliğiyle ve yaratılış gayesiyle kolaylıkla, mahirce, kendine güvenerek ve yoldan sapmadan liderliğin kendi vazifesi olduğunun farkına varacaktır. Doğuştan yetenekli müzisyen veya şair gibi o da zorlama olmaksızın, zahmetsizce ve ondan başka bu görevi kimsenin yapamayacağını hisseden biri olacaktır."[370]

Sibâ'î'nin romanında betimlediği lider portresi üzerinden Mısır'ın yeni bir lidere ihtiyaç duyduğu düşüncesini dile getirdiği anlaşılmaktadır. Sıradan bir karaktere sahip olmayan bu liderin, yaratılış bakımından kendisine birtakım vasıfların bahşedilmesi ve yerine getireceği bir mesajının oluşu Sibâ'î'nin bu şahsı mehdi olarak gördüğü izlenimi uyandırmaktadır. Nitekim aynı romanın farklı bir sayfasında yer alan; "Bu perişan halkın yana yakıla arayıp da bulamadığı büyük arzusu, yolunu kaybetmiş bu sürünün aradığı doğru dürüst, liyakatli çoban, çölün sefaletinde başıboş dolaşan halkın aradığı yol gösteren bir yıldız"[371] ifadeleri de bu durumu destekleyici mahiyettedir.

Liderliğin doğuştan gelen bir özellik olmasının yanında eğitimin ve deneyimin de önemli rol oynadığının vurgulandığı romanda Sibâ'î'nin, ideal lider betimlemesi üzerinden Mısır'da devrimin kaçınılmaz olduğu sinyallerini verdiği görülmektedir:

> "- Seçtiğin lider Abdülhalim hakkında konuşuyorduk. O, kaleme aldığı bir kitaptan dolayı hapse atılacak. Cezaevinde kaldığı süreyi okuma ve eğitim ile geçirecek, yönetim sistemleri ve gelişimi, devrim hareketleri, liderlerin tarihleri, sebepleri ve kalkınma yolları ile ulusların yıkılması gibi konular hakkında her şeyi öğrenecek.
> - Bütün bunları cezaevinde mi okuyacak?
> - Evet
> - Peki daha sonra ne olacak?

[370] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 194.
[371] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 195.

-Cezaevinden tahliye olacak. Kızgın ve üzüntülü bir halde iken zihni büyük projelerle ve önemli işlerle dolu olacak. Karşılaştığı, hissettiği ve deneyimlediği her şeyden tek bir düşünceye ulaşacak. O da bu ülkenin çöküşün eşiğine geldiği ve ülkede patlama, değişim ve devrim benzeri hadiselerin gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğudur."[372]

Romanda Azrâil'in roman kahramanının lider olarak dünyaya gelmesini istemeyerek lider olmanın zorluklarından bahsettiği de görülmektedir. Ona göre gerçek bir lider yüzyılda bir dünyaya gelmektedir. Bu lider kendi çıkarları için değil halkının refahı ve ülkesinin kalkınmasını öncelemekte ve bu uğurda karşılaşabileceği birçok zorluğu göğüsleyebilmektedir. Bu vasıflar normal bir insanın kaldırabileceği türden özellikler değildir. Bundan dolayı herkes liderlik yapabilecek kapasiteye sahip değildir. Bu sebeple Azrâil, lider olarak dünyaya gelmek isteyen roman kahramanına, liderliğin yükünü kaldıramayacağını söylemektedir.[373] Romanda ayrıca, Mısır özelinde liderlik eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir:

"- Azrâil: Liderlik hakkındaki düşüncelerin nelerdir?

- Roman kahramanı: Lidere ve ülkeye göre farklılık gösterir.

- Azrâil: Bizzat sizin ülkenizdeki liderlik hakkında ne düşünüyorsun?

-Roman kahramanı: Aşırı zor bir şey değil; yapılabilir bir şey olduğunu düşünüyorum. Sadece, insan omuzlarda taşındığında bir şekilde dengede kalabilmeye ihtiyacı olacak.

- Azrâil: Omuzlar mı? Seni aptal! Liderliğin sadece omuzlarda taşınmak olduğunu mu zannediyorsun?

- Roman kahramanı: Ayrıca selamlamak için elleri başa kaldırabilmektir.

-Azrâil: Bu aptallık da neyin nesi?!

- Roman kahramanı: Aptal mı? Liderin omuzlarda taşınıp halkı selamlaması zorunlu değil mi?

- Azrâil: Bunlar liderin asıl yapması gereken vazifelerinden değildir. Sadece ileride yapacağı güzel işlerin neticelerindendir. Liderin omuzlar üzerinde dengesini koruyabilmeye muktedir olmasından önce kendisini omuzlar üstüne taşıyacak işleri yerine getirmesi gereklidir.

[372] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 215-216.
[373] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 177-179.

- Roman kahramanı: Liderin yapacağı güzel işlerin yerine getirilmesi zor mudur yoksa niyet ile midir?
- Azrâil: Niyetler mi?
- Roman kahramanı: Pek tabi. Bilmiyor musun ameller niyetlere göredir.
- Azrâil: Hakikaten sizdeki liderlik işleri bu şekilde mi yürüyor?
- Roman kahramanı: Bu şekilde olduğuna inanıyorum."[374]

Bu pasajdan anlaşıldığı üzere Sibâ'î, Mısır'daki liderliğin işlevsiz olduğundan, vazifesini yerine getirmeyen bir liderin takdir bulup omuzlar üzerinde taşındığından ve liderlerin vaatlerinin sözde kaldığından yakınmaktadır.

Sibâ'î'nin *el-Bahs 'an Cesed* romanında tasvir ettiği ideal lider Mısır'ın yerel halk mahallelerinden çıkacaktır. Roman kahramanının ifade ettiği gibi Mısır'da liderler genellikle ed-Dukî, Zemâlek ve Garden City gibi Mısır'ın zengin ve elit mahallelerinden çıkmaktadır. Bunların liderlerin aksine Sibâ'î'nin romanda tasarladığı lider, halktan biri olmalıdır ki liderlik edeceği halkın sıkıntılarını hissedebilsin. Bundan dolayı bu liderin fakirliği, acizliği, yoksulluğu ve perişanlığı tatması gerekmektedir.[375]

Sibâ'î, diğer liderlerle kendi çıkarları konusunda anlaşamadıkları durumlarda halklarını kandırma yoluyla savaşa sürükleyerek masum insanların ölmesine neden olan liderleri 'deli' olarak nitelendirmekte ve bunların liderlik vasıflarını sorgulamaktadır:

> "O kimseleri lider ve yöneticiler olarak isimlendirmemize bizi kim alıştırdı. Bu türden delilerle imtihan edilmeyen hiçbir milletin olmadığını sanmıyorum. Kusursuz bahanelerin ve yalancı delillerin ardına sığınarak arzularını ve heveslerini tatmin etmek uğruna liderlik ve yöneticilik olarak isimlendirdiğimiz makama ulaşıncaya değin diğerleriyle mücadele etmeye başlıyorlar."

Sibâ'î toplumsal ve siyasi konulardaki alaycı eleştirilerini, ancak cesur veya korkusuz olduğunda dile getirmiştir. *Ardu'n-Nifâk* romanında cesaret dozunu aldıktan sonra, *Nâibü Azrâil*'de beşerî niteliklerinden sıyrılarak Azrâil'in vekili olduktan sonra siyasi meselelere değinmiştir. Bu, Sibâ'î'nin, liderlik ve yöneticilik ile ilgili veya herhangi bir siyasi mesele hakkında görüş bildirebilmenin ya cesaret dozundan almakla ya da beşerî sınırların ötesine geçilmekle mümkün olabileceğini düşündüğünü göstermektedir.[376]

---

[374] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 178-179.
[375] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 187.
[376] Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 358.

2.3. Dini Temalar

Sibâ'î, yaşadığı dönemdeki toplumunun sosyal ve siyasi yapısını romanlarında analiz ederken, aynı zamanda toplumun dini hayatını da incelemeyi ihmal etmemiştir. Mısır toplumunun dini ibadetlerini yerine getirirken sergilediği tavırları ve bu ibadetlerin gerçek amacına uygun şekilde yerine getirilip getirilmediğini de romanlarında ele almaktadır.

2.3.1. Ölüm

İnsan hayatının kaçınılmaz sonu olan ölüm, Sibâ'î'nin romanlarında yer alan en belirgin temalardan biridir. Neredeyse bütün romanlarında ölüm temasına yer verdiği görülen Sibâ'î, bu yönüyle Arap edebiyatçıları içerisinde ölüm temasını en çok işleyen yazar olarak öne çıkmaktadır.[377]

Genç yaşta babasını kaybetmesi hayatında ve edebî kişiliğinde derin yaralar açan Sibâ'î'nin eserlerinde ölüm temasına sıklıkla yer vermesinin arka planında, ömrünün erken döneminde tecrübe ettiği bu üzücü hadise bulunmaktadır.[378] Bu hadisenin Sibâ'î'nin edebî hayatında meydana getirdiği değişiklikleri kendisi şöyle ifade etmektedir:

> "Babamın vefatı, ölümle yüzleşmemde ve sonrasında ölüme bakışımda beni derinden etkiledi. Bu durum belki de benim bile tam olarak farkında olmadığım bir şekilde yazılarıma yansıdı. Özellikle "*es-Sekkâ Mât*", "*Nâibü 'Azrâîl*" ve "*Nahnü lâ Nezra'u'ş- Şevk*" adlı romanlarımda daha belirgin bir şekilde görülebilmektedir."[379]

Sibâ'î, sevdiği kişinin vefatından sonra, ölümün hayatın bir parçası olduğunu ve her ikisinin de insan için önem arz ettiğini anlamıştır. Bu anlayış, onun İslam'a olan bağlılığını göstermektedir. Çünkü İslam inancına göre ölüm, insanın bu dünyadaki yolculuğunun bir sonudur ve ahirete geçiştir. Ayrıca, insanın bu dünyadaki günahlarından arınması ve Allah'ın huzuruna kavuşması için önemli bir fırsattır. Sibâ'î, ölümün gerçekliğini kabul etmiştir. Bu, onun hayatın kıymetini bilmesini ve iyi bir insan olarak yaşamasını sağlamıştır. Bu yönüyle Sibâ'î, İslami değerlere sahip az sayıda yazarlardan biridir. Eserlerinde, İslam'ın insanlığa olan mesajını ve ölüm-hayat arasındaki ilişkiyi

---

377 Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 70.
378 Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 9.
379 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 125.

anlatmıştır. O, ölüm ve hayatın, insanın zihnini ve kalemini meşgul eden önemli konular olduğunu vurgulamıştır.[380]

Sibâ'î ölümden korkmadığını her fırsatta dile getiren bir yazardır. Nitekim *Ardu'n-Nifâk* romanında her ne kadar ölümden korkmasa da ölümün aptalca ve dramatik yollarından korktuğunu ve onun endişe verici yollarından biriyle ölmekten hoşlanmadığını söylemektedir. Şayet bu yollardan birisiyle ölecekse şahadet gibi şerefli bir ölüm olmasını temenni etmektedir.[381] Afro-Asya konferansına katılmak için gittiği Kıbrıs'ta suikast sonucu şehit edilmesi *Ardu'n-Nifâk* romanında temenni ettiği şahadetin gerçekleştiğini göstermektedir.

Ölümün insan hayatının kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu vurgulayan Sibâ'î, ölüm kavramını farklı perspektiflerden ele alarak, okuyuculara yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, romanlarındaki karakterlerin ölümle karşılaşmalarına ve bu deneyimlerin ardından yaşadıkları içsel çatışmalara önem vermektedir. Böylece, ölümün sadece bedensel bir son olmadığını, aynı zamanda insanoğlunun varoluşuna ilişkin temel sorunları da beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır.[382]

Sibâ'î'nin romanlarında ölümün çoğunlukla beklenmedik bir zamanda gerçekleşmesi dikkat çekicidir. *es-Sekkâ Mât* adlı eserinde, romanın baş kahramanı Muallim Şûşe'nin evladına sağ salim kavuşurken karısını doğum esnasında kaybetmesi ve kendisi hasta olduğu bir zamanda ikamet ettiği evin duvarlarının üzerine yıkılması sonucu hayatını kaybetmesi bu duruma örnektir. Ölüm temasının yoğun biçimde işlendiği romanda Muallim Şûşe'nin yanı sıra romanın bir diğer baş kahramanı Sekkâ'nın Muallim Şûşe'nin vefatı üzerine kendi mesleği olan su dağıtım işini bırakıp cenaze görevlisi olarak çalışması, karakterin ölüm ile yüzleşerek ölüm korkusunu yenmek istediğinin bir delilidir.[383] Bu durum benzer şekilde Sibâ'î'nin babasının vefatı sonrası içinde bulunduğu duygusal durum hakkında bilgi vermesi bakımından da önemlidir. Zira o, babasının ölümünün kendisinde meydana getirdiği olumsuz psikolojik durumu uzun yıllar üzerinden atamamıştır.

---

380 Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 70.
381 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 36.
382 Şûmân, *Binâü'ş-Şahsiyye fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î*, 240.
383 es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 321.

Benzer şekilde *Nâibü 'Azrâîl* romanında ise Azrâil'in insanların ruhlarının kabzedilmesi için vekili tayin ettiği roman kahramanına verdiği listede ismi olan her bir kişinin ölümünün beklenmedik şekilde gerçekleşeceğinin yazılı olması da bu durumun diğer bir örneğidir. Bu listede hastalanmadan önce vefat eden sağlıklı doktor ve evlenmeden önce ölen gelin, bu tür ani ölümle vefat eden yirmi bir kişiden birkaçıdır.[384]

Fantastik kurgunun hâkim olduğu *Nâibü 'Azrâîl* romanında insanın, kendisini 'Azrâîl'in yerine koyarak ölümü kabullenmesini ve ona karşı bakış açısını değiştirmesini hedeflemiştir. Sibâ'î, ölümün bir hikmet olduğunu ve bundan dolayı insanın ölümü kabullenmesini ve kendini ölüme hazırlaması gerektiğini düşünmektedir. Sibâ'î'nin yine aynı romanda bir diğer hedefinin ise ölümün gizemini çözmek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Azrâil'in, roman kahramanının ruhunu yanlışlıkla almasıyla başlayan öte alemin keşfi sürecinde onun bir diyardan diğerine kolayca geçiş olarak ifade ettiği ölümle ilgili ilk bulgusunun, sanılanın aksine kolay ve acısız olup insanların ölümle ilgili olumsuz tasavvurlarının gerçeği yansıtmadığıdır. Bu durumun romanda şu şekilde ifade edildiği görülmektedir:

> "…Ölüm, dünyada olduğu gibi evden eve taşınırken karşılaşılan tüm bu zahmetlere gerek duymuyordu. Aksine, bu yolculuk o kadar kolaydı ki, yaşayanlar bunun farkına varsalardı, bu iğrenç ve tiksindirici dünyada tek bir yaratık kalmazdı. Belki de insanın ölümden korkması ve çekinmesi için ona bu duygular aşılanmıştı. Böyle olmasaydı dünyada göz açıp kapayıncaya kadar bir tane bile canlı kalmazdı. Ölüm yolculuğu son derece basit ve rahattı. Dolaplar, ıvır zıvır eşyalar, mobilyalar, tıklım tıklım giysilerle doldurulmuş valizler olmadan başka bir eve zahmetsizce taşındım. Evet, hiçbir şey omuzlarıma yük olmadan veya belimi çökertmeden tek başıma yolculuk yaptım ve bu esnada Ömer Hayyam'ın şu dörtlüğü aklıma geldi:
> Ruh ne ilginçtir.
> Çıkarıp atabilseydi kilden dokunmuş ağır elbisesini,
> Yükselebilseydi uzaktaki yıldızlara,
> Ne diye tutsak kaldı ki -yazıklar olsun ona- aşağılanarak
> Dünya hapishanesinde."[385]

[384] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 95.
[385] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 9-10.

Ölüm yolculuğunun dünyadakine kıyasla oldukça kolay ve zahmetsiz olduğundan bahseden roman kahramanı, ruhunun bedeninden ayrılıp semaya yükselişini ve sonrasında hissettiklerini şöyle tasvir etmiştir:

> "Ağır elbisemden kurtulduğumu hissettim. Dünyevi zindanımdan firar etmiştim. Büsbütün özgür bir şekilde garip bir hafiflik hissederek semaya yükselmeye başlamıştım. Bineğe veya yüksek bir yere çıkmama gerek olmadan rüzgâr gibi esiyor ve her şeyin içinden geçiyordum. Cansız bedenimi beden sahibi olanlara bırakarak öbür dünyaya geçtim. Cesedimin etrafında bağrışanlar ve ağıt yakanlar içerisinde üzüntüden ağlayanlar ve hüzünlü olduğunu söyleyenler vardı. Ne var ki zamanla her ikisinin de önemi kalmayacaktı."[386]

Roman kahramanının ölümle ilgili bir diğer bulgusu ise ölümün kaçınılmaz olduğu gerçeğidir. Bu gerçeği şu cümlelerle ifade etmiştir:

> "… Ölüm bizi umursamaz ve ahmak olduğuna alıştırdı. Onu, sebepli sebepsiz yere gelen davetsiz bir misafir olarak tanıdık. Bütün bunları bilmemize rağmen daha önce hiç duymamışız ve sanki ölümü sadece ölümsüzlerin başına gelen ve her an onunla karşılaşabilecek diğer insanlar gibi olmadığımızdan eminmişiz gibi, her ziyaretinde bizi hayrete düşürmekten, ürpertmekten ve görünüşüyle şaşırtmaktan asla vazgeçmiyor… İnsanın -korkunç oluşunu aşırı tahayyül etmesinden dolayı- kendini alıştıramadığı, sıradan bir hakikat olduğunu anlayamadığı, en büyük sıkıntısı ve daimî korkusu olan ölüm işte budur.
>
> Bundaki hikmetin ne olduğunu merak ediyorum. İnsan neden ölüme aldanıyor ve onun ne olduğunu anlayamıyor? Neden ölümün kolay ve basit bir süreç, dünya hapishanesinden ve bedenin zincirlerinden kurtuluş olduğunu idrak edemiyor? Ölümün son derece tatlı ve keyifli bir şey olduğunu bilseydi ondan ürpermez, korkmaz, yanaklarını tokatlamaz, elbiselerini parçalamaz, dünyayı çığlıkları ve haykırışlarıyla doldurmazdı. Ölüm onun bir yakınını veya sevdiği birini her ziyaret edişinde onun bu kadar nefret ve tiksintiyi hak edecek derecede iğrenç olmadığını fark etmiyor? Neden fark etmiyor ki..."[387]

Sibâ'î, ölüm meselesini sadece hayali ve realist açıdan değil, aynı zamanda mizahi açıdan da ele almıştır. Bu, onun ölüm ve hayat problemini alaycı bir üslupla ele almasından,

[386] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 10.
[387] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 19.

yeryüzü ile gökyüzü arasındaki sınırları kaldırarak ölümü doğal bir olgu olarak görmeye çalışmasından ve *es-Sekkâ Mât* romanında cenaze defin görevlisi olarak geçimini kazanan Muallim Şûşe örneğinde olduğu gibi ölümün kimileri için gelir kaynağı, kimileri için de hüzün sebebi olabileceğini vurgulamasından anlaşılmaktadır.[388]

Sibâ'î, ölüm problemine önem vermesinin sebebini, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* adlı romanında ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Romanda yer alan Muhammed es-Semâdûnî karakterinin vefatı üzerinden babasının beklenmedik ölümünün ayrıntılarına değinmektedir. Babasının ismi ile roman karakterinin adı arasındaki benzerlik, babasının ölümünden etkilendiğinin ve bunu romana yansıttığının bir göstergesidir.[389]

Sibâ'î'nin romanlarında ölüm ve hayat kavramlarına yüklediği anlamlara bakıldığında, yazarın en çok ölüm kavramıyla ilgilendiğini söylemek mümkündür. Önemli bir kısmı kısa hikâye ve romanlardan oluşan edebî çalışmalarında ölüm temasını birçok kez dile getirmiştir. Ölüm meselesi üzerinde önemle durmasının nedeni babasının vefatından etkilenmesidir. Sibâ'î birçok yönden ölüm probleminin üstesinden gelmeye çalışmıştır. Bu amaçla kimi zaman romanda fantastik akımı kullanarak ölüm ile hayat arasında farkın olmadığını ispat etmeye, kimi zaman da ölümün doğal bir olgu olduğunu kabullenmeye çalışmıştır.[390] Ölümün endişe ve korku uyandıran silüetini, insanın itibari aleme yönelik olumsuz düşüncelerini tasarladığı ütopyası üzerinden değiştirmek istemiştir. Bu sayede ölüm hoş karşıladığımız ve gelmesini umduğumuz bir misafir olacaktır. Aynı zamanda bu yaklaşımın hayat tarzımızı eleştirme vesilesi olduğu aşikardır. Sibâ'î aynı zamanda ölüm probleminin üstesinden gelmek için alaycı ve mizahi üslup kullanmayı tercih etmiştir. Diğer taraftan ölüm konusunun insanda uyandırdığı olumsuz duyguları, bu üslubu sayesinde bertaraf edebilmiştir.[391]

2.3.2. İnanç

Sibâ'î'nin yaşadığı dönemdeki sosyo-ekonomik durumun, siyasi atmosferin ve çevresel faktörlerin romanları üzerinde önemli bir etkisi olduğu gibi dini inancının da onlar üzerinde tesiri olduğu söylenebilir.

---

388 Şerîf, "Rıhle ma'a Yûsuf es-Sibâ'î Kassâsân ve Rivâiyyen", 46.
389 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 95.;Yûsuf es-Sibâ'î, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* (Feccâle: Mektebetü Mısr, 1968), 310.
390 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 81.
391 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 82.

Romanlarında imanın hakikati, ibadetlerin mahiyeti ve dinin, insanın ahlakı üzerindeki etkisi gibi konulara sıklıkla yer verilmiştir. Bu konular; bazen Kur'ân-ı Kerîm ayetleri ve Peygamberin hadislerinden alınarak işlenirken, bazen de yazarın kendi çıkarımları ile anlatılmıştır.

Sibâ'î, romanlarında dini öğretilerle ilgili görüşlerini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Mısır toplumunu eleştirirken, dinin toplum üzerindeki etkisini de sorgulamıştır. Romanlarında, dinin önemli bir sosyal ve ahlâkî güç olduğunu vurgularken, aynı zamanda dini kuralların insanlar üzerindeki etkisini ve toplumdaki yanlış uygulamalarını da eleştirmiştir.

Mısır toplumunu birçok yönden eleştirdiği *Ardun-Nifâk* romanında toplumun dini yaşantısı ve davranış biçimleriyle ilgili konulara değinmiştir. Romanın adından da anlaşılacağı üzere *Ardun-Nifâk* ile Mısır toplumunun sosyal hayattaki davranışlarında iki yüzlü bir maskeye sahip olması kastedilmektedir. Yazarın yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi meselelerinin yanında toplumun, dini ve ahlâkî bakımdan sergilediği tavır ve davranış biçimlerinin eleştirel bakış açısıyla ele alındığı bu romanda, inançlar bağlamında değinilen hususların başında şekilciliğin geldiği görülmektedir.

Nitekim imanın kalpte olduğu, dini vecibelerin ihlasla ve samimiyetle yapılması gerektiği, ibadetlerin sadece şeklen ve bedenen yapılmasının doğru olmadığı, romanda yer alan imam karakteriyle açıkça ifade edilmiştir:

> "Ey Allah'ın kulları, namazlarınızda samimi olunuz. Namaz ve diğer ibadetlerde Allah'ı daima zikrediniz. Bedenlerinizle değil, kalplerinizle ve maneviyatınızla Allah'a secde ediniz. Abdest suyunuz yüzlerinizden ve ayaklarınızdan önce kalplerinizi ve nefislerinizi temizlesin. Ey Allah'ın kulları daima temiz olunuz. Temizlik ise nefsin temizliğidir, bedenin değil."[392]

Romanın *"Fî Salâti'l-Cum'a"* (Cuma namazında) kısmında ibadetlerde samimiyet esas alınarak bedenin yanı sıra kalp ve manevi yönün de temizliğine önem verilmesine işaret edilmesiyle birlikte toplumun dini yaşantısında yer edinen bazı yanlış bilenen doğrulardan da bahsedilmektedir. Bunlardan biri cami içerisinde kahkaha atmanın haram olduğu inancıdır.

[392] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 227.

Toplum nazarında haram olarak telakki edilen, ancak dinen yasaklanmamış durumlar romanda Cuma hutbesinde cemaate seslenen imamın konuşması aracılığıyla eleştirilmiştir:

> "Cemaat kahkaha atmaya başladı ve imam bir müddet sessiz kaldıktan sonra cemaati susturma gayesiyle eliyle işaret etti. Yeniden konuşmaya niyet etti. O esnada caminin en uç köşesinden birisi, cemaate ve imama öfkeli bir sesle haykırdı: Bu saçmalıkta neyin nesi. Allah'ın evinde kahkaha atıp şakalaşıyor musunuz? Bu haramdır. Bu kesinlikle haramdır.
>
> İmam: Haram mı? Kerim ve çokça bağışlayıcı olan Allah, kendi evinde kahkaha atılmasını mı haram kıldı?! Allah'ın evi huşu, secde ve ibadet yeridir. Bunlar Allah'ın kullarını O'na daha çok yaklaştırmaktadır. Allah'a yaklaşmanın sadece huşu, secde, tesbih, gözyaşı ile mi olacağını sanıyorsun? Attığımız nice kahkahanın O'na olan imanımızı daha çok sağlamlaştıracağını, hamdimizi daha çok arttıracağını, bizi O'na daha çok yaklaştıracağını bilemezsin. Bunun yanı sıra hissiyatımızı ve duygularımızı incelten nice güzel şarkının ruhumuzu temizleyeceğini, kötülüklerimizden arındıracağını, bizleri gökyüzünde dolaştıracağını ve bin rekât namazdan daha çok bizi Allah'a yaklaştıracağını bilemezsin.
>
> İman da kalptedir hamd de. Şayet rızasına uygun, şükrederek, hamt ederek kahkaha atmışsak ne zararı olacak? Yoksa seslerin kısıldığı, vücutların sallandığı zikir halkalarında mı hamt etmek gereklidir?
>
> Bunun üzerine caminin ücra köşesinde oturan adam öfkeli bir sesle; 'Bu bir inkardır ve küfürdür, hilekarlıktır' diyerek haykırdı."[393]

2.3.3. Namaz ve Vaaz

Namaz, İslam dininin en önemli ibadetlerinden biridir ve bir Müslüman için hayati önem taşımaktadır. Ancak, Sibâ'î'ye göre sadece namaz kılmak, cennete girmek için yeterli değildir. O'nun bu görüşü, *Nâibü 'Azrâîl* romanında da vurgulanmaktadır. Nitekim eserde Azrâil, roman kahramanının canını almadan önce ona iki gün mühlet tanımıştır. O da Allah'ın rızasını kazanmak ve cennete girebilmek için bu iki günü namaz ve zikir ile geçirmeye niyet etmiş, ancak Azrâil onunla dalga geçercesine şöyle hitap etmiştir:

> "Ey Ahmak! Sadece namaz kılarak cennete girebileceğini mi sandın? Namaz kılmaktaki en hayırlı şey, iyi amel işlemeye teşvik etmesi ve kişiyi kötü ve azgın

[393] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 222,223.

> işler yapmaktan alıkoymasıdır. Senin için en hayırlı olan yattığın yerden kalkıp yorgunluktan dili damağına yapışmış olana ve muhtaç kimseye yardım etmen, tasalı ve acı çekeni teselli etmen, kederli ve kaygılı olanın sıkıntısını gidermendir. Dünya bu gibi insanlarla doludur. Bu insanların huzuruna çık ve elinden geleni yap. Daha sonra geri dön ve akıbetine kefil olarak beni bulacaksın."[394]

Sibâ'î, insanı hem bu dünyada hem de ahirette huzura erdirecek olan salih amellerin önemini vurgulamaktadır. Roman karakterlerinin namazı eda etme şekline bakıldığında huşu ve takva içerisinde olduğu görülmektedir.

> "Kavurucu temmuz günlerinden ikindi vaktiydi. Artık güneş etkisini kaybediyor ve ağaç gölgeleri uzuyordu. Ali, ayaklarındaki ahşap takunyalarına basmış ve ikindi namazını eda edebilmek için abdest almak banyoya doğru ilerlerken babasını kendini tamamen namaza vermiş, gözleri nemlenmiş, hamt eder bir vaziyette odasında rükû ederken gördü."[395]

Ardu'n-Nifâk romanında namazla ilgili değinilen hususlardan biri de namaz kılmayı uzun zamandır ihmal etmenin sebeplerinin zikredilmesidir:

> "-Cuma namazını nerede kılacaksın?
>
> -Cuma mı?
>
> -Evet. Daha önce Cuma namazı kılmadın mı?
>
> -Vallahi geçmiş bir vakitte Cuma namazı kılmıştım, ama şimdi kılmıyorum.
>
> -Niçin?
>
> -Sebebine akılsızlık, yoldan sapmak, şeytana uyma, tembellik, denilebilir."[396]

Romanlarında namazla ilgili değindiği önemli bir ayrıntı ise hangi vakit namazı olduğuna işaret etmesidir.

> "Saat 11 olmuştu. Arkadaşım bana Cuma namazını nerede kılacağımı sordu."[397]
>
> "Muallim Şûşe ve Şehhate Efendi namazlarını kıldılar. Saat beş olmak üzereydi."[398]

---

394 es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 134.
395 es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 51.
396 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 215.
397 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 215.
398 es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 146.

Sekkâ oğlu Seyyid'e doğduğu günde yaşananları anlatırken annesinin doğum esnasında hayatını kaybettiğinden ve sonrasında yaşadığı hüznü bertaraf etmek için yaptıklarından bahsederken namaz kılarak ve Kur'ân okuyarak Allah'tan yardım dilediğini ifade etmektedir. Çünkü, ölümden duyulan acının hafifletilmesinde müslüman bireyin yapması gerekenlerden biri de namaz kılmaktır.

> "Sabırlı, metanetli olmaya gayret ettim. Namaz kılarak ve Kur'ân okuyarak Allah'tan yardım istedim. Sabah akşam okuduğum sabır ayetlerini hep göz önünde tuttum. Fakat sabretmesi güçtü ve acı kalpten ayrılmak bilmiyordu."[399]

Namaz kılanların tasvirinde namaza kendini tamamen vermiş ve huşuya bürünmüş bir tablo çizmektedir:

> "Esmer tenli Câballah amca namaz seccadesinin üzerine kapanmış, kendini zikre kaptırmış, gözlerini kapatmış, huşu ve iman alametlerinin zuhur ettiği bir halde kapı aralığından göründü."[400]

Sibâ'î *Ardu'n-Nifâk* romanında İslâm dininin en önemli ibadetlerinden biri olan namazın toplumda nasıl ifa edildiğini ve edilmesi gerektiğini roman kahramanının diliyle ifade etmeye çalışmıştır. Bunlardan biri İslâm dininin emrettiği birçok ibadette olduğu gibi namazın da Mısır toplumunda sadece şekli olarak yerine getirildiği ve bireyi kötülüklerden alıkoymadığıdır. Çünkü Sibâ'î'ye göre kişi namaz kıldıktan sonra boş ve faydasız işlerle uğraşmaya, günah işlemeye, aşırıya gitmeye, kibirlenmeye ve zorba davranışlar sergilemeye devam ediyorsa, kısacası namaz kişiyi kötülüklerden uzaklaştırmıyorsa o zaman mescitlerde toplanıp namaz kılmanın, Allah'a itaat etmenin ve O'ndan bağışlanma dilemenin, secdeye gitmenin, rükûa eğilmenin, dua etmenin, caydırıcı hutbeler ve vaazlar dinlemenin bir faydası olmayacaktır. Zira kılınan namazın beklenildiği gibi bireyin davranışları üzerinde etkisi yoksa, namaz şeklî olmaktan öteye geçememiş demektir. Bundan dolayı Sibâ'î romanında şu sözlere yer vermiştir:

> "Amaca ulaşamadıktan sonra vesile olanı (namaz kılmayı) yapmamızın ne faydası var? Amaçtan saptıktan sonra doğru yolu takip etmenin ne yararı var? İbadetlerden, salavatlardan, selamlardan ve hutbelerden amaç bağışlanma dilemektir. Bizi yaratanın bu şekillere ve vecibelere hiçbir ihtiyacı yok. Fakat Allah bize bunları

[399] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 307.
[400] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 12.

> hatalarımızı düzeltmemiz, noksanlarımızı gidermemiz ve kötülüklerden uzaklaşmamız bize emretmektedir. Böylece bunlar dünyamızı arındıracak, hayatımızı güzelleştirecektir. Bizler de birbirimize sevgi duyacağız, yardım edeceğiz ve nefret ortadan kalkmış olacak. [401]

Ardu'n-Nifâk romanında iki yüzlülüğü ortadan kaldıran karışımın olduğu suyun, insanlara nüfuz ettikten sonra davranışlarında ve sözlerinde bir değişiklik olup olmadığını kontrol eden roman kahramanı ve ahlak taciri, büyük bir camiye Cuma namazını kılmak üzere girer ve hutbeyi dinlemeye başlar. Amacı Cuma hutbesinden nasihat almak değildir. Asıl gayesi, içerisinde insanı iki yüzlü olmaktan alıkoyan karışımın olduğu suyu içtikten sonra imamın neler söyleyeceğidir. İmam hutbeyi okumaya başlar: Ramazan orucunun farz kılındığından, faziletinden, ashabın ramazan orucuna yaklaşımlarından ve ramazan ayının nasıl değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili konuları ayeti kerimelerden ve hadislerden istifade ile sunmaktadır. [402]

> "Onlarca sene… yükümlülüklerinizin hutbeyi dinlediğiniz esnada tamamen sona erdiğini sanmanızla geçti. Bunun yanı sıra ben de sorumluluğumun hutbeyi irat ettiğim anda bittiğini zannetmemle geçti. Ben okuyorum, sizler de dinliyorsunuz. Bundan daha fazla bir şey olmadı. Ben sizlere Allah azgınlığı, fenalığı, yalanı vb. yasaklamaktadır ayetini okurken sizler de dinliyordunuz. Bu ayette emredilenler bunlardı. Ama gerçek manada kötülükten, azgınlıktan, fenalıktan ve yalan söylemekten sakınmamız gerektiği aklımıza hiç gelmedi."[403]
>
> "Namaz kötülükten ve fenalıktan alıkoyar. Şayet rükû, secde ettikten ve besmele çektikten sonra kötü işler yaparsak kıldığımız namazın ne faydası olacak?"[404]
>
> "Ey Allah'ın kulları! Her sabah akşam zihinlerinizle namaz kılınız. Namazı amaç değil vesile yapın."[405]
>
> Ey Allah'ın kulları! Yemin olsun ki, sarığımda herhangi bir kötülük varken sizlere hitap etmeyeceğim. Kendimi kötülükten menetmeden sizleri menetmeyeceğim.[406]

İmam din adamlarının dini yaşantılarını, esrar bağımlıları ile imam arasında geçen bir nükte ile özetler:

---

401 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 226.
402 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 220.
403 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 225.
404 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 226.
405 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 227.
406 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 227.

> "Bir beldede esrar kullanımının yaygınlaştığı ve halkının da bağımlısı olduğu ileri sürülür. Günlerden bir gün bu belde halkı, Cuma namazını kılmak üzere camiye gider ve ezan okununcaya kadar cami avlusunu doldurur. İmam minbere çıkıp hutbesini okumaya, halka vaaz ve irşat etmeye başlar. Esrar içmeyi terk etmeleri yönünde onları teşvik eder. Esrarın zararlarından bahseder, kötülüklerini ve tehlikelerini sıralar. Allah'ın dünyada ve ahirette esrar içenlere hazırladığı cezalardan bahseder. Bu mereti kullananları veya kullanılmasına yardım eden herkesi lanetler. Ticaretini yapan, taşıyan veya başkasına veren herkesi uyarır. Sesi kısılıncaya değin vaazını vermeye devam eder. Hutbesini neredeyse tamamlayamayacak gibi olur; ta ki cemaat arasından kendini kötü hisseden bir edayla şu soruyu soran bir ses yükselir:
>
> Efendim ot dediğiniz tavşanların yediği midir?
>
> İmam öfkeli ve inkâr eder bir şekilde bakar. Daha sonra elini sarığına uzatır ve oradan tozu çıkararak soru soran kişiye son derece basit biçimde; 'Hayır. Canını yediğim ot işte budur' diyerek cevap verir."[407]

İmamın verdiği bu örnek ile Sibâ'î samimiyet ve ihlas konusunda din adamlarının da cemaatten bir farkının olmadığını göstermek istemiştir. Zira imam vaazında ve hutbesinde saatlerce cemaate esrar içmenin zararlarını anlatıp onu yasaklamasına karşın hutbenin sonunda kendisinin de içtiği anlaşılıyor. *Ardu'n-Nifâk* romanında yer verdiği bu kıssa ile cemaat kadar imamlar da eleştiriliyor ve bu hususta şu anekdotlara yer veriliyor:

> "Peki, niçin sizlere yalan söylemeyi yasaklayan imam hatiplere gülmüyorsunuz? Sizler onlardan bir parmak kadar bile fazla değilsiniz. En az onlar kadarsınız. Onlar esrar kullanmaktan uzak durmadı; sizler de yalan söylemekten kaçınmadınız. İnanabiliyor musunuz?! Onlarca yıl geçti ve ben hala sizlere Müslümanın sakınması gerekenlerden uzak durmanızı söylüyorum. Sizler de beni başınız önde ve gözler yaşlı bir şekilde dinliyorsunuz. Başlarınızı eğerek, pişmanlık duyarak ve tövbe ederek sallıyorsunuz.
>
> Acaba sizleri sakınmanız gerekenleri yapmamanız konusunda uyardığım halde bunlardan uzaklaştınız mı? Allah'a yemin olsun ki, hayır. Eğer uzaklaşmış olsaydınız, artık beni dinlemeye ihtiyacınız kalmaz ve ne sizin bana ne de benim sizlere bir ihtiyacım olurdu. Onlarca yıl ben sizlere sakınılması gerekenleri terk etmeniz konusunda hitap ettim. Allah kötülükten ve azgınlıktan, içkiden, kumardan

[407] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 222.

uzak durun diyor dedim. Papağan gibi bunları tekrarlayıp durdum. Ne aptallık ne ahmaklık ama."[408]

2.3.4. Oruç

Sibâ'î, toplumun genel olarak oruç ibadetini gerçek amacından uzak biçimde yerine getirdiği kanısındadır. Bireylerin ve toplumun, oruç tutarak Allah'ın kullarına bahşettiği sonsuz nimetlerin farkına varmaları, fakir ve yoksul insanların zorluklarını anlamaları gibi hedeflere ulaşamadıklarını düşünmektedir. Bunun nedeni, toplumun oruç ibadetini sadece fiziksel bir zahmet olarak görmesi ve onu yerine getirerek ibadeti tamamlama konusunda yeterli olmayan bir anlayışa sahip olmasıdır.

Sibâ'î, Mısır'ın toplumsal reformu için en uygun yolun oruç ibadeti olduğu görüşündedir. Ona göre, toplumun bu ibadeti gerçek amacına uygun şekilde yerine getirmesi, toplumsal sorunların çözümünde önemli bir rol oynayabilir.

Özellikle Mısır toplumunda oruç, toplumun geniş kesimleri tarafından büyük bir önem taşımaktadır. Ancak, Sibâ'î'nin de belirttiği gibi, bu ibadetin gerçek amacına uygun şekilde yerine getirilmesi oldukça önemlidir. O'nun eleştirdiği nokta ise, toplumun sadece fiziksel bir zahmet olarak gördüğü oruç ibadetinin gerçek anlamını kavramamaları ve dolayısıyla ondan beklenen manevi faydaları elde edememeleridir. Sibâ'î, bu görüşlerini *Ardu'n-Nifâk* romanında da dile getirmiş ve oruç ibadetinin toplum tarafından nasıl yerine getirildiğine dair betimlemeler yapmıştır:

> "Oruç ile Ramazan ayında tuttuğumuz orucu kastetmiyorum" …Oruçlu olduğumuz zamanlarda hiçbir şeyden nefsimizi mahrum etmiyoruz. Aksine ona künefe, kadayıf, kayısı tatlısı, şeftali meşrubatı, kuruyemiş gibi canımızın istediği Ramazan ayının vazgeçilmezlerinden olan iştah kabartan yiyecekleri takdim ediyoruz. Oruçlu iken yaptığımız tam olarak bir öğünü diğer öğüne ertelemek oluyor. Kahvaltımızı erkene alıyoruz ve sahur olarak isimlendiriyoruz. Bundan ziyade gün boyunca sanki cansız bedenler gibi çalışmadan ve faydasızca yan gelip yatıyoruz. Canımız sıkılıyor ve oruçlu olduğumuz gerekçesiyle en küçük bir şeye öfkeleniyoruz, birbirimize kötü sözler söylüyoruz. Çünkü oruçluyuz ve nankörüz!"[409]

[408] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 224.
[409] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 38.

Roman kahramanının yazarın kendisi olduğu bu *Ardu'n-Nifâk* romanında Sibâ'î, oruç tutmanın gayesinin ramazan ayında yapılanlarla uzaktan yakından bir ilgisinin olmadığını ve bu şekilde tutulan orucun insanı iyi bir sonuca ulaştıramayacağı kanısındadır. Fakirin mahrumiyetini hissetmek ve onların halini anlamak gibi faydaları olan oruç ibadetinin yukarıda değinildiği şekilde yerine getirilmesi kişiye pek fayda sağlamayacaktır. Dolayısıyla Sibâ'î'ye göre oruç tutmak ile asıl amaç, insanın mevcut zenginliklerini bir tarafa bırakabilmesi ve nimetlerden uzak durabilmesidir.

Sibâ'î, toplumsal reform için bir model olarak oruç ibadetini benimsemekte ve her insanın senede en az bir ay boyunca dört cüneyh ile geçinmesi gerektiğini önermektedir. Bu önerisini, oruç kanunu olarak ilan edilmesini talep ederek güçlendirmektedir. Burada belirttiği dört cüneyh, asgari ücrete denk gelen bir miktar olarak düşünülmelidir. Ayrıca, bu miktar paranın, kişinin ve ailesinin yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını tamamen karşılaması gerektiğini de eklemektedir.

Sibâ'î, zenginlerin ve devletin önde gelenlerinin bir aile olarak dört cüneyh ile bir ay geçinmesinin nasıl mümkün olduğunu anlamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kişiler, bir gecekonduya yerleşmeli ve aile üyeleriyle birlikte, yalnızca bu miktarla bir ay boyunca geçinmeyi denemelidir. Ayrıca, bu gecekondu için ödenen kiranın da elli kuruş olduğunu belirtmektedir.

Bunun yanı sıra, ayda sadece bir defa et yemenin mümkün olduğunu göstermek için, mezbahalarda satılan akciğer, boyun ve işkembe gibi daha ucuz etlerin tüketilmesinin gerekir olduğunu da belirtmektedir. Aynı şekilde, dört cüneyhin bir aileye yetebileceğini kanıtlamak için, bu miktarla ailenin geçimini sağlamanın mümkün olduğunu göstermelidirler.

Sibâ'î'nin bu önerileri, toplumsal adaletin ve eşitliğin sağlanması için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Kendisi, orucun yalnızca bir ibadet değil, aynı zamanda sosyal bir sorumluluk olarak da görülebileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle, toplumda bu konuda farkındalık yaratması ve insanların bu sorumluluğu yerine getirmeleri için teşvik edilmesi gerekmektedir.[410] Sibâ'î, bu düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

[410] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 38.

> "İnsanların zenginliği ve bolluğu bir kenara bırakıp öyle oruç tutmaları gerekir. Sonsuza kadar değil elbette, sadece bir ay. Akıllarına gelmeyecek olan bu yoksunluğu hissedinceye kadar. Böyle olduktan sonra bakanlıktan, müşkülü olan bir kesim insanlara yardım edilmesi yönünde bir talepte bulunulduğunda anında yerine getirilecektir. Zenginlerden vergilerini ödemeleri istendiğinde canla başla vereceklerdir." [411]

2.3.5. Dua

İslâmî terbiye ile küçük yaşlardan itibaren yoğrulmaya başlayan Sibâ'î, babasının yönlendirmesiyle çocukluk yıllarından itibaren Kur'ân-ı Kerîm ile haşır neşir olmuştur. Lise üçüncü sınıfta iken yayımlamış olduğu *Tebbet Yedâ Ebî Leheb ve Tebbe* isimli ilk kısa hikâye çalışmasını, başlığı ve içeriği bakımından Kur'ân-ı Kerîm'den ilham alarak yazmıştır. Onun kısa hikâye alanındaki bu ilk çalışmasını Kur'ân-ı Kerim'den ilhamla yazması, İslâmî değerlerin onun yetişmesindeki önemini göstermektedir. Bu bağlamda kaleme aldığı ilk örneklerden bir diğeri ise *İzâ's-Semâü'n-Şakkat* isimli eseridir.[412]

Sibâ'î'nin İslami değerlere olan inancı, davranışlarının tamamı üzerinde karakteristik izler bırakmıştır. Kendisine düşmanca tavır takınanlara ve fikri olarak ayrıştığı kimselere karşı tarafsız olabilmiştir. Bu tavrı onu hem dostları hem de düşmanları nezdinde güvenilir kişi makamına yükseltmiştir. Dürüstçe davranması, aldığı İslami terbiyenin bir sonucudur. [413]

Erken yıllardan itibaren kendisinde teşekkül eden İslâmi terbiyenin etkileri *Nefha mine'l-Îmân* ve *Min 'Âlemi'l-Mechûl* isimli iki kısa hikâye serisinde de görülmektedir. İnsanın manevi yönünü ele alan bu iki eserde yer alan dualar, onun güçlü bir imana sahip olduğunu göstermektedir:

> "Ey Rabbim! Ben sana aracısız inanıyorum. Sana inanıyorum; çünkü benim sana ihtiyacım var ve senin kudretinin farkındayım. Sana inanıyorum; çünkü senin huzurunda huşuda gönül rahatlığı buluyor ve seni zikretmekten tat alıyorum. [414]

---

411 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 39.
412 Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 71.
413 Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 71.
414 Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 72.

Allah'a olan imanını duasında dile getirirken kullanmış olduğu aracısız ifadesiyle kul ile Rabbi arasında iletişimin meydana gelmesi için oluşturulan yapmacık araçlara ihtiyaç duyulmadığını ifade etmek istemektedir.

> "Ey Rabbim! Sana sorgulamaksızın inanıyorum. Çünkü ben sana inanmakta sana sığınacağım bir liman ve barınak buluyorum. Sana inanmazsam rüzgârın savurduğu, dayanağı ve sığınacağı bir yeri olmayan tüy parçası gibi olurum."[415]

Sibâ'î, kısa hikayelerinin yanı sıra romanlarında da dinî ve manevî konulara yer vermesiyle dikkat çekmektedir. Romanlarında, çeşitli karakterlerin dualara başvurarak zorlu süreçlerle başa çıkmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* romanında yer alan bir sahnede Kemâl, ülkesi Filistin'den ayrılmak istemeyen Emîre'yi ikna etmek için göstermektedir. Emîre ise vatanından ayrılmayacağına dair kararlılığını ifade ederken, Mey ise hafifçe mırıldanarak onun kararını sorgulamaktadır. Bu diyalog esnasında, Emîre kendisine yöneltilen soruya "İsrailliler ve bizim sonumuz gelinceye kadar" cevabını verir. Bu yanıtıyla Emîre, ülkesinin bağımsızlığı için mücadele eden Filistin halkının direniş ruhunu yansıtmaktadır. Ardından, Fâtıma da ellerini havaya kaldırarak topraklarını işgal eden İsrailliler için şöyle dua eder:

> "Rabbim onları helak etsin. Çünkü Rahman olan Allah asla zülme razı gelmez"[416]

Sibâ'î'nin romanlarında karakterlerin dua ediş biçimleri farklı olsa da genellikle dua esnasında gökyüzüne bakmaları dikkat çekicidir. Bu karakterler, kimi zaman eller ve avuçlarla kimi zaman ise gözler ve başlar ile gökyüzüne bakarak dua etmektedir. Örneğin *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* romanında Şeyh Abdüsselâm'ın Fatıma'nın ayağının kırıldığını fark ettikten sonra üzüntü ve keder içerisinde onu bağrına basarak "Ey Rabbim. Bize merhamet eyle" şeklinde dua ederken başını gökyüzüne kaldırması.[417]

Benzer şekilde yine aynı romanda İsrail devletinin, işgal ettikleri Filistin topraklarına Yahudileri yerleştirmek amacıyla Filistinli Arapları zorla vatanlarından göndermek istemeleriyle ilgili Mey ile Kemal arasında geçen bir diyalog esnasında Kemal'in; "Yahudilerin Gazze'deki arazileri satın alamaması ile ilgili özel kanunu lağvettiler"

---

415 Vahîd, *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*, 72-73.
416 es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 163.
417 es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 212.

cümlesinin ardından Mey'in; "Ey Rabbim, sen zalim karşısında güçlü olansın" şeklinde mırıldanarak dua ederken avuçlarını gökyüzüne kaldırması.[418]

Aynı romanın bir başka sahnesinde Fatıma'nın, oğlu 'Ammâr'ı bağrına bastıktan sonra onu bir kez daha kendisinden hiç kimse çekip almasın diye çabaladığı esnada sesi titrek ve ağlamaklı bir halde; "'Ammâr, oğlum! Sen iyi misin?" diyerek ve ellerini gökyüzüne kaldırarak; "Sen ne kadar kerimsin ya Rabbi!" şeklinde dua etmesi.[419]

Aynı roman içerisinde savaş esnasında Abdullah'ın şehit olmasından sonra Abdülkerim'in topun başına geçerek üzücü bir edayla; "Abdullah ömrünü tamamladı. Attığı son atışla beraber kanının son damlasını akıttı ve bu silahların susmaması gerekir" dedikten sonra gözlerini gökyüzüne kaldırarak; "Kanımızın son damlasına kadar ya Rabbi! Fakat topraklarımızdaki köpek havlamalarını susturmadan önce değil" şeklinde dua etmesi."[420]

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, Sibâ'î'nin romanlarındaki karakterlerin dua etme biçimleri oldukça çeşitlidir. Ancak ortak noktaları, dua sırasında gökyüzüne bakmaları ve dua ederken duygu dolu bir şekilde hareket etmeleridir.

Sibâ'î'nin romanlarında dikkat çeken bir diğer husus, karakterlerin müjdeli haberler sonrasında dua etmeleridir. *Ardu'n-Nifâk* adlı eserinde, roman kahramanın ahlak tacirinin mertlik dozunu aldıktan sonra gelişen olaylar silsilesinde fakir bir ailenin evine ziyarette bulunur. Roman kahramanı durumları nedeniyle, oğulları Mahmut'un eğitim masraflarını karşılamakta zorlanan bu aileye yardım etmek ister ve bunun üzerine yaz tatili için ayırdığı bir miktar parayı onlara verir. Bu jest karşısında adamın gözleri yaşarır ve başını öne eğerken; kadın elbisesinin kenarıyla gözlerini siler, ellerini ve gözlerini semaya doğru kaldırarak iman dolu bir edayla şöyle dua eder: "Ey Rabbim, Sen ne kadar kerimsin!"[421]

Fedeytük yâ Leylâ romanında ise evin hizmetlisi Seyyide'nin Râciye'ye getirdiği sevinçli haber sonrası ellerini semaya kaldırarak şöyle dua ettiği görülmektedir:

> "Ey Rabbim! Efendim Abdurrahman'dan razı ol. Rabbim seni sevindirsin ve hayatında sana asla kötülük göstermesin şeklinde dua etti."[422]

---

[418] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 227.
[419] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 232.
[420] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 224.
[421] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 161-164.
[422] es-Sibâ'î, *Fedeytük yâ Leylâ*, 168.

Sibâ‘î'nin romanlarında karakterlerin dua ediş biçimlerinin yanı sıra dua hakkında söyledikleri de önemlidir. Örneğin *Fedeytük yâ Leylâ* romanının baş kahramanlarından Râciye, duaların her an kabul olabileceğine inanmaktadır:

> "Seyyide'nin dualarına devam etmesine engel oldum. Çünkü duaların icabet edilmesi için semanın kapılarının daima açık olduğuna inanıyordum."[423]

[423] es-Sibâ‘î, *Fedeytük yâ Leylâ*, 169.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF ES-SİBÂ‘Î’NİN ROMANLARINDA YAPISAL UNSURLARIN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde Sibâ‘î’nin romanlarının yapısal unsurlar bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda yazarın romanları dil ve üslup özellikleri, anlatım teknikleri, anlatıcı motifi ve bakış açısı ile kurgulama unsurları bakımından ele alınacaktır.

Dil ve üslup özellikleri bakımından Sibâ‘î’nin romanlarında âmmicenin kullanımı ve iki dillilik, metinlerarasılık, darbımeseller, mizah üslubu gibi unsurlar incelenmiştir. Bunlar, romancının dil ve üslup tercihleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Anlatım teknikleri açısından ise, yazarın romanlarında kullanılan anlatma ve gösterme, iç monolog, özetleme, sahneleme, geriye dönüş, montaj, bilinç akışı, diyalog ve mektup gibi teknikler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu tekniklerin kullanımı, Sibâ‘î’nin anlatımına çeşitlilik ve derinlik kazandırmaktadır.

Anlatıcı motifi ve bakış açısı bakımından ise Sibâ‘î’nin romanlarındaki anlatıcıların karakteristikleri ve perspektifleri incelenmiştir. Bu unsurlar, okuyucuların hikayeleri farklı açılardan görmelerine yardımcı olmaktadır.

Kurgulama unsurları yönünden de Sibâ‘î’nin romanlarındaki olay örgüsü, zaman, mekân ve şahıs kadrosu gibi unsurlar etraflı bir biçimde işlenmiştir. Bu unsurların incelenmesi, eserlerin yapısal bütünlüğünü anlamak açısından önem arz etmektedir. Ayrıca karakterlerin psikolojik boyutunun ele alındığı başlık, Sibâ‘î’nin roman karakterlerini derinlemesine analiz ettiğini ortaya koymaktadır.

3.1. Dil ve Üslup Özellikleri

Arap dilinde “lügat” sözcüğü ile ifade edilen dil, edebî sanatların en önemli unsurlarından biridir. Edebî metinlerin anahtarı olan dil, kimi zaman sadece anahtar olmaktan çıkarak bir disiplin haline de gelebilmektedir. Örneğin, dilin temelini oluşturan kelime ve

türevlerinin incelendiği gramer ve dilbilim çalışmaları bu disiplinlerden biridir. Edebî metnin yorumlanması ve özüne nüfuz edilebilmesi de yine dil sayesindedir.[424] Edebiyatçının ve edebî metnin karakteristik özelliklerinin belirlenmesinde eleştirmenlerin dikkate aldığı dil unsuru, romanın teknik bakımdan incelenmesinde ve değerlendirilmesinde önemli bir kriter haline gelmiştir. Bu bağlamda edebiyat eleştirmenlerinin kullandığı bir diğer kriter ise yazarın üslubudur. Edebiyatçının düşüncelerini şekillendirdiği, duygularını ve duygulanımlarını onunla açık surette ifade ettiği yöntem olarak tanımlanan üslup, yazarın edebî karakterini ortaya çıkarması ve edebî yetkinliğinin değer ölçütü olması bakımından önem arz etmektedir.[425]

Edebî eserlerini modern edebiyatın gerektirdiği üslup özelliklerini kullanarak kaleme alan Sibâ'î'nin roman yazımında dikkat ettiği hususların başında yapmacık ifadelerden uzak durmak ve herkesin anlayabileceği bir dil kullanmak gelmektedir. Zira ona göre dilin hedefi her kesimden insanın duygularına tercüman olmaktır.[426] Nitekim O, bu hususta şunları dile getirmiştir:

> "Dilin ifadeyi sınırlandırmaması gerekir. Bunun yanı sıra düşünceler de özgür biçimde dile akmalıdır. Çünkü bir dilde var olan sözcükler üslup ve düşünceye bağlıdır. Şayet Mısır edebiyatının dünya edebiyatı olmasını istiyorsak, dilin, doğru ve doğal ifade kudretimiz önünde engel teşkil etmemesi elzemdir."[427]

Sibâ'î'nin üslubunu değerlendiren Abbâs Hıdır, onun üslubu hakkında şunları söylemiştir:

> "Yusuf es-Sibâ'î yazmaya başladığında sanki samimi bir dosta konuşur gibidir. Romanlarında kullanmış olduğu üslup ve dil akıcıdır. Gramer kurallarına riayet etmektedir. Kelimeleri doğru kullanmakta ve anlaşılır sözcükleri tercih etmektedir. Dili yapmacık değil doğaldır."[428]

Sibâ'î, üslup bakımından kendisinden önceki yazarlardan farklı bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Ancak yazım hayatının başlarında kaleme aldığı eserlerde kısmen de olsa eleştirmenlerin modern üsluba aykırı kabul ettikleri *tazmin* üslubundan etkilendiği

[424] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 344.
[425] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 385.
[426] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâ*, 82.
[427] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 5,6.
[428] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 83.

görülmektedir. Sibâ'î'nin çağdaşı romancılar arasında da yaygın olan bu üslubun özgün ve çeviri eserleriyle bilinen Muhammed es-Sibâ'î ile temayüz ettiği bilinmektedir.[429]

Tazmîn üslubu, dil ve üslup bakımından bu geçiş döneminin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Roman yazarlarının da eserlerinde kullandıkları bu üslup formunda bir veya birden çok şiir, hikmetli söz, ayet, atasözü ve bunlara benzer unsurlar, oluşturulan metnin bağlamı içerisine yerleştirilmektedir. Burada amaç, yazarın okura aktardığı metin ile ifadeye estetik bir tarz kazandırmış olmasıdır. Ancak bu üslubun kullanılmasında asıl gaye, yazarın bilgisini ve birikimini göstermesi olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden her ne kadar yenileşmeye giden süreçte modern biçimlere uyum sağlanmaya çalışılsa da klasik dönemin güçlü ifade tarzlarından vazgeçmek kolay olmamıştır.[430] Sibâ'î'nin ilk romanlarında da bu geçiş dönemi üslubunun etkileri açıkça görülmektedir.

Sibâ'î, romanlarında geleneksel ve modern unsurları harmanlayarak, dönemin edebiyatındaki değişim ve dönüşüm sürecini başarıyla yansıtmıştır. Dolayısıyla onun eserleri, hem yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısını hem de edebiyatının estetik ve üslup özelliklerini aktarması açısından dikkat çekicidir. Bilindiği üzere Sibâ'î'nin edebî üslubunun şekillenmesinde en büyük pay babasına aittir. Bundan dolayı O'nun yazdığı ve tercüme ettiği eserlerin tamamında babasının kişiliğinden ve karakterinden bir parça bulunmaktadır.[431] Modern Arap edebiyatının önemli isimlerinden Tevfik el-Hakîm de Sibâ'î'nin edebiyatında babasının üslubunun apaçık yaşadığını ifade etmiş ve onu kolay anlaşılır üsluba sahip, yumuşak huylu, zeki, ufku geniş ve sağlam fikirli biri olarak tarif etmiştir.[432]

Sibâ'î, dil ve üslup bakımından babasından etkilendiği için ağdalı dil kullanımını, alaycı ve nüktedan üslup özelliklerini de babasının edebiyatından almıştır.[433] İlk edebî çalışmalarında kullanmış olduğu ağdalı dil, edebî hayatının şekillenmesinde babasının etkisini net biçimde göstermektedir. Babasının edebî tarzı Sibâ'î'yi dil bakımından olduğu kadar üslup bakımından da etkilemiştir. Her ne kadar dil yönünden babasının etkisinden kurtulma çabası içine girip bu hususta başarılı olsa da alaycı ve nüktedan

429 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 78.
430 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 79.
431 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 70-71.
432 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 71.
433 eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 70-71.

üslubu terk edememiştir.[434] Sibâ'î'nin üslup bakımından etkilendiği ikinci şahsiyet ise Tevfîk el-Hakîm'dir. Bu durumu bizatihi kendisi dile getirmekte ve el-Hakîm'in üslubunun kolay anlaşılır olduğunu ifade etmektedir.[435]

3.1.1. Âmmicenin Kullanımı ve İki Dillilik

Arap dilinde, biri fasîh (özgün) diğeriyse âmmice (halk dili) olmak üzere ikili bir dil yapılanması mevcuttur. Resmi yazışma ve iletişimlerde genellikle fasîh dilin kullanımı öne çıkmaktadır. Ancak, dilin ifade kolaylığı açısından bakıldığında, halkın kendi içinde daha çok yerel lehçeleri kullanmayı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Bu lehçeler, halk arasında yaygın bir şekilde kullanılmasına karşın, Arap aydınlarının büyük çoğunluğu, yerel halkın kullandığı bu lehçelerin edebî ifade için uygun olmadığı görüşündedir ve bu konuda önemli argümanları bulunmaktadır. Bunların başında fasîh dilin Kur'ân'ın dili olması yer almaktadır. Geçmiş yıllarda dilbilimciler Kur'ân-ı Kerîm'in dili olması sebebiyle fasîh Arapça'nın kurallarını izah etme hususunda çeşitli zorluklara katlanmışlardır. Bu sebeple Arap entelektüelleri günümüzde de edebiyatın dili olarak fasîh dilin yerine âmmiceyi kullanmak istemektedir. Bir diğer önemli argüman ise Arapların nezdinde fasîh dilin, âmmice lehçelerden daha değerli olması ve kulağa daha hoş gelmesidir. Ayrıca Araplar içerisinde fasîh dilde yetkin olmak, kültürlü ve zevk-i selim sahibi olmanın tezahürüdür. Bu argümanlar içerisinde zikredilmesi gereken bir diğer husus da fasîh dilin bütün Arapların ortak dili olmasıdır. Örneğin bir Faslı, Mısır'da yazılan bir eseri okuyup anlayabilmektedir. Bunun aksine yerel lehçeler, bölgeden bölgeye farklılaşmaktadır. Bu sebeple âmmicenin edebiyatın dili olarak kullanılması, farklı bölgelerde yaşayan Arapların bu lehçeler ile yazılanları anlayamamasına neden olmaktadır.[436]

Âmmicenin edebiyatın dili olmasını savunanların argümanı ise lehçelerin spontane biçimde herhangi bir zorlama olmaksızın duyguları ve düşünceleri ifade edebilmesidir. Bunun yanı sıra lehçe savunucularına göre dil; haddizatında bir amaç değil, sadece edebiyatçının duygularını ve düşüncelerini ifade ettiği bir araçtır. Ayrıca edebiyat yazarının söyleyeceklerine bağlı olarak bu ifade aracı farklılaşabilmektedir. Bundan

[434] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 2/705.
[435] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 71.
[436] Abdülmelik Zekî, "es-Sırâ' beyne'l-Fushâ ve'l-'Âmmiyye ev Eseru'l-İzdivâci'l-Lügavî fî Uslûbi Yûsuf es-Sibâ'î", *Mecelletü'l-Lisâni'l-'Arabî* 8/1 (Yenâyir 1971), 175.

dolayı edebiyatçının, ifadenin akışkanlığını ve gücünü kısıtlayan fasîh dilin hükümleriyle sınırlandırılmaması gerekmektedir.[437]

Arap edebiyatında modern anlatı sanatlarına özgü türlerin, özellikle kısa hikâye ve romanın belirgin hale gelmesini takiben tiyatro sanatının da bu alanda yerini alması, bir dizi hikâye, roman ve piyes yazarını, eserlerindeki karakterlerin fasîh Arapça konuşmalarının zarureti üzerine derinlemesine düşünmeye sevk etmiştir. Bu düşünce sürecini tetikleyen unsurlardan biri, yazarların eserlerinde yansıttığı kültürsüz ve eğitimsiz karakterlerin diyaloglarında fasîh dilin kullanılmasının yarattığı çelişkilerdir. İkincil bir faktör ise, yerel halkın yaşamından ilham alınarak tasvir edilen karakterlerin fasîh dil ile konuşturulmasının, bu karakterlerin gerçekçi imajından sapmasına neden olmasıdır. Ancak bu edebiyatçıların aksine, fasîh dilin modern anlatı sanatları için üstün bir ifade aracı olduğunu savunan bir grup da mevcuttur. Bunlar ise âmmicenin popüler olmasına karşı çıkmaktadır.[438]

Kısa hikâye, roman ve drama gibi çeşitli literatür türlerinde eserler veren Sibâ'î, âmmicenin modern anlatı sanatlarında yer almasına ilişkin önemli fikirlere sahip bir yazar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Sibâ'î'nin eserlerinde kendine özgü anlatım tarzının üç ayrı evreden geçtiğini söylemek mümkündür. Yazım hayatının ilk evresinde kaleme aldığı eserlerinde âmmiceye neredeyse hiç yer vermediği ve şiirsel referanslar içeren sağlam ve akıcı bir dil kullandığı göze çarpmaktadır. Bu anlatım biçiminin en iyi temsili, 1947 yılında yayımlanan *Atyâf*' isimli kısa öyküsüdür.

Yazım hayatının ikinci evresinde Sibâ'î'nin eserleri, anlatım üslubu bakımından ikiye ayrılmaktadır. Zaman, mekân, olay ve karakter betimlemesi yaptığı birinci kısımda nadiren de olsa âmmice lafızların kullanılmasına rağmen anlatıya fasîh dil egemendir. Diyalogların yer aldığı ikinci kısımda ise hiciv dışındaki ifadelerin tamamı âmmice (Kahire lehçesinden) lafızlardan oluşmaktadır. Örneğin, es-*Sekkâ Mât* romanı hem fasîh dilin hem de âmmicenin aynı zamanda kullanılması bakımından iki dilli bir yapıya sahiptir. Sibâ'î'nin bu romanın önsözünde âmmiceye bakışının olumlu olduğunu dile

[437] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 250.
[438] Zekî, "es-Sırâ' beyne'l-Fushâ ve'l-'Âmmiyye ev Eseru'l-İzdivâci'l-Lügavî fî Uslûbi Yûsuf es-Sibâ'î", 176.

getirmesi de eserlerinin diyalog gibi bazı kısımlarında fasîh dilin yanında âmmicenin de yer alacağını göstermektedir. Bu kısımda:

> "Bir gün Millî Eğitim Bakanlığı'nda görevli baş müfettiş Ahmet Abbasi Bey ile karşılaştım. Bana özel komisyonun bazı kitaplarda kullanılan halk dilini görmemesi halinde bazı kitaplarımın ders kitabı olarak kabul edileceğini söyledi. Konuşmamızdan sonra bu romana başlar başlamaz Millî Eğitim Bakanlığı'nı ve âmmicenin kullanılmaması gerektiği konusundaki talepleri hatırladım. Bunun üzerine âmmiceyi konu bağlamında gerekli olduğu durumlar dışında kullanılmasını engelleyen bir kalkan oluşturmaya karar verdim ve roman kahramanlarının diyaloglarını fasîh dil kullanarak yazmaya başladım. Ancak birkaç sayfa yazdıktan sonra fark ettim ki roman kahramanları benim aksime halk dilinde konuşuyorlardı. Başarısız bir şekilde karakterleri güvenli bölgede tutmaya, âmmiceden vazgeçirmeye ve âmmice konusunda uyarmaya çalıştım. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı'nın fasîh fiil kullanımı yönündeki kararını da hatırlattım. Ancak çabam başarısız oldu ve kendime şöyle dedim: Ben edebiyat ve belâgat ehlinden ziyade genel halk için yazıyorum. Bu insanlar edebiyattan daha fazlasına ihtiyaç duyuyor ve benim yazım tarzım onlara hitap ediyor. Bu yüzden yazılarım, fesahat ve belâgat geleneğine sahip olan özel bir kesim tarafından reddedilse de aslında daha fazla ihtiyaçları olan bir halk kesimi için yazılıyor. Şu da bir gerçek ki biz âmmice ile fasîh dilin kullanımı arasında mücadele ettiğimiz bir dönemdeyiz. Dolayısıyla bu romanda da fasîh dil ile âmmicenin mücadelesi görülmektedir. Romanın diyaloglarında galibiyetin âmmicede olduğu tartışma götürmez. Çünkü günlük yaşamlarında fushâyı konuşmazlarken roman kahramanlarını fasîh dille konuşturmaya çabalamamız zoraki bir durumdan ibarettir."[439]

Bir röportajda diyalogların âmmice mi yoksa fushâ ile mi olması gerektiği yönünde kendisine yöneltilen soruya Sibâ'î'nin verdiği şu cevap romanlarında yer alan diyalogların dilini tercih etme nedenini net biçimde ortaya koymaktadır:

> -Âmmice ile fasîh dil arasında diyalog problemine bakış açısınız nedir?
>
> -Her ikisinin de yapay olması hoşuma gitmiyor. Dilin sadece ifade ile sınırlı olması da hoşuma gitmeyen bir diğer unsurdur. Doğal olan Arap dilini herkesin kolaylıkla anlayabileceği biçimde kullanmamızdır. Fakat anlatımda yer alan diyaloglarda bazı karakterlerin kendilerine özgü lehçe ile konuştuklarında ifadenin daha anlaşılır ve

[439] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 6-8.

daha anlamlı hale geldiğini fark ediyoruz. Yerel komedi tiyatrolarındaki karakterlerin yerel lehçeler ile konuşmalarının gerçeği daha çok yansıttığını ve bir komedi tiyatrosu olması bakımından ulaşmayı hedeflediği amacını gerçekleştirme hususunda daha muktedir olacağına inanıyorum."[440]

Mısırlı olmayan Arap karakterlerin yaşadığı coğrafyanın dilinin anlaşılması için küçük dokunuşlar yapmaktan da uzak durmamıştır. Sibâ'î'nin romanlarındaki Mısırlı Nimet, Suriyeli Süheyr, Filistinli Mey gibi karakterlerin konuşmalarına bakıldığında aralarında büyük bir fark olmadığı görülmektedir.[441] Yabancı uyruklu karakterler ve aristokrat sınıfına mensup kişilerin diyaloglarında ise fasîh dil kullanılmıştır.

Sibâ'î'nin romanlarında diyaloglar karakter biçimlendirme yöntemlerinden biri olarak da kullanılmıştır. *Tarîku'l-'Avde* romanında Nühâ karakterini tanıtmak için diyalog yöntemine başvurulmuştur. Roman karakterlerinden İbrahim ve Murat, Nühâ ilk defa el-'Arîş bölgesine geldiğinde onu Leyla ile tanıştırmak istemişlerdir:

Murat: Nühâ Filistinli bir sığınmacıdır.

İbrahim: O bizim misafirimiz.[442]

Sibâ'î'nin romantik romanlarındaki diyaloglarda fasîh dil, realist romanlarında ise âmmicenin kullanılması işçi sınıfına mensup ezilmiş halkın duygularına tercüman olabilmektedir.[443]

es-Sekkâ Mât romanında âmmicenin yoğun bir şekilde kullanıldığı diyaloglardan biri şöyledir:

مَا فِيش لُزُوم يَا شَحَّاتَة أَفَنْدِي. أَنَا رَايِح الْقَهْوَة بِتَاعْتُنَا عَشَّان عِنْدِي شُوَيَّة شُغْل عَايِزْ أَقْضِيهُمْ.

وَمَالُه. تَقْضِي شُغْلَك وَبَعْدِين نِرُوح سَوَا.[444]

Gerek yok, Şehhâte Efendi. Benim biraz işim var, onları halletmek için kahvemize gidiyorum. Tamam sen işini bitir. Sonra birlikte gideriz.

Sibâ'î, romanlarında âmmicenin yanı sıra yabancı kelimelere de yer vermektedir. Bu kelimelerin genellikle parantez içerisine alındığı veya tırnak işaretiyle belirtildiği

[440] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 134.
[441] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 373.
[442] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 77.
[443] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î*, 250.
[444] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 181.

görülmektedir. Âmmice kelimeleri daha çok diyaloglarda kullanmayı tercih ettiği gibi yabancı kelimelerden yapmış olduğu alıntılamalarını da yine diyalog içerisinde vermeyi tercih etmektedir. Örneğin:

كَيْفَ يُحِسُّونَ جُوعَهُ وَبُطُونُهُمْ مَلْأَى مُكْتَظَّةٌ؟! كَيْفَ يَذْكُرُونَ أَنَّهُ يَشْرَبُ مِنْ مَاءِ التُّرَعِ.. إِذَا كَانُوا يَشْرَبُونَ مَاءَ (فيشي)!؟ وَكَيْفَ يُدْرِكُونَ أَنَّهُ فِي حَاجَةٍ لِأَنَابِيبِ مِيَاهٍ إِذَا كَانُوا يَأْخُذُونَ مِيَاهَهُمْ مِنْ (الفريجِيدَر)! كَيْفَ يُبْ□رُونَ عُرْيَهُ، وَهُمْ يَرْفُلُونَ فِي (النَايْلُون) وَ (الشَارْكْ سِكِّين)؟

> Karınları ağzına kadar doluyken, halkın açlığını nasıl hissedecekler? Vichy marka suyu içiyorlarsa, halkın sulama kanallarından su içtiğini nasıl hatırlayacaklar? Eğer sularını buzdolabından alıyorlarsa, halkın şebeke suyuna muhtaç olduğunu nasıl anlayacaklar? Parlak kıyafetler giyip, shark marka bıçağıyla caka satarlarken, onun çıplaklığını nasıl görecekler?[445]

Yönetimleri altında bulunan halk imkansızlıklar içerisinde geçim sıkıntısı çekerken toplumu idare eden yöneticilerin halkın biçare durumundan habersiz olduğunu vurgulayan *Ardu'n-Nifâk* romanının ilgili kısmında yer alan bu metindeki مَاءُ فيشِي (Vichy marka su), الفرِيجِيدَير (buzdolabı), النَّايْلُونُ (parlak kıyafetler), الشَارك سِكِّين (shark marka bıçak) gibi yabancı kökenli kelimelerin Sibâ'î'nin romanlarında kullanıldığı görülmektedir.

Sibâ'î'nin romanlarında bulunan yabancı kelimelerin bazen de Arapça harflerle değil Latin harfleriyle de verildiği görülmektedir. Bu kelimeler örnekte görüleceği üzere kalın yazı karakteri ile belirtilmiştir:

لَيْسَ فِي تَقَالِيدِنَا شَيْءٌ اسْمُهُ **boy friend** هٰذِهِ صِفَةٌ لَمْ نَعْتَرِفْ بِهَا بَعْدُ فِي أُسْرَتِنَا

> "Bizim geleneğimizde boy friend (erkek arkadaş) diye bir şey yok. Bu sıfatı ailemizde henüz kabul etmedik."[446]

Sibâ'î'nin romanlarının çoğunda belli bir dil yazım üslubu benimsediği ve kendine özgü bir tarzın oluştuğu görülmektedir. Bu tarzın en belirgin özelliği genellikle iki dilli ve ayrıntılı bir anlatıma sahip olması, analiz ve tasvirde akıcı bir dil kullanılmasıdır.[447]

---

445 es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 37.
446 es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 1/13.
447 Zekî, "es-Sırâ' beyne'l-Fushâ ve'l-'Âmmiyye ev Eseru'l-İzdivâci'l-Lügavî fî Uslûbi Yûsuf es-Sibâ'î", 177.

Sibâ‘î’nin romanlarında yer alan diyalogların hem fushâ hem de âmmice karışımından meydana gelmesi onun iki dilli bir üslubu tercih ettiğini göstermektedir. Ayrıca bazı diyaloglarda fasîh Arapça ve âmmice ifadelerin yanı sıra yabancı kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Sibâ‘î âmmice ile fushâ dil arasında bir uzlaşma sağlamak için iktibas yapma, avamca kelimeler üretme, âmmice ifadeleri fasîh dile tercüme etme ve fushâ kelimelerdeki irap alametlerini kaldırma gibi yöntemlere başvurmaktadır.[448]

Sibâ‘î, romanlarında sadece Mısır halkının yerel lehçesini oluşturan âmmice kelimelere yer vermemiş, bunun yanı sıra günlük dile sonradan yerleşmiş İngilizce ve Fransızca kelimeler de kullanmıştır. Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

Alo	هَالُّو
Team (Takım)	تِيمْ
Gymnasium (Gym Spor Salonu)	جِمْنَزِيم
Bonjour (Günaydın)	بُونْجُور
Burnîta (Şapka)	بُرنِيطَة
Bing Bûng (Ping Pong)	بِنْج بُونْج
Short (Şort)	شُورت
Tennis (Tenis)	تَنِس
Mademoiselle (Matmazel)	مَد مَازِيل

Sibâ‘î’nin romanlarına bakıldığında kullanılan yabancı kelimelerin oranının, âmmice kelimelere kıyasla oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. Yabancı kökenli kelimeler sadece tek bir kelime olarak kullanılmasına karşın âmmice kelimeler cümleler halinde diyaloglarda yer almaktadır.[449]

Sibâ‘î’nin romanlarında kullandığı âmmice kelimelere *es-Sekkâ Mât* romanından örnekler:

Hiç bilyem yok.	مَا فِيش مَعَايَه وَلاَ بِلِّيه.
İki el yeter. (Oyunda)	كِفَايَةْ دُورِين.
Biz öğle yemeğine gidiyoruz.	إِحْنَا رَايِحِينْ نِتَغَدَّى.
Bugün öğleden sonra Sebil'de (çeşme).	النَّهَارْدَه بَعْدُ الضُّهْر عِنْدَ السَّبِيل.
Ne yemek yiyeceğiz?	حَانِتَغَدَّى إِيْه؟

[448] Zekî, "es-Sırâ‘ beyne'l-Fushâ ve'l-‘Âmmiyye ev Eseru'l-İzdivâci'l-Lügavî fî Uslûbi Yûsuf es-Sibâ‘î", 177.

[449] Zekî, "es-Sırâ‘ beyne'l-Fushâ ve'l-‘Âmmiyye ev Eseru'l-İzdivâci'l-Lügavî fî Uslûbi Yûsuf es-Sibâ‘î", 178.

Ne dersin?	إيْه رَأيَكْ إنْتَ؟
Bizde üç çeşit yemek mevcut.	عِنْدَنَا تَلاَتَ غَدْوَاتْ.
Nine Ümmü Amine	سِتُّ أَمُّ آمْنَة.
Yüzlerce ah olsun, sevip de kavuşamayanlara.	يَا مِيت نَدَامَه عَلى اللّى حَبّ وَلاَ طَالْشِى.
Câd Amca, salça istiyorum. Koku yeterli değil.	عَايِز صَلْ□ه يَا عَمّ جَاد. الرّيحَه مِشْ كِفَايَه.
Onunla anlaşacağım.	أنَا حَتْفَاهِمْ مَعَاهَا.
Onu terk edeyim mi? Evet. Onu terk et.	- أَسِيبُه؟ - أَيْوَه.. سِيبُه!
İstediğini sana vereceğim.	حَادّيْكِى اِللّى اِنْتِى عَايِزَاه.
Bu şekilde Ümmü Amine ninenin talebini unutacağız.	كِدَه نِنْسَى طَلَب سِتّك أُمُّ آمْنَة.
-Beni açık havada bırak.	خَلّيِنِى هُنَا فِي الطَّرَاوَه.
-Seyit! Ninene sini (sofra) getir.	هَاتِ الطَبْلِيَّه لِسِتّك يَا سَيّد.
-Ümmü Amine nine bu basit bir şey.	دِى حَاجَه بَسِيطَه يَا أَمَّ آمْنَه.
- Muallim Şûşe! Nasılsın?	إزَيَّكْ يَا مَعَلّمْ شُوشَه.
Teyze! Niçin?	لِيْه يَا خَالَه؟
-O bizimle geliyor mu? Haydi.	أهِي تِمْشِى.. يَالاَّ بِينَا.
-Diğerleri gelene kadar biraz bekle.	اِسْتَنَّى شُوَيَّه أمَّا يِيْجِى البَاقِى وَهُوَ دَا يَبْقَى لَعْبِ دَه.
Otuz bilye kazandığımda bunları sana vereceğim.	لَمَّا اكْتَسِبْ التَّلاَتِين بِلْيَه اِللّى اَنَا مِدّيهُم لَك.
-Bu renkli bilye işine yarar mı?	تِنْفَع البَنُّورَه دِى؟
-Hadi! Kardeşim vakit kaybetmeyelim.	يَالاَّ يَا أخِي بَلاَشْ تَضِيع وَقْت.
-Sen sus. Onları, alması gerekiyor? -Alman gereken şey nedir?	- أُسْكُتْ إنْتَ، لاَزِمْ آخُدْهَا؟ - اِيْه هِيه دِى اِللّى لاَزِمْ تَاْخُدْهَا؟
- Futbol oynayacağım. - Tek başına mı? -Aptal olma! Futbol oynamayı yarına bırak. Bugün futbol oynaman gerek-miyor.	- أنَا حَالْعَبْ كُورَه. - وحدك؟ - ما تِبْقَاش تِلِمْ، خَلّى لِعْب الكُورَه لِبُكْرَه، مَا حَبَكْشِ النَّهَارْدَه
Nereye gidiyorsun?	أنْت رَايِحْ فِين؟
Dün tek bir tane alan sen değil miydin?	اِنْتَ مِشِ امْبَارِحْ لِسَّه وَاخِدْ وَاحَدَة؟
Topu bana ver bu sefer ben vurayım.	اِدّينِى الكُورَه أضْرِبْهَا المَرَّه دِى.
Tamam sinirlenme. Ben taşıyacağım. Sen haklısın. Cam küreyle oynayacağım. Mutlu musun?	طَيِّب مَا تَزَعَلْشْ. حَاشِيلُه، حَقَّكَ عَلَىَّ. حَالْعَبْ بِالْبَنُّورَه مَبْسُوطْ يَا عَمّ؟
-Öldürmek istemiyoruz. -Hepsi senin ve benim.	- مَا فِينَاشْ مِن قَتْل. - كُلُّهُ لِيكْ، وَكُلُّه لِيّهْ.

-Bunu neden ilk başta söylemedin? -Bana ver. Bak sana söylüyorum.	- مَا قُولْتُشِ الأَوَّلْ لِيه؟ - أَدِينِي بَقُولْ لَكْ أَهُو.
-Taşımayacağım. Bakalım ne yapacaksın? -Ne mi yapacağım? Al sana bir yumruk.	- مَا نِيشْ شَايِلْ. أَمَّا أَشُوفْ حَاتَعْمَلْ اِيه؟ - حَاَعْمَلْ إيه؟ طَبْ خُدْ.
Bir kez daha tekrar edeceğiz. Bizde bakla, peynir ve karpuz olmadığını sana söylemedim mi? Sen bu yiyecekleri sevmediğini söyledin ve zeytin satın almak için gitmedin mi?	اِحْنَا حَانِّعِيدُه تَانِي، أَنَا مِشْ قُلْتُ لَكْ عِندِي بِـ□ارَه وَجُبْنَه وَبِطِّيخْ. قُلْت مَا حِبُّهُمْشْ، وَرُحْت عَشَّانْ تَشْتَرِي زَيْتُون؟
-Neyiniz var, niçin bu şekilde suskunsunuz. Sanki başınıza bir musibet gelmiş gibi bir haliniz var.	إِيْه مَالَكُم كِدَه سَاكْتِين زَيِّ اِللِّى نِزِلْ عَلَيْكُمْ سَهْمَ الله.
Bir sonraki öğlen yemeği Müheymer ustanın dükkanında. Lezzetli makarna ve Peynirli Kuşerî.	أَمَّا الغَدْوَه التَّالْتَه فَفِي دُكَّانِ الأُسْطَى مُخَيمَرْ. مَكَرُونَه هَايْلَه، وكُشَرِى بِجِبْنِه.

Sibâ‘î’nin romanlarında kullandığı âmmice kelimelere *İnnî Râhile* romanından örnekler:

Evet Efendim.	أَيوَه يَافَنْدِمْ.
Ne yapayım? Konuşan kim?	أُمَّالِ إِيْه؟ مِينْ بِيَتَكَلِّمْ؟
Bütün bu kötü sözleri söylemem de doğru mu?	بَرْضُه دَا يَـ□ح أَنِّشْتُمَ الشَتِيمَه دِى كُلِّها؟
Senin hoşuna gittiğini söylemek için.	عَلَشَانْ تَقُولِّيلَه إِنَّكْ مُعْجِبَة.
Nasılsın ‘Ayîde?	إِزَّيْك يَا عَايِدَه!
Mümkün değil. Sen yalan söylüyorsun.	مِشْ مُمْكِنْ... أَنْتَ بِتَكْذِبْ.

Sibâ‘î’nin romanlarında kullandığı âmmice kelimelere *Nahnü lâ Nezrâ‘u’ş-Şevk* romanından örnekler:

Altta ne haltlar karıştırıyorsun?	بِتْهَبِّي إيه تَحْت؟
Sana yardım etmek için geliyorum.	أَنَا جَايَة أُسَاعَدَكْ.
Nebiye yemin olsun ki. İnmeyeceksin ve yolu da bakmayacaksın. Seni memnun etmek için ne yapmam gerekiyor.	وُالنَّبِي مَا أَنْتَ نَازِلْ ولا شَايِفْ السِّكَّة بِعِينك وبَعْدَيْن مَعَاكِى يَامَّ.
Kız ne oldu?	فِيه إِيْه يَا بِت.
Seni erkenden uyandıran şey nedir? Bakla almaya gideceğim.	إِيْه صَحَّاكِى بَدْرِى. حَاشْتَرِى الفُولْ.
Senin de gördüğün gibi ‘Abbâs Efendi.	زَيْ مَا انْتَ شَايِفْ يَا سِيْ عَبَّاس.
Seni iyi görüyorum.	شَايْفِك كُوَيِّسَة.

Ne yapıyorsun? Temiz hava alıyorum.	بِتِعْمِلْ إيه؟ بَاشُمُّ الهَوَا.
Canım bu şekilde istiyor.	كِيفِى كِدَه.
Kızım büyüdün.	يَا بِتِّ كِبِرْتِى.
Güzel. Helva (Bir çeşit tatlı) getir.	طَبْ هَاتْ مُلَبَّسْتِينْ.
Al bunu. Umarım değerini bilirsin.	خُدِى.. إيَّاكِ بِطْمَرْ فِيكِى.
Allah Allah. Ben sana kuruş vermedim.	بُوهْ.. مَانَا مِدْيَاك البَرِيزَة.
Sorun değil. Sen haklısın.	مَعَلَّهْش حَقَّكْ على.
Bu vakitte elbiseleri kurutursun.	دِلْوَقْت تِنْشَفْ.
Komşular seni görecek	الجِيرَانْ يَشُوفُوك؟
Evladım gel birazcık otur.	تَعَالِى يَا بِتْ أُقْعِدِى شُوَيَّة.
İhtiyacımız yok. Yarın ihtiyacın olacak.	- مَا تِلْزَمَناشْ. - بُكْرَه تِلْزَمَك.
Ciddiyetten başka bir şey bilmiyorum.	أنَا مَعَرْفْش غِيْرِ الجِد.
Araba mı istiyorsun?	عَايِزِين مَرْكِب؟
Nasıl?	إزَّاى؟
Lakin Cezve yeni	بَسِّ الْكَنَكَة جَدِيدَة.

3.1.2. Metinlerarasılık

Metinlerarasılık kavramının mucidi her ne kadar Julia Kristeva olsa da bu kavramın ilham perisinin Mihail Bahtin olduğu bilinmektedir. Metinlerarasılık her metin bir diğerinin izlerini taşıdığından dolayı her biri diğeriyle irtibatlıdır. Bu durumu herhangi bir metnin başka bir metne yansıması olarak düşünmek de mümkündür.

Metinlerarasılık sadece modern dönemde değil, aynı zamanda klasik dönem Arap edebiyatında da yaygın olarak kullanılmıştır. Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin (ö.1682) *Hizânetü'l-Edeb* isimli eserinin içinde nadir küçük kitapların birçoğuna yer verilmiştir. İbn Ebü'l-Hadîd'in *Nehcü'l-Belâga* şerhinde bütün veya parçalar halinde başka metinler bulunmaktadır. Ancak metinler arası bu kullanım zamanla değişime uğrayarak basit cümlelerle ya da doğrudan veya dolaylı ifadeler ile de yapılmaya başlanmıştır.

Metinlerarasılık kavramı içerik bakımından şiir, edebî tenkit ve edebiyat tarihi gibi farklı birçok edebî türün ortak kavramı olarak kullanıldığı için, zaman içerisinde birbirinden farklı tanımları yapılagelmiştir. Edebî türlerin her birinde metinlerarasılık kendine özgü nitelik ve işleyiş kazanmıştır. Bunun yanı sıra asıl ile alıntı yapılmış metin arasındaki

bağlantı şekilleri de çeşitlendiği için metinlerarasılık kavramının bütün alanları kuşatacak biçimde kapsamlı bir tanımının yapılması kolay değildir.

Metinler arası bağlantılar, pastiş, parodi, telmih (gönderme), eko (yansıma), direkt alıntı ve paralel metin yapısı gibi farklı yöntemler ile kurulabilmektedir.

Fransız yazın kuramcısı Gérard Genette (ö.2018), bir metnin diğer metinlerle açık veya gizli bağlantılar kurabileceğini kabul eder ve bu bağlantılara metinsel aşkınlık adını verir. Bu aşkınlık beş kısma ayrılır:

1. İntertextualite: Bir metnin tamamının veya bir kısmının birebir başka bir metnin içerisinde yer almasıdır.
2. Metatextualite: Yorum yapan metin ile yorum yapılan metin arasında bulunan bağ.
3. Paratextualite: Metne bağımlılık, bir metin ile o metnin içerisinde yer alan herhangi bir metin arasında bulunan bağ. Kitabın fihristi, başlığı, müellifin ismi, yayınevi gibi öğeler bu kategoriye girer.
4. Architextualite: Bir metnin ait olduğu genel metin ile arasındaki bağ.
5. Hypertextualite: Taklit ve değiştirme bağıdır. Pastiş ve parodi bunun örneğidir.

Metinlerarasılığın başka bir çeşidi de öznel metinlerarasılıktır. Sadece bir edebiyatçının eserlerindeki metinler arası bağlantılardır. Yazarın romanının bir kısmını veya bir bölümünü veyahut da bir parçasını diğer bir romanında kullanması ya da roman karakterlerinden birini bilindiği şekliyle ve nitelikleriyle diğer bir romanına taşımasıdır. Bu işleme bir metnin diğer bir metne dahil edilmesi de denilebilir. [450]

Sibâ'î ve bir grup çağdaşı edebiyatçılar, klasik Arap edebiyatının köklü geçmişine olan bağlılıklarını sürdürmüşler; modern edebî çalışmalarında Klasik Arap edebiyatı kaynaklarından istifade etmişlerdir. Sibâ'î'nin hem dünya edebî kültürüne hem de Arap edebiyatına vakıf olması bunun bir göstergesidir.[451] Onun klasik Arap edebiyatına bağlılığını ve dolayısıyla metinler arası kullanımını gösteren yönlerinden birisi, romanlarında dinî metinleri kullanmasıdır. Bunlar arasında en fazla Kur'ân ayetleri ve

[450] Zeytûnî, *Mu'cemü Mustalahâti Nakdi'r-Rivâye*, 64-65; Âlâ Sâmî Emîn, "Bünyetü't-Tenâs fi'r-Rivâyeti's-Siyâsiyye 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î", *Mecelletü'l-Bahsi'l-'Ilmî fi'l-Âdâb* 4/16 (Eylül 2015), 184.

[451] Mahmûd Abdülhamîd es-Sekâ, "Hasâisu'l-Hitâbi's-Serdî ledâ Yûsuf es-Sibâ'î Dirâse fi's-Sekkâ Mât", *Mecelletü Merkezi'l-Hıdme li'l-İstişârâti'l-Bahsiyye* 38 (2010), 84.

dinî ibareler yer almaktadır. Sibâ'î'nin romanlarında Kur'ân-ı Kerîm'in cümle yapıları metinlerarasılığın en belirgin yönlerinden biridir. Bunlar çok yönlü ve çeşitlidir. Sibâ'î'nin eserlerinde yer alan diğer metinler ise Arap kültürünün en zengin hazinesi şiirler, darbımeseller ve hikmetli sözlerdir.

Sibâ'î'nin metinlerarasılık bağlamında romanlarında yer verdiği Kur'ân ayetlerine örnek olarak *es-Sekkâ Mât* romanında Muallim Şûşe'nin oğlu Seyyid'in sarayın balkon camını kırması akabinde gelişen olay sonrasında babasının oğluna söylediği şu cümleleri göstermek mümkündür.

> "Seyyid her hâlükârda akıbetinin iyi olacağını bilmiyor. Eğer mektebe geri dönmezse babasının ona hurma ağaçlarını sulamayı ve dolayısıyla bahçeye tek başına girmesini yasaklaması onun ödülü olacak.
>
> Devamında şöyle dedi:
>
> Allah tamahkarlığı lanetledi. Ademi cennetten bir elma çıkardı. Sarayın bahçesinden de onu Guava adlı meyve çıkardı."[452]

Romanda Seyyid'in yaptığı yanlış, Âdem ile Havva'nın yasaklanmış olan ağaca yaklaşmaları neticesinde cennetten kovulmalarından bahseden Bakara Suresi 35. ayeti kerime ile teşbih edilerek anlatılmıştır.

Muallim Şûşe, oğlu Seyyid'e annesinin onu doğururken vefat ettiğinden bahsederken "Allah'ın hükmünden geri dönüş yoktur" ifadesiyle birçok Kur'ân ayetine telmihte bulunmuştur.

> "Ruhumun en derinlerinde Allah'ın annenin yerine seni almasını temenni ediyordum. Fakat böyle düşündüğüm için kendimi ahmak ve deli hissediyordum. Muhakkak ki Allah'ın verdiği hükümden geri dönüş yoktur".[453]

Sibâ'î'nin romanlarında ana metinle iç içe ve ima yoluyla Kur'ân ayetlerine değinilmesinin yanı sıra kimi zaman ayetlerin Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği şekliyle yer aldığı da görülmektedir. Sibâ'î, bu ayetlerden doğrudan alıntılama yapmıştır:

> "Seyyid Kur'ân okumaya başladı. Ayetler, harfleri iç içe geçmiş sülüs hattıyla yazılmıştı. Bundan dolayı Seyyid ayetleri okumada güçlük çekiyor ve yavaşça tekrar

[452] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 18.
[453] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 307.

ediyordu: **وَلَنَبْلُو**. **وَلَنَبْلُو** (Muhakkak ki imtihan edeceğiz). Daha sonra ümitsizce haykırdı. Biz neden bu karışık hattı okumaya çalışıyoruz ki?! Bu, hattatlar için. Onlar bunu okumak için değil süs için yazıyorlar. Bunun üzerine babası, Onu sana bizzat ben okuyacağım dedi:

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[454]

Sibâ'î *es-Sekkâ Mât* romanında Kur'ân-ı Kerîm'den alıntı yapmakla yetinmeyerek yukarıda yer alan ayetin manasını da kendisi açıklamıştır:

> "Bu ayette kastedilen mana şudur: rabbimiz bizi korku, açlık, yokluk, canların ve evlatların kaybı ile imtihan ediyor. Müjde sabredenlerindir. Onlar başlarına bir musibet geldiğinde biz rabbimizin mülküyüz ve ona döndürüleceğiz der. Şu ayete bak! Şu letafete bak. Başına musibet gelen kişinin musibetten daha çok bu ayetin güzelliğine bakması lazım. Devamında gelen ayete bak."[455]

Benzer şekilde bir diğer ayeti şu şekilde açıkladığı görülmektedir:

﴿وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾[456]

> "Bu ayeti kerimede fakirliğe, hastalığa, sıkıntı ve eziyete sabredenler muttakilerin ve sadık olanların kendileridir. Başına musibet gelen kimseye daha fazla mükafat vardır. Bunun yanı sıra imana teşvik, meşakkatlere tahammül, sabır ve sebat vardır."[457]

Sabrı tavsiye eden ayetlerin, Sibâ'î'nin romanının birçok yerinde tekrar edildiği dikkat çekmektedir.[458] Bunun sebebi roman kahramanı Muallim Şûşe'nin, karısı Âmine'yi kaybettikten sonra hayatının merkezine sabrı tavsiye eden ayetleri yerleştirmek istemesidir.[459]

Metinlerarasılık bağlamında dinî metinler dışında Sibâ'î'nin romanlarında yer verdiği metin türlerinden biri de tarihi olanlardır. Sibâ'î'nin yaşadığı dönemin siyasi konuşmaları ve açıklamaları bu kısım içerisindedir. Karakterler ile siyasi olaylar arasındaki bağı bu

---

[454] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 198.; el-Bakara 2/155-156.
[455] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 198.
[456] el-Bakara 2/177.
[457] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 198.
[458] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 86, 144, 198, 327, 328,
[459] es-Sekâ, "Hasâisu'l-Hitâbi's-Serdî ledâ Yûsuf es-Sibâ'î Dirâse fi's-Sekkâ Mât", 86.

konuşmalar sayesinde oluşturabilmiştir. Romanlarındaki siyasi konuşmalar sadece Mısırla ilgili değil, aynı zamanda Filistin ve Suriye ile ilgilidir. Daha önce değinildiği üzere Filistin meselesini ve Suriye-Mısır siyasi ilişkilerini ele alan müstakil romanları bulunmaktadır.

Mısır'ın siyasi meselelerini ilgilendiren konuşmalar, dönemin Mısır devlet başkanı Cemal Abdünnâsır'a aittir. Bu konuşmaların yer aldığı kısımlardan biri şu şekildedir:

> "Münâ kanalı değiştirmek için elini radyoya götürdüğü sırada Nâdiye yerinden fırlayarak şöyle haykırdı:
> -Seni aptal! Bu, onun uğruna geldiği şeydir. Radyoya dokunma.
> -Maşallah. Ne zamandan beri siyasi oluverdin?!
> -Bu, siyaset değil; kaderimiz. Silah anlaşması hakkında konuşma yapacak.
> Radyoda bir kez daha Cemal Abdünnâsır'ın sesi yükseldi:
> Izdırapla dolu olan ve hasretle kavrulan Mısır, bugün bağımsızlık içerisinde nefes alabilecek, kendisini huzurlu ve güvende hissedecektir. Çünkü artık silaha ihtiyaç kalmadı. Bizler daha öncesinde yiğitliğe, cesarete, fedakarlığa ve inanca ihtiyaç duyardık. Bugün ise bunların hepsine ve silaha sahip olduğumuzu hissediyoruz. İşte bu kardeşlerim, geçirdiğimiz dönüşüm noktasıdır"[460]
>
> "Münâ sustu ve devlet başkanı Cemal Abdünnâsır'ın sesi radyoda yankılandı: Kardeşlerim! Geçmiş 28 Şubat hadisesi, Yahudilerin emniyet güçlerimize karşı yaptığı planlı ve vahşice bir saldırıdır. Şüphesiz bu, David Ben Gurion'un (1886-1973), planladığı ve gerçekleştirdiği için İsrail ordusundan birtakım askerlere teşekkür ettiği bir olaydı. Bu saldırı tehlike çanıydı ve Allah'a hamdolsun ki şer odaklarına karşı bizi uyandırdı. 28 Şubat felaketi, kötülüğüne rağmen bizim için nimet oldu. Çünkü bizim için bir uyarı niteliğinde idi. Bu sayede daha büyük felaketler ve tehlikelerin önüne geçebildik."[461]

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanında Kerâme Savaşı'nın sona ermesi üzerine Filistin Fetih Hareketi komutanlarından birinin yayınladığı beyanda yer alan konuşmanın bir kısmında geçen diyalog şu şekilde yer almaktadır:

> "Şeyh Abdüsselam abdestini aldıktan sonra odasına yöneldiği sırada radyodaki sesi işitince haykırmaya başladı: Yeni haberler.!

[460] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 174.
[461] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 175.

> Fetihten şu ana değin savaş ile ilgili ilk açıklama diyerek Mey karşılık verdi. Şeyh Abdüsselam, Mey'in söylediklerine kulak vererek yanına oturdu. Bu sabah saat beşte düşman, beklenen saldırısına başladı. Helikopterleri çok sayıda paraşütçüyü tuzaklarımızın beklediği Kerâme bölgesine indirmeye başladı. Tuzaklarımız onlardan birçok kişiyi yok edebildi. Sonrasında düşman geri döndü ve bir kez daha aralıksız olarak çok sayıda paraşütçü göndermeye devam etti. Silahlı kuvvetlerimiz düşman güçlerine mermilerle, el bombalarıyla ve soğuk silahlarla karşı koydu. Bu sırada topçu birlikleri, füzeler ve birliğimize ait R.B.J'ler ölü deniz tarafından düşmanın öncü mekanize birliklerini yerle bir ediyordu. Aynı zamanda işgal edilmiş topraklarda konuşlandırılmış birtakım birliklerimiz, düşmana arkadan saldırdı ve onu iki ateş arasına alıp ordunun itina ile hazırladığı kapana düşürdü. Düşman afallayarak birlikleri üzerindeki otoritesini kaybetti. Bu durum silahlı kuvvetlerimize dağınık düşman birliklerini kökten yok etme fırsatı sundu.
>
> Mey rahat bir nefes aldı ve şöyle mırıldandı: 'Elhamdülillah. Abdüsselam ise Allah'ım üzerimizdeki nimetini tamamla, bizi zafere ulaştır' diyerek dua etti."[462]

Filistin'in Kerâme Savaşı'nda elde ettiği zaferin anlatıldığı bu beyan, roman karakterlerinde bir tür rahatlama meydana getirmiştir. Romanlardaki bu konuşmaların ve beyanların yer aldığı metinler, okurun siyasi tarih bilincini harekete geçirdiği gibi tarihte yaşanan bu olayları canlı surette tanıklık etmesine de olanak sağladığı düşünülmektedir.[463]

Siyasi konuşmaların yanı sıra Sibâ'î'nin romanlarında metinler arası ilişkiler bağlamında ele alınabilecek alıntılar arasında meşhur siyasi söylemler önemli bir yere sahiptir. Tarih sahnesinde önemli izler bırakan bu söylemlerden biri; İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girdiği haberini vermek için Benito Mussolini'nin (1883-1945) topun önünde durarak İtalyan askerlerine: "Kelepçelenmiş askerler… Saldırın" ifadesidir.[464]

23 Temmuz 1952 devriminin hemen öncesinde özgür subayların son toplantısında Cemal Abdünnâsır'ın söylediği meşhur söylem şöyledir:

> "Bütün gücünle saldır. Bizler Mısır için mücadele ediyoruz. Bu işte duygulara yer yok."[465]

---

462 es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 343-344.
463 Emîn, "Bünyetü't-Tenâs fi'r-Rivâyeti's-Siyâsiyye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î", 198.
464 es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/567.
465 es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/685.

Sibâ‘î'nin Metinlerarasılık bağlamında romanlarında istifade ettiği edebî metinler arasında şiirler, darbımeseller ve şarkılar da bulunmaktadır. O, roman karakterleri aracılığıyla birçok şiir beytine eserlerinde yer vermiştir. Bu şiirlerden biri *Rudde Kalbî* romanında yer alan Mahmûd Muhammed Sâdık'ın vatan sevgisi hakkında yazdığı beyitleridir[466]:

بِلَادِي، بِلَادِي، فَدَاكِ دَمِي وَهَبْتُ حَيَاتِي فِدًى فَاسْلَمِي

"Vatanım, vatanım… Kanım, canım sana feda olsun

Hayatımı sana feda ettim. Payidar olasın."[467]

Benzer şekilde *Rudde Kalbî* içerisinde Ali karakterinin ağzından Ömer b. el-Verdî'nin şiirinden bir beyit yer almaktadır:

> "Abdülâl, Ali'ye sordu: Senin görüşün nedir?
> Görüşüm her hâkim güç gibi Vefd'in de göreve gelir gelmez otoritesini kaybedeceği yönünde. İnsanların hâkim güce karşı nefreti tabii bir durumdur. Şairin sözü de bunu doğrulamaktadır:
> 'İnsanların yarısı diğerinin düşmanı Adalet bu ise hüküm benim.'
> Vefd'e karşı güvenin sarsılmasındaki ilk sebep buydu. Şayet Vefd yönetimde adil olsaydı insanların yarısının sevgisini; adil olmasaydı hepsinin sevgisini kaybederdi. Ne olursa olsun Vefd'in eski gücünü kazanabilmesi için yeniden sokaklara inmesi ve insanları mücadeleye çağırması gerekiyor."[468]

Sibâ‘î, *Rudde Kalbî* romanındaki Ali karakterinin Vefd partisi hakkındaki görüşünün daha net anlaşılması için şiirden istifade etmiştir. Vefd partisinin yönetimde adil olması, insanların sevgisinin yarısını kaybetmek anlamına gelirken; yönetimde adil olmaması, bu sevgiden tamamen yoksun kalması manasına gelmektedir.

3.1.3. Atasözleri ve Deyimler

Toplumsal kültürün değerli hazinesi olarak kabul edilen darbımeseller (atasözleri), taşıdıkları derin manalar sayesinde anlatım kalitesinin artışını sağlamaktadır. Arap edebî

[466] İslâm 'Alî Ca'fer, *Rivâyâtü Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Vâkı' ve'ş-Şâşe* (Kahire: el-Hey'etü'l-'Âmme li Kusûri's-Sekâfe, 2022), 187.
[467] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 208.
[468] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 414-415.

kültürüne de entegre olmuş olan bu meseller, sözlü ve yazılı edebiyatın temel bileşenlerinden biri kabul edilmiştir.

Bazı durumlarda bir hususa daha fazla netlik kazandırmak, bazı durumlarda ise anlatılan veya aktarılan bir olayın önemini vurgulamak amacıyla kullanılan darbımeseller; sadece edebiyatçıların değil, aynı zamanda romancıların da eserlerinde sıklıkla başvurdukları retorik bir araç haline gelmiştir. Eserlerinde bu retorik aracı kullanan romancılardan biri olan Sibâ'î'nin darbımeselleri birbirinden farklı bağlamlarda kullandığı görülmektedir. Yazarın yazım hayatının erken döneminde kaleme aldığı *Ardu'n-Nifâk* romanı bu eserlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. O'nun bu romanda, roman kahramanının karşılaştığı bir durum ile ilgili düşüncelerini okurun daha net biçimde idrak edebilmesi maksadıyla darbımeselden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Darbımeselin yer aldığı romanın ilgili kısmında roman kahramanı, ahlak tacirinden mertlik karışımından aldıktan sonra fakir bir aileyi ziyaret etmek üzere yola çıkar. Bu esnada yoldaki satıcıdan bir miktar muz satın alır ve ailenin yanına gider. Ziyarete eli boş gitmemesine rağmen ailenin huzurunda mahcup bir vaziyete bürünür. Çünkü satıcının aldatmasından dolayı, aldığı muzlar güzel değildir. Saf olması ve hilekâr insanların kötülüğü yüzünden hüsrana uğramış ve gafil avlanmıştır. Sibâ'î, roman kahramanının yaşamış olduğu bu durumu Mısır halkına özgü bir darbı mesel ile izah etmiştir:

. يَامَا جَابَ الْغُرَابُ لُأمُّه .

Karga annesine işe yarar ne getirmiş ki?[469]

Sibâ'î, romanda âmmice olarak yer alan يَامَا جَابَ الْغُرَابُ لُأمُّه (Karga annesine işe yarar ne getirmiş ki?) cümlesini zikretmekle yetinmemiş, bununla birlikte وَتَذَكَّرْتُ الْمَثَلَ الَّذِي عَوَّدَتْنِي وَالِدَتِي أَنْ تَلْقَانِي بِه عِنْدَمَا أَدْخُلُ عَلَيْهَا بِهَدِيَّةٍ تَافِهَةٍ (Annemin, önemsiz bir hediye getirdiğimde bana her zaman

[469] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 158. Mısırlılar arasında sıklıkla kullanılan bu darbı mesel genellikle beğenilmeyen bir hediye karşısında söylenmektedir. Bk. "Colloquial Egyptian Arabic Expressions", *Arabic Learning Resources* (Erişim 16 Kasım 2022). Ayrıca bu mesel bir kişinin istemediği veya hoşuna gitmediği bir şey ile sürpriz biçimde karşılaştığı esnada karşı taraf ile alay etmek için kullanılmaktadır. Karganın annesine getirdiği ve başkaları gözünde karganın maskaralığa dönüşen bu durumunu kargaların davranışları üzerine yapılan araştırmalar teyit etmektedir ki; güneşte parlayan maddeler ve cisimler onların dikkatini çekmektedir. Bir şeyleri yuvasında biriktirme alışkanlıkları olan kargalar, bundan dolayı pek bir değeri olmayan güneşte parlayan cam parçalarını ve fincan kulplarını ve demir parçaları ağaç kovukları veya duvardaki delikler gibi yerlerde yaptıkları gizli yuvalarında biriktirdikleri görülmüştür. Bundan dolayı değersiz bir şey hediye eden veya getiren kişi hakkında bu darbı mesel kullanılır olmuştur. Bk. "*اليوم السابع*,"ياما جاب الغراب لأمه.."اعرف أصل المثل (Erişim 16 Kasım 2022).

hatırlattığı bir atasözü aklıma geldi) ifadesiyle darbı meselin açıklamasını da ihmal etmemiştir.

Buna benzer darbımesellerin bağlamı kuvvetlendirmek için kullanıldığı yerlerden birisi de yine *Ardu'n-Nifâk* romanında karşımıza çıkmaktadır.

Roman kahramanı, devlet dairesindeki ofisinden çıkıp evine doğru gitmek üzere birkaç adım attıktan sonra çeşitli sloganlar atan kalabalık öğrenci grubunun protestosu ile karşılaşır. O anda küçük bir kız öğrenciye bakıp içinden acaba bu ahmaklar ne istiyor olabilir diye düşünürken protesto yapan bu öğrenci grubuna nasihat etmek amacıyla onlarla konuşmak ister. Bu esnada öğrencinin birinin eline aldığı bir taş ile sokak lambalarından birinin camını kırdığını ve kalabalıktan bir güruhun ise oracıktaki bir dükkânın vitrinini paramparça edip içerisindeki ticari malları yağmaladıklarını görür. Öğrenci grubunun yağmaladıkları bu dükkânın orta yaşlı sahibi ise bu izdiham içerisinde çığlık atmakta ve yardım istemektedir. Yaşlı adamın yardım çığlığını işiten roman kahramanı, dükkân sahibine yardım etmek üzere kalabalığın içerisine dalar ve öğrencilerden birini tutarak yere fırlatır. Öğrencilerin tekme ve darbelerinin yağmur gibi üzerine yağdığı esnada roman kahramanı halk arasında söylenen şu darbı meselin ne kadar haklı olduğunun farkına varır:

اَلْكَثْرَةُ تَغْلِبُ الشَّجَاعَةَ.[470]

Çokluk cesarete galip gelir.

Sibâ'î'nin romanlarına bakıldığında sadece Araplara özgü darbımesellere değil, yabancı kültürlerden Arap diline geçen atasözlerine de romanlarında yer verdiği görülmektedir. Bu romanlarından biri olan *Fedeytük yâ Leylâ* adlı eserinde roman kahramanı Râciye, dedesinin baskısıyla çocukluk yıllarını beraber geçirdikleri aile dostunun oğlu Abdurrahman'la evlendirilmek istenmektedir. Bu evliliğe sıcak bakmayan Râciye'yi hasta yatağında ziyaret eden Abdurrahman ise, O'nu istemediği bir evliliğe zorlamayacağını kesin surette vurgulamak için bir İngiliz atasözünü söyler:

[470] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 87,88.

لَمْ يَزَلْ فِي الْبَحْرِ مِنَ السَّمَكِ أَكْثَرُ مِمَّا خَرَجَ مِنْهُ.[471]

There are plenty more fish in the sea.

Denizde hala tutulandan (avlanandan) daha çok balık var.

Sibâ'î'nin romanlarında darbımesellerin siyasi bağlamlarda da kullanıldığı görülmektedir. *Rudde Kalbî* romanının bir bölümünde Vefd partisi ile kraliyet rejiminin birbirine destek verdiğinden bahsedilmektedir. Ancak bir dönem gelir ve Vefd partisi kraliyetin kendisine verdiği desteğinin azaldığını hisseder. Öte yandan kraliyet rejimi de Vefd partisinin mevcut hükümetin yanında yer aldığını fark eder. Böylece kraliyetin desteğini kaybeden Vefd partisi hem desteksiz kalmış hem de hükümetten uzaklaştığı zaman geri kazandığı popülerliğini yitirmiştir. Vefd partisinin hükümete boyun eğmesiyle birlikte kraliyet rejimi de zarara uğramıştır. Nitekim Kraliyet rejimi de Vefd partisinin halkın nazarında kazandığı bu saygınlığı kendi lehine kullanmaktadır. Kraliyet rejimi ile Vefd partisinin birbirine olan desteklerini kesmeleri neticesinde iki hâkim güç yalnız kalmış ve kendilerine bir dayanak aramaya başlamışlardır. Zira kraliyet ile Vefd'in birbirlerine destek vermeleri ikisini de yerin dibine sokacaktır. Sibâ'î Mısır'ın siyasi hayatının bir döneminde yaşanan bu hadiseyi romanında aktardıktan sonra, bu durum ile ilgili halk dilinde söylenen bir darbımeseli örnek göstermektedir:

جِبْتَك يَاعَبْدُ الْمُعِين تَعِينِّي، لَقِيتَك يَا عَبْدُ الْمُعِين تَنْعَان.[472]

> Bana yardım etmen için sana geldim ama asıl yardıma ihtiyacı olanın sen olduğunu gördüm.

Nâibü 'Azrâîl romanında ise Azrâil'in roman kahramanının ruhunu teslim aldıktan sonra Azrâil ile uhrevi alemde ilk buluşmaları esnasında yaşadığı hissiyat, darbımeselden istifade ile örneklendirilmiştir:

> "Vefat ettikten sonra Azrâil'in üzerimde herhangi bir otoritesinin kalmadığından yüzde yüz emin olduğum halde görevlinin Azrâil'in ismini telaffuz ettiğinde

[471] es-Sibâ'î, *Fedeytük yâ Leylâ*, 162,163.; Yusuf es-Sibâ'î'nin burada kullandığı İngiliz atasözünün aslı (There are plenty more fish in the sea) şeklindedir. Bu atasözü; elini sallasan ellisi, sana göre eş mi yok gibi manalara da gelmektedir. "There are Plenty More Fish in the Sea", *Tureng* (Erişim 17 Kasım 2022).;"There is Plenty More Fish in the Sea", *TheFreeDictionary* (Erişim 17 Kasım 2022).

[472] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/620.

bedenime ve ruhuma sirayet eden korku dolu titremeye engel olamadım. Bu durum tıpkı şu meseller gibidir:

مَاذَا يَضُرُّ الشَّاةَ سَلْخُهَا بَعْدَ ذَبْحِهَا؟

Koyun boğazlandıktan sonra derisini yüzmenin ona ne zararı olabilir ki?

ضَرَبُوا الْأَعْوَرَ عَلَى عَيْنِهِ قَالَ حَسْرَانَةٌ حَسْرَانَةٌ.[473]

Tek gözlü kişinin kör gözüne vurmuşlar, âh gözüm, âh gözüm demiş.

Sibâ'î'nin romanlarındaki mesellere bakıldığında bunların hem fasîh Arapçada hem de yerel halk lehçesinde kullanılan ibarelerden oluştuğu görülmektedir. *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* romanında bahtsız kimse için söylenen mesel bu türdendir. Hayatının başından itibaren talihsizliklerin peşini bırakmadığı roman kahramanı Seyyide ile Kevser arasında geçen evlilik ile ilgili konuşmada Seyyide evliliğin basit bir şey olmadığını, vücut kadar ruhun da uyum içerisinde olması gerektiğini, evliliğin iki kişinin ortak mülkiyeti olduğunu ve Allah'ın kendilerini muvaffak kıldığı kimseler için bir nimet olduğundan bahsederken bu durumu bir mesel ile örneklendirmiştir:

يَجِدُونَ الْعَضْمَ فِي الْكِرْشَةِ.[474]

Bahtsız kimseler işkembede kemik bulur.

el-'Umru Lahza romanında Arap-İsrail savaşının gerçekleştiği yıllarda çatışmanın yaşandığı bölgede yer alan hastanede, yaralı askerle çalıştığı dergi için röportaj yapmak üzere yola çıkan ve sonrasında habercilikten sosyal hizmet personelliğine uzanan bir macerada kendisini bulan Nimet; ailesinin geçimini sağlamakta zorlanan babası için sigara satılan bir büfenin açılmasında kendisinden aracı olmasını bekleyen Salah adındaki yoksul bir askerin "akşam yemeğine davet için layık bir şeyimiz olsaydı seni çağırmayı çok isterdim" sözünün akabinde bu durumla ilgili söylenen bir meseli zikrederek askerin gönlünü almıştır:

[473] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 11.

[474] es-Sibâ'î, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk*, 2/695. Romanda geçen darbı meseldeki (عضم) kelimesiyle fasîh Arapçadaki (عظم) kastedilmektedir.

هَدِيَّةُ الْمُحِبِّ خَرُوفٌ.[475]

Sevgilinin verdiği soğan, kuzu tadındadır.

el-'Umru Lahza romanında Mısır ile İsrail arasında yaşanan Şâdvân muharebesinde İsrail askerleri birçok defa savaşın merkezinde yer alan adaya havadan ve denizden çıkarma yapmış, adada konuşlandırılan sayıları yüzü geçmeyen Mısır askeri tarafından savuşturulmuştur. Bu askerler içerisinde bulunan Yüzbaşı Mahmut, nöbet yerinden koğuşa döndükten sonra istirahati esnasında muharebenin seyrine yönelik düşünceler bilincinden akmaya başlamıştır. Askerlerinin, düşman saldırılarına karşı adayı birçok defa muhafaza etmiş olmasına rağmen yeni bir saldırı olması ihtimaline binaen savunma noktalarının ve donanmanın yeniden kontrolü yapılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak sayıları yüzü aşmayan bir direniş ordusunun kontrolünün yapılmasının pek de mantıklı olmadığının farkındadır. Bu durumu ülkemizde Nasrettin Hoca diye bilinen Arap dünyasının komedyeni Cuha'dan bir meselle örneklendirmiştir:

يَا جُحَا، عُدَّ غَنَمَكَ.[476]

Hey Hoca, koyunlarını say!

Sibâ'î'nin romanlarında yer alan darbımesellerden bazıları roman karakterinin içerisinde yer aldığı bir durumla benzerlik taşımasına örnek teşkil etmektedir. Nitekim *Rudde Kalbî* adlı romanın baş kahramanı Ali'nin mezuniyetine bir yıl kalmasına ve imtihanlarının yaklaşmasına rağmen ders çalışma konusunda en küçük bir mesafe kat edememesine örnek olarak şu meselin kullanıldığı görülmektedir:

---

[475] es-Sibâ'î, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk*, 95. Soğan ile kuzunun teşbihi beyanının yapıldığı darbı meselin aslının şu şekilde olduğu rivayet edilir: Zengin bir tüccarın bostanında çalışan işine sadık fakir bir genç vardır. Tüccarın güzel kızı da bu gence aşıktır. Bu durumun farkında olan tüccar, kızıyla bu genci evlendirmeye karar verir. Kız mahsulün toplandığı bir gün tarlada dolaşırken sevdiği genç adam, kendisine verebileceği daha layık bir hediyenin olmadığını söyleyerek kıza taze ve güzel bir soğan hediye eder. Bunun üzerine kız da "Sevgilinin verdiği soğan kuzu tadındadır" sözü ile genç adama karşılık verir. Bk. "*أوان مصر*,"اعرف حكاية مثل بصلة المحب خروف (Erişim 23 Kasım 2022).

[476] es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza*, 251. Az olan bir şeyin sayılmaya da ihtiyacı olmadığını ifade etmek üzere bu darbı mesel halk arasında kullanılagelmektedir. Mesele konu olduğu varsayılan hikâyenin aslı da romanda Yüzbaşı Mahmut'un askerlerinin sayısının az olduğundan dolayı sayılmasının gerek olmadığı ile aynıdır. Cuha'nın koyunlarının sayısını merak eden birisi "Cuha, koyunların kaç tane?" diye sorması üzerine Cuha'nın biri yatıyor diğeri ayakta cevabını vermesinden sonra bu söz halk arasında yaygınlaşmaya başladığı rivayet edilir. Bk. "ما معنى عد غنمك يا جحا؟", *Respostat* (Erişim 23 Kasım 2022).

كَأَنَّنَا يَا بَدْرُ لَا رُحْنَا وَلَا جِئْنَا.[477]

Dolunay gibiyiz. Ne ilerliyoruz ne de geriliyoruz.

Bir durumla benzerlik göstermesi bakımından bir diğer darbımeselin *İnnî Râhile* romanında kullanıldığı görülmektedir. Romanın baş kahramanı 'Âyide'nin farklı örf ve adetlere sahip bir ailenin oğluyla zorla evlendirildikten sonra istemeden de olsa bu ailenin yaşantı tarzından etkilendiğini itiraf ederken örnek gösterdiği meseller, karakterin içerisinde bulunduğu duruma netlik kazandırmıştır. Bunlar:

مَنْ جَاوَرَ الْحَدَّادَ اِنْكَوَى بِنَارِهِ.

Demirciye komşu olan, onun ateşiyle dağlanır.

مَنْ عَاشَرَ الْقَوْمَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا صَارَ مِنْهُمْ.[478]

Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan…

3.1.4. Alaycı Üslup

İroni ve istihza şeklinde kendini gösteren alaya alma, bir bireyin ya da topluluğun davranışları, düşünceleri, hisleri, fiziksel ya da diğer özelliklerinin eleştirel bir bakışla küçümsenmesi veya gülünç duruma düşürülmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bir eser, kurum veya başka bir yapı ile de alay edilebilmektedir. Ciddiyetin insanlara zarar verebilecek soğuk doğasına karşı bir direniş aracı olarak görülen alaycı üslup, hem karşı-eleştirel hem de özeleştirel olabilmekte ve okuyucuda çeşitli reaksiyonlar uyandırabilmektedir. Örneğin, bir roman yazarının bir karakterle alay etmesi, aynı dünya görüşünü paylaşan bir okuyucuda neşe uyandırabilirken; başka bir okuyucu, alay edilen karakterle özdeşlik kurarak sinirlenebilmektedir.[479]

Genellikle ince bir eleştirinin hâkim olduğu alaycı üslupta yazar; toplumdaki hatalar, negatiflikler, çirkinlik ve kötülüklerle dalga geçer, ancak doğru olanı belirtmek ya da bu olumsuzlukları değiştirmek için bir çaba göstermez.[480] Fakat bu durum Sibâ'î için geçerli değildir. O bir yandan romanlarında alaycı üslubu siyasi ve sosyal eleştirinin aracı

[477] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 256.
[478] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 291.
[479] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 283,284.
[480] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 283,284.

yaparken, diğer yandan eleştirisine konu ettiği durumların düzeltilmesi için önerilerde bulunmayı da ihmal etmez.

Sibâ'î'nin romanlarında Mısır'da kraliyet rejiminin hâkim olduğu 1952 öncesi yıllarda yayımladığı eserlerinde daha çok alaycı üslubun kullanıldığı görülmektedir. Bu sayede kraliyet rejimini ve mevcut siyasi rejimi hedef almakla birlikte, asıl gayesinin toplumsal eleştiri olduğu romanlarında yer alan düşüncelerini ve fikirlerini mizahi anlatımının ardına saklayabilmiştir. Kraliyet rejiminin Mısır'da egemen olduğu yıllarda çıkardığı *Ardu'n-Nifâk* ve *Nâibü 'Azrâîl* romanlarında alaycı üslubun diğer romanlarına kıyasla daha çok yer alması bu nedene bağlıdır.[481]

Nitekim *Ardu'n-Nifâk* romanında dönemin egemen rejiminin mizah üslubundan istifadeyle şu şekilde eleştirildiği görülmektedir:

> "İnsanın canını en çok sıkan şey, bir hastalığın tedavisinin olmaması ve ondan iyileşme umudunun kalmamasıdır. Bu hususta şair şöyle der: 'Aptallığın dışında her hastalığın bir tedavisi vardır. Zira aptallığın tedavisi onu iyileştirmek isteyeni yorgun bırakır.' Fakat ben kesinlikle inanıyorum ki; şayet bu şair bizim zamanımızda yaşamış olsaydı aptallık sözcüğünü hükümet kelimesi ile değiştirirdi ve derdi ki: 'Hükümet, tedavi etmek isteyeni yorgun bırakır.' Çünkü hükümet mekanizması, kaplumbağa gibi hareket ediyor, yüzüstü sürünüyor, salına salına ilerliyor, şekerleme yapıyor ve uyuyor. Bu harabe, antika, parçalanmış, kenara itilmiş mekanizmanın temeli kendilerini sultan zanneden bir takım insanın idare ettiği saçmalık ve karmaşa üzerine oturtulmuştur. Bu kimselerin devlete hizmet etme istekleri ve dürtüleri de yok. Sanki onlar maskaralık peşindeler. İçlerinden hiç kimse vazife bilincine sahip değil."
>
> İşte karşımda duran dosyalardan biri. Bakalım içinde ne var? Bu, Vakıflar Bakanlığı'nda çalışan merhum İbrahim Abdülvâhid Efendi'nin eşi Zehra Abdülhamid hanımın dosyası.
>
> Bu kadın, hükümetin merhum eşinin maaşındaki payından feragat etmesini talep ediyor. Çünkü maaştan geriye kalan sadece dört cüneyhtir ve kocası hayatını idame ettirebilmesi adına ona başka bir şey bırakmamıştır. Dosya kabarmış, belgelerle, damgalar ve imzalarla tıka basa doldurulmuş. Bu kadının talebi üzerinden iki yıl geçmiş, dosya bakanlık koridorları arasında dolaşıp çekmecelerde uykuya dalmış ve

[481] 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 134.

masalar üzerinde uyurken nasıl şişmez ki? Dosyayı açtım ve son damgayı okudum. Ona verilen lütuf şuydu: "Talep reddediliyor; çünkü devlet bütçesi tüm bu yükleri taşıyamaz..."[482]

Benzer şekilde *Ardu'n-Nifâk* romanında, mevcut hükümetin ihmalinden dolayı kırsal mahalle ve meskenlerde ikamet eden fakir halkın büyük sıkıntılar, bulaşıcı hastalıklar ve vebalarla karşı karşıya kaldığına yer verilmiştir. Harabeleri andıran halk mahallelerinde yaşayan halkın yaşadıkları sıkıntıların yanında ihmalden kaynaklı çöp yığınları ve pisliklerle baş etmek zorunda kalmaları eleştirilirken mizahi bir üslubun kullanıldığı dikkat çekmektedir:

وَكَانَ أَوَّلُ مَا لَفَتَ نَظَرِي فِي الْحَيِّ وَأَهْلِهِ هُوَ مَا تَجَلَّى فِيهِ مِنْ رَوْعَةِ الْفَنِ، فَنِّ الْقَذَارَةِ الرَّائِعِ إِنَّ الْحُكُومَةَ لَا شَكَّ مُقْ□رَّةٌ فِي أَمْرِ هٰؤُلَاءِ التَّعِسِينَ، وَلَا شَكَّ أَيْضًا أَنَّ مَا بِهِمْ مَرْجِعُهُ الْأَوَّلُ إِلَى الْفَقْرِ الَّذِي يُكَبِّلُهُمْ بِأَغْلَالِهِ، وَلٰكِنْ مَا ضَرَّهُمْ لَوْ ضَغَطُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ، فَحَاوَلُوا أَنْ يَكُونُوا مِنْ تِلْقَاءِ أَنْفُسِهِمْ أَكْثَرَ نَظَافَةً! مَا ضَرَّهُمْ لَوْ طَلَّقُوا بِالثَّلَاثَةِ فَنَّ الْقَذَارَةِ؟!

"Mahalle ve mahalle sakinlerinde gözüme çarpan ilk şey, orada tecelli eden sanatın ihtişamıydı. Muhteşem pislik sanatı… Hükümet kuşkusuz bu bedbaht insanların durumunu önemsemedi. Kuşkusuz bu kimselerin içinde bulundukları durumun birinci nedeni onları esir alan yoksulluktu. Fakat kendilerini zorlayıp daha temiz olmaya çalışmalarının ve pislik sanatını üç talakla boşamalarının onlara ne zararı olabilir ki?"[483]

Sibâ'î'nin burada hizmet etmekte kusurlu olduğu gerekçesiyle ilk önce hükümeti, daha sonra ise evlerinin önünde çöp yığınları oluşturarak bu duruma kayıtsız kalan halkı eleştirdiği görülmektedir. Mahallede temaşa ettiği çöp yığınlarını "pislik sanatına" benzetmesi ile de alaycı ve mizahi bir dil kullanmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Kendisi de bu üslubunun farkında olacak ki romanda şu gerçeği belirtmek istemiştir:

وَلَا تَظُنُّوا بِقَوْلِي فَنَّ الْقَذَارَةِ سُخْرِيَّةً أَوْ مُبَالَغَةً.. فَإِنِّي وَاللهِ جَادٌّ فِي قَوْلِي كُلَّ الْجِدِّ.. إِذْ لَا شَكَّ فِي أَنَّ الْمَسْأَلَةَ فَنٌّ.. وَأَنَّ أَيَّ إِنْسَانٍ غَيْرِ هٰؤُلَاءِ الْمُتَبَحِّرِينَ فِي فَنِّ الْقَذَارَةِ لَا يُمْكِنُهُ أَنْ يَفْعَلَ مِثْلَ مَا فَعَلُوا، وَلَا يُمْكِنُهُ أَنْ يَ□لَ بِهِ الْحَالُ إِلَى مِثْلِ مَا وَصَلَ حَالُهُمْ؟[484]

[482] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 78.
[483] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 113.
[484] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 114.

> Pislik sanatı ifademin (ironi veya abartı) olduğunu düşünmeyin... Gerçekten, Allah'a yemin olsun ki, söylediklerimde tamamen ciddiyim... Kuşkusuz buradaki mesele bir sanattır... Ve pislik sanatında bu derece uzmanlaşmış olanlar dışında hiçbir insanın, yaptıkları gibi bir şey yapabilmesi, hatta durumunun onların durumuna ulaşabilmesi mümkün değildir.

Ayrıca "Pislik sanatını üç talakla boşasalar onlara ne zararı olabilir ki?" ifadesiyle istenmeyen bir durumun, yürümeyen bir evliliği kati biçimde sona erdiren üç talakla boşamaya benzetilmesi benzer şekilde eleştirel mizahi üslubun varlığına delalet etmektedir.[485]

Sibâ'î'nin halkın içinde bulunduğu durumu ve pislik sanatı adını verdiği çöp yığınlarını daha iyi betimleyebilmek için şu ifadelere başvurduğu da görülmektedir:

> وَكَيْفَ لَا تَكُونُ الْقَذَارَةُ فَنًّا.. وَأَنَا أُبْصِرُ هٰذِهِ الْمَرْأَةَ الْفَنَّانَةَ وَقَدْ جَلَسَتْ عَلَى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ بِجِوَارِ الْجِدَارِ.. لَا فَارِقَ هُنَاكَ بَيْنَ لَوْنِ وَجْهِهَا، وَمَلَابِسِهَا، وَالْأَرْضِ. فَهِيَ مَثَلٌ لِلْحَقِّ قَوْلِ أَبِي الْعَلَاءِ {أَدِيمُ الْأَرْضِ مِنْ هٰذِهِ الْأَجْسَادِ} أَوْ هٰذِهِ الْأَجْسَادُ مِنْ أَدِيمِ الْأَرْضِ.. وَفِي حِجْرِهَا تَمَدَّدَ وَلِيدُهَا.. أَوْ قِطْعَةٌ أُخْرَى مِنْ أَدِيمِ الْأَرْضِ، وَقَدْ رَمَدَتْ عَيْنَاهُ. ... وَحَطَّ الذُّبَابُ عَلَى وَجْهِهِ زَرَافَاتٍ وَوُحْدَانًا، وَأَمَامَهَا قَفَصٌ قَدْ رُصَّتْ عَلَيْهِ بِضْعُ قِطَعٍ مِنْ {نَبُوتِ الْغَفِيرِ}، {وَإِنْ كُنْتُ أَشُكُّ كَثِيرًا فِي أَنَّ نَبُوتَ الْغَفِيرِ بِمِثْلِ هٰذِهِ الْقَذَارَةِ} وَبِضْعُ قِطَعٍ أُخْرَى مِنَ الْحَلْوَى الْمُخْتَلِفَةِ الْأَحْجَامِ وَالْأَلْوَانِ وَالَّتِي قَدْ وَجَدَ الذُّبَابُ فِيهَا مَرْتَعًا آخَرَ غَيْرَ عَيْنَيِ الطِّفْلِ.

> "Pislik, nasıl sanat olmasın? Şu an yüzünün ve kıyafetlerinin rengi ile toprağın rengi arasında hiçbir farkın olmadığı, duvarın bitişiğindeki yolun kenarına oturmuş bu sanatçı kadına bakıyorum. Kadın, Ebü'l-'Alâ'nın şu sözünün (toprağın esmerliği, bu vücutlardan. Veya; bu vücutlar, toprağın esmerliğinden) doğruluğunu ispatlayan güzel bir örnek. Kucağında ise gözleri iltihaplanmış, sineklerin yüzüne üşüştüğü esmer toprağın diğer bir parçası da diyebileceğimiz çocuğu uzanıyor. Her ne kadar da şekerlemenin aynı pislikte olmasından şüphelensem de çocuğun önündeki kafesin üzerine sıralanmış, farklı ebatlarda ve renklerde tatlılar bulunmaktaydı. Sinekler, bu çocuğun gözleri dışında yiyebilecekleri bir alan bulmuştu."[486]

Sibâ'î'nin alaycı üslubun baskın olduğu bir diğer eseri ise *Nâibü 'Azrâîl* romanıdır. Fantastik kurgunun egemen olduğu romanda insanın hayatta iken zihnini sürekli meşgul eden ölüm ve sonrasında yaşanacak hadiselerin cereyan ettiği ahiret gibi metafizik olguların alaycı üslup ile ele alındığı görülmektedir.

---

[485] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 114.
[486] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 114.

Sibâ‘î’nin bu romanı Azrâil’e atfetmesi, alaycı üslubunun eserinin başından itibaren tezahür ettiğini göstermektedir. İlgili kısımda şu sözlere yer verilmiştir:

"إِلَى سَيِّدِنَا عَزْرَائِيلَ ... الْجَمِيلِ! هَلْ سَبَقَ لِغَيْرِي مِنَ الْبَشَرِ أَنْ أَهْدَى لَكَ كِتَابًا؟ هَلْ سَبَقَ لِسِوَايَ مِنَ الْمَخْلُوقَاتِ أَنْ صَبَّ فِي أُذُنَيْكَ غَزَلًا وَنَشِيبًا؟ هَلْ قَالَ لَكَ أَحَدٌ قَبْلِي.. مَثَلًا: أَحْسَنُ الْأَيَّامِ يَوْمٌ أَرْجَعَكَ. قُلِ الْحَقَّ وَلَا تَخْجَلْ.. طَبْعًا لَا ... فَمَا أَهْدَى لَكَ الْبَشَرُ سِوَى لَعَنَاتِهِمْ.. وَمَا صَبُّوا فِي أُذُنَيْكَ سِوَى جَامِ غَضَبِهِمْ وَمَا نَعَتُوكَ بِأَفْضَلَ مِنْ {مُفَرِّقِ الأَحْبَابِ وَهَادِمِ اللَّذَّاتِ}"

> “Saygıdeğer efendimiz Azrâil’e… Daha önce benden başka birisi sana bir kitap ithaf etti mi? Yine benden başkası kulağına gazel ve aşk şiiri fısıldadı mı? Mesela, benden önce herhangi biri sana; ‘en güzel gün, geri geldiğin gündür’ dedi mi? Doğruyu söyle, utanma… Tabi ki hayır… İnsanlar sana sadece lanet ettiler, öfkelerini kustular ve seni en iyi niteledikleri ifade; ‘sevenleri ayıran, ağızların tadını kaçıran’ oldu.”[487]

Romanda Azrâil’in âşık olması, alay üslubunun bir tecellisidir. Yazarın Azrâil’i âşık olarak tasvir etmesi, ölümü ve kaderi eleştirmesine engel değildir.

3.2. Anlatım Teknikleri

Anlatı esasına dayanan edebî metinlerde, anlatım teknikleri, kurgulanan olayların bir bölümünün veya bu olay örgüsü içerisinde cereyan eden zamanın ve mekânın bir yönünün tasvir edilmesi veya karakterlerin iç ve dış özelliklerinden birinin betimlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu teknikler, edebî eserlerin zenginliğini artırarak okuyucuya farklı perspektifler sunmayı hedeflemektedir.

Sibâ‘î’nin romanlarında, olayların aktarımında birden çok anlatım tekniği kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu çeşitlilik, yazarın eserlerini monotonluktan kurtararak okuyucuya karakterlerin, olayların ve durumların farklı yönlerini sunma imkânı sağlamıştır. Sibâ‘î’nin romanlarında kullanılan anlatım teknikleri arasında anlatma-gösterme, iç monolog, özetleme, sahneleme, geriye dönüş, rüya, montaj, bilinç akışı, diyalog ve mektup gibi çeşitli yöntemler bulunmaktadır.

3.2.1. Anlatma ve Gösterme

Anlatma esasına dayalı edebî metinlerin okura aktarılmasında farklı yöntemlere başvurulmaktadır. Bunların başında daha çok klasik romanlarda kullanılan anlatma yöntemi ile modern romanların vazgeçilmez unsuru haline gelen gösterme yöntemi

[487] es-Sibâ‘î, *Nâibü ‘Azrâîl*, 3.

gelmektedir.[488] Anlatma yönteminde romancı; diyaloglarda araya girme, yorum ve değerlendirme yapma, sorular sorma roman kişilerini yargılama gibi tutumlarla kendi varlığını daha çok hissettirmektedir.[489]

Romandan ziyade tiyatroda kullanılan gösterme tekniğinde ise anlatıcı karşılıklı diyaloglarda neredeyse gözden kaybolmakta ve okuyucu roman kişileriyle doğrudan karşı karşıya kalmaktadır.[490]

Romanda ve kısa hikâyede anlatma ve gösterme yöntemleri, birden çok anlatıcı tipinin kullanımı ile gerçekleşmektedir. Sibâ'î'nin de romanlarında anlatma ve gösterme yönteminin sunumunda bu çeşitli anlatıcı tiplerinden yararlandığı görülmektedir. Bu sebeple bu konu anlatıcı tipleri başlığı altında ele alınacaktır.

3.2.2. İç Monolog

En yalın haliyle insanın iç konuşması olarak tanımlanabilecek olan iç monolog tekniğinde diyaloglar karakterin iç dünyasında cereyan etmektedir. Bu konuşmalardan her birinin bağlantılı olduğu gerçek bir olayı çağrıştırması, etkilemesi ve başka bir olaya nüfuz etmesi gerekmektedir. İç monologda karakterin konuştuğu bir dinleyici olması da şart değildir. Bunun yanı sıra okurun herhangi bir şekilde bilgilendirilmesi de amaçlanmamaktadır. Bundan dolayı iç monologda fikirler ve duygular iç içedir ve diyaloglarda birinci tekil şahıs zamiri kullanılır. Ancak az da olsa ikinci ve üçüncü tekil şahıs ile de diyalogların yapılması mümkündür. İç monologdaki konuşmalar karakterin bilincinden doğrudan okura aktarılmaktadır. Bu aktarım esnasında romancı gözden tamamen kaybolmaktadır.[491]

Sibâ'î'nin romanlarında iç monolog tekniğinin, karakterlerin iç dünyasını aydınlatmak ve sıkıntısına katlanıp açığa çıkaramadığı duygularını ifade etmek gayesiyle kullanıldığı görülmektedir. Bu teknik sayesinde Sibâ'î roman karakterlerini sadece fiziki olarak değil aynı zamanda duygusal olarak da tanınmasını sağlamıştır.

---

488 Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 117-119.
489 Jeremy Hawthorn, *Roman Analizi*, çev. Ufuk Köse vd. (İstanbul: Kesit Yayınları, 2014), 324.
490 Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 119.
491 Robert Humphrey, *Teyyâru'l-Va'y fi'r-Rivâyeti'l-Hadîse*, çev. Mahmûd er-Rabî'î (Kahire: Dâru Garîb, 2000), 74.

İnnî Râhile romanında ‘Âyide karakterinin Ahmed’e karşı olan duygusal değişimi iç monolog tekniğiyle ortaya konulmuştur:

> “Ahmed bunu niçin yaptı?
> Niçin acele etti?
> Onu evliliğe sadece aşkın teşvik edecek olduğunu bana söyleyemedi mi?
> Acaba gerçekten aşık mı oldu?
> Zannetmiyorum… Acaba bu, zedelenmiş onurunun ve yitirilmiş saygınlığının intikamını alma isteği mi yoksa evliliğe ilk adım atma arzusu mu?
> Acaba nikahlandığımın haberini aldıktan sonra beni kızdırmak ve benden intikam almak için mi evlendi? Fakat bunda benim suçum ne? Başka çarem mi vardı?[492]

Romanda duygusal değişimden dolayı ‘Âyide karakterinin kendisiyle konuşmasındaki ana gaye, roman kahramanının taviz vermediği bir duygu olan aşka karşı his ve düşüncelerinin değişmeye başladığını okura göstermektir. Bundan dolayı roman kahramanının bilinçaltındakileri öğrenmek amacıyla, kahramanının kendisine yönelttiği sorulara başvurulmuştur. Buradaki iç monolog yazarın bir kastı olmaksızın kendiliğinden gerçekleşmiştir. Anlatıcı yazarın değil karakterin belirginleştiği diyalogda anlatı ile iç monolog arasında kopukluk mevcut değildir. Bunun yanı sıra monologlar karakterin zihninde canlandırmak istediği daha önce yaşanmış gerçek olayların çağrışımlarından ibarettir.

Sibâ‘î’nin *Nahnü lâ Nezra‘u’ş-Şevk* romanında da iç monolog tekniği *İnnî Râhile* romanında olduğu gibi kaidelerine riayet edilerek uygulanmıştır:

> “Seyyide iç geçirdi…
>
> Her şeyin bir bedeli var Seyyide. Bir lokma ve başını sokacağın bir yer…İkisine de zayi olmuş özgürlüğünü, boşa harcanmış çabanı, akan terini, gündüz saatlerini ve gecenin bazı vakitlerini harcadın. Bayatlamış bir kap yemek ve mutfaktaki hasırın üzerinde birkaç saatlik istirahat uğruna- hayatındaki en değerli şey-bütün bu çabayı harcıyorsun ve alın teri döküyorsun. Bu parayla istediğin ve yokluğunu hissettiğin her şeyi alabilirsin. İlginç! Hayatı, bize doğal olanla gayrı ahlâkî olanı kıyaslattı. Akıl alır gibi değil Seyyide… Utanç içinde geçen birkaç dakika; yerleri süpürmek, silmek ve yıkamakla geçen meşakkat dolu yılların bahşetmediğini sana verdi.”[493]

[492] es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, 260.
[493] es-Sibâ‘î, *Nahnü lâ Nezra‘u’ş-Şevk*, 111.

Bu iç monologda hem birinci hem de ikinci tekil şahıs zamiri kullanılmıştır. Roman kahramanı Seyyide iç konuşmasında karşısında birini muhatap almış gibi konuşmuştur. Kendisi hakkında konuşması birinci tekil şahıs, karşısında başka birisi varmış gibi konuşması ise ikinci tekil şahıs zamirini kullandığını göstermektedir. Bu teknik sayesinde roman kahramanı Seyyide'nin davranışlarının arkasındaki gizli dürtüye ışık tutulmuştur. Anlatının akışını bozmayan bu diyaloglar gerçek olanla arzulanan arasındaki duygulanımlarını okura göstermektir. Ayrıca Sibâ'î iç monolog tekniğini kullanarak roman karakterlerini sadece dışarıdan betimlememiş, aynı zamanda onların zihnindeki düşünceleri ve duyguları da aktarmaya çalışmıştır.

3.2.3. Özetleme

Özetleme tekniği roman anlatısında önemli bir yere sahiptir. Romancı anlatıya yeni bir şey katmayan, aynı zamanda anlatıdaki olayların ve daha önce sergilenen sahnelerin okurun zihnindeki bütünlüğü koruması bakımından önem arz eden bazı kısımları özetleyerek anlatabilmektedir.[494] Özetleme uzun bir zaman diliminin kısa bir şekilde aktarılması şeklinde gerçekleşebileceği gibi, kısa bir zaman diliminin aktarımı şeklinde de olabilir. Örneğin Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde* romanında İbrahim karakteri ve müteahhitlik işine girdiği esnada karşılaştığı problemler ile ilgili bilgilere kısaca değinmiş ve aynı sayfada karakterin içerisinde bulunduğu sorunları çözüme kavuşturmuştur.

> "Hayatı birtakım problemler ve sıkıntı yumağı haline gelmişti. Ticari ilişkileri bir süre sürüncemede kalmıştı. Çalışanlar onu, o da çalışanları oyalıyordu. Borç aldı; ancak aldığı borç, problemlerini çözmesinde ve içinde bulunduğu krizi atlatmasında fayda sağlamadı. Sıradan hayat olanaksızdı. Aldığı maaş artık ihtiyaçlarını karşılamadığı gibi, borçlarını ödemeye de yetmiyordu. Artık ev kirasını ve kızının okul giderlerini veya arabanın taksitini ödemeye muktedir değildi. Bazı şeyleri elden çıkarmaya başlaması gerekiyordu. Sadece serbest işlerini değil, ofisini ve evini de… Meydandaki yerlerden birine taşınmaktan başka hiçbir çaresi kalmamıştı."[495]

Özetlemede yapılan işlem, olayın bağlı olduğu zaman diliminin kırpılarak aktarılmasıdır. Bu bazen seneler, aylar ve haftaların bazen de günler gibi kısa bir zaman diliminin kısaltılması şeklinde olabilir. Romancı, kırpılan bu zaman dilimlerine sadece işaret

[494] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 311.
[495] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 10.

etmekle yetinir. Yine *Tarîku'l-'Avde* romanında İbrahim karakterinin el-'Arîş'teki evine döndükten sonra yaşadığı bazı olayları kısa bir şekilde anlatmıştır.

> "Birkaç gün geçti. İbrahim bu birkaç gün boyunca evde konakladı. Etrafı durağandı. Her şey olması gerektiği gibiydi. Evden yerine getirebileceği birkaç rutin iş dışında başka bir işi de yoktu."[496]

İbrahim'in eve dönüşünden sonra geçen birkaç günlük kısa zaman dilimi detaya inilmeden özetlenerek aktarılmıştır. Zira bu birkaç gün içerisinde yaşananlar, romanın akışını değiştirecek olaylar değildir. Ancak okurun olay örgüsünü kaybetmemesi açısından önemlidir. Yine aynı romanın başka bir kısmında; "Nühâ'nın küçük aile içerisinde yaşadığı birkaç gün geride kaldı" denilerek, Nühâ'nın misafir olarak kaldığı ailenin yanında geçirdiği birkaç günün özet bir şekilde aktarıldığı görülmektedir.[497]

3.2.4. Sahneleme

Sahneleme tekniği; gösterme, sinema, tiyatro ve diyalog tekniği olarak da bilinmektedir. Bu tekniğin olmazsa olmaz unsurlarından olan diyalog hakkında kısa bir bilgi vermek, konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Roman veya tiyatro sanatında karakterler arasında cereyan eden konuşmalar, diyalog olarak tarif edilmektedir. Diyalog, roman karakterlerinin çözümlenmesinde ve romanın kurgusal aleminde yer alan olaylar çerçevesinde anlaşılması noktasında işlevsel bir özelliğe sahiptir.[498] Diyaloğun önemi sadece bununla sınırlı olmayıp, romanda kurgunun ve aksiyonun anlaşılması bakımından da etkin bir role sahiptir.[499]

Mısır romanı özelinde diyalog yönteminin kullanımına bakıldığında yazarların romanlarında Mısırlı olmayan karakteri diyaloglarda konuştururken beş farklı yöntem kullandıkları görülmektedir:

1. Diyalogların yerel halk lehçesinin kullanılarak oluşturulması.

2. Başka bir dilden tercüme ediliyormuş gibi yerel halk lehçesinin fushâya çevrilmesi.

3. Yerel halk lehçesinin içerisine harmanlandığı fasîh dilin kullanılması.

---

496 es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 31.
497 es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 51.
498 Tâhâ Vâdî, *Dirâsât fi Nakdi'r-Rivâye* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1994), 44.
499 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 362.

4. Karakterlerin uyruğu, memleketi ve yerel lehçesi gibi genel özellikleri gözetilerek fasîh dilin kullanılması.

5. Karakterin uyruğu, memleketi ve yerel lehçesi gibi genel özelliklerin gözetilmeden yerel halk dili kullanılarak oluşturulan diyaloglar.[500]

Romanlarında Mısır dışında farklı milletlere mensup karakterlere de yer veren ve bunları diyaloglar içerisinde konuşturan Sibâ'î'nin, eserlerinde bu yöntemlerin beşincisini kullandığı görülmektedir. Karakterlerini uyruklarına, memleketlerine ve coğrafyalarına göre değil, bizatihi insan olması hasebiyle onları bir hüviyete büründüren yazarın romanlarında yer alan diyalogların büyük çoğunluğu karakterlerin diliyle sunulmaktadır.[501]

Sibâ'î'nin, diyalogların olduğu yerlerde gösterme yöntemi içerisinde kullanılan ve en önemli tekniklerden birisi olarak kabul edilen sahneleme tekniğine de başvurduğu görülmektedir. Doğrudan ve bağımsız konuşmaların hâkim olduğu bu teknikte anlatıcı yazar, bu konuşmalara müdahale etmemektedir.[502] Dolayısıyla karakterler sanki bir tiyatro sahnesindeymiş gibi hareket etmektedir.[503] Sahneleme tekniği, tekrarlanan diyaloglardan oluştuğundan anlatıda büyük bir yer işgal etmektedir. Bu teknik ile anlatılan kesitlerdeki olaylar, kısa bir zaman diliminin uzun kesitler halinde ve zaman bakımından yavaş bir biçimde aktarılmaktadır. Bu konuda Sibâ'î'nin *Tarîku'l-'Avde* romanından örnek bir metin şu şekildedir:

"-Bizimle uyuyacak mısın?
-Tabii ki..
-Hep bizimle kalacak mısın?
-İnşallah.
-Mısır'a döndüğümüzde bizimle geri gelecek misin?
-Hayır.
-Niçin?
-Çünkü burada kalacağım.
-Nedenmiş o?
-Çünkü şu anda benim için buradan başka bir yer yok.

[500] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 298. ;Hüseyin vd., *el-Fikr ve'l-Fenn fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î*, 220,221.
[501] Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 298.
[502] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 119.
[503] Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 215.

-Burası senin ülken olduğu için mi?

- Benim ülkeme yakın olduğundan.

-Ülken nerede?

-Orada

-Orası neresi?

-Filistin.

-Niçin oraya gitmiyorsun?

-Gidemem

-Niçin gidemezsin?

Nühâ bir an tereddüt etti ve Nâdiye'yi susturmak için İbrahim şu sözleriyle araya girdi:

-Nâdiye yeter."[504]

Nâdiye ile Nühâ arasında geçen bu diyalogda zaman akışı yavaşlatılmış ve olay daha derinden vurgulanmıştır.

3.2.5. Geriye Dönüş

Belli bir zaman çizgisinde ilerleyen anlatının akışının bozularak, romancının geçmiş bir olaya geri döndüğü geriye dönüş (flashback) tekniği, Sibâ'î'nin romanlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bazı romanlarda olayların büyük bir kısmının aktarımında yazar, bu tekniğe başvurmuştur. Söz konusu romanlarından biri olan *Tarîku'l-'Avde*'de, karakterlere ve olayların arka planına geriye dönüş tekniği kullanılması suretiyle birtakım hatırlamalar ve hatıralar dile getirilmektedir. Böylelikle romanın içerisinde bir tür ikinci bir anlatı meydana gelmektedir. Burada anlatılan olaylar objektif (anlatılan ana olay örgüsünü destekleyici tarzda) olabileceği gibi, subjektif (anlatılan ana olayı desteklemeyebilir) de olabilmektedir. Bu tekniğin kullanılmasının amacı genellikle geçmiş zamanda karakterin hayatında unutulan veya gizli kalan noktalara ışık tutmak ve bunları açıklamaktır.[505]

es-Sekkâ Mât romanına zamansal olarak bakıldığında, hükümete ait su çeşmesinin idaresinin Muallim Şûşe'ye intikal etmesiyle başladığı ve Şûşe'nin vefatına kadar onun idaresinde kaldığı görülmektedir. Ondan sonra çeşmenin idaresi oğlu Seyyidüddenek'e geçmiştir. Romanın başında geriye dönüş tekniği kullanılarak geçmiş zamanda otuz yıllık

[504] es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 46-47.
[505] Zeytûnî, *Mu'cemü Mustalahâti Nakdi'r-Rivâye*, 18.

bir süre geriye gidilmiş ve bir müddet o zamanda kalınmıştır. Bu bekleyiş ile Muallim Şûşe'nin hayatının otuz yılının anlatıldığı bu zaman aralığı içerisinde çeşmeden sorumlu selefi Muallim Ali Dencel, 'Ammü Selâme ve Zekî gibi "Derbü'l-Mesâkîn" (Fukara sokağı) içerisinde yaşayanların canlı bir portresi takdim edilmeye çalışılmıştır.[506]

Bu durum romanda şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Şu anda görüldüğü şekliyle hikâyenin sahnesi işte bu. İzbe, harabe… yıkılmış, yerle yeksan… Burada ve şurada karşılaştığımız değersiz kalıntılar dışında eski şanından ve kıymetinden eser yok.
>
> Burada tek bir şey var. Değişmediğinden kesinlikle emin olduğumuz tek şey. Otuz yıldır aynı halde olan. O da küçük sabi es-Sekkâ ve yapraklı ağaçtır.
>
> Vücudunun üst tarafıyla eğilip kırbasının ağzını açarken es-Sekkâ'yı uzun zamandır gözlemliyoruz. Kırbadan akan su, ağacın kökünü saran çukura doğru gidiyor ve çok kısa bir süre sonra toprağın içine nüfuz ederek ağacın köklerine ulaşıyor. Böylece ağacın canlılığı artıyor. Sabiye ve ağaca dikkatlice bakalım. Harabe arasındaki yegâne canlıya, devasa tablodan geriye kalan taze ize…
>
> "Dikkatlice bakalım. Gözlerimizi sadece ona çevirelim. Zihnimizi gerisingeriye gitmeye hazırlayalım. Geçip giden bir zamanda otuz yılı anlatalım. Daha sonra geçen bu otuz yılda biraz duraksayalım ve yavaşça hareket edelim.
>
> Oğlan çocuğu ve ağaç… İkisi de olduğu gibi. Öyle ki sanki bizler bugünümüzden bir milim kadar bile uzak değiliz ve bir adım bile geçmişin baharının içine dalmamışız. Fakat ikisinin etrafındakiler kesinlikle değişmişti ve ilginç bir hale gelmişti.
>
> Geriye doğru otuz yıl, mekânı tamamen değiştirmiş. Kuraklığı, canlı; yıkık döküklüğü, kalkınmış; eskiyi yeni, ölüyü diri yapmıştı.
>
> Bizler hala kütüphanedeyiz. Mekân eski şanını ve şerefini yeniden kazandı ve önceki haline dönüverdi. Burası Câdülkerîm İbrahim Bey kasrı veya yerlilerin "Büyük Saray". Dedikleri yer.
>
> Şu anda bizler 1921 yılının Eylül ayındayız. Vakit hala erken ve gün henüz ağarmamış. Geceden geri kalanlar, ufkun berisine saklanmış güneşin ordularından kaçmaya çalışıyor."[507]

Benzer şekilde *Leylün lehû Âhir* romanının büyük bir kısmının, roman kahramanı Süheyr'in geçmişte yaşadığı olayları anlatan geriye dönüş sahneleriyle dolu olduğunu

[506] Hilmî Budeyr, *el-İtticâhü'l-Vâkı'î fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse fi Mısr* (Dâru'l-Vefâ, 2002), 135.
[507] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 11-12.

söylemek mümkündür. *İnnî Râhile* romanı da ‘Âyide’nin intihar etmeden önce geçmişte yaşanan olayları anlatmasıyla başlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında sondan başa doğru ilerleyen romandaki olayların neredeyse tamamının aktarılmasında geriye dönüş yönteminden yararlanıldığı dikkati çekmektedir. Yine *el-‘Umru Lahza* romanında gazeteci Nimet, arkadaşı Hanâ Abdullah vesilesiyle askeriyede sosyal hizmet personeli olduktan sonra askerlerin problemlerini çözüme kavuşturmak maksadıyla ailelerine ziyaretler düzenlemektedir. Bu ziyaretler esnasında geçmişte yaşanan olaylara müracaat edilmektedir. Son olarak *Lesti Vahdek* romanının birinci bölümünde Mars gezegenine seyahat etmeye karar veren altı maceraperestin uzay gemisine binmeden önceki hayatlarından ve birbiriyle irtibatlarından bahsedilmektedir.

3.2.6. Bilinç Akışı

Bir kavram olarak Psikolog William James’in (1842-1910) tanımladığı bilinç akışı, insanın zihnindeki fikirlerin ve duyguların akışını ifade etmektedir. James’den sonra edebiyat teorisyenleri bu kavramı, anlatı türlerinde kullanılan tekniklerden biri olarak kabul etmişlerdir. Bu teknik sayesinde roman yazarı, karakterin iç dünyasında hapsolan gizli duygularını ve saklı düşüncelerini gün yüzüne çıkarabilmiştir. Bunun yanı sıra yazar, karakterin anlık reflekslerini, hislerini, anılarını ve fantezilerini de satırlara taşıyabilmiştir. Ayrıca bilinç akışı, anlatıcıya (romancıya) kurguladıkları karakterlerin bilincine girmeyi sağlayarak dar bir çerçeveden sıyrılma imkânı sağlamaktadır. Bu tekniğin kullanıldığı yerlerde anlatıcı yazarın birinci tekil şahıs ile konuştuğu görülmesine rağmen esas anlatıcının yazar değil karakter olduğu izlenimi ağır basmaktadır.[508]

Bilinç akışının en belirgin ana unsurları, olayların aktarılmasında mantıksal bağ, olaylar silsilesi ve olay örgüsü kuralı ile kısıtlı olmamasıdır. Bu bağlamda bilinç akışı tekniği karakterin zihinsel içeriğini ve işlemlerini takdim etmek için kullanılmaktadır.[509]

Bilinç akışı tekniğinin kullanıldığı romanlarda karakterlerin vakayla veya karakterleri kuşatan toplumla içsel açıdan etkileşiminin nasıl olduğuna bakılmaktadır. Bilinç akışı, karakterlerin bizatihi bilinç dünyalarının doğrudan okura sunulması, anlatıcının

[508] Zeytûnî, *Mu‘cemü Mustalahâti Nakdi’r-Rivâye*, 66.
[509] Humphrey, *Teyyâru’l-Va‘y fi’r-Rivâyeti’l-Hadîse*, 72.

müdahalesinin olmaması ve karakterlerin bireysel bakışlarının yansıtılması açısından roman teknikleri içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir.[510]

Bu tekniğin olduğu yerlerde karakterlerin düşünceleri, birbirini izleyen bir formda kelimelerle gösterilmektedir. Dolayısıyla karakterler yalnızken ve düşüncelerine dış bir müdahale olmadan düşüncelerini aktarma imkânı bulmaktadır. Aslında bilinç akışı terimi içsel tekil konuşmanın alt kategorisinde yer alan şemsiye bir terimdir.[511]

Bilinç akışı kavram olarak romanda olaylara mümkün mertebe en az değinerek düşüncelerin ve sözlerin aktarılmasıdır. Bilinç akışında olayların aktarılması yerine evhamlar, iç konuşmalar, derin düşünceler ve diyaloglar geçmektedir. Psikolojik taraf, anlatının geri kalan diğer yönlerine baskındır. Karakterin konuşmalarıyla anlatılan geçmiş olayların gerçek zamanı ortadan kalkmaktadır. Tam anlamıyla zaman mefhumu ortadan kalkmasa da zamanın değerini yitirdiği söylenebilir. Dolayısıyla aktarılan olayların içerisinde geçen bilinç akışının zamanı ile anlatı zamanı aynı olduğundan zamanın öneminin ortadan kalktığı görülmektedir.[512] Bu bilgilerden hareketle Sibâ'î'nin romanlarında bilinç akışı tekniğinin efektif biçimde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Sâmiye ve Kemâl karakterlerinin baş rol oynadığı *Beyne'l-Atlâl* romanında, Sâmiye'nin Kemâl ile ilgili düşünceleri romanın bazı kısımlarında bu teknik kullanılarak aktarılmıştır. Sâmiye'nin Kemâl ile buluşmasından sonra duygularını ve düşüncelerini ifade etmek üzere "hatıraların ve soruların Kemâl'in zihninde yoğunlaştığı o esnada Sâmiye (yani düşünmekte olduğu kişi), yatağına boylu boyunca uzanmıştı ve içinden Kemâl'in geçirdiklerine benzer şeyler geçiriyordu"[513] cümlesiyle Sibâ'î'nin bilinç akışı tekniğinden yararlandığı görülmektedir. Sâmiye'nin bu esnada bilinç dünyasındaki düşünceleri ve duyguları şu şekilde tasvir edilmektedir:

> "Kendine şunu diyordu: Bana kaba davranmıştı. Fakat ben onun kabalığını bile seviyorum. Sâmiye'nin kastettiği, kendisi hakkında zihni karışmış arkadaşımız değil; aksine başka biriydi."[514]

Bilinç akışı tekniği içerisinde kullanılan yöntemlerden biri de rüyadır. Bu yöntem edebiyatçının sanki rüya görüyormuş gibi bir anlatıma başvurmasıdır. Rüya ileride

[510] Hawthorn, *Roman Analizi*, 324.
[511] Hawthorn, *Roman Analizi*, 324.
[512] Abdurrahîm el-Kürdî, *er-Râvî ve'n-Nassu'l-Kasasî* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2006), 122-123.
[513] es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 41.
[514] es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 41.

gerçekleşebilecek bir olay hakkında önceden haber vermektedir. Çağdaş romancılardan bazıları da bu bağlamda rüyalara başvurmuşlardır. Bu sayede bir taraftan romanlarını zenginleştirirken diğer yandan zamanın kronolojik akışını ortadan kaldırmışlardır.[515]

Rüyalarda, romandaki bir karakterin temenni ettiği veya korktuğu bir şeyin gelecekte meydana geleceğini düşlemesi ön plandadır. Bu düşleme, karakterin bilincinin kapalı veya açık olduğu bir zamanda gerçekleşebilir. Bilinçaltında bastırılmış isteklerin ortaya çıkarılmasında önemli rol oynayan rüyalar, insan psikolojisinin bağımsız aktivitesi olarak kabul görmektedir. Aynı zamanda bilinç akışının önemli unsurlarından biri olan rüya ile zihninin derinliklerinde yatan duyguların ve düşüncelerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.[516]

Sibâ'î, *Rudde Kalbî* ve *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* gibi birçok romanında rüyalardan yararlanmıştır. Rudde Kalbî romanının başında romanın başkahramanlarından Ali; henüz küçük yaşta iken bir devrimin meydana geldiğini, kendisinin de o devrime katıldığını ve sevgilisi İnci ile evlendiğini rüyasında görmektedir:

> "Ali, bilinci hem açık hem de kapalı bir halde iken rüya görmektedir. Her iki durumda da gördüğü rüyalar ikilinin yakınlaşmasını sağlıyor. Bu rüyalarda gökyüzünde iken yeryüzünde olan sevgilisinin yanına süzülüyor, bazen de gökyüzünde olan sevgilisine doğru yükseliyor. Bazen de yaşadıkları sarayda bir yangın çıkıyor ve ateşlerin içine dalarak sevgilisini yangından kurtarıp mütevazı evlerinde yaşıyorlar. Başka bir zaman da savaş kahramanı bir subay olarak geri döndüğünde sevgilisinin istemediği biriyle zorla evlendirildiğini görüyor ve onu gecenin zifiri karanlığında uzak bir adaya kaçırıyor. Geri kalan ömürlerini burada geçiriyorlar. Kimi zaman da halkın adaletsiz yöneticilerine karşı başlattığı bir devrimin lideri olarak kendini görüyor."[517]

Sibâ'î'nin *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* romanında da rüyalara başvurduğu görülmektedir. Romanın başkahramanlarından 'Ammâr, Filistin direniş güçlerine katılmadan çok kısa bir süre önce Mey ile evliliğine çığlık ve ağlayışın eşlik ettiği bir rüya görür:

> "'Ammâr karışık, çelişkili ve parçalı rüyasından uyanır. Düğün töreni, zılgıtlar, müzik… Bu kimin düğünü diye sorarken… Annesi ona seslenir… Ammâr acele et.

[515] Vâdî, *Dirâsât fi Nakdi'r-Rivâye*, 34-35.
[516] Humphrey, *Teyyâru'l-Va'y fi'r-Rivâyeti'l-Hadîse*, 74.
[517] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 13-14.

> Herkes seni bekliyor. Nikah memuru da geldi… Mey eşarbını takıyor. Ammâr yalınayak… Tabancalardan havaya sıkılan silah sesleri… Şiddetli patlamalar… Tozlu fırtınalı bir hava… Tabancasını ararken insanlar kuzular gibi etrafına toplanıyor… Tabanca nerede? Yahya'nın bağırdığını işitiyor. Ammâr beni takip et… Daha çok çığlığı andıran çınlamalar ve kanlar…Zılgıtlar… Yahudilerden biri saçından sürüklerken Mey ona sesleniyor."[518]

Rüyalar kullanılarak ayrıca romancı hayal ettiği, tahayyül ettiği hayvanları ve cansız varlıkları sanki rüya görüyormuş gibi aktarabilir. Bu tarz hayal edişlerle kurgulanan ve bilinç altı tekniğinin kullanıldığı romanlar, hayali olarak kabul edilir. Romancı anlamda semboller oluşturarak akılsız ve cansız varlıklara romanında yer verip onları konuşturur. Kâmil el-Kîlânî'nin "*Ahlâmü Besbese*", Abdurrahman Şükrî'nin "*Hulmü Verde*" bunların örneğidir.[519]

Arap romanında rüyaları kullanan Sibâ'î de roman kahramanlarını sanki rüya görüyorlarmış gibi sanatsal form içerisinde konuşturmuştur. Sibâ'î bazı romanlarında okurun konudan uzaklaşmaması gayesiyle ve dolaylı anlatımla bazı İslâmî düşüncelere önem vermeye davet etmek amacıyla rüyalara başvurmuştur. Bundan dolayı bilinçaltı tekniğinde zaman ve mekân kavramları ortadan kalktığı için rüya içerisinde düzensiz zamanlar arasında gidip gelmeye başlamıştır. *Nâîbü 'Azrâîl* romanında bunun güzel bir örneği mevcuttur:

> "Kısa bir zaman sonra uykuya daldım. Rüyamda Azrâil'in sözünü tutup bana geri döndüğünü ve beni gökyüzüne yükselttiğini gördüm. Daha sonra Azrâil bir müddet gözden kayboldu. Bu arada ben içerisinde gördüğüm sahneler ve manzaralarla kendimi teselli ederek tek başıma gökyüzünde dolaşmaya başladım. Sonunda kendimi gösterişli kocaman bir kapının önünde buldum. Bekçinin bir anlık gafletini fırsat bilip kapıdan içeri girdim. Burada beni şaşkına çeviren, sarhoş eden ve aklımı başımdan alan bir şey gördüm. Buranın cennet olduğu hususunda içimde hiç kuşku yoktu. Yeşil ot yığınları arkasından, nehrin kenarında eğlenceli vakit geçiren üç tane gözleri kara ve beyaz tenli cennet hurilerini gözetlemeye koyuldum. Buradan ayrılmak istemiyordum. Ancak Azrâil'in beni kaybettiğini düşünerek aramasından

[518] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 82-83.

[519] Muhammed Ahmed Muhammed Hasan Mahlûf, *el-Ahlâm fî Kısasi Yûsuf es-Sibâ'î fî Dav'i'l-Menheci'n-Nefsî: Dirâse Edebiyye Nefsiyye* (el-Mu'temeru'l-'Ilmiyyü'd-Devliyyü'l-Evvel Me'âlimü't-Tecdîd fî 'Ulûmi'l-Lügati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ, Zekâzîk: Külliyetü'l-Lügati'l-'Arabiyye bi'z-Zekâzîk Câmi'atü'l-Ezher, 2009), 2/1760.

> ve araştırmasından korktum ve geldiğim yoldan geri dönmek istedim. Fakat nereye gittiğimi bilmeden el yordamıyla yolumu bulmaya çabalıyordum ki; ilk gördüğümden daha büyük bir kapıyla karşılaştım. Ancak bu kapı görüntü itibariyle pek çirkindi. Peyderpey uzaktan bana yolu tarif eden kapının bekçisine yaklaşmaya başladım. Ancak ona yaklaştığım her adımda, güçlü elleriyle beni yakalayıp kapıdan içeriye atacakmış hissine kapılıyordum. Bu yakınlaşma anında yüzüme çarpan alevi hissedince cehennemde olduğumu farkettim. Buradan kaçmaya çalıştım ancak hareket edemediğimi gördüm. Bir anda kulakları sağır eden bir gürültü işittim. Korkunç çehreli ve mızrağı ateşten olan cehennem bekçilerini gördüm. Bekçilerin en büyüğü ateşi yakıtla besliyor ve cehennem zebanileri bu yakıtları ateşe atıyorlardı. Korkmuş ve titreyerek uykudan uyandım ve karşımda Azrâil'i nazikçe gülümser bir vaziyette buldum."[520]

Anlaşılan bu rüyada zaman kavramı ortadan kalkmış, romancımız başka bir âleme intikal etmiştir. Ne var ki bilinçaltı tekniği, Sibâ'î'ye ölümü ve sonrasında da cennet ve cehennemi içine alan başka bir evrende yaşama imkânı tanımıştır. O da mekânın ötesine geçmiştir. Sibâ'î böylece zamanı aşıyor veya büzüyormuş gibi yeryüzünden gökyüzüne geçiş yapmıştır. Sonra tekrar ilk zamana ve mekâna dönüşünü gerçekleştirmiştir.[521]

Sibâ'î'nin buradaki amacı, bilinç akışı veya rüyayı kullanarak İslâmî düşüncenin önemine dikkat çekmektir. Ayrıca O, ölümden sonra mükâfatın ve cezanın var olacağı yönünde kendisinde hasıl olan kanaatini de okurlarına aşılamak istemektedir. Bu maksatla ilgili romanda zaman ve mekân unsurunu önceleyerek okurun zamanın ve mekânın kesişim noktasında durup, geçmişte eksik kalan iyi işlerini idrak etmesini sağlamayı amaçlamıştır. Böylece okurun içinde yaşadığı anı ve geleceği düşünmesini de hedeflediği söylenebilir.[522]

Sibâ'î, bu rüyasını şöyle sürdürmektedir:

> "Azrâil bana, sözünü tutup ismimi yoklama listesinin ilk sırasına koyduğunu ve beni gökyüzüne çıkarmaya hazır olduğunu haber verdi. O'nun beklediği sevinç yüzümde belirmemişti. Bunun üzerine Azrâil şaşkınlığını gizlemeyerek bana bunun sebebini sorunca ona rüyamda gördüklerimi anlattım ve bu rüyanın gerçekleşmesinden korktuğumu söyledim. Azrâil bunun üzerine birazcık düşündükten sonra şöyle cevap

[520] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 132-133.
[521] Mahlûf, 2/1762.
[522] Mahlûf, 2/1762.

verdi: ‘İyi amellerini sana iade edeceğim ve senden başka hiçbir kimseye yapmadığım iyiliği sana yapacağım. Böylece korktuğun rüyanın gerçekleşmeyeceğini garanti edeceğim. Sana iki gün mühlet veriyorum. Bu iki günde günahlarından arınmış, cenneti garantilemiş olarak gökyüzüne yükselinceye değin daha önce yapmış olduğun kötü amelleri düşün.’

Sevinçten neredeyse raks edecektim. Çünkü içinde bulunduğum bu durumdan ve sonrasında yaşanacaklardan daha mükemmel, daha harika bir durum mümkün olmayacaktı. Acaba benim dışımda bir insan evladı cenneti garantilemiş olarak gökyüzüne yükselebilmiş miydi? Benden başka birisine günahlarını silmek ve iyilik kefesini ağırlaştırmak için fırsat tanınmış mıydı? Bu sözleri işittikten sonra Azrâil’i öpücüklere boğdum ve ondan acele edip mezarcıdan bir kap su getirmesini istedim ki abdest alıp ömrümden geriye kalan şu iki günü namaz ve Allah’a hamt etmek ve zikretmekle geçireyim. Azrâil şaşkınlık içerisinde ve alay ederek bana baktı ve dalga geçerek şunları söyledi:

Ey Ahmak! Namazın tek başına cennete girmen için yeterli olacağını mı zannettin? Namazdan daha hayırlı olan, iyiliği emredip kötü ve çirkin olanı nehyetmektir. Senin için en hayırlı olanı, yerinden kalkıp mazluma ve muhtaca yardım etmek, hüzünlü ve acılı olanı teselli etmek, sıkıntılı kederli olanın sıkıntısını gidermektir. Dünya bu gibi insanlarla dolu. Onlarla görüş, elinden geleni onlar için yap ve daha sonra bana gel. Ben senin akıbetine kefilim.

Azrâil’in konuşması beni derinden etkiledi. Onun haklı olduğuna karar verdim ve bana söylediklerini yaptım. İki günün ardından buluşma yeri olan yatağıma geri döndüm. Azrâil hoşnut biçimde ve gıpta ederek beni karşıladı. Sonra da ruhumun semaya yükseltilmeye hazır olduğunu bildirdi. Ben de bedenimi ıssız mezarda bırakarak onunla gökyüzüne yükseldim. Bu defa kendimi bir önceki seferden daha hafif ve daha huzurlu hissettim. Hiç olmadığım kadar mutluydum. Ömrümün son iki günü bütün ömrümden daha hayırlıydı.[523]

3.2.7. Montaj

Sinematografide kullanılan yöntemlerden biri olan montaj tekniğini edebî anlatıya Robert Humphrey (d.1947) uyarlamıştır.[524] Hem teknik hem de amaç ve sonuçlar bakımından

[523] es-Sibâ‘î, *Nâibü ‘Azrâîl*, 133-134.
[524] Şefî‘ es-Seyyid, *İtticâhâtü’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye fî Mısr münzü’l-Harbi’l-‘Âlemiyyeti’s-Sâniye ilâ Seneti 1967* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1996), 276.

montaj tekniğinin sinema sanatında uygulanışı ile romana uyarlanışı arasında pek fark bulunmamaktadır. Her ikisinde de temel gaye, metin yazarının tasarladığı sıralamaya göre metindeki dağınık kısımların bir araya getirilmesidir. Bu sıralama, klasik romanlarda kronolojik zamana uygun olabileceği gibi modern romanlarda olmayabilir. Öte yandan bu yöntemle faydasız kısımların çıkarılması suretiyle metnin kısaltılması da mümkündür.

Montaj tekniğinde metni oluşturan parçalar; öncesi ve sonrası ile yer değiştirebilir, çıkarılabilir veya kısaltılabilir. Bununla birlikte metinde işlem uygulanan kısımlar arasında bağlantılar kurulabilir. Montaj tekniği, romanın sinematografiden etkilenmesi sebebiyle romanda daha fazla önem kazanmıştır.[525] Bilinç akışı tekniklerinden biri olan montajda değişim zamanda veya mekânda olabilmektedir. Bazen zaman sabit kalıp mekân değişir bazen de mekân sabit kalıp zaman değişir.[526]

Yukarıdaki bilgiler etrafında *İnnî Râhile* romanında Sibâ'î'nin olayları anlatmaya sondan başladığı görülmektedir. Yazarın söz konusu romanda sondan başa doğru anlatma yöntemini kullanması zamanda geriye dönüş düşüncesine dayanmaktadır. Bu romanda zaman, romanın geneline hâkim olan ya da karakterle ilgili olan zamandır. Özel zaman; roman kahramanının Ahmed'e âşık olmasıyla başlayıp onun Ahmed'in vefatından sonra dünyadan onunla uzaklaşmaya karar verdiği ana kadar devam etmektedir. Roman zamanı ise, bizatihi romanın zamanıdır. 'Âyide'nin problemleriyle ve yetişmesiyle başlayıp romanın sonuna kadar devam eder.[527] Bundan dolayı romanın yapısı; roman kahramanının bilinç, bilinç akışı ve bilinçaltı üzerine kurulmuştur. Karakter, tutumlar, fikirler ve betimleyici arka plan, roman kahramanının meydana gelen olaylara bakış açısında görülmektedir.[528]

Montaj tekniği ilk sayfalardan itibaren romana hâkimdir. Roman kahramanı 'Âyide, sevgilisi Ahmed'in vefat etmesi üzerine birlikte kaçtıkları kulübede canına kıymaya karar verir. Kulübede bir yere oturur ve son hayat hikayesini yazmaya başlar. Böylece okurla duygularını paylaşır. Onlara yaşananlarda kendi suçu olmadığını ve kendisinin çocukluğundan itibaren mazlum olduğunu açıklamaya çalışır. 'Âyide aynı mekandadır ancak bilinci geçmiş zamanın anılarını canlandırmaktadır:

---

525 Zeytûnî, *Mu'cemü Mustalahâti Nakdi'r-Rivâye*, 162-163.
526 Humphrey, *Teyyâru'l-Va'y fi'r-Rivâyeti'l-Hadîse*, 74.
527 Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 250.
528 Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 250.

> "Çok eski, geçmiş olayların içine dalıp bunları ortaya çıkarmak istemiyorum. Fakat bana öyle geliyor ki maziye gömülmüş, bastırılmış sert ve katı çocukluk dönemini gözden geçirmem gerekiyor. Bence yaşanan her şeyin sebebi; bu dönem ve henüz küçük bir kız iken bastırılmış duygularım, aşırı katı ve sert bir şekilde yetiştirilmemdir. Bütün bunlar istenmeyen sonuçlar doğurdu ve fırsat bulduğu ilk anda dışarıya aksetti."[529]

> Öyleyse beni bu anlamsız yalanı söylemeye ne sevk etti? Ortada onun dışında bir dürtünün olması mümkün olmayan tek bir durum var. O da benim onun kalmasını, beraber oturmamızı ve muhabbet etmemizi arzulamamdır. Bu nasıl oldu? Onu görmezden gelmem ve ona yüz çevirmem onunla gece sohbeti yapma arzusuna nasıl dönüştü? Başıma gelen değişim bu mu? O şık askeri üniforma, fidan gibi boy pos, güzel çehre miydi? Yoksa acaba değişim ben henüz on veya on iki yaşlarda iken, hayata ve diğer insanlara kendime olduğumdan çok farklı biçimde bakmaya ve gerçek manasıyla büyümeye başladığımda mı meydana gelmişti?[530]

Roman karakterinin bu konuşmaları bilinç akışı tekniğiyle irtibatlı olarak montaj tekniğinin de kullanıldığını göstermektedir. Bu kısımda mekânda değil zamanda hareket edilerek roman kahramanının geçmişinde yaşadıkları, bastırılmış duyguları ve düşünceleri okura aktarılmıştır. Aslında burada anlatılan hadiseler romanın sonunda meydana gelen olaylardır. Romanda sondan başa doğru bir anlatımın tercih edilmesi sebebiyle geriye dönüş, bilinç akışı ve montaj tekniğine ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.[531]

3.2.8. Mektup

Roman yazarlarının sıklıkla başvurduğu anlatım tekniklerinden biri de mektuptur. Romancı eserinin tamamında veya bir kısmında bu teknikten yararlanabilmektedir. Amacı, romandaki olayların bilfiil gerçekleştiği izlenimini vermek istemesidir.[532]

Bu teknik sayesinde roman karakteri kendi iç dünyasında olanları ifade edebilmektedir. Çünkü roman karakteri diğer karakterle diyalogları esnasında içindeki duyguları açığa çıkaramaz. Zira romandaki diyaloglar, kâğıt üzerine yazılan münferit yazılar kadar

[529] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 26.
[530] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 41.
[531] Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 238.
[532] Vâdî, *Dirâsât fi Nakdi'r-Rivâye*, 43.

karakterin psikolojisini yansıtamaz.[533] *Nâdiye* romanında Nâdiye ile Mithat arasındaki karşılıklı diyaloglar ikilinin iç dünyalarındaki coşkunluğun gösterilmesinde önemli rol oynamaktadır. Burada Nâdiye boynunda kalıcı iz bırakan yangın hadisesini anlatma gayreti içerisinde olmasına ve roman boyunca bu izin üzerini kapatmaya çalışmasına rağmen Mithat'a yazdığı mektupların her cümlesinde bu hadiseden kaynaklı psikolojik sorununun emarelerinin görülmesi bu durumun bir örneğidir. Nitekim Nâdiye, Mısır'dan ayrıldıktan sonra ailesiyle birlikte yaşadığı Fransa'nın Gap şehrindeki doğal güzellikleri betimlemeye çalıştığı kadar diyaloglarda içindeki duyguları ifade etmeye çalışmamıştır.[534]

Sibâ'î'nin mektup tekniğini kullanarak, Nâdiye'nin Gap şehrinin tabiatını betimlerken içinde barındırdığı duygularını dışarı aksettirdiği satırlar şöyledir:

> "Şayet bu seni rahatsız etmez ise -satırlarımda- Alp dağının zirvelerinde birkaç tur atmak üzere benimle vakit geçirmen için ileride seni bizzat ben davet edeceğim. Birlikte karlarda kayak yaparız veya göl kenarında gezintiye çıkarız. Gezinti yapmak seni çok, beni ise daha çok mutlu edecek."[535]

Mektup tekniğinin kullanılması bakımından Mısırda anlatı sanatı büyük oranda Batı'dan etkilenmiştir. Batı dillerinden çevrilen romanların ekseriyeti Avrupa Edebiyatı'ndaki romantik dönemin neticeleridir. Bu romantik romanların birçoğu ise karşılıklı diyalogların oluşturduğu mektuplar biçiminde meydana gelmektedir.[536]

Leylün lehû Âhir romanı, bu üç farklı yöntemden birincisiyle, yani baştan sona bir mektup şeklinde yazıldığı görülmektedir. Romanın "وَأَنْتِ طَيِّبَةٌ..." (…ve sen iyi birisin) başlıklı ilk bölümü doğrudan mektup şeklinde yazılmıştır. Romanın baş kahramanı Süheyr, hissettiklerini hem sevgilisi Hamdî'ye yöneltilmiş bir mektup hem de bunları kendisi için yazdığı hatıralar olarak kabul etmektedir. Bu açıdan bakıldığında romanın mektup ile mi yoksa hatıra tekniği ile mi yazıldığı konusunda şüpheler meydana gelmektedir.[537]

Mektup tekniğinin baskın olmasına ve romandaki olayların çeşitliliğine rağmen Süheyr'in hitap ettiği Hamdî karakterine daimî suretle ima edilerek işaret edilmesi,

---

[533] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 127,128.
[534] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 359; es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 338.
[535] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 338.
[536] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 357.
[537] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 358.

romanın organik bütünlüğünü bozmadığı gibi romanda üçüncü tekil şahıs olarak var olan Hamdi karakterinin okurun zihninde canlı kalması sağlanmıştır. Ayrıca bu ima yoluyla romanın kişisel bir mektup haline dönüşmesinin de önüne geçilmiştir. Zira romanda anlatılanlar tek taraflı olarak Süheyr'in dilinden okura aktarılmaktadır.[538]

> "Kimin için ve niçin yazıyorum? Kimin için olduğuna gelince bu durum biraz karışık. Üslubu ve mektubun tamamını dikkate alırsak, göründüğü üzere bu konuşmanın muhatabı sensin. Sana yazdığım şeylerin benim söylemek istediklerimi yansıtıp yansıtmadığı konusunda şüphelerim var, çünkü sorgulanması gereken şeyler var. Bu sebeple onları tekrar yakalamak için satırlara döküyorum ve çocuğun, ağzındaki bir parça tatlıyı çevirip durması gibi ben de zihnimde yazdıklarımı yeniden canlandırıyorum. Onları bir daha tatmak istiyorum. Onları tekrarlamak bana lezzet veriyor. Kulaklarımda yankılanmasından haz duyuyorum. Öyleyse ben, seninle konuşma zevkini tatmak için için yazıyorum."[539]

Mektup tekniğinin romanın büyük bir kısmında kullanıldığı Sibâ'î'nin *Nâdiye* romanı, bu tekniğin ikinci türüdür. Bu romanın baş kahramanı Nâdiye ile Mithat arasındaki mektuplaşmalar romanda önemli rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra sadece Nâdiye ile Mithat arasında değil diğer karakterler arasındaki konuşmalarda da mektup tekniğinden istifade edilmiştir. Bu sayede romanda Münâ, Nâdiye, İsâm ve Mithat karakterleri arasında bağlantı kurulmuş, ayrıca Mısır ve Fransa'da yaşayan roman kahramanları aralarındaki mesafe ortadan kaldırılmıştır.[540]

Mektup tekniğinin romanın cüzi bir kısmında kullanıldığı ve romanda önemli bir yer edinmediği türüne Sibâ'î'nin *Rudde Kalbî* ve *Ceffeti'd-Dümû'* adlı eserlerinde rastlanmaktadır. Bu romanlarda yer alan mektuplar, romanın içerisinde birbirinden farklı ve dağınık kısımlarda bulunmaktadır. Bu mektupların romanda kullanılmasındaki gaye ise; genellikle romandaki kadın ve erkek baş kahramanın arasındaki duygusal bağın betimlenmesidir.

---

538 Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 321.
539 es-Sibâ'î, *Leylün lehû Âhir*, 6.
540 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 359.

Mektup tekniğinin kullanılarak baş karakterler arası yakınlaşmanın tasvir edildiği *Ceffeti'd-Dümû'* romanındaki ilgili kısım şu şekildedir: "İnsanların en değerlisi. Sana yazıyorum. Gözyaşı mendili elimde. Kalan gözyaşlarımızı onunla siliyorum."[541]

Rudde Kalbî romanında ise Ali'nin kaleminden aktarılan mektupta şunlar yazmaktadır:

> "Sevgilim… Benim için sana yazmak bir sığınak. Seninle buluşma yollarının tamamı tükendikten sonra… Sana olan aşkımı ilan etmek için yazıyor değilim. Seni özlediğimden satırları dolduruyor veya senden bir söz ve vaat almak için de yapmıyorum. Zira bunların hepsi aşikâr ve kesin gerçeklerdir. Bu gerçekleri yeniden dile getirmek saçmalık olur. Mektubumda bunları zikretmem ile zikretmemem arasında bir fark olmayacaktır. Çünkü sen bunların ölçüsünü, derinliğini ve sürekliliğini herkesten daha iyi biliyorsun. Fakat ben, senden biraz daha fazla ümidim olması için ve bu ümit ile beni kuşatan ve nefesimi kesen ümitsizliğimi gidermek için yazıyorum."[542]

Sibâ'î'nin fantastik ve olayların Mısır'ın yerel halk mahallelerinde geçtiği romanlarında mektup tekniği kullanılmamıştır. Bunlar; *Ardu'n-Nifâk*, *el-Bahs 'an Cesed*, *Nâibü 'Azrâîl* ve *es-Sekkâ Mât* isimli romanlardır.

3.3. Anlatıcı Tipleri

Roman sanatının önemli bir unsuru olan anlatıcı, roman ve kısa hikâye gibi anlatı esasına dayanan edebiyat türlerinde, yazar ile okur arasında daima bir aracı konumundadır. Bu özelliği sebebiyle anlatıcının, yazarın vekili olduğu söylenmektedir. Yazar, yerine geçen bu vekil sayesinde roman karakterlerinin hem fiziksel hem de psikolojik davranışlarını ve düşüncelerini tasvir edebilmektedir. Bu hususta yazardan beklenen, anlatıda kendini olabildiğince gizlemeye çalışmasıdır.[543]

Romandaki rolü bakımından başlıca üç tür anlatıcıdan söz edilebilir. Bunlar; gözlemci anlatıcı, özne anlatıcı ve çoğul anlatıcı tipleridir.

3.3.1. Gözlemci Anlatıcı

Gözlemci anlatıcı tipinde anlatıcının rolü; karakterlerin konuşmalarını, davranışlarını ve hareketlerini aktarmakla sınırlıdır. Anlatının daha çok özet niteliğinde olduğu ve

---

[541] es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 2/946.
[542] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/519-520.
[543] Vâdî, *Dirâsât fi Nakdi'r-Rivâye*, 40.

anlatıcının öznel veya nesnel bir yaklaşım sergilediği bu anlatıcı tipinde, anlatma tekniği kullanılmaktadır. Anlatıcının (bu romancı da olabilir kısa hikâye yazarı da) anlatıdaki rolü sadece karakterin sözlerini aktarmak ile sınırlı olması, yazar tarafından romanın daha inandırıcı olmasını sağlamaktır. Ayrıca bu yöntem sayesinde okuyucu, romanı bizzat roman kahramanından dinleme imkanına sahip olmaktadır.[544]

Anlatma yönteminin esas alındığı gözlemci anlatıcıda, anlatıcının tutumuna bağlı olarak çeşitli anlatım tarzları ortaya çıkmaktadır. Bunların başında hâkim bakış açısı olarak da bilinen tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı tipi yer almaktadır. Ayrıca anlatıcının nesnel ve öznel tavrına bakılarak nesnel veya özne tutumlu gözlemci anlatıcı tiplerini de gözlemci anlatıcı altında zikretmek mümkündür.[545]

Sibâ'î'nin *es-Sekkâ Mât*, *Rudde Kalbî*, *Tarîku'l-'Avde*, *Nâdiye*, *Ceffeti'd-Dümû'*, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, *el-'Umru Lahza*, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* ve *Fedeytük yâ Leylâ* romanlarında genel olarak gözlemci anlatıcı tipinin kullanıldığı görülmekle birlikte, gözlemci anlatıcı tipinin farklı türlerine de yer verilmiştir.

Nitekim *es-Sekkâ Mât* romanının guava hırsızı başlıklı birinci bölümünden itibaren gözlemci anlatıcının kimliği belirgin surette ortaya çıktığı görülmektedir:

> "Bu hikâye, yaklaşık olarak 1921 yılında Hüseyniye mahallesinde meydana gelmiştir. Hikayedeki olayların yaşandığı sahne ise hala varlığını sürdürmektedir. Yıllar geçtikçe yüzünü yıkım, inşa ve düzen ile değiştirmiş olabilir; ancak pek çok ayırt edici özelliği hala ayaktadır. Bunların en bilineni ve hikayemizle en yakından ilgili olanı, *Derbü's-Semmâkîn* (Balıkçılar sokağı) sokağının bir köşesinde, küçük bir büfenin önünde bulunan hükümet çeşmesidir. Çeşmenin idaresi tamamen büfenin sahibi Seyyidüddenek'e aittir. Kap kacaklarıyla kadınlardan, kırbalarıyla erkeklerden oluşan uzun ve geniş bir sıranın hâkimiyeti ondadır."[546]

Üçüncü tekil şahıs kipinin kullanıldığı bu paragrafta anlatıcı bir gözlemci gibi romanda anlatılan hikâyenin geçtiği mahalleyi ve karakterleri tanıtmaya başlamış, öznel bir değerlendirmede de bulunmuştur.

---

[544] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 107.
[545] Bu sınıflandırma yönteminde Nurullah Çetin'in roman çözümleme yöntemi adlı eseri esas alınmıştır.
[546] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 7.

3.3.1.1. Tanrısal Konumlu Gözlemci Anlatıcı

Hâkim anlatıcı, üst-anlatıcı ve tanrı-yazar olarak da isimlendirilen bu anlatıcı tarzında anlatıcı; romandaki olay, mekân, zaman ve karakterler hakkında sınırsız bilgiye sahiptir. Bu özellik sayesinde roman karakterlerinin geçmişini, mevcut durumunu, geleceğini, ayrıca romanda meydana gelen olayların öncesini ve sonrasını gözlemleyip aktarabilme yeteneğine sahiptir. Bununla birlikte, romanda yer alan karakterin duygusal durumunu ve düşüncelerini de aktarabilmektedir.[547]

Sibâ'î'nin eserleri incelendiğinde birçok romanında hâkim anlatıcının kullanıldığı görülmektedir. *es-Sekkâ Mât* romanının baş karakterlerinden Seyyid, babası Muallim Şûşe gibi ara sıra yaratılış ve varoluş meseleleriyle ilgili düşüncelere dalmaktadır. Bu düşüncelerin yer aldığı kısımlardan birinde Seyyid, anneannesi Ümmü Âmine ile Hacı Zemzem'i kıyaslayarak bir çıkarımda bulunmaktadır:

> "Bu ikisinin yaratıcısının aynı rab olması nasıl mümkün olabilir? Bu pis, kötü, bencil ve kindar cüssenin sanatkârının aynı zamanda bu iyilik timsali, vefakâr, fedakâr ve mütevazi şahsiyetin yaratıcısı olması nasıl mümkün olabilir? Hacı Zemzem gibi birisinin Allah'ın evini ziyaret etmesinin ne faydası var ki? Yetmiş kere hacca giden Hacı Zemzem mi, yoksa bir kere dahi gitmeyen Ümmü Âmine mi daha faziletli?"[548]

Bu diyalogda yazarın, karakterden daha fazla akıl yürüttüğü fark edilmektedir. Seyyid karakteri yaşının küçük olması bakımından yaratılış ve varoluş gibi metafiziksel düşünceleri akıl süzgecinden geçirerek aktarması pek mümkün değildir. Bu sebeple burada yazarın, insan ve kader ile ilgili fikirlerinin karakterin düşüncelerine baskın olarak aktarıldığı görülmektedir. Aynı şekilde iyilik ve kötülük problemi de diyalogda yer verilen felsefî konulardan biridir. Burada yazarın karakterin düşüncelerine müdahale ederek kendi fikirlerini aktarması ve aynı zamanda anlatının karakterin dilinden verilmesi, hâkim anlatıcının varlığını ortaya koymaktadır.

Beyne'l-Atlâl romanında da hâkim bakış açılı anlatıcıya yer verildiği görülmektedir. Özellikle Sâmiye ile Kemal'in evlenme kararı aldıktan sonra hayatlarıyla ilgili ilginç gerçeklerle karşılaştıkları ana kadar yaşanan olayları, tanışmalarını ve ideallerini konu alan birinci bölümde bu anlatıcı tipinin egemen olduğu görülmektedir. Sâmiye'nin öz

[547] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 109-110.
[548] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 63.

annesi zannettiği ve aslında Kemal'in annesi olan kadının, olay örgüsünün düğümlerini çözecek belgeleri Sâmiye'ye vermesiyle başlayan ikinci bölüm ise; bu belgelerin yazarının diliyle birinci tekil şahıs kipiyle anlatılmaktadır. Dolayısıyla ikinci bölümde hâkim anlatıcıdan özne anlatıcıya geçilmiştir.

Hâkim anlatıcının egemen olduğu birinci bölümde Sâmiye'nin annesi zannettiği kadının gerçek annesi olmadığını ve annesi sandığı kadının da sevdiği adam Kemal'in gerçek annesi olduğunu öğrendiğinde şu cümleleri kurduğu görülmektedir:

> "Haber doğru olabilir miydi? Sadece romanlarda görülen bu gibi feci bir yolla kader onu hayatındaki ilk ümit ışığından mahrum bırakabilir miydi? Yoksa sızım sızım sızlatan bu kırbaçla onu kıvrandırmak için duygularını harekete geçirmiş olabilir miydi? Hayatı kesinlikle sıradan ve basitti. İlginç değildi. Duygulardan ve duygulanımlardan yoksundu. Hal böyle iken kader onu uzun bir sükûnetin ve dinginliğin ardından şiddetli kasırgaya sürüklüyor olabilir miydi."[549]

Bu paragrafta Sibâ'î'nin, Sâmiye'nin başına gelen bu trajik durumu aktarmakla yetinmeyip kendi düşüncelerine ve fikirlerine başvurduğu görülmektedir. Sâmiye'nin hayatı ile ilgili önemli bilgilerin yer aldığı evrakı okuduğu esnada anlatıcının, karakterin içinden geçirdiği düşüncelerden haberdar olması ve psikolojik durumunu yansıtması, anlatıcının her şeye hâkim olduğunu göstermektedir.

Nahnü lâ Nezra'u'-ş-Şevk romanında Seyyide ile Kevser arasında geçen diyalog, bu anlatıcı tipine örnek olarak gösterilebilir. Sibâ'î burada gerçekçi bir bakış açısı sunmaya çalışmaktadır. Seyyide, hayatı sıkıntılarla geçen birisidir. Kevser ise hiç sıkıntı çekmemiş ailenin şımarık kızıdır.

> "Kevser! Her şey parayla elde edilebilir ve paraya çevrilebilir. Varlıklı olduğumuzda, karnımızı doyurduğumuzda ve kimseye ihtiyaç duymadığımız zamanlarda, maddiyatın her şey olmadığını söyleriz. Ancak, kendimize veya başkalarına yönelik olarak hayatımızdaki yükümlülüklerimizle karşı karşıya kaldığımızda, bunları yerine getirebilecek tek şeyin maddiyat olduğunu fark ederiz. Duygusal yoksunluk bize acı verir ve bizi rahatsız eder; ancak yemekten yoksun kalmak bizi öldürür. Bir evladın varsa hasta olabilir. Ona ilaç bulamadığında 'hiçbir zaman para her şey değildir' diyemezsin."[550]

---

[549] es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 88.
[550] es-Sibâ'î, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk*, 2/689.

Diyalogda konuşan kişi, yazarın kendisi olduğu açık olmakla birlikte, anlatıda sesi duyulan anlatıcının karakter olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Yazar burada Seyyide'nin maddi sıkıntılarına ortak olmuştur. Karakterin yerine geçerek onun konuşmalarını anlatma hususunda en fazla yetkiyi kendisine vermiştir. Ancak anlatıcının kendisinin değil karakter olduğunu okura inandırmıştır. "Kevser! Her şey parayla elde edilebilir ve paraya çevrilebilir" cümlesinde konuşanın Seyyide olduğu açıktır. Ancak burada yer alan düşüncelerin yazara ait olduğu hissedilmektedir.

3.3.1.2. Nesnel Tutumlu Gözlemci Anlatıcı

Nesnel tutumlu gözlemci anlatıcıda anlatıcı, dışarıdan bir gözlemci pozisyonundadır. Olaylara ve kişilere tarafsız ve objektif bir şekilde yaklaşarak, mesafeli bir gözlemci rolü üstlenir. Yazar okuyucularıyla roman kişilerini baş başa bırakarak olayları, varlıkları ve durumları ayrıntılı bir şekilde tasvir eder, kişilerin eylemlerini belirtir ve söylemlerini aktarır. Bununla birlikte karakterlerin iç dünyalarına nüfuz etme yeteneğine sahip değildir ve ne düşündüklerini bilemez.[551]

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanında anlatıcının, karakterlerin duygu ve düşüncelerine doğrudan girmeyerek gözlemci bakış açısıyla sözlerini aktardığı görülmektedir. Romanda 'Ammâr ile kadın müşteri arasında geçen diyaloğun okura aktarılmasında bu bakış açısı net bir biçimde görünmektedir:

> "-Kadın basitçe şöyle dedi:
> -Bu kumaştan bir elbiselik ver.
> Daha sonra başka bir kumaşa işaret ederek;
> -Aynı şekilde bundan da bir tane.
> 'Ammâr kadına elbiselik kumaşı vermeden önce başka bir kadın O'na şu soruyu yöneltti:
> -Sizde Hint ipeği bulunur mu?
> 'Ammâr kaba bir ses tonuyla karşılık verdi:
> -Hayır."[552]

Anlatıcının tarafsız bir şekilde olayları aktardığı ve karakterlerin iç dünyalarıyla ilgili herhangi bir kişisel değerlendirme yapmadığı bu diyalogdan anlaşılmaktadır. Anlatıcı, olayları gözlemleyen bir taraf gibi görünüyor ve karakterlerin duygusal durumlarına veya

[551] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 107.
[552] es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 11.

düşüncelerine dair herhangi bir yorumda bulunmuyor. Sadece olayların yüzeysel şekilde tanımlandığı ve karakterlerin davranışları hakkında nesnel bilgiler sunulduğu anlaşılıyor. Bu tür bir anlatım tarzı nesnel tutumlu gözlemci anlatıcıyı yansıtmaktadır.

Nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı tipinin bir diğer örneği *Fedeytük yâ Leylâ* romanındaki Seyyide ile Râciye'nin konuşmalarının yer aldığı şu pasaj örnek olarak verilebilir:

> "Efendim… Şöyle oldu: Salat ve selam Nebî'nin üzerine olsun ki efendim Abdurrahman elinde reçeteyi tutarak dedenizin huzuruna geldi. Dedeniz onu görür görmez sesini yükseltti:
> -İlaçları almadın mı hala?
> -Sana söylemek istediğim bazı şeyler var.
> -Sonra… Sonra… İlaçlar daha önemli.
> -Aksine benim sana söyleyeceklerim ilaçlardan daha önemli.
> -Hiçbir şey ilaçlardan daha önemli değil.
> -Ben Râciye için endişeliyim ve bundan dolayı ilaçları almadan önce seninle konuşmayı tercih ediyorum.
> -Ben de aynı şekilde seninle Râciye hususunda konuşmak istiyorum."[553]

Bu diyalogda konuşmaların uzaktan bir gözlemci tarafından ve karakterin iç dünyalarında yer alan düşünce ve duygularına başvurulmaksızın aktarıldığı görülmektedir.

Lesti Vahdek romanında Şehîre karakterinin kadın erkek eşitsizliği konusundaki serzenişte bulunduğu diyalogda nesnel tutumlu gözlemci bakış açılı anlatıcının egemen olduğu görülmektedir:

> "Şehîre, sonucunu öğrenmek için dikkatini verdiği açıklamayı sonuna kadar dinledikten sonra karşı çıkarak sesini yükselti:
> -Bu akıl dışı
> Babası ona şaşkınlıkla sordu:
> -Nedir bu akıl dışı olan?
> -Bu, tamamen erkeksi bir çözüm. Siz burada, gezegenin kaderini erkek mantığıyla şekillendiriyorsunuz.
> Abdülmüheymîn reddederek şunları söyledi:
> -Biz, hükümet yetkilileri gibi davranıyoruz.
> Şehîre:

[553] es-Sibâ'î, *Fedeytük yâ Leylâ*, 170.

-Tüm dünyada olduğu gibi burada da erkeğin trajedisini tekrarlamak isteyen erkek yöneticiler misali, onun gözlerini sürekli yeni bir kadına yönlendirecek şekilde hazırlamak ve onun içine hainlik tohumlarını ekmek istiyorsunuz.

Abdülkâdir konuyu açıklamaya çalıştı:

-Mesele, sadece bir erkek ve kadın meselesi değil, tamamen bir evren meselesi.

Şehîre bağırdı: Kadın ve erkek eşit olmalıdır.

Babası onun sözünü keserek şöyle dedi:

- Kadınların sayısı erkeklerden daha fazla. Bu sebeple bir erkek yeni bir kadınla her buluşmasında bize bir çocuk bahşedecek. Bu yüzden ölüm oranları dengelenene kadar bizim daha fazla çocuğa ihtiyacımız var.

Şehîre itiraz ederek şöyle dedi: Erkeklerin sayısı kadınlardan daha fazla olsaydı, bu hak kadınlara verilecek miydi? Erkeğin günahlarını meşrulaştırmanız kabul edilemez. Siz burada, gezegenin yaşamını erkek mantığıyla düzenlemeye çalışıyorsunuz ve meşru bir hak istiyorsunuz."[554]

Bu diyalogda anlatıcı, olayları ve düşünceleri tarafsız bir şekilde aktarmaktadır. Karakterlerin iç dünyalarına veya duygusal deneyimlerine dair özel bir bakış açısı sunmamakta ve genel geçer düşüncelere odaklanmaktadır. Anlatıcı, olayları anlatma rolünde olup, karakterlerin sözlerini ve düşüncelerini aktarmak yerine genellemeler ve düşünce akışları üzerinde durmaktadır.

es-Sekkâ Mât romanında Seyyid ile babası arasında geçen diyalogda da aynı üslubun kullanıldığı görülmektedir. Seyyid ağacın tepesinden guava meyvesini çaldığı esnada babası onun bahçeye tekrar girmesini yasaklar. Çünkü, kendisine emanet edilenleri muhafaza etmesi gerektiğini öğretmek amacıyla oğluna bir ders vermek ister.

"-Seyyid: Başkasına ait olana, ondan daha fazla ihtiyaç duyup aldığımızda bunun hırsızlık olmadığına inanıyorum. Allah'ın nimetlerini dağıtma hususunda bu durum Allah için yardımdır. Ayrıca Allah'ın adaletinin uygulanmasında bir yardımdır. Bundan dolayı bizler gerçekte başkasının olanı almıyoruz, ihtiyacını aşanı Allah için alıyoruz. Ne az ne de fazla… Bu, Allah için yardım etmektir. Bu Allah'ın gazabına uğratacak bir şey midir?

- Babası: Allah'ın hiç kimseye ihtiyacı yoktur. Kullarına nimetleri dağıtma hususunda o daha bilgilidir. Bizler diğer insanların ihtiyaçları hususunda hüküm vermekten aciziz. Şüphesiz bizlerde ihtiyaçlarımız dışında gözümüzü kör eden

[554] es-Sibâ'î, *Lesti Vahdek*, 271.

bencilliğimiz mevcut. Her insan, diğerinin ihtiyaç duyduğu şeye muhtaçtır. Hiçbir insan ihtiyacının fazla olduğunu düşünmez. Bundan dolayı asla onun bir ihtiyacı olduğu ve diğerinin ihtiyacı olmadığını söyleyemeyiz.

-Seyyid: Her ne olursa olsun sarayda yaşayanların, yiyeceğim guava meyvesine ilerde elzem derecede ihtiyacı olacağını sanmıyorum. Senin de aynı şekilde bu meyveye çok ihtiyacın yok. Fakat mesele Allah'ın bu meyveyi onlara bahşetmesi ve sana bahşetmemiş olmasıdır. Bizim bu dünyadaki görevimiz yaptığımız işlerde samimi olmamız ve hoşnut biçimde amelimizin sonucunu beklememizdir."[555]

Birinci tekil ve birinci çoğul şahıs kiplerinin kullanıldığı bu diyalog, ilk bakışta özne anlatıcı imajı uyandırsa da burada anlatıcı, olayları kendi penceresinden takdim eden değil, sadece iki karakter arasında geçen konuşmaları gözlemci pozisyonunda aktaran kişidir.

3.3.2. Özne Anlatıcı

Kahraman anlatıcı, birinci kişi anlatıcı ve ben anlatıcı olarak da isimlendirilen özne anlatıcı tipinde ise anlatıcı, olayın hem yapıcısı olan bir özne hem de anlatıcı ve aktarıcı olan bir roman kişisidir. Bu kişi başından geçen hadiseleri, tanık olduğu ve gözlemlediği olayları, duygularını ve düşüncelerini, değerlendirmelerini kendisi anlatmaktadır.[556]

Sibâ'î'nin *Ardu'n-Nifâk*, *Nâibü 'Azrâîl*, *el-Bahs 'an Cesed* ve *İnnî Râhile* romanlarında ağırlıklı olarak özne anlatıcı tipine yer verdiği görülmektedir. Bu romanlardan alınan pasajlar ile özne anlatıcı tipinin kullanımına dair örnekler verilecektir.

Ardu'n-Nifâk romanının genelinde özne anlatıcı tipine yer verildiği gözlemlenmektedir. Yazarın kendisine ithaf ettiği roman onun samimi duygularından ibarettir. Romanı okuyan kimse, romanda yer alan olayların bizatihi Sibâ'î'nin başına geldiği hissiyatına kapılmaktadır. Karısı ve kayınvalidesiyle aynı evde yaşayan roman kahramanı aracılığıyla Mısır toplumunun farklı statülere sahip sınıf yapısı analiz edilmektedir. Sibâ'î'nin kendisine ithaf ettiği roman şöyle başlamaktadır:

---

[555] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 28.
[556] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 112.

> "Tabela beni şaşırttı. Benden başka onu gören herkesi de şaşkına uğrattığında şüphe yok. Ne daha önce ahlak taciri görmüş ne de ahlakın toptan ve perakende olarak satıldığını işitmiştim."[557]

Romanın baş kahramanı ile dilenci arasında geçen diyalogda da bu bakış açısının baskın olduğu görülmektedir.

> "Her hâlükârda, şayet beni aldatmış isen, şüphesiz ben mazurum. Çünkü senin bu halin, iki gün değil iki senedir hiç yemek yememiş olmanı gerektiriyor. İşin doğrusu sen beni aldatmadın. Çünkü ben senin bedbaht ve perişan olduğunu sana kanıtlayabilirim. Eğer üzerinde emaresi belli olmayacaksa biriktirmiş olduğun paraların sana ne faydası olacak ki? Paranın değeri, paranın kendisinde değil, aksine yapacaklarındadır. Dünya kadar parayı toplayıp odanın zeminindeki bir çukurun içinde sakladığını ve hala dilencilik yapmaya devam ettiğini farz et. O zaman seninle beş parasız yoksul fakir arasında fark olur mu? Sen, susuzluktan kıvranır bir halde iken sırtında su kırbasını taşıyan eşek gibisin. Fakat seni mazur görmek lazım. Bu işi yapan tek sen değilsin. Senin, paralarını biriktiren, kendilerini pek çok şeyden mahrum bırakan ve ömürlerini heba eden zenginlerin büyük çoğunluğundan pek de farkın olduğunu düşünmüyorum."[558]

Roman kahramanının başından geçen olayları aktardığı bu pasajda anlatımın birinci tekil şahıs kipiyle gerçekleştirildiği, kendi düşüncelerini ve görüşlerini "ben" perspektifiyle ifade ettiği görülmektedir. Benzer şekilde aynı romanda karakterin göz önünden kaybolup sahneyi anlatıcıya bıraktığı, karakterin görüntü, ses, davranış, konuşma ve biçim bakımından anlatıcının ardına gizlendiği ve düşüncelerin anlatıcının zihnindeki konuşmaların bir yansıması olduğu anlaşılan pasajlardan biri de şöyledir:

> "Tam kapıdan çıkıyordum ki onu gördüm. Kim mi? Gözleri, dudakları, göğüsleri ve bacakları ile ondan başkası değildi. Benim komşum. -Vadinin komşusu- Uzun zamandır uykularımı kaçıran, duygularımı alevlendiren ve hislerimi kabartan kötü ve merhametsiz komşum. Uzun süredir sesimi duyurmaya çalıştığım komşum. Komşum! Keşke halimi bilseydin. Kendisine savaş ilan ettiğim komşum. Gözleriyle saldıran ve seri atışlar yapan topçu. Pencereden bakar bakmaz son derece öldürücü, nokta atışı yapan ve sadece kalbe isabet eden bakışlarına maruz kalıyorum. Dudaklarına gelirsek, onlardan bana alev saçan bombardıman uçağı yaptı. Uzaktan

[557] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 9.
[558] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 124-125.

tesirli, alev gibi yanıp tutuşmuş sıcacık iki dudak. O ikisine baktığım anda kendimde bir ısırık hissediyorum. Dudaklarına dokunup bir su damlası gibi fokurdayıp buharlaşmayı veya başka dudaklar ona değse kızgın yağa atılan bir su damlası gibi yanıp tutuşmayı arzuluyorum."[559]

Kadının çekiciliğinin anlatıcının zihninden aktarıldığı pasajda anlatıcı, roman kahramanıdır. Metindeki anlatıcı, kendi düşüncelerini, duygularını ve gözlemlerini aktarmaktadır. Metindeki ifadeler, anlatıcının kendi iç dünyasını yansıtacak şekilde kullanılmıştır. Anlatıcı, komşusunun fiziksel özelliklerini ve etkilerini anlatarak onunla olan ilişkisini ifade eder. Bu, özne anlatıcı tipine örnek olarak değerlendirilebilir, çünkü anlatıcı kendi bakış açısından olayları aktarmaktadır.

Sibâ'î'nin *Ardu'n-Nifâk* romanının kahramanının cesaretle ilgili iç konuşmasına yer verilen şu pasaj özne anlatıcıya örnek gösterilebilir:

"Cesaret nedir? Yoksa o en nihayetinde insanın ölümden korkmamasını ve ölümü hoş karşılamasını daha derinden hissettiren şey midir? Şayet bu cesaret demekse şüphesiz ben cesur bir adamım ve cesaret dozundan almama gerek yok. Çünkü cesaret dozu beni olduğumdan daha fazlası yapmayacaktır. Ben ölümden korkmayan bir adamım. Söylediğim bu sözlerde ne gururdan ne de kibirden bir eser var. Zira benim söylediklerim gerçek dünyada gururlanmayı çağrıştıracak şeyler barındırmıyor. Çünkü ölümden korkmuyor oluşumun nedeni, insanın övüneceği meziyetlerinden ve üstünlüklerinden birine sahip olmam değil uykuyu sevmemden dolayıdır."[560]

Her zaman cesur olduğumu ileri sürerdim. Fakat ben bu cesareti kanıtlayacak bir şey asla yapmadım. Çünkü cesur olmak; ileri görüşlü olmak, işin sonunu kestirebilmek, yumuşak huylu ve müsamahakâr olmak, hoşgörülü olmak, geçimi sağlamak, idarecileri razı etmek, akıllı ve dengeli olmak, kötülükten sakınmak, saygınlığı, heybeti ve ağırbaşlılığı devam ettirmek ve faydasız işlerle meşgul olmamak demekti. Bütün bu meziyetler, cesaretin inkişafı yolunda bir engel teşkil etmesinin yanı sıra her cesur insanın yapması gereken şeyleri benim yapmama izin vermiyordu."[561]

Bu diyalogda roman kahramanının; ahlak taciri yaşlı adamın, cesaret karışımından bir doz almadan önce iç dünyasında bir yolculuğa çıkarak cesur bir adam olup olmadığı ile

[559] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 94-95.
[560] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 27.
[561] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 29.

ilgili düşüncelerini geçmiş yaşantısından izlenimlerle kendi dilinden aktardığı görülmektedir. Burada roman kahramanının, birinci tekil şahıs anlatımı ile olayların merkezine kendisini alarak ilgili durumu aktarması kahraman bakış açılı anlatıcıya işaret etmektedir. Yazarın cesaret ve ölüm hakkındaki fikirlerinin, mantığının karakterin fikirlerine ve mantığına egemen olduğu görülmektedir. Anlatıcı karakterin yerine geçerek ve karakterin anlatıcı konumda olduğunu beyan ederek kendisine anlatma özgürlüğü tanımaktadır.

Sibâ'î'nin 1940'lı yılların sonlarında tercih etmeye başladığı özne bakış açısına sahip anlatıcı tipini 1950'li yıllarda yazdığı romanlarında da kullanmaya devam ettiği görülmektedir.1947 yılında yayımlanan *Nâibü 'Azrâîl* romanında da aynı anlatıcı tipini kullanan Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk* romanındakine benzer şekilde eseri Azrâil'e ithaf etmiş ve romanın önsözünde Azrâil'e hitap cümlelerine yer vermiştir. Bu cümleler aslında babasını erken yaşlarda kaybeden yazarın, uzun yıllar boyunca içinden söküp atamadığı ölüm gerçeğinin meydana getirdiği psikolojik durumun romanına yansımasıdır. Azrâil ile yolculuğu ve konuşması, bu bakımdan yazarın kendi düşünceleri olduğu izlenimini vermektedir. Bu sayede Azrâil ve ölüm hakkındaki gerçek düşüncelerini ortaya koyabilmiştir.[562]

> "Ne senden korkmam gerekiyor ne de sana ihtiyacım söz konusu. Hayat ile bir bağım yok ki senden korkayım; hayattan nefret etmiyorum ki senin yardımına ihtiyaç duyayım."[563]

Roman, önsözünde yer alan bu cümlelerden farklı olarak birinci çoğul şahıs kipiyle başlamaktadır: "Omuzlarımızla ve ellerimizle birbirimizi itip kakıyorduk."[564] Daha sonra birinci tekil şahıs zamiri ile devam etmiştir: "Görevlinin ismimi telaffuz ettiğini işittim."[565] Yazar roman karakterlerini kendi mantığına göre seçmiştir. Romanda kendi çocukluğunu ve gençliğinin bir dönemini yaşamıştır. Öz yaşam öyküsüne benzediğinden dolayı bu anlatıcı üslubunu kullanması manidar bir hal almaktadır.[566]

---

[562] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 343.
[563] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 3.
[564] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 7.
[565] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 7.
[566] Mahmûd, *er-Rûmânsiyye fi'l-Edebi'r-Rivâî 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 343.

Nâibü 'Azrâîl romanında Azrâil'in vekili olarak göreve başlayan roman kahramanı, Azrâil'in kendisine takdim ettiği listede adı yazılanların ruhlarının alınmasından sonra sarf ettiği cümleler kahraman bakış açısına sahip anlatıcı tipinin bir diğer örneğidir:

> "Bir süre durdum ve düşündüm. Elime aldığım asâyı sanki savaş alanındaki bir mareşal gibi sallıyordum. Gururlandım. Çünkü üzerime yüklenen sorumluluğu hissetmeye başlamıştım... Artık önemsiz olmadığımı... Sadece bir insan ya da insan ruhu olmadığımı... Azrâil'in yardımcısı olduğumu... ya da daha doğrusu, bu asâyı tutabildiğim sürece Azrâil'in kendisi olduğumu hissettim. Bu asâyla ruhlara işaret edebilir ve onları itaatkâr bir şekilde bedenlerinden ayrılmaya zorlayabilirim... Evet, artık tüm insan ruhları kontrolüm altında."[567]

Nâibü 'Azrâîl'in devamı niteliğinde olan *el-Bahs 'an Cesed* romanının önsözünde de "Eserimi roman mı yoksa piyes mi veyahut sadece zihnimde dolaşıp duran bazı hatıralarımın yer aldığı diyalog olarak mı isimlendireyim bilemedim"[568] şeklindeki cümlesi, bu romanın otobiyografik roman tarzında yazılan romanlardan kabul edilebileceğini de göstermektedir.

el-Bahs 'an Cesed romanında da özne anlatıcı tipinin kullanıldığı görülmektedir. Babaannesi Ümmü Tâhâ'ya ithaf ettiği bir önceki romanının devamı niteliğinde olan bu romanının önsözünde Azrâil ile aralarındaki dostluktan ve sonsuz muhabbetten ve bir önceki romanda Azrâil hakkında söylediklerinden bahsetmektedir. Tiyatro sahnesinden bir perdenin açılışını sergiler tarzda başlayan romanın birinci bölümü şöyle başlamaktadır:

> "Azrâil konuşmaya başlar:
>
> -Söyle. Görüşün nedir?
>
> -Ne hakkında?
>
> -Dönüş!
>
> -Ciddi misin?
>
> -Kesinlikle. Ne zaman benim alay ettiğimi gördün?

[567] es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 39.
[568] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 139.

> -Alay etmediğin bir anın yok ki. Alaycıların şahı olduğunu inkâr etmiyorsun değil mi? Beni buraya getirmenin ve yeniden dünyaya geri göndermeye çalışmanın başlı başına büyük bir alay olduğunu inkâr etmezsin herhalde?"[569]

Romanda Azrâil ile roman kahramanı arasında geçen konuşma gözlemci anlatıcı gibi görünse de burada özne anlatıcı kullanılmıştır. Çünkü burada yaşanan olay, roman kahramanının dilinden aktarılmaktadır. Dolayısıyla roman kahramanının başından geçen fantastik hadiseyi kendi dilinden serdetmesi burada özne anlatıcı tipinin örneğidir.

Özne anlatıcı tipinin hâkim olduğu ve birinci tekil şahıs kipinin kullanıldığı *İnnî Râhile* romanı, romanın baş kahramanı 'Âyide'nin intihar etmeden kısa bir zaman önce kaleme aldığı mektubu ile başlamaktadır. Romanın başında 'Âyide, hayatını sonlandırmasının kendince geçerli sebepleri olduğunu okura kanıtlayabilmek için şu sözlere yer vermiştir:

> "Bu dünyadan kesinlikle ayrılacağım. Ne bu dünyaya ne de içinde olan hiçbir şeye artık ihtiyacım kalmamışken beni sizin dünyanızda yaşamaya teşvik edecek ne kaldı ki?"[570]

Burada anlatıcının, olayları ve duygularını kendi bakış açısına göre aktardığı ve kendisi hakkında konuştuğu görülmektedir. Sibâ'î bu romanında 'Âyide'nin başından geçen olayları yine bizatihi onun aracılığıyla aktarmaktadır. Bu anlatım tarzı; karakterin iç dünyasına derin bir şekilde bakmayı sağlasa bile, deneyimlerinin ve duygularının hassas biçimde anlaşılmasına olanak sağlamamaktadır. Zira 'Âyide'nin düşünceleri ve hayata bakışı, araya başka bir karakter girmeksizin doğrudan öğrenilmektedir. Bu da karakteri okur nezdinde daha gerçekçi hale getirmektedir. Sibâ'î, anlatma rolünü 'Âyide karakterine bırakmıştır. Romancının eserinin daha inandırıcı olması gayesiyle bu yola başvurduğu düşünülmektedir. Çünkü okur, romanda anlatılan olayları yazardan değil bizatihi karakterden dinleme fırsatı yakalamıştır.

Aynı romanın başka bir bölümünde, 'Âyide'nin babası hakkındaki analizlerini betimlediği kısımda da bu anlatıcı tipi belirgin bir surette ortaya çıkmaktadır:

> "Örneğin babam ciddi ve katı mizaçlı biriydi. Kötü bir insandı. Ciddiyetiyle, mizacıyla ve katılığıyla kötü birisiydi. Bana, kendisine ve onu terk eden karısına karşı kötüydü. Bana öyle geliyor ki babam beni denek olarak kullandı ve benden

[569] es-Sibâ'î, *el-Bahs 'an Cesed*, 141.
[570] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 19.

anneme değil kendisine benzeyen bir varlık meydana getirmeyi tasarladı. Kahkaha atmıyorum, hissetmiyorum, hiçbir şeyden hoşlanmıyorum ve onun aksine sevdiği şeyleri sevmiyorum. Kendisinin sevdiği her şeyi bana yasaklıyor ve hoşlandığım her şeyi veriyordu. Çocukların oynadığı gibi oynamıyordum. Aksine babamla oturuyordum ve -ninemin söylediğine göre- bana faydalı şeyler öğretiyordu. İşte bu şekilde hissiz, duygusuz, maddiyatçı ve aşkı hor gören birisi olarak yetiştim.[571]

3.3.3. Çoğul Anlatıcı

Çoğul anlatıcı tipinde romanda her bir karakterin kendisini bireysel olarak ifade ettiği gözlenmektedir. Burada birden çok anlatıcı tipinin varlığı söz konusudur. Bu türden anlatıcı tipinin kullanılmasının başlıca gayesi, romanı monotonluktan kurtararak okurun dikkatinin dağılmasını önlemektir. Bu maksatla romandaki hadiselerden bir kısmı gözlemci anlatıcı tipi, diğer bir kısmı ise özne anlatıcı tipiyle aktarılmaktadır.[572]

Sibâ'î'nin romanlarında çoğul anlatıcının birkaç romanda kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan biri *Beyne'l-Atlâl* eseridir. Romanın birinci bölümünde üçüncü tekil şahıs kipinin kullanıldığı görülmektedir. Sâmiye ile Kemal arasındaki aşkı konu alan bölüm, şu cümlelerle başlamaktadır: "Sâmiye aynanın önünde dikilip kaldı ve kendisini iyice süzmeye başladı."[573] Burada gözlemci anlatıcının hâkim olduğu görülmektedir. Eserin ikinci bölümünde ise birinci tekil şahıs kipine yer verilmiştir: "Sonunda isimlendirme konusunda üzerinde anlaştığım şekliyle senin hikayeni yazıyorum. Uzun, sıcak bir nefesi içimden atarak yatakta oturuyorum."[574] Birinci bölümde anlatıcı, uzak bir perspektiften gözlemci pozisyonunda olayları aktarırken ikinci bölümden itibaren anlatıcı rolünü karaktere devrettiği ve olayların artık karakterin penceresinden serdedildiği görülmektedir. Dolayısıyla romanda iki farklı anlatıcının var olması, çoğul anlatıcı tipinin kullanıldığını göstermektedir.

Çoğul anlatıcının kullanıldığı bir diğer eser ise *Ceffeti'd-Dümû'* romanıdır. Suriye'nin başkenti Şam'da bulunan Mezze Havalimanı'nda üst dereceli Mısırlı resmi heyetin karşılanmasının sahne edildiği romanın birinci bölümünde, üçüncü tekil kişi anlatıcı (gözlemci bakış açılı anlatıcı) kullanılmıştır. Sanki yazar resmi heyeti karşılamaya gelen

---

571 es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 29-30.
572 Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 115-116.
573 es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 10.
574 es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 90.

izleyicilerden biriymiş gibi olayların yaşandığı sahneleri o kişinin gözünden görmekte ve betimlemektedir.

İkinci bölümde ise Hüdâ'nın diliyle aktarılan aşk hikayesi başlıyor. Hüdâ, roman kahramanına ilk buluşmalarını anlatan bir hikâye kaleme alıyor:

> "Ey insanların en kıymetlisi! Sana yazıyorum. Her şeyden önce senin sonsuza kadar insanların en kıymetlisi olacağını sana haber vermek için. Annemden, kız kardeşimden ve dünyada tanıdığım tüm insanlardan daha kıymetli olduğunu sana bildirmek için."[575]

Hüdâ'nın Sâmi Kerem'e mektupta duygularını ve düşüncelerini ifade ettiği kısımlarda, özne anlatıcıya yer verildikten kısa bir müddet sonra yine üçüncü tekil şahıs kipiyle romanın devam ettiği görülmektedir.

Leylün lehû Âhir romanında da birden çok anlatıcı tipine yer verildiği görülmektedir. Roman "Kimin için ve niçin yazıyorum"[576] şeklinde birinci tekil şahıs kipinin kullanımıyla özne anlatıcı ile başlamaktadır. Romanın baş kahramanı Süheyr'in özne anlatıcı olarak belirdiği romanda ara sıra bu şahsiyetin gözden kaybolarak yerini üçüncü tekil şahıs kipine sahip gözlemci anlatıcıya bıraktığı görülmektedir. Bir nevi Süheyr'in romandaki olayların öznesi durumunda gözlemci konumuna geçtiği *Kuvve Mechûle* (meçhul kuvvet) başlıklı bölümde Ebû Selmâ adında bir karakterin, Suriye'de yaşanan devrim tarihini gençlere anlattığı görülüyor. Bu bölümde gözlemci anlatıcı devreye giriyor ve özne anlatıcı terk ediliyor. Romanda birinci ve üçüncü tekil şahıs kiplerinin yanı sıra birinci çoğul şahıs kipinin de kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu da romanda çoğul anlatıcının kullanıldığına işaret eden faktörler içerisinde yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Sibâ'î'nin *Beyne'l-Atlâl, Ceffeti'd-Dümû'* ve *Leylün lehû Âhir* romanlarında farklı anlatıcı tipleri, aynı romanın farklı bölümlerinde kullanılmıştır. Bunların dışında bazı romanlarında da bir kesit içerisinde farklı anlatıcılara yer verildiği görülmektedir.

Örneğin *Nahnü lâ Nezra'u'ş- Şevk*'te yazar, roman kahramanı Seyyide'nin iç sesine kulak vererek düşüncelerini ve duygularını aktarmaktadır. Ancak yazarın ikinci tekil kipini kullanarak bu iç monolog anlatıda Seyyide'nin karşısında başka bir karakter varmış

[575] es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 24.
[576] es-Sibâ'î, *Leylün lehû Âhir*, 6.

izlenimi oluşturması, burada biri anlatıcının diğeri de karakterin sesi olmak üzere iki farklı anlatıcının varlığını göstermektedir.

> "Ne zaman börek yiyeceksin Seyyide?! Baban sağ iken bir şansın vardı. Ama şimdi bu imkânsız hale geldi. Hacı Bura'î'nin satın alıp da sana verdikleri hariç... Fakat O, Ümmü 'Abbâs'tan kesinlikle iyilik beklemiyordu. Ümmü 'Abbâs'ın da O'na yemek konusunda seçme hakkı tanıyacağı yoktu. Seyyide'nin tüm öğünü önceden pişirilmişti. Öğle yemeği eskimiş derin saç tabakta bu hazır yemekten verilirdi. Altı kapkara olmuş üst yüzeyi ise silinmiş bu tabak ona tahsis edilmişti…
>
> Artık ne börek konusunda ne seyyar satıcıdan aldığın diğer yemek çeşitlerinden ne de babanın akşam işten dönerken getirdiği balık, baş eti ve sucuk gibi yiyeceklerden bir ümit kalmadı. Yeni meskeninde ikamet ettiğinden beri sabah, öğle ve akşam yemeği hep aynıydı. Artık yağlı pilav ve güveçte kavrulmuş pirinçten başka bir şey yeme şansın kalmamıştı."[577]

3.4. Kurgulama Unsurları

Romandaki metinlerin inşa edilmesinde kullanılan temel unsurların başında olay örgüsü, zaman, mekân ve şahıs kadrosu yer almaktadır. Roman dahil olmak üzere diğer anlatı esasına dayanan edebî türlerin de aynı şekilde bu unsurlara ihtiyacı vardır. Bu sebeple Sibâ'î'nin romanlarında kurgulama unsurlarının incelenmesi önem arz etmektedir.

3.4.1. Olay Örgüsü

Arapçada اَلْحَبْكَةُ kelimesiyle ifade edilen olay örgüsü, anlatıda farklı birden çok olayın nedensellik ilkesine bağlı olarak belli bir düzene göre sıralanmasını ifade etmektedir. Ancak olayların sadece belli bir düzene göre sıralanması yeterli değildir. Aynı zamanda bu olaylar arasında sebep sonuç ilişkisinin de olması gerekmektedir.[578] Bunun yanı sıra olay örgüsünde sadece olaylar arasında değil; kişiler, nesneler, durumlar ve olgular arasında da organik anlamda güçlü bağlantıların olması önem arz etmektedir.[579]

Bir nedensellik bağı veya bir anekdot dizisi ile kurgulanmış olaylar zinciri; gerçek yaşamda olduğu gibi iki kişinin tanışması, birbirine âşık olması, duygularını paylaşması,

---

[577] es-Sibâ'î, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk*, 72-73.

[578] Muhammed Halil Reşîd, *Ene fî Rivâyeti Ardi'n-Nifâk li Yûsuf es-Sibâ'î* (Malang, Endonezya: Câmi'atü Mevlânâ Mâlik İbrahîm el-İslâmiyye el-Hukûmiyye, Külliyyetü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, Risâletü Lîsâns, 2017), 15.

[579] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 189.

beraberliğin olması ve belli bir nedene bağlı olarak ayrılmaları gibi kronolojik sıralamaya tabidir. Ancak yazar bu olaylar silsilesini istediği şekilde yeni bir sıraya sokarak edebî eserine aktarabilir. Buna göre olgu kuruluşu, kurmaca içeriği oluşturan tasvir, kişi tanıtımı, psikolojik çözümleme, diyalog gibi çoğunlukla figüratif durumları önceleyen pasajlar çıkarıldıktan sonra geriye kalan, kurgulanmış eylem dizisinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla 'olgu kuruluşu', yazarın, öncelikle öyküdeki kronolojik sırayı bozma yoluyla gerçekleştirdiği estetik bütün olarak, söz konusu deformasyonla oluşmuş girifttik içerisindeki örtük düzenin kendisidir.[580]

Olay örgüsünün dağınık ve bütünleşik olmak üzere iki türü vardır. Dağınık olay örgüsünde olaylar, mekân, zaman ve karakterler arasında sebep sonuç ilişkisi bulunmaz. Dolayısıyla anlatıdaki olaylar arasında belli bir düzen yoktur. Bütünleşik olay örgüsü ise dağınık olay örgüsünün aksine birbirine sıkıca bağlı olaylar zincirine sahiptir. Bütünleşik olay örgüsü serim, düğüm ve çözüm şeklinde üç aşamadan meydana gelmektedir. Anlatıdaki olaylar sürekli birbirini izlemekte ve takip etmektedir. Bu tür olay örgüsünde olay tek olabileceği gibi iki veya daha fazla da olabilir.[581] Dağınık olay örgüsünde anlatıdaki olaylar zinciri ve karakterlerin bu olaylar silsilesi içerisindeki pozisyonları, aralarında sebep sonuç bağı olmaksızın birbirinden kopuktur. Organik bütünlüğe sahip olay örgüsünde ise olaylar arasında sıkı bağ vardır. Ayrıca bu olaylar belli bir düzene göre sıralanmıştır ve birbirini belli çizgide takip etmektedir.[582]

Düzenli ve organize edilmiş olaylar ve eylemler dizisi olması bakımından olay örgüsü daha çok romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden denilebilir ki; "Hayatın öyküleri vardır, ama romanlar olay örgüsüne ve öykülere sahiptir."[583]

Sibâ'î'nin *Nâibü 'Azrâîl*, *Ardu'n-Nifâk* ve *el-Bahs 'an Cesed* romanları kısa hikâyeden roman yazarlığına geçiş aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu romanlardaki olay örgüsü zayıf ve dağınıktır. Bu durum, yeni bir fikir ve içerik bulma ihtiyacı hisseden her yazarın, roman serüveninde karşılaşacağı doğal bir süreç olarak değerlendirilebilir. Romancının

---

[580] Hakan Sazyek, *Roman Terimleri Sözlüğü Roman Sanatından Yüz Terim* (Ankara: Hece Yayınları, 2021), 250.

[581] Mâhir Şa'bân Abdülbârî, *et-Tezevvüku'l-Edebî Tabî'atüh Nazariyyâtüh Mukavvimâtüh Me'âyîruh Kıyâsüh* (Amman: Dâru'l-Fikr, 2009), 174.

[582] Hüseyin, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fi'r-Rivâyeti'l-Vâkı'ıyye fî Mısr 1965-1975*, 297; Muhammed Zaglûl Sellâm, *Dirâsât fi'l-Kıssati'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse Usûlühâ İtticâhâtühâ A'lâmühâ* (İskenderiye: Münşe'etü'l-Me'ârif, ts.), 27-28.

[583] Hawthorn, *Roman Analizi*, 208.

kimliğini ortaya koyacak üslubu henüz oturmamıştır. Bu aşamada gelişigüzel anlatım tarzı romancı için ideal bir araç olarak görünmektedir.[584] Ayrıca Sibâ'î'nin bu üç eseri fantastik kurguya sahiptir. Fantastik romanın olanaklarından istifade eden Sibâ'î bu romanlarındaki kahramanlarına zaman, mekân ve mantık kurallarının sınırlandırılmadığı tabiatüstü işler yapmaları gücünü vermiştir. Bundan dolayı bu romanlardaki olayların normal biçimde gelişmesi mümkün olmamıştır.

İnnî Râhile, *Beyne'l-Atlâl*, *Fedeytük yâ Leylâ*, *Ceffeti'd-Dümû'* ve *Leylün Lehû Âhir* romanlarında olay örgüsü sondan başa doğru ilerlemektedir. Bu romanlarda geçmiş zaman ile şimdiki zaman arasındaki irtibat zayıftır. Geçmiş ve şimdiki zamanı birbirinden ayıracak unsurlar gözetilmemiştir.[585]

Olay örgüsünün kabul edilebilir ve ihtimal dahilinde olduğunu okura kanıtlayabilmek amacıyla bazı romancılar kader, bazıları ise olay örgüsündeki düğümlerin çözümlenmesi maksadıyla tesadüf faktörüne başvurmaktadır. Sibâ'î de olaylar zincirindeki kırılmaları ortadan kaldırarak anlatının belli bir düzende ilerlemesi gayesiyle tesadüf faktörüne romanlarında yer vermiştir. Bu sayede anlatıda meydana gelen çıkmazların önüne geçebilmiştir. Tesadüf veya rastlantı faktörü, olaylar zincirinde rastgele gelişen ve metne sonradan ilave edilen kısımlardır. Bunlar, muhakeme kabiliyetinin sınırlandırmalarından etkilenmez. Kader faktörü ise kabul edilmiş zorunlu kurallara tabidir. Kader, belli kurallara bağlı iken tesadüf faktörü herhangi bir kaideye tabi olmayıp rastgele meydana gelmektedir.[586]

Sibâ'î'nin romanlarındaki bazı olaylar ise nedenselliğe bağlı tesadüflere dayanmaktadır. *Nâdiye* romanında Münâ'nın ölümünün, ani gelişen akciğer rahatsızlığına bağlı olmayıp romanın başından itibaren gerçekleşeceği yönünde bilgiler verilerek, okurun, bu duruma hazırlanması, tesadüf faktörü ile nedensellik bağının birlikte kullanıldığına işaret etmektedir.

Hastalığını umursamayan Münâ'nın, sağlığına dikkat etmesi yönünde annesinin ona mütemadiyen telkinlerde ve uyarılarda bulunmasıyla okurun, romanın ilerleyen kısımlarında beklenmedik bir anda onun ölümünü zihnen kabullenmesini mümkün kıldığı

[584] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î*, 14.
[585] Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 99.
[586] Muhammed Yûsuf Necm, *Fennü'l-Kıssa* (Beyrut: Dâru Beyrût, 1955), 49.

gibi, olay zincirinin belli bir düzene göre ve sebep sonuca bağlı olarak gerçekleşmesini sağlamıştır. Annesinin yanı sıra Münâ da *Nâdiye* ile Alplerin zirvelerine tırmandıkları esnada kendi vefatı ile ilgili telmihte bulunmuştur.[587]

> "Hey… Biz buradayız. Briançon'a doğru… Alplerin zirvelerine doğru… Allah'a doğru yol alıyoruz. Münâ kollarını temsili biçimde yukarı kaldırdı ve Allah'a yükseliyorum diye haykırdı."[588]

> "Romandaki olayların düğüm aşamasında Münâ'nın beklenmedik ölümü yapısal bir sebepten dolayı meydana gelmiştir. Midhat'ın zihnindeki karışıklığın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çünkü Nâdiye, eşarplı fotoğraf çektirmemek için Midhat'a, kendisine tıpatıp benzeyen ikiz kız kardeşi Münâ'nın resmini göndermiştir."[589]

Münâ'nın beklenmedik ölümünün arkasındaki ikinci sebep ise; Nâdiye ve Midhat ile yüz yüze gelmesidir. Midhat'ın Nâdiye'nin Fransa'daki evine ulaşması, Münâ'nın vefatından sonradır ve Nâdiye kendisini bu gibi çıkmaz bir durumdan kurtarmasına yardım edecek birini bulamamıştır. Nâdiye, önemsiz bile olsa her türlü durumdan kaçmayı alışkanlık haline getirmiş biridir.[590] Çözüm olarak Midhat'a Nâdiye'nin öldüğünü iddia etmiştir. Midhat, Nâdiye'nin kabri olduğunu zannederek Münâ'nın mezarına Nâdiye ile gitmiştir.[591]

Sibâ'î'nin edebî çalışmaları arasında roman, yapı bakımından diğerlerinden daha gelişmiş düzeydedir. *Yâ Ümmeten Dahiket* kısa hikâye serisi içerisinde yer alan *Nâbiga el-Mîda* kısa hikayesinde olduğu gibi el-Mîda mahallesi ve baş kahramanının takdimi ile kahramanın hayatı ve bundan sonraki kısımda karakterin gelişimi arasında dengenin olmayışı, ayrıca hikayenin birinci kısmının, tamamının üçte ikisi kadar olması; hikayenin ikinci kısmının ise geri kalan üçte ikilik kısmı kapsaması, bunun yanı sıra hikayede anlatılan zaman diliminin aynı olmayışı, yorumlar ve hikayenin kurgusal ilerleyişine katkısı olmayan ilave hükümler ve kurallarla hikayenin fazlaca şişirilmesi, kısa

---

587 Hüseyin, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fi'r-Rivâyeti'l-Vâkı'iyye fi Mısr 1965-1975*, 298.
588 es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 2/492.
589 Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 52.
590 Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 52.
591 es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 2/562.

hikayelerinde dikkat çeken hususlardır. Bundan dolayı Sibâ'î'nin romanlarının kısa hikayelerinden yapısal olarak daha güçlü olduğu görülmektedir.[592]

Sibâ'î romanlarındaki yapısal gelişimi bizatihi kendisi dile getirmektedir. 1952 yılında yayımladığı *es-Sekkâ Mât* romanı ile 1968'de yayımladığı *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* arasında bir kıyaslama yaparak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

> "Bu iki eser arasında bir kıyaslama yaptığımızda *es-Sekkâ Mât* romanında fazlalıkmış gibi görünen olayların eklendiği görülecektir. Fakat ben bu olaylara romanda yer verilmesi kanaatindeyim. *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* romanı ise teknik bakımdan daha sağlamdır ve içerisinde roman kurgusunun dışına çıkacak fazlalıklar bulunmamaktadır."[593]

Sibâ'î, 1952 yılından sonra çağdaş Mısır edebiyatında ortaya çıkan edebî eğilime katkı sağlamıştır. Bu tarihten itibaren çağdaş Mısır romanları, Mısır sınırları dışında gerçekleşen olayların çoğunu konu almıştır. Bu da Mısırlı romancıların Mısır dışındaki bir dünyaya ne derece önem verdiklerini ve diğer devletlerle ne derece kaynaştıklarını göstermektedir. Bu sayede Mısır'da roman alanında yeni deneyimler kazanılmıştır. Sibâ'î'nin bu mecrada değerlendirilebilecek romanları *Nâdiye*, *Ceffeti'd-Dümû'*, *Leylün lehû Âhir* ve *İbtisâme 'alâ Şefeteyh'*dir. *Nâdiye* Fransa'daki, *Ceffeti'd-Dümû*' Suriye'deki, *Leylün lehû Âhir* Suriye ile İngiltere arasındaki, *İbtisame 'alâ Şefeteyh* de Filistin ile Ürdün arasında cereyan eden olayları ele almıştır.[594]

3.4.2. Zaman

Roman sanatının temel unsurları arasında yer alan zaman kavramı nesnel zaman, vaka ve anlatma zamanı olarak üç şekilde ele alınmaktadır. Roman, zaman unsurundan bağımsız olamayacağı gibi, olayların bu üç şekilden birisiyle irtibatlı olması gerekmektedir.[595] Bu anlamda zaman, mekân ve şahıs kadrosu gibi romanın diğer unsurlar içerisinde en etkili olanıdır. Roman, zaman unsuru üzerine inşa edilir ve olaylar ona bağlı olarak gelişir. Aynı zamanda, romanı masal, efsane ve destan gibi diğer hikâye türlerinden ayıran en önemli kriter bu unsurudur.[596] Romancının eserinde kullandığı zaman, gerçek zamandan

---

[592] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 83.
[593] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 84.
[594] eş-Şârûnî, *er-Rivâiyyûne's-Selâse*, 84.
[595] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 100.
[596] Muhammed Kemal Abdülalîm Serhân, *Binâü'l-Kıssati'l-Kasîra 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î* (Câmi'atü Mansûra, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2005), 113.

farklıdır. Romanda aktarılan bu zaman dilimi anlatıcının inisiyatifindedir. Belirli bir kurgusal düzen içerisinde romancının anlatmak istediği olay örgüsüne göre zaman unsuru değişebilmektedir.[597]

Sibâ'î'nin *Ardu'n-Nifâk*, *Nâibü 'Azrâîl* ve *el-Bahs 'an Cesed* gibi fantastik romanlarında zaman, her ne kadar yazıldığı dönemle irtibatlı olsa da romanın başından sonuna kadar fark edilemeyecek kadar gizlidir. Sibâ'î bu romanlarında zamanın ötesinde etik amacına ve ideal dünya görüşüne önem vermiştir. Bundan dolayı belirli bir zaman çizgisi üzerinde hareket etmemektedir. Çünkü fantastik romanlarında sunduğu ideal dünya görüşü belli bir zamana ve mekâna bağlı kalmadan bütün insanlığı ilgilendirmektedir.[598]

Bu romanlardaki zaman, zamanın ve mekânın sınırlandırmalarına bağlı değildir. Ne geçmişe uzanan bir kronolojiye ne de geçmişten romanın yazıldığı döneme ulaşan bir zaman dilimine sahiptir. Bu romanlar toplumun ahlâkî değerlerini eleştiren bir noktadan hareket eder ve sonra da başladığı noktaya geri döner. Öyle ki romana bakıldığında belli bir zaman kuşağında hareket edilmemiş gibidir.[599]

İnsanoğlu yaşadığı mekânın, zamanın akışına maruz kalarak değiştiğini idrak etmeden kendi varlığının farkına varamaz. Bu sebeple zaman ile mekân arasında bir irtibat varlığı söz konusudur. Zamanın akışı mekânın biçiminde değişimler doğurur. Zaman, mekândan daha kapsayıcı ve daha genel bir unsur olduğundan dolayı romanda, ehemmiyet bakımından mekânın önünde yer almaktadır.[600]

Romanda zamanın etkisi daima olayların gelişimi, karakterlerin akıbeti ve duygusal ritmi ile sınırlı değildir. Romanın bütününü kuşatarak onun başlığı haline gelebilir. *el-'Umru Lahza* ve *Leylün lehû Âhir* romanlarının başlığında görüldüğü üzere zaman, romandaki mekân ve şahıs gibi unsurların önüne geçerek romanın başlığı olabilmiştir.[601] Romandaki zaman ve gerçek zamandan farklıdır. Romancı, gerçek hayatta uzun yıllar sürebilecek bir olayı birkaç cümleyle ifade edebilmektedir. Romandaki olayların ana bağlantısı zaman unsurudur. Çünkü o, romandaki olayları birbirine bağlamaktadır. Romandaki olayları ve

[597] Hadhum Şerîd, *el-Bünyetü's-Serdiyye fî Rivâyeti Tarîki'l-'Avde li Yûsuf es-Sibâ'î* (Mesîle: Câmi'atü Muhammed Bûdiyâf, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lügât, Risâletü Mâcistir, 2015), 41.
[598] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 231.
[599] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 231.
[600] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 232.
[601] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 232.

olay örgüsünü düzenleyen bağlantıdır. Zaman olmadan olaylar dağınık ve anlaşılmaz olmaktadır.[602]

Sibâ'î'nin romanlarının büyük çoğunluğunda mekân daha baskın unsurdur. Mekân; gerçek hayattan ve bu gerçek hayatın içerisinde yer alan sıkıntılardan, sihirli dünyalara ve mekanlara kaçışı, hayal ettirmeyi gerçekleştirmede başvurduğu temel unsur olarak görünmektedir. Bundan dolayı mekân roman içerisinde bir mana oluşturma ve roman kahramanlarının dünyaya karşı tavırlarını ifade etmede katkı sağlamıştır.[603] Sibâ'î'nin romanlarında mekân unsuru karşısında daha zayıf kullanılan zaman unsuru romandaki karakterlerin ve olayların gelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. [604]

Üç bölüme ayrılan *Beyne'-l-Atlâl* romanında zamanın akışı romandaki karakterlerin olaylar silsilesi içerisinde gelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Romanın birinci bölümünde roman kahramanı Sâmiye, liseden mezun olduktan sonra annesine eğitim hayatına üniversitede devam etmek istediğini haber verir ve üniversiteye başlar. Edebiyat alanında üniversite eğitimini de başarı ile tamamladığında yaşı yirmi ikiyi geçmemektedir. Burada görüldüğü üzere romanda zaman mefhumu karakterler aracılığıyla kendini göstermektedir.[605] Romanın ikinci bölümünde ise olay örgüsüne ağırlık verilmiş ve Sâmiye'nin sevdiği adama karşı beslediği duygularına ve hislerine değinilmiştir. Ancak zaman bu bölümde aynı çizgide kalmıştır.

> "Sâmiye solgun bir çehreyle evrakları tutmuştu. Annesi ise aşırı bitkin bir halde idi. Annesini uyutup yanına oturmaya karar verdi. Fakat annesi ona 'Ben iyiyim. Balkonda oturacağım. Sen git ve okumana devam et' dedi. Sâmiye bunun üzerine elindeki kağıtları katlayarak odasına doğru ilerledi. Nihayet yatağına yerleşti ve kendini okumaya kaptırdı."[606]

Bu bölümde karakterlerin gelişimi üzerinde zamanın etkisi görülmemektedir. Zaman akışını yitirmiştir. Üçüncü bölümde bu akış, kendini somut biçimde göstermeye başlamıştır. Burada karakterlerin zaman bilinci şimdiki zamanın, çok geçmeden geçmiş zamana dönüşeceği şeklinde kapalı bir idrak halindedir. Bunun sebebi geçmiş zamanın

---

602 Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 83.
603 Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 97.
604 Muhammed Mahmûd, *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*, 97.
605 es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 12-13.
606 es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 88.

şimdiki zamana dramatik yapı içerisinde konu birliği bakımından geleceğe doğru uzanmasıdır.

> "Herhangi bir an… Bütün ömür eşitlendi. Muhtemelen bir an bir gün; bir gün bir yıl, bir yıl da bir ömür gibi oldu. Herhangi bir an, insanın içerisinde sonsuz bir ömrü ebedileştirir. O bir hayatın ve şayet sonrasında bir hayat varsa sonrasındaki hayatın da hazinesidir."[607]

Sibâ'î, burada zamanı belli bir ölçüyle sınırlandırmamıştır. Karakterlerin bu anların derinliğini ne derece hissettikleriyle zamanın miktarını göstermeye çalışmıştır. Zamanı nicel değil nitel olarak değerlendirmiştir. İkinci bölümün uzunluğuna ve bir hayatı başından sonuna değin aktarmasına rağmen bu hayatın, roman kahramanı Sâmiye ve sevdiği adamın yaşadığı verimli birkaç andan ibaret olduğu görülmektedir.

Romanda zaman, mekân unsuru kadar etkin kullanılmamıştır. Dramatik çatışma, mekân etkeni üzerinden ortaya konulmuştur. Romancımızın mekân faktörü ile kendini sınırlandırması dramatik çatışmanın meydana gelmesine neden olmuştur. Sibâ'î, içeriği zamana göre değil, zamanı içeriğe uygun olacak biçimde romanı inşa etmiştir.[608]

Sibâ'î ara sıra günlük hayatımızda olduğu şekliyle monoton zaman çizgisini yok saymıştır. Ona göre romanları, bildiğimiz zamanın dışına çıkmış ve o zamanın tanığı haline gelmiştir. Bundan dolayı bir saat ile bir senenin; bir ömür ile bir anın arasında fark bulunmamaktadır.[609] Öte yandan Sibâ'î'nin romanlarında karakterin duyguları zamanın akışını belirleyebilmektedir. Zamanın karakterin duyguları üzerindeki güçlü etkisi *Rudde Kalbî*, *Sekkâ Mât*, *Ceffeti'd-Dümû'* ve *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* romanlarında görülmektedir.

Bu romandaki olaylar yaklaşık 1921 yılında *Hüseyniye* mahallesinde meydana gelmiştir ve olayların sahnesi olduğu şekliyle hala ayaktadır. Senelerin geçmişi, buranın çehresini yok edip, yeniden inşa ve restore ederek değiştirmiş olabilir. Ne var ki buranın simge mekanları eski halindedir. Zaman onları değiştirmemiştir."[610]

> "Süheyr: Sanki hiç ayrılmamışız gibi hissettiğimi ve ayrılığın hissettirdiği bütün sıkıntılarıyla gidişinin sadece geri dönüşü mümkün olan bir gidiş olduğunu sana

[607] es-Sibâ'î, *Beyne'l-Atlâl*, 291.
[608] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î*, 26.
[609] Abdülaziz Şeref, *el-Fennü'r-Rivâî ve'l-Va'yi'l-Ahlâkî* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1993), 76.
[610] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 7.

söylemiş olsaydım bana inanır mıydın? Aradan geçen uzun yıllardan ve beni çepeçevre kuşatan ümitsizliklerden sonra ilk uykuya dalışımı hatırladığımda ben bile neredeyse inanamıyordum."[611]

"Ammâr: Birdenbire hafızasında silinmesini istemediği bir suret belirdi. Çok uzun zamandır giderek silikleşmesini ve kaybolmasını arzu etmediği bu surette o henüz çocuktu ve ailesi Kudüs'ün dışında yer alan Deyr Yasin köyünde yaşıyordu."[612]

"Ali: Her şeyi değiştiren zaman, benim içimde seni değiştiremedi. Hiçbir şeyin kalbimin en derinlerinden seni çıkaramayacağını zamana kanıtlamaya çalışıyordum. Seni kalbimden söküp atmak için çok çabaladım. Fakat ben senden tamamen ümit kesmişken sana duyduğum sevgi ve özlem seni kalbimde uyandırıyordu. Sen benim daimî ümidim ve tükenmez arzum olmuştun."[613]

Sibâ'î'nin romanlarında zaman unsurunun kullanılması bakımından önemli bir nokta, romanlarının birçoğunda anlatılan olayların gerçekte yaşandığı zamana yakın bir dönemde meydana gelmiş olmasıdır. Bu bağlamda Temmuz 1952 devrimini konu alan *Rudde Kalbî* romanını 1954, Mısır ile Suriye'nin birbirinden ayrılmasını anlatan *Leylün lehû Âhir* romanını 1964'te Mısır'a üçlü düşman saldırısını konu alan Nâdiye romanını 1960'ta İngiltere, Fransa ve İsrail'in 1956'da Mısır'ı cephe almaları sonucunda patlak veren Süveyş krizinden çok kısa bir zaman sonra kaleme almıştır.

Sibâ'î'nin gerçekte yaşanan olayların üzerinden çok geçmeden bunları romanına aktarması, bu olaylar hakkında hızlı bir değerlendirme yapmasına olanak sağlamıştır. Bu hususla ilgili olarak *Nâdiye* romanının önsözünde şöyle demiştir:

"*Rudde Kalbî* romanını büyük bir özveriyle ve sadakatle yazmaya çaba gösterdim. Romanı yazma konusunda aceleci davranmış olabilirim. Olayları daha net ve daha kapsamlı gösteren zaman boyutu, romanı yazdığım esnada yeterince sağlanmamış olabilir. Ancak buna rağmen yazar olma sorumluluğunun verdiği dürtüyle ve benden sonra benim dışımda etkilenebilecek ve kendisine zaman boyutunun daha hassas bir surette olayları kayıt altına alma imkânı sağlayacak kimseler için geride bir eser kalması gayesiyle romanı yazmaya koyuldum. Böylelikle o kimselerin çalışmasına katkı sağlamış olacağım."[614]

---

611 es-Sibâ'î, *Leylün lehû Âhir*, 7.
612 es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, 22.
613 es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/749-750.
614 es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 7.

3.4.3. Mekân

Romanda mekânın türü, karakterlerin ahlâkî özelliklerini ve alışkanlıklarını etkilemektedir. Mekânın karakterler üzerindeki bu etkisinden dolayı romancılar, mekanla ilgili olan her şeyi betimlemeye önem vermişlerdir. Öyle ki insanın yaşadığı evin, iç dünyasının uzantısı olduğunu kabul eden roman eleştirmenleri bile bulunmaktadır. Onlara göre bir ev betimlendiğinde aslında insan betimlenmiş demektir.[615]

Mekân betimlemesinin romandaki bu öneminden dolayı roman yazarları sıklıkla zaman yerine mekânı kullanmayı tercih etmişlerdir. Eşyaların bir mekânda olması, belli bir zamanda bulunmasından daha net ve daha derin etkiye sahiptir. Modern roman yazımında ölçüt, insanın bir şeyi etkilemesi değil bir şeyden etkilenmesidir.[616]

Eşyanın, tarihin bir zamanında yaşanmış önemli olayların odağında yer aldığını gösteren *Tarîku'l-'Avde* romanında İbrahim'in yaşadığı ev şu şekilde betimlenmiştir:

> "Ev, deniz kıyısını temaşa eden kumsal bir tepede yer alıyordu. Askeri bölgenin uzağındaydı. Bölgenin işgal edildiği esnada diğer bazı evlerle birlikte civardaki subayların kalması için İngiliz ordusu tarafından inşa edilmişti. Tek kattan oluşan bu ev; duvarları kırmızı, kesik moloz parçalı, ısıya dayanıklı bir malzemeden yapılan kaplamasıyla üçgen çatılı bir yapıya sahipti. Evin girişi, o zamanlar maksimum uzunluğuna bir yılda ulaşan turuncu çiçekli begonya çiçekleriyle kaplıydı. Girişin zemini yeşil palmiye ağaçlarının araladığı beyaz taşlarla döşenmişti ve evi dağınık sıralı narenciye ağaçlarıyla bir bahçe kuşatıyordu. Evin dış görünüşü ve mükemmel konumu İbrahim'i şaşkına uğratmıştı. Hâkî renkli bu çorak bölgede evin onun sığınağı olacağını asla hayal bile etmiyordu. Evin kapısından içeriye adım attığında kendisini geniş bir salon karşıladı. Salonun diğer ucunda deniz kıyısını gören büyük cam pencere bulunuyordu. Pencereden kum tepeleri içerisinde aralıklı palmiye ağaçları ve bunların ötesinde deniz ve gökyüzü görünüyordu. Sahile bakan kişi ilk bakışta burayı duvarlarla süslenmiş ve ustaca çizilmiş büyük bir deniz tablosu sanabilir. Salonun sağ tarafında şık görünüme sahip, büyük ısı tuğlalı sade bir şömine ve bu şöminenin karşısında salonun diğer tarafında yarım daire şeklinde mermerden yapılmış bir bar bulunuyordu. Barın etrafında ise yüksek demir sandalyeler sabitlenmişti. Salonun sağında iki tane yatak odası ve bu odaların arasında bir banyo

[615] René Wellek - Austin Warren, *Nazariyyetü'l-Edeb*, çev. Âdil Selâme (Riyad: Dâru'l-Mirrîh, 1992), 305.
[616] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 249.

vardı. Salonun solunda ise küçük bir masası olan yemek odası ve devamında mutfak bulunuyordu."[617]

Sibâ'î'nin, mekân tasvirinde hem somut hem de soyut mekanlara önem verdiği görülmektedir. Roman yazarının bu türden bir mekânı eserinde inşa etmesindeki amacı, okuru romanın atmosferine çekmek istemesidir. Burası okurun bildiği gerçek bir mekân değildir. Buna rağmen O, kendini bu mekânda yaşıyormuş gibi hisseder. Bu tarz mekanların kullanıldığı romanlar genellikle fantastik kurguya sahiptir. Sibâ'î'nin de *Nâibü 'Azrâîl* ve *el-Bahs 'an Cesed* romanlarında bu tarz mekanları inşa ettiği görülmektedir. Olayların geçtiği mekân olarak gökyüzünün kullanıldığı bu romanlarda ahiret hayatı şu şekilde betimlenmiştir:

"Omuzlarımızla birbirimizi itiyor, ellerimizle de çekiştiriyorduk. Ortam sıcak ve boğucuydu. Havada ağız ve ter kokularının birbirine karıştığı iğrenç bir koku vardı. Ayakların kaldırdığı toz tanecikleri havada asılı kalmıştı."[618]

Sibâ'î mekân unsuruna verdiği önemden dolayı *Ardu'n-Nifâk* ve *Tarîku'l-'Avde* gibi bazı romanlarında olayların odak noktası haline gelen mekânların isimlerini vermiştir.

Sibâ'î 1952 yılından sonra modern Mısır edebiyatında yeni bir eğilimin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu eğilim romandaki olayların Mısır'ın yerel çevresi dışında meydana gelmesidir. Bu sayede birçok edebiyatçı Mısır haricindeki dünya ve devletlere önem vermeye, onlarla temas kurmaya başlamıştır. Böylece yerel çevreden daha kapsamlı ve daha geniş bir bölgenin bilgisine ve deneyimine sahip edebiyatçılar ortaya çıkmıştır.[619] Bu edebiyatçılar arasında yer alan Sibâ'î bu eğilimini birçok romanında göstermiştir. Bu romanlarından *Nâdiye*'deki olaylar Fransa'da, *Ceffeti'd-Dümû'* Suriye'de, *Leylün lehû Âhir* Suriye ve İngiltere arasında, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* Filistin'de geçmektedir.[620] Mısır'ın yerel bölgeleri dışında olayların yaşandığı romanlarında Sibâ'î bu bölgelerin doğal güzelliklerini betimlemeye özen göstermiştir.

Ceffeti'd-Dümû' romanında Lübnan'ın tabiatını şu şekilde betimlemiştir:

---

617 es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*.
618 es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 7.
619 Yûsuf eş-Şârûnî, *Üdebâ ve Müfekkirûn* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Küttâb, 1997), 56.
620 Olayların Mısır'ın yerel bölgelerinde geçtiği romanları ise *Tarîku'l-'Avde, Ardu'n-Nifâk, es-Sekkâ Mât, Rudde Kalbî, el-'Umru Lahza.*

> "Yol, beyaz dağ etekleri arasında yükselmeye başladı. Yolun her iki yanındaki beyaz ve pürüzsüz dağların üzeri süt dökülmüş gibiydi. Kar, dağı geniş bir kuşakla sarmıştı ve bu kuşak dağ yüzeyindeki bütün kusurları gizlemişti. Artık dümdüz ve geniş eğriliklerin dışında dağın çıkıntılarından hiçbir şey görünmüyordu. Dağ sanki tatlının yüzeyine nüfuz eden krema veya güzel kadınların yüzündeki beyaz örtü gibiydi. Kar, dağın eteğindeki ağaçların tepelerine sanki beyaz çiçekten taç giydirmişti."[621]

Nâdiye romanında Fransa'nın doğal güzelliklerini şu şekilde betimlemiştir:

> "Olağanüstü manzaralar yolun her iki yanına doğru uzanıyordu. Parlak yeşil yaprakların üzerindeki sabah çiği parıldıyordu. Su pınarları bazen çok gürültülü bazen de sakince çıkıyordu. Uzak vadilerdeki dereler görünüyordu. Akarsuların buralarda biriktirdiği sular, kayaların ve otlakların arasından akmaya başlamıştı. Dereler kimi zaman geniş ırmaklarla buluşuyor kimi zaman ise kanallarındaki sığ su birikintilerinden ayrılıyordu. Bu dereler ince arterler gibiydi. Dağların etrafındaki köprüler meltem esintileriyle sallanan salıncağa benziyordu." [622]

Romanda tasvir edilen mekân ile yazarın ele aldığı meseleler ve problemler arasında güçlü bir bağın olduğunu söylemek mümkündür. Zira romancının betimlediği bu mekân genellikle eserdeki olayların merkezinde yer almaktadır. Sibâ'î'nin de romanlarında mekânı bu bağlamda kullandığı görülmektedir. Siyasi meseleleri ele aldığı romanlarında Mısır'ın yerel çevresini tasvir etmesi, Filistin meselesine değindiği romanlarında Filistin'i betimlemesi, Arap milliyetçiliğini konu aldığı romanlarında Suriye'yi tasvir etmesi bunun bir örneğidir.[623]

Romanlarda bazen bir mekân herhangi bir ülkenin sembolik karşılığı olarak kullanılabilmektedir. *es-Sekkâ Mât* romanındaki *el-Hâratü'ş-Şa'biyye* (Halk Mahallesi), romanın yazıldığı dönemde Mısır toplumunun bir sembolüdür.[624] Sibâ'î'nin *Tarîku'l-'Avde* ve *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* romanlarında savaş meydanlarını daha hassas bir şekilde tasvir ettiği görülmektedir. Asker olmasının verdiği tecrübenin bu konuda yardımcı olduğu muhtemeldir.

---

621 es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 2/315.
622 es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 2/491.
623 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 262.
624 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 262.

Sibâ'î küçük yaşlardan itibaren İslam dininin ilkelerini ve öğretilerini benimseyerek büyümüştür. Romanlarında tasvir ettiği dini karakterler ve mekanlar da bunun bir göstergesidir. Romanlarında namaz, oruç ve diğer dini vecibeleri yerine getiren karakterlerin betimlenişi, *Ardu'n-Nifâk* romanında Cuma namazını eda etmek üzere mescide roman kahramanı (1.tekil kişi) yazar ile arkadaşının cami atmosferini aktarması bu kabilden değerlendirilebilmektedir:

> "Abdest almaya başladık ve azalarını temizleyenlerin; fırtına sesine benzer çıkardıkları seslerin, mırıltıların ve besmelelerin ortasında abdestimizi tamamladık. Şairin şu dizelerini hatırlayarak camiye yöneldik:
> "Yürümeden önce ayaklarını bastığın yeri iyi hesapla,
> Kaygan zeminde yürüyen kimse bir anda kayıp düşebilir."
> Camiye girer girmez oranın ağzına kadar namaz kılanlarla dolu olduğunu gördük. Simalarında iyilik, huzur ve itaat emaresi ayan beyandı. Aralarından bazıları rükûa gitmeye bazıları da secde yapmaya başladı. Bir kısım ise vecd halinde gözlerini kapatmış, başlarını sallamaya başlayarak Kur'ân okuyan kariyi dinliyordu."[625]
> "Velilerden bir adamın, namaz kılanların saflarını yararak geçtiğini gördüm. Elinde buhur kabını tutmuş ve sağa sola sallıyordu. Başka biri sırtında ibrik taşıyor, elinde de bakır bir tas tutuyordu. Susayanlara ikram etmeye başlamıştı. Ben ve arkadaşım tahiyyetü'l-mescid namazı kıldık. Sonra hikmetli Kur'ân'ın ayetlerinin tilavetini dinlemek üzere caminin bir köşesinde oturduk. Minaredeki ve cami avlusundaki müezzin ezan okumaya başladı."[626]

Cami avlusunda abdest alanlar, içeride namaz kılanlar, Kur'ân dinleyenler, camiyi selamlama için kılınan tahiyyetü'l-mescit namazı, romanlarında birçok Kur'ân ayetinin ve hadislerin yer alması, bir yandan Mısır toplumunda dini hayatın tablosunu çizerken diğer yandan roman yazarının dini metinlere aşina olduğunu göstermektedir.

3.4.4. Şahıs Kadrosu

Roman incelemesi sırasında kullanılan kişi, şahıs ve figür gibi kelimelerin ortak gayesi roman karakterlerinin insan kimliği kazandırılarak kurgusal dünyaya dahil edilmesidir. Bu karakterler genellikle insan olarak tanımlanır, çünkü roman olayları "beşerî" bir ortamda gerçekleşir ve romancı, hikâyenin şekillenmesi için istediği kişi ve kimliği

[625] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 216.
[626] es-Sibâ'î, *Ardu'n-Nifâk*, 217.

seçebilir. Romancının tercihi insan karakterlerdir, ancak bazı romanlarda kavramlar, eşyalar ve hatta hayvanlar da kahraman olarak yer alabilir.[627]

Romanda şahısların betimleniş tarzı romancının doğrudan kendisiyle ilgili düşünceleri yansıtabileceği gibi, romancının içinde yaşadığı topluma bakış açısını da gösterebilmektedir. Romancı romanda tasvir ettiği karakterler aracılığıyla muhatap kitleye vermek istediği mesajını ve fikirlerini soyut evrenden somuta taşıyabilmektedir. Bu bağlamda herhangi bir romanın karakter analizinin yapılması, roman yazarının ideolojisini ve içerisinde yer aldığı dönemin siyasi, toplumsal ve ideolojik yapısını ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir. Bu yüzden roman karakterleri romanın en önemli unsurlarından birine dönüşmektedir. Ayrıca romanda kurgulanan olay örgüsünün canlılığını koruyabilmesi şahıs kadrosu olmaksızın mümkün değildir. Bu nedenle romanda şahıs kadrosunu oluşturan karakterler son derece önemli bir yere sahiptir ve bunlar anlatının omurgası olarak kabul edilmektedir.

Romanın ana unsurlarından biri olan şahıs kadrosu, anlatının türünün belirlenmesi açısından da önemlidir. Romanda karakterlerin incelenmesi, tasnifi ve tasvir ediliş yöntemi ve bunlara ilave olarak ait oldukları toplumsal sınıfın belirlenmesi yazarın sanatsal ve edebî maharetini ortaya çıkarmaktadır.[628] Nitekim roman yazarı kendisinin de tanıklık ettiği belirli çevrelerden oluşturduğu karakterlerini betimlerken bu çevrenin doğal ortamını ve koşullarını dikkate almaktadır.

Romancının maharetini ortaya çıkaran bir diğer önemli husus ise; romanda yer alan karakterlerin, üstlendiği rol ile okura gerçek olduğunu ikna edebilmesi, bunun yanı sıra eylemlerinin ve sözlerinin gerçek hayatta meydana gelmesinin mümkün olması veya gerçeğe benzemesi de gerekmektedir.[629] Zira yazar, roman kişilerinin fiziksel, psikolojik ve sosyolojik özelliklerinin tamamını gerçek hayattan ilham alarak oluşturmaktadır. Romancı için gerçek hayat farklı niteliklere sahip insan tiplerini romanında betimleyeceği zengin bir kaynaktır.[630] Ancak burada unutulmaması gereken önemli bir husus, roman kişilerinin gerçek kişilerle tamamen mutabık olamayacağıdır. Gerçek hayattaki insanlar ile roman kişileri arasında temel farklılıklar söz konusudur. Gerçek hayatta insanlar

---

627 Mehmet Tekin, *Roman Sanatı: Romanın Unsurları 1* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 62.
628 İnsiyye Huza'lî - Mardiyye Zâri' Zardînî, "eş-Şahsiyye ve Esâlîbü Resmihâ fî Rivâyeti's-Sekkâ Mât", *Mecelletü Dirâsât fi'l-Lügati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ* 8/25 (2017), 98.
629 Vâdî, *Dirâsât fi Nakdi'r-Rivâye*, 25.
630 Serhân, *Binâü'l-Kıssati'l-Kasîra 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 60.

birbirini tam anlamıyla tanıyamaz iken romancı, roman kişilerinin hayatını gizlisiyle saklısıyla okura gösterebilir.[631]

Sibâ'î'nin de romanlarında karakterlerini yaşadığı çevreden hareketle oluşturduğu görülmektedir. O, Mısır halkının gerçek yaşamını yansıttığından dolayı kendisinin de bizatihi yakından tanıdığı Mısır yerlisini betimlemeye önem vermiştir.[632] Sibâ'î'nin realist (gerçekçi) türde kaleme aldığı ve sokaklarıyla, caddeleriyle ve esnafıyla Mısır yerlisinin hayatından kesitler sunduğu *es-Sekkâ Mât* romanındaki Muallim Şûşe ve oğlu Seyyidüddenek, Şehhâte Efendi, Hacı Zemzem ve *Nâibü 'Azrâîl* romanında bütün detaylarıyla karakteristik özelliklerine yer verilen Ânise Zîzî, Muallim Hanefî ve zevcesi Murûran 'Âbirân, Câbir Bek el-Kirâşû, Mahmûd Efendi el-Funt, Tahiyye Lef, Hüseyin Kadrî gibi farklı özelliklere sahip karakterler Mısır'ın yerli simalarıdır.[633]

Özellikle kadın karakterler söz konusu olduğunda onların, memleketlerinin bütün niteliklerine haiz bir şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Kadın karakterlerin bir yere aidiyeti ve belirli bir kimliği yansıtan hassas bir ayna vazifesi üstlenmesi noktasında ailenin ve vatanın ana omurgası olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle kadın unsuru, romanda ve genel olarak edebiyatta daimî olarak öne çıkmaktadır.[634]

Sibâ'î'nin romanlarında dikkat çeken hususlardan biri; bazı roman kahramanlarının ülkenin genel problemlerini, iş kendilerine intikal ettiğinde farkına varmaları ve ülkenin genel sorunları şahsi problemleri haline geldiğinde durumdan haberdar olmalarıdır.

Rudde Kalbî romanında, Ali'nin İnci ile aralarındaki sınıf farkının boyutunu anlayıncaya dek ülkede böyle bir problemin varlığından habersiz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İnci aristokrat tabakadan bir soylunun kızı, Ali ise bu soylunun sarayında çalışan bahçıvanın oğludur. Bu durum, Ali'nin babasının İnci'yi oğluna istediği için saraydan kovulmasıyla Ali için daha belirgin hale gelmiştir. Devrime katılmak üzere arkadaşlarıyla birlikte harekete geçtiğinde zihnini tamamıyla meşgul eden şu düşüncelerden bu durum daha net anlaşılmaktadır:

> "Acaba kendisinin onu yarı uyanık halde hatırladığı gibi İnci de onu uyurken hatırlıyor mu? Tehlikeler içerisinde onu hatırladığı gibi İnci de onu güvende iken

631 Serhân, *Binâü'l-Kıssati'l-Kasîra 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 60.
632 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 276.
633 es-Sibâ'î, *Nâibü 'Azrâîl*, 48, 119.
634 Hüseyin vd., *el-Fikr ve'l-Fenn fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î*, 221.

> hatırlıyor mu? Şayet içine dalmaya ramak kaldığı bu devrim başarılı olursa, kendisini neyin beklediği aklına geliyor mu? Acaba ne söyleyecek? Ailesinin başına geleceklerden dolayı bu devrimden canı mı sıkılacak, yoksa kendisini seven adam ve Mısır için mutlu mu olacak? Düşüncesini ve zihniyetini kesin surette biliyor ki İnci, bu devrimi hoş karşılayacak. En azından böyle olacak. Çünkü aralarındaki derin uçurum, onu rahatsız veya helak edecek. Ortada ne krallık ne soy ne şan ne de azamet kalacak. Gerçekten bu olacak mı? İnci'nin babası boyun eğecek mi? Erkek kardeşi kibrini bırakacak mı? Aklından geçirdiği bu saçmalıklar da neyin nesi? Bunun uğruna mı devrime katıldı. Bunun uğruna mı kendisi ve yoldaşları kanlarını akıtacak ve canlarını feda edecek?"[635]

Benzer biçimde *Tarîku'l-'Avde* romanının başkahramanı İbrahim orduda subay olarak görev yapmasına rağmen Filistin meselesinin ciddiyetini ancak Filistinli Nühâ'nın çektiği sıkıntılara yakından şahit olduktan sonra fark edebilmiştir:

> "Filistin meselesi, başkalarının trajedilerinin yazılı olduğu hızlıca geçilen gazete manşetleri kadar onu etkilemişti. Bu manşetleri gördüğümüzde dudaklarımızı ısırırız veya başımızı üzüntüden sallarız ve daha sonra bunları bir kenara bırakıp hayatımızda bize nefes aldırmayan sıradan kişisel sorunlarımıza döneriz.
>
> O savaştan nefret etmez veya etkilenmez. Yaşadığı muhitten uzak bir yıl geçirmek gibidir. Fakat yakınından birinde savaşın emaresini gördüğünde savaş ona dokunur. Bundan dolayı Filistin meselesini hissetmemiş ve onunla ilgili okudukları onu etkilememişti. Bu meseleye yönelik onun herhangi bir yükümlülüğü olduğunu sanmıyorum. Filistin'i müdafaa etmek için gönüllü olan fedailerle birlikte olması da asla aklına gelmez."[636]

Leylün lehû Âhir romanının başkahramanı Süheyr ise Mısır ve Suriye arasındaki birliğin sona ermesinin ehemmiyetinin farkına ancak nişanlısı Mısırlı Subay Hamdî'nin silah arkadaşlarıyla birlikte Suriye karargâhı içerisinde tutuklanmasından sonra varmıştır. Sibâ'î'nin romanlarındaki karakterlerin yaşadıkları dönemin problemlerini, durum kendilerine intikal ettikten sonra farkına varmış olmaları, insanların başkalarının sorunlarına ancak bu sorunlar kendi başlarına geldiğinde önem verdiğine dikkat çekmektedir.

---

635 es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 2/678-679.
636 es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, 54-55; Vahîd, *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*, 274.

Sibâ'î romanlarında sorumluluk alan karakter ile almayan karakterleri birbirinden ayırmaktadır. Örneğin *Tarîkul-'Avde* romanındaki İbrahim karakteri, sorumluluk alan kimselerden biridir. İbrahim, Filistinli sığınmacı Nühâ aracılığıyla Filistin meselesini içselleştirerek İsrail güçleri ile savaşmıştır. Ayrıca Nühâ'nın ümitle beklediği dönüş yolunun açılması için çaba göstermesi gerektiğine inanmıştır. İbrahim sadece Nühâ'nın değil vatanlarından alıkonulmuş binlerce kişi için de dönüş yolunun açılması için tüm gayretini ortaya koymuştur. Onun bütün bu davranışları sorumluluk aldığını ortaya koymaktadır. İbrahim'in aksine aynı romanda yer alan Murat karakteri sorumluluk almayan bir şahsiyettir. Olumsuz fiillerinin de mesuliyetini üstlenmeyerek bütün hatalarını, onları affedeceğine inandığı Tanrı'ya yüklemektedir.[637]

İbrahim karakterinin Murat'ın aksine sorumluluk aldığı bir diğer nokta ise evliliktir. Evlilik ona göre bir bağ ve akit demektir. Bu akit çiğnenmemelidir. Eşinin de kendi üzerinde hakları olduğu bilincindedir. Bu haklar korunmalıdır. İbrahim eşi Mediha'ya karşı elinden geldiğince sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır. Murat ise eşi Leyla'yı ara sıra aldatmayı bir kusur ve ayıp olarak görmez.[638]

Sibâ'î bahsi geçen romanda sorumluluk alan ve almayan şeklinde birbirine zıt karakterler inşa ederek okurun zihninde iyi ile kötü olanı birbirinden kolayca ayırmayı hedeflemiştir. Onun karakter inşasındaki bu metodu, olay örgüsünün anlatımını monotonluktan kurtarmıştır.

Sibâ'î'nin romanlarında farklı türden karakterler vardır. Bunlardan biri de mevcut düzene karşı çıkan devrimci karakterdir. *Fedeytük yâ Leylâ* romanındaki Râciye, devrimci karakterlerden biridir. Mısır örf ve adetlerine göre bir kız öncelikli olarak yakın akrabalarından biriyle evlenmelidir. Bu sebeple dedesi, Râciye'yi teyzesinin oğlu Abdurrahman'la evlendirmek istemektedir. Ancak Râciye amcaoğlu ile evlenmek istememektedir. Râciye ve Abdurrahman aynı zamanda dedelerinin sahibi olduğu mirasın yasal varisleridir. Dedesi gibi Abdurrahman da maddiyata önem veren bir karakterdir. Fakat Râciye'nin gönlünü kaptırdığı İbrahim ise gelecek vadetmeyen, toplumda belli bir statüye sahip olmayan sıradan bir müzisyendir. Râciye dedesinin ve örfe bağlı kanunların

[637] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î*, 45.
[638] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î*, 45.

baskısına rağmen tercihini İbrahim'den yana kullanmıştır. Bu yönüyle Râciye'nin mevcut düzene karşı çıkan bir karakter olduğu anlaşılmaktadır.[639]

İnnî Râhile romanındaki 'Âyide, bir diğer devrimci karakterdir. Râciye gibi o da istemediği biriyle evlendirilmek istenmiştir. Râciye gibi 'Âyide de başka birisini sevmesine rağmen bu duruma engel olamamış ve babası onu aristokrat sınıfa mensup paşalardan birinin oğlu olan Tûtû Bey ile evlendirmiştir. O andan itibaren kocası ve kocasının ailesi ile aralarında sınıf farkından dolayı hayatına giren yeniliklere uyum sağlamaya ve sevdiği adamı unutmaya çalışmıştır. Tam bu hayata alıştım derken kocasının kendisini aldattığını öğrenmiştir. 'Âyide bu durumu kabullenemez ve evden ayrılmaya karar verir. Bu saatten sonra baba evine de dönemeyecektir. Dönse bile babası onun dönüşünü kabul etmeyecektir. Çünkü babası kızını devlet erkanından birinin oğluyla evlendirdikten sonra kendisini zengin edecek birtakım anlaşmalara imza atmıştır. Çalacak bir kapısı olmayan 'Âyide, nereye gittiğini bilmeden yoluna devam etmiş ve içine düştüğü bu durumdan kendisini kurtaracağını zannettiği, kocasının çevresinden tanıştığı bir adamın yanına gelmiştir. Bu adam da onun gibi aldatılmış birisidir. 'Âyide bu adamdan tavsiye ister. Adam ise kocasının onu aldattığı gibi onun da kocasını aldatmasını söyler. Adamın bu tavsiyesi üzerine Aristokrat sınıfın ahlâkî olarak bozulmuş olduğunu fark eder ve bu sınıfın teneffüs ettiği iğrenç ortamdan uzaklaşarak sevdiği adamla birlikte zaman geçirdikleri İskenderiye'de terk edilmiş su değirmenine gider. Burada sürpriz biçimde onunla yeniden karşılaşır. Fakat o da kendisinden sonra evlenmiş, ancak karısı bir müddet sonra vefat etmiştir. İkili bu kulübede kalmaya karar verir. Fakat adam kısa bir müddet sonra ağır bir hastalığa yakalanır ve vefat eder. 'Âyide bunun üzerine daha önce hayatında dile getiremediklerini kâğıda dökmeye karar verir. Hatıralarını yazdığı kâğıdı daha sonra cam bir şişenin içine koyar ve kulübenin dışına fırlatır. Sonra da vefat eden sevdiği adamla birlikte kendisini ve kulübeyi ateşe verir.

'Âyide bu hatıralarında şöyle der: "İstediğim kişiyle evlenmeliyim. Evliliğimin yükünü sırtlanabilecek olan bir tek benim. Evliliğimden dolayı sıkıntıya düşecek olan da onun keyfini sürecek olan da benim. Seneler sonra o bu dünyadan ayrılmış olacak. Kadının hayatı evliliğindedir. Bu yüzden tek başına hayat arkadaşını seçmesi gerekir."[640]

[639] es-Sibâ'î, *Fedeytük yâ Leylâ*, 141.
[640] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 256.

‘Âyide’nin, kocasının kendisini aldattığını kabul etmeyerek evden ayrılması devrimci bir karakter oluşunu göstermektedir.

Beyne’l-Atlâl romanındaki Sâmiye ise başarısız devrimci bir karakterdir. Bir erkeğin himayesine ve bakımına muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde duran Mısırlı genç bir kadını temsil etmektedir. Bu amacını gerçekleştirmek için lisansüstü eğitim alarak doktora yapmayı hedeflemektedir. Feminist eğilimli bir karaktere sahip olan Sâmiye, ayrıca kadınlara özgü partinin başkanı da olmak istemektedir. Onun bu tavrı dönemin Mısır kadınının durumu göz önüne alındığında mevcut duruma karşı çıkan bir özelliğine vurgu yapmaktadır. Hedefini gerçekleştirmek için izlediği yöntemden Mısır kadınının eğitilmesine, seçme ve seçilme hakkına işaret edilmektedir. Romanın başlarında idealleri uğruna katı bir çizgide ilerlediği anlaşılan Sâmiye’nin, üniversitede İngilizce hocasına âşık olmasından sonra bu idealist tavrından keskin bir dönüş yaptığı görülmektedir. Sibâ‘î bu romanında *Fedeytük yâ Leylâ* ve *İnnî Râhile* romanlarının aksine roman kahramanını mevcut sisteme baş kaldıran kişiliğinden arındırarak itaatkâr kişiliğe büründürmüştür. Romanda geçen “Kadın eğer severse kocasının ayakkabısını silmeyi, başbakan olmaya tercih edebilir” cümlesiyle de kadın için tüm ideallerin üstünde kocasına itaat yer aldığını belirtmiş olabilir. Zira romanın ilk sayfalarından itibaren Sâmiye, kadın hak ve özgürlüklerini savunan, kadının da toplumda en az erkekler kadar söz sahibi olduğunun altını çizen, kadının erkeklere ihtiyaç duymaksızın kendi ayakları üzerinde durabileceğini gösteren bir karakter iken; romanın ilerleyen sayfalarında âşık olduğu adamın talepleri doğrultusunda bütün bu ideallerinden vazgeçmesi roman yazarının kadını aşkı uğruna itaatkar olmayı kabul eden birey haline getirmiştir.[641] Başka bir açıdan Sâmiye de dahil olmak üzere Sibâ‘î’nin romanlarındaki devrimci kadın karakterin başkaldırısının kitleleri harekete geçirecek bir harekete dönüşmediği görülmektedir. Bu karakterin başkaldırısının bireysel düzeyde kaldığı ve sınırlı olduğu söylenebilir. Sâmiye karakterinin başkaldırısını ise yüzeysel olarak değerlendirmek mümkündür.[642]

Sibâ‘î’nin romanlarında yer verdiği karakter türlerinden biri de mücadeleci ve direnişçi karakterdir. *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh* romanındaki ‘Ammâr, bunun en tipik örneğidir. Filistinli bir genç olan ‘Ammâr’ın ailesi, vatanları için canlarını feda etmekten çekinmemiştir. İsrail askerlerinin *Deyr Yasin* köyünde yaptığı katliamda ailesini

[641] es-Sibâ‘î, *Beyne’l-Atlâl*, 64.
[642] Hüseyin vd., *el-Fikr ve’l-Fenn fî Edebi Yûsuf es-Sibâ‘î*, 304.

kaybetmiştir. Bu katliamın ilk kurbanlarından olan ailesinin gözünün önünde katledilmesi, ‘Ammâr’da psikolojik olarak derin izler bırakmıştır. Bu olayın akabinde yüzündeki tebessüm, yerini vatanının bağımsızlığını kazanıncaya kadar mücadele ve direniş ruhuna bırakmıştır.[643]

Mücadeleci karakterin diğer örneği ise *Rudde Kalbî* romanındaki Reyyîs Abdülvâhid ve oğulları Ali ve Hüseyin’dir. Aristokrat sınıfına mensup bir paşanın sarayında bahçıvan olarak çalışan Abdülvâhid, oğlu Ali ve Hüseyin için parlak bir gelecek inşa edebilmenin yolunun eğitim almaktan geçtiğinin farkındadır. Ancak bahçıvanlıktan elde ettiği gelir karısı ile kendisini kıt kanaat idare etmektedir. Bu durumuna rağmen Abdülvâhid, oğullarının okuyabilmesi için türlü vesileler bulmaya çalışır. Bunlardan biri, oğullarına yamalı elbiseler giydirerek paşanın elini öptürmesi ve bu yolla paşadan harçlık koparmasıdır.

Sibâ‘î’nin romanlarındaki mücadeleci karakterlerin bir diğer örneği ise *Ardu’n-Nifâk* romanının baş kahramanıdır. Romanın başından sonuna kadar roman kahramanının topluma egemen olan kötü ahlâkî meziyetleri ortadan kaldırmak için mücadele verdiği görülmektedir. Bu amaçla birçok maceraya atılan roman kahramanı elini sürekli taşın altına atarak ahlak tacirinin sattığı cesaret, mertlik gibi ahlak haplarını (karışımlarını) ilk önce kendi üzerinde denemektedir. Birey olarak kendini değiştirmekle başladığı serüvenini ise toplumu top yekûn değiştirme planı ile son vermektedir.[644]

Sibâ‘î’nin roman karakter türlerinden biri de sembolik karakterdir. Bu karakterler romanda önemli olayların sembolü haline gelmişlerdir. *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh* romanındaki ‘Ammâr, sembolik karaktere örnek olarak gösterilebilir. ‘Ammâr, Deyr Yasin köyü katliamında İsrail askerlerinin ailesini katlettiği günden beri mücadeleci ve direnişçi ruhunu asla bırakmamış ve en nihayetinde İsrail askerleriyle çatışarak şehit olmuştur. ‘Ammâr’ın bu tavrı, ülkeleri işgal edilen ve vatanlarından zorla çıkarılan Filistin halkının nazarında direnişin sembolü kabul edilmiştir. Aynı romanda bir diğer sembolik anlatım ise Mey karakteri üzerinden simgelenmektedir. ‘Ammâr mücadelenin ve direnişin sembolü olarak betimlenirken; Mey’in ise zulme uğramış ve vatanından alıkonulmuş Filistin halkının sembolize edilmiş karakterini temsil etmektedir. Mey bunun

[643] Râgıb, *Fennü’r-Rivâye ‘ınde Yûsuf es-Sibâ‘î*, 106.
[644] Şeref, *el-Fennü’r-Rivâî ve’l-Va‘yi’l-Ahlâkî*, 56.

yanı sıra ‘Ammâr şehit edildikten sonra onun yüzüğünü parmağından çıkarmaması ebedi birlikteliğin bir sembolüdür.

‘Ammâr’ın yüzüğünü Mey’e vermesi, ruhunu Filistin için bırakması manasına gelmektedir. Filistin halkını temsil eden Mey’in de bu yüzüğü takması, ‘Ammâr’ın davasını devam ettireceği anlamına gelmektedir.[645] Sibâ‘î’nin bilimkurgu türünde yazdığı *Lesti Vahdek* romanında da birçok sembolik karakterin var olduğu görülmektedir. Bu karakterlerden biri, bitki bilimleri uzmanı Abdülhabîr’dir. Uzay yolculukları esnasında dünya dışı yeni yaşam formu keşfeden ekibin içerisinde Abdülhabîr de yer almaktadır. Keşfedilen bu yeni yaşam formu bitkilerden oluşmaktadır. Sibâ‘î’nin kurguladığı bu gezegendeki bitki topluluğu, sorunsuz bir toplumu simgelemektedir. Çünkü bu bitki topluluğu besin gereksinimlerini meşakkatsiz ve kolay biçimde kök saldıkları topraktan ve havadan almaktadır. Nefsani duygulardan arınmış bu topluluğun, insanlar gibi aralarında haset ve kinin meydana gelmesi de mümkün değildir. Hava yoluyla üremedikleri için insanlarda olduğu gibi karşı cins için kavgalar ve mücadeleler de verilmez.[646]

Romanda yer alan karakterlerden her biri farklı bir olayı ve olguyu sembolize etmektedir. Abdürrâzî, Abdüllatif’in ofisinde posta görevlisidir. Bilim insanlarından oluşan uzay ekibinin içerisine dahil edilen Abdürrâzî sıradan insanı sembolize etmektedir. Abdüllatif ise sanatçıdır. Uçsuz bucaksız engin duygulara sahiptir. Romanda sevginin ve estetiğin sembolü olarak tasvir edilmektedir. Şehîre ise aşkı ve güzelliği temsil etmesinin yanı sıra kadın ile erkeğin eşit olduğunu ispat etmek amacıyla uzay ekibine katılan kadının sembolüdür. Abdülhabîr daimî olarak yeni ve edebî olanı araştıran insanın bilim ruhunun sembolüdür. Bu yönüyle o bütün duygulardan arındırılmış soğuk bir gezegeni sembolize etmektedir.[647]

İnnî Râhile romanının baş karakterlerinden biri olan Ahmed’in romanın sonlarında apandisitinin patlaması sebebiyle vefat etmesi, toplum baskısı nedeniyle sevdiği kadının başka biriyle evlendirilmesi neticesinde içinde biriken sıkıntılarının dışa vurmasının bir sembolü olarak değerlendirilebilir. Muhtemeldir ki insan vücudunun sıkıntı ve depresyon anında en hızlı tepki gösteren organı, sindirim sisteminin bir parçası olan midesi ve

[645] Şeref, *er-Ru’yetü’l-İbdâ‘iyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ‘î*, 176.
[646] es-Sibâ‘î, *Lesti Vahdek*, 236.
[647] Râgıb, *Fennü’r-Rivâye ‘ında Yûsuf es-Sibâ‘î*, 74.

bağırsaklarıdır. Belki de bu sebepten dolayı roman yazarı Ahmed'in vefatına neden olan hastalığı apandisit olarak belirlenmiştir. Bir başka husus ise Ahmed ile 'Âyide'nin geçmişte olduğu gibi yeniden kalabalıklardan kaçarak izbe bir kulübede bir araya gelmeleri, ikilinin toplumun baskıcı tarafından kurtulma çabası olarak görmek mümkündür. Aşkın lezzetinde manevi hazzı maddi hazza önceleyen ikilinin bu eğilimleri sevginin ruhani yönüne işaret etmektedir.[648]

Sibâ'î'nin romanlarında baba figürünün önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu figür, babası Muhammed es-Sibâ'î'nin benzer birçok yönünü yansıtmaktadır. *es-Sekkâ Mât* romanındaki Muallim Şûşe ile oğlu Seyyid arasındaki baba oğul ilişkisi şu şekilde betimlenmiştir:

> "Aşırı hayranlığı, saygısı ve sevgisinden dolayı Seyyid onu en iyi baba, dahası en hayırlı insan olarak görmektedir. İçerisindeki bu duyguları en fazla güçlendiren şey ise bunların karşılıklı olduğunu hissetmesidir. Babası da aynı şekilde ona hayranlık duymakta, sevmekte ve saygı duymaktadır. Elbette… Çünkü onun babası, mahalledeki diğer babaların evlatlarına davrandığı gibi davranmıyor. Ona ne küfrediyor ne de dayak atıyor. Sadece yanlış ile doğru arasındaki farkı gösteriyor. Ona bilmediğini izah ediyor, nasihat ediyor ve yol gösteriyor. Hata yaptığında (genellikle çok hata yapar) yumuşak bir şekilde onu azarlar. Eğer yanlışını tekrarlarsa (genellikle yanlışını tekrar eder) şiddetli biçimde azarlar. Eğer azarlamazsa psikolojik bir ceza verir, sevgi ve ilgisinden mahrum bırakırdı."[649]

Muallim Şûşe'ye *es-Sekkâ Mât* romanında yüklenen babalık vasfının bir benzeri *Rudde Kalbî* romanının en önemli karakterlerinden biri olan Abdülvâhid'de görülmektedir. Abdülvâhid fakir olmasına rağmen emir İsmail'in eziyetlerine ve ruh ve sinir hastalıkları hastanesine sevk etme tehditlerine katlanabilmiştir. Bütün bu sıkıntılara kolaylıkla ve Mısırlı babanın heybetiyle göğüs germiştir. Ailesini fırtınalı denizden karşıya başarılı bir şekilde geçirebilmiş ve oğullarından birinin orduda subay diğerinin de polis olmasını sağlayabilmiştir. Babanın başına gelenlerden biri de oğlu Ali'nin içe kapanıklığını bırakması ve zulme meydan okumasıdır.[650] Ali, babasının emir İsmail'in sarayında ihanete uğradığını öğrendikten sonra onu şu şekilde betimlemektedir:

---

[648] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 25.
[649] es-Sibâ'î, *es-Sekkâ Mât*, 19-20.
[650] Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 279.

> "Onun hayatı iki oğlu uğruna yaşanmış bir dizi fedakârlıktan ibaretti. Fedakârlıkları asla gösteriş olsun diye yapmazdı. Bunlar, hayatındaki en samimi görevlerindendi. Kendisini, hayatın özünü iki meyvesine ulaştıran bir kök olarak görüyordu. Sanki iki meyvenin canlılığı ve olgunluğu bizatihi onun hayatının bir tezahürüydü. İki oğlunun saygınlığını kaybetmemesi için kendi saygınlığını kaybetmişti. Bugünkü işi babasının daimî geçmiş çabalarını geçemez. Oğlu Ali'nin onurunu korumak için kendi saygınlığını ayaklar altına almıştı. Oğlu başarısızlığın üzüntüsünü tatmasın ve hayal kırıklığına uğramasın diye kendi bedenini siper etmişti. Ali'nin içinden geçenlerin ve kalbini kasıp kavuran yangının farkındaydı. Bu konuda fedakarlıktan başka çaresi yoktu. Bu durumda ya oğluna umut aşılayacak ya da ümitsizliğin sükûnetini sağlayacaktı."[651]

Sibâ'î'nin roman karakterlerinin en önemli özelliklerinden biri de kaçıştır. Bu kaçış kimi zaman yarı uyanık yarı uyur halde görülen hayali rüyalarla kimi zaman ise gerçek bir kaçış da olabilmektedir.

İnnî Râhile romanında 'Âyide'nin istemediği bir evlilik yaptıktan sonra yakaza halinde atların kişnemelerini işitmesi, bu duruma bir örnektir. Zira bu rüyasında, kişnemeleri kulaklarında yankılanan atlı birlikler içerisinden tüm endamıyla sevdiği fakat kavuşamadığı yakışıklı prensi Ahmed çıkagelmiştir. Bu prens etrafını kuşatan kalabalıklar arasından Âyide'yi çeker almış ve oradan uzaklaştırmıştır. 'Âyide'nin yakaza halinde gördüğü bu sanrı, kabullenmek istemediği gerçeğin ıstırabından kaçmak istediğini göstermektedir.[652]

Beyne'l-Atlâl romanının baş kahramanı Sâmiye'nin kaçışı ise 'Âyide'nin aksine gerçek bir kaçışın örneğidir. Sâmiye de 'Âyide gibi istemediği bir evliliğin kurbanıdır. İstemediği halde evlendikten sonra sevdiği adamdan fiziki olarak uzaklaşmış olsa da duygusal olarak ondan vazgeçememiştir. Ancak 'Âyide'nin aksine Sâmiye, fırsatını bulduğu ilk anda başına gelecekleri hiç düşünmeden kocasının evinden ayrılarak gerçekten sevdiği adamın yanına gidecektir. Nitekim sevgilisinin ölüm döşeğinde olduğu haberini alır almaz onun yanına gidecek ve son zamanlarında onun yanında olacaktır.[653]

---

[651] es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, 19-20.
[652] Şeref, *er-Ru'yetü'l-İbdâ'iyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î*, 193.
[653] Abdullah, *er-Rivâyetü'l-Ân*, 20.

3.4.4.1. Kadın Karakterler

Kadın, sadece gerçek dünyada değil; romanların kurgusal evreninde de önemli roller üstlenmektedir. Anne, eş ve kız kardeş gibi karakterler bu rollerin başlıcalarıdır. Dolayısıyla, bir romanda betimlenen kadın figürü, yazarının mensubu olduğu toplumdaki kadının konumuna ve önemine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle Sibâ'î'nin romanlarında kadın, bu rollerin ötesinde hem romanlarının ilham kaynağı hem de birçok romanın başkahramanıdır. Romanlarının yarısına yakınında baş kahraman olarak kadın karakterleri seçmiştir.[654]

Nitekim Sibâ'î'nin *İnnî Râhile*, *Beyne'l-Atlâl*, *Nâdiye*, *el-'Umru Lahza*, *Leylün lehû Âhir* ve *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* gibi romanlarında kadın karakterler; sadece hikâyenin merkezinde değil, aynı zamanda olay örgüsünün gelişiminde ve ilerleyişinde etkin bir şekilde yer almaktadır. Bu durum, romanlarının toplumda kadının rolü ve önemi üzerine derinlemesine bir bakış açısı sunduğunun da kanıtıdır. Ayrıca bu karakterler, kadının rol aldığı bir takım toplumsal statülerle de irtibatlandırılmaktadır.[655]

3.4.4.1.1. Fedakâr Kadın

Sibâ'î'nin romanlarında fedakâr kadının ideal örneği annelik rolüyle ön plana çıkmaktadır. Babasını erken yaşta kaybetmesi üzerine annesinin, ailenin bütün yükünü sırtlaması, Sibâ'î'nin fedakâr kadın imajını karakterlerine yansıtmasında etkili olmuştur. Kız kardeşi olmadığı için, kız kardeş olarak kadını yakından tanıma fırsatı olamamıştır. Bunun yerine yakın akrabalarından ve kız arkadaşlarından gördüğü kadarıyla kadını kız kardeş olarak resmetmeye çalışmıştır. Bundan dolayı hayatında tanıdığı kadınların ilki annesi, ikincisi ise karısıdır.[656]

Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk romanında Sibâ'î, anneliğin değerini ve karşılaştığı bütün acıları Seyyide karakterinin iç konuşmasında yansıtmaya çalışmıştır:

> "Bu dünya ne garip, Seyyide! Defalarca bu eve girip çıktın. Ne acılar çektin. Abbâs seni dövdü ve rezil rüsva etti. Yoksulluğun ve yoksunluğun sıkıntılarına, değersizliğin ve kenara itilmişliğin acısına katlandın. Fakat sen bu evden ayrılırken bundan daha acısını tatmadın."[657]

---

654 Şûmân, *Binâü'ş-Şahsiyye fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î*, 74-75.
655 Şûmân, *Binâü'ş-Şahsiyye fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î*, 50.
656 Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisü'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'ıyye*, 60-61.
657 es-Sibâ'î, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk*, 2/747.

Anne olmak romandaki Seyyide karakterinin sadece fiziksel özelliklerini değiştirmemiş aynı zamanda psikolojik durumunu da etkilemiştir. Nitekim hamile kalmadan önce Seyyide fahişelik yapmaktadır. Burada Sibâ'î, anne olmanın bir kadını kötü yoldan çevirebileceğine inandığını göstermek istemiştir. Bu düşüncesini, Seyyide karakteri kendi cümleleriyle şöyle ifade etmektedir:

> "Varlığı her zorluğu kolaylaştıran, tebessümü bütün kederi yok eden ve küçük kollarıyla sarılması bütün yorgunluğu alan bu değerli insan rahme düştüğü andan itibaren fuhuş kesinlikle bitmiştir. Seyyide artık hatırladığı her şeyden ve malum geçmişiyle bu küçük çocuğun acı çekmesine ve saygınlığını yitirmesine sebebiyet veriyor olmasından nefret ediyordu."[658]

3.4.4.1.2. Yenilikçi Kadın

'Âyide karakteri, Mısır toplumunda kadının kendisine dayatılan eğitim ve terbiye esaslarına karşı çıkan bir imajı temsil etmektedir. Mısır kadınının sesi olarak kabul edilen *İnnî Râhile* romanı, aynı zamanda Mısırlı kadın şahsiyetin sosyal hayattaki büyük değişimlerin habercisi olmuştur. Mısır kadını bu romanın çıktığı 1950'li yıllarda birey olarak toplumdaki yerini bulmaya, katı kurallı çevrenin iradesine karşı çıkmaya ve duygularını özgürce ifade edebilmeye başlamıştır.[659]

'Âyide, Mısır toplumunda o zamana kadar alışılagelmiş geleneklerin ve göreneklerin baskısı altında ezilmiş kadının ideal tipi olarak görünmektedir. İlk başlarda toplumun bu baskıcı tavrına teslim olup karşı çıkmayan 'Âyide, daha sonra bu tutumundan vazgeçecektir. Olumsuz karakter olarak beliren 'Âyide, kocasının evindeki yeni hayatına alışmaya çabaladığı ana kadar bu durumu devam etmiştir. Bu konuda şu düşüncelerini dile getirmiştir:

> "İyi bir eş olarak sorumluluğumu ve ev işlerini yerine getirmeye karar verdim. Bunları baba evindeki gibi yapmaya başlayacaktım…. Kelimenin tam manasıyla ev hanımı olacaktım."[660]

'Âyide'nin olumsuz karaktere sahip olması ve psikolojik olarak kocasına değil kalbinden söküp atamadığı Ahmed'e sevgi duyması, koca evine uyum sağlamasına

---

658 es-Sibâ'î, *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk*, 2/660.
659 'Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ'î Felsefetü Kalem ve Hayâh*, 28.
660 es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 285.

engel oluşturan asıl sebeptir. ‘Âyide’nin başkasını değil de başkası için kendisini değiştirmesi de onun olumsuz yönüne işaret etmektedir. Kocasının hayatını değiştirmeye çabalamak yerine, kocasıyla beraber hayatı da değişen ‘Âyide, şu cümleleriyle hayatında alacağı kararlarda kendisinin değil çevresinin etkili olduğunu göstermiştir:

> “Dans etmeyi öğrenmemden hiçbir şekilde kaçış yoktu. Nereye kadar kaçacaktım ki! Tûtû bana dans etmenin önemli hayati bir mesele olduğunu gösterdi. Ona katılmaktan başka çare bulamadım. Dersler başladı. Birkaç gün sonra dansa eşlik edebiliyor ve onunla dans edenlerin içerisinde dönebiliyordum. Dans etmenin yanı sıra içki içmeyi de öğrendim. Neden öğrenmeyeyim ki? Kocam bana şarap içmeyi reddetmemin cahillik ve seviyesizlik olacağını kanıksattı. Dostlarının ve iş arkadaşlarının yanında onu mahcup etmeyeyim diye bir veya iki kadeh içki içmeyi adet haline getirmiş olmam gerekiyordu. İlk başlarda acı bir ilaç içiyormuşum gibi hissettim. Fakat daha sonra alıştım.”[661]

3.4.4.1.3. Vefakâr Kadın

Sibâ‘î’nin romanlarında kadın karakterlerin bir başka özelliği de vefakâr olmasıdır. *Beyne’l-Atlâl* romanının kahramanı bir annedir. Bu anne her şeyini sevdiği adam uğruna feda etmiştir. Nadir görülen bir vefa örneği sergileyen bu kadın gençliğini, hayatını, kocasını ve evini, vefat eden sevdiği adamın evinde yaşayıp onun oğlunu büyütmek ve hatırasına sadakatini göstermek için feda etmiştir. Sibâ‘î burada aşkı, vefayı ve evliliği başka şekilde takdim etmiştir. Sâmiye karakteri ile vurgulanmak istenen de budur. Sâmiye hayatın gereksinimlerinin farkında olan kültürlü, bilinçli, sosyal ve güvenilir biridir. Bununla beraber en son noktada aşka ve vefaya boyun eğmektedir.[662]

Sâmiye’nin aşırı zeki ve özgüvenli olması onu, okuyup bu yolda tahsilini ilerlemeye sevk etmiştir. O her genç kızın eğitim yolunda yürümesi gerektiğini düşünmektedir. Sâmiye’ye göre her genç kızın izlemesi gereken tabii yol eğitimden geçmektedir. Kadının bağımsızlığını kazanmasının ve özgürlüğünü elde etmesinin tek yolu da eğitimdir. Kadın bu sayede sosyal hayatın içerisinde, evindeki tutum ve davranışlarında özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşacaktır.[663]

---

[661] es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, 284.
[662] Ya‘kûb, *Yûsuf es-Sibâ‘î Fârisü’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı‘iyye*, 60.
[663] es-Sibâ‘î, *Beyne’l-Atlâl*, 10-11.

Sâmiye de ‘Âyide karakterinde olduğu gibi adet ve geleneklere karşı çıkmaktadır. Mısır toplumunda yerleşmiş olan gayri resmi kaidelere karşıdır. Kadının hayatını idame ettirmek için bir erkeğe muhtaç olduğu kanaatine karşı çıkmaktadır. Bu şekilde hissetmekten kendini alıkoymuştur. Kaderini bir adamın eline teslim etmeyecektir. Bundan dolayı ne zihninde ne de kalbinde kadın gibi hissetmeye yer yoktur. Aciz ve itaatkâr olmaktan nefret etmiştir. Kendisini etrafındaki herkesten daha zeki hissetmektedir. Bağımsızlık yolunda hiç kimseye kalbini, ruhunu ve kendini teslim etmeden ilerlemek istemektedir.[664]

3.4.4.1.4.Aristokrat Kadın

Aristokrat kadın karakteri feodal sınıfın mensubu olduğu için en çirkin vasıflarla betimlenmemiştir.[665] *Rudde Kalbî* romanının başkarakterlerinden İnci, aristokrat sınıfın bir ferdi olmasına rağmen bu sosyal sınıfın kibirli hallerinden uzak bir tabiatı bulunmaktadır. Babasının sarayında hizmet eden bahçıvanın oğlu Ali'yi sevmesinde ona göre hiçbir engel yoktur. Hatta o, ahlâkî olarak öz kardeşi ‘Alâ'dan daha iyi biridir. O bu yaklaşımıyla genel kanaatin aksine sınıf farklılığının sevgiye engel olamayacağını göstermeye çalışmıştır.[666] Ayrıca İnci, Ali'nin harp okuluna girebilmesi için akrabalarından birinin aracılık etmesinde de bir engel görmemiştir.[667]

Suriye'nin zenginlerinden birinin kızı olan Süheyr de içerisinde bulunduğu zenginliğin tezahürleri ve değeri hakkında şöyle demiştir:

> "Bir gün bile babamın sahip olduğu servetin değerini hissettiğimi hatırlamıyorum. Babamın servetine mirasçı olmam da mümkün değil. Benim için servetin kıymeti olduğunu hissettiğimi de sanmıyorum. Bana gerçekten de o servetin çok az miktarı yeterli gelmekteydi. Diğer insanlardan beni ayrıcalıklı gösteren zenginliğin tezahürlerinden nefret ediyordum. Zengin olmaktan utanıyor olduğumu sana söylemiş olsam, kesinlikle abartmış olduğumu düşünmüyorum. Şatafatlı hayat süren aptal gibi görünmekten utanıyordum. Mütemadiyen her konuda diğer kızlar gibi olmayı tercih ediyordum."[668]

---

664 es-Sibâ‘î, *Beyne'l-Atlâl*, 24.
665 Vahîd, *‘Âlemü Yûsuf es-Sibâ‘î*, 318.
666 ‘Îsâ, *Yûsuf es-Sibâ‘î Felsefetü Kalem ve Hayâ*, 31.
667 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A‘mâli Yûsuf es-Sibâ‘îyyi'l-Kasasiyye*, 281.
668 es-Sibâ‘î, *Leylün lehû Âhir*, 247.

Süheyr'in bu ifadeleri kullanması, aristokrat sınıfa mensup kadın karakterini farklı bir biçimde tasvir ettiğini göstermektedir.

3.4.4.1.5. İffetsiz Kadın

Sibâ'î'nin romanlarında ahlaksız kadın karakter betimlemesine diğer Mısırlı romancılar kadar önem verilmemiştir. Sibâ'î'nin romanları hakkında önemli çalışmaları olan 'Alâüddin el-Vahîd'e göre bunun sebebi Sibâ'î'nin ne özel ne de umumi hayatında bu tür şahsiyetin olmadığıdır. Onun dünyasında böyle bir karakter onu iyi tanımamaktadır. Ara sıra romanlarında bu karakteri tasvir ettiğinde ise onun ahlaksız halleriyle ilgilenmemiştir.[669]

Sibâ'î, romanlarında ahlaksız kadın karakteri ister şarkıcı isterse de dansçı olsun geleneksel biçimde takdim etmeye çalışmamıştır. *Ceffeti'd-Dümû'* romanındaki Hüdâ bunlardan biridir. Suriyeli siyasetçi Sâmî Kerem ile yakın ilişkisi bulunan Hüdâ, hayatını ona şu sözlerle anlatmaktadır:

> "Ben zannettiğin gibi kötü huylu biri değilim. Hayatım oldukça sıradan. Gerekmedikçe içki içmem. O da nezaket babında tek kadeh. Sahnede şarkımı söyledikten sonra fazla gecikmeden eve dönerim. Hayatımın geri kalan kısmı ise evde oturmakla veya sinemaya gitmekle geçer veyahut bazı dostları ziyaret etmekle. Benim gerçeğim işte bu kadar."[670]

el-'Umru Lahza romanındaki Sa'diye, çatışmada hayatını kaybedecek olan sevgilisi Abdülaziz'in onunla evlenmeyeceğini ve kendisinden ısrarla karnındaki bebekten kurtulmasını talep etmesine karşın ona öfkelenmemiş ve şunları söylemiştir:

> "Yemin ederim ki ben hiçbir şeyde ısrar etmedim. O, şüphesiz herhangi bir şeyden daha önemliydi. Bu onu rahatlatacağı için karnımdaki bebekten kurtulmaya niyetlenmiştim."[671]

Ceffeti'd-Dümû' romanındaki dansçı Kerîme'nin hayatı, Ali'ye sıkıca bağlandıktan sonra tamamen değişmektedir. Ali, kardeşi Hüseyin'den Kerîme'nin kesin surette değiştiğini öğrenmektedir. Hüseyin:

---

669 Yûsuf, *er-Ru'yetü's-Siyâsiyye fî A'mâli Yûsuf es-Sibâ'îyyi'l-Kasasiyye*, 279.
670 es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dümû'*, 2/718-719.
671 es-Sibâ'î, *el-'Umru Lahza*, 284.

> "Biliyor musun? Kerîme etrafındaki bütün dostlarıyla (içlerinde ben de varım) ve aşıklarıyla bağını kopardı. Seni tanıdığı andan itibaren bizimle bütün irtibatını kopardı! Daima namuslu ve evli bir kadınmış gibi davrandığını biliyor musun? Bu davranışı onu birçok kazançtan ve film teklifinden yoksun bıraktı. Bütün bunlar senin ve sana olan ahmakça sadakati yüzünden. Aptallığından dolayı namuslu bir kadın oluverdi. Namuslu bir kadın sanat çevrelerinde birçok yeteneğini kaybeder."[672]

Kadının Mısır toplumu içerisindeki rolünün anlaşılması amacıyla farklı kadın betimlemelerinden örnekler sunan Sibâ'î, kadın karakterler üzerinden toplum eleştirisi yaparak olumsuz kadın karakterle, ideal olanın aksine bir tavır sergileyen kadın imajı tasvir etmektedir.

Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk romanının baş kahramanı Seyyide dışında kalan diğer kadın karakterlerinden biri de *İnnî Râhile* romanının baş kahramanı 'Âyide'dir. Seyyide gibi o da geleneklere ve göreneklere boyun eğen olumsuz karakterlerden biridir. 'Âyide karakterinin olumsuz şahsiyetlerden olduğunun göstergelerinden biri kendini betimlediği şu cümlelerde saklıdır:

> "Ben daha çok bir fikri, gücü ve kudreti olmayan koyuna benziyorum. Kaçınılmaz sonuna doğru ilerlemekten ve uysal bir halde kasabın bıçağının önüne yatmaktan başka çaresi olmayan bir koyun."[673]

3.4.4.2. Karakterlerin Psikolojik Boyutu

Ruhsal boyut, roman karakterlerinin duygusal ve zihinsel yaşamlarını derinlemesine inceleyen bir kavramdır. Bu inceleme karakterlerin duygularını, düşüncelerini ve heyecanlarını içerdiği gibi idealleri, beklentileri ve özlemleri üzerinde de durmaktadır. Ayrıca üzüntülerini, iç çatışmalarını ve hayal kırıklıklarını da kapsamaktadır. Hatta sıklıkla çelişkilerini ve karışıklıklarını da ortaya çıkarmaktadır. Modern romanda, kişilik analizleri daha çok kişilerin eylemleri yerine iç dünyalarının ve bilinçaltlarının keşfedilmesine odaklanmaktadır. Bu tür romanlar, psikolojik sorunlar ve durumlar üzerinde yoğunlaşarak ruhsal boyutu ön plana çıkarmakta ve genellikle "psikolojik romanlar" olarak adlandırılmaktadır.[674]

---

672 Es-Sibâ'î, *Rudde kalbî*, 2/617,618.
673 es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 166.
674 Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 175,176.

İnsanın birtakım duygulardan meydana geldiğini vurgulayan Sibâ'î'nin, romanlarında karakterlerin fiziki boyutunun yanı sıra ruhsal yönüne de önem verdiği görülmektedir. Sibâ'î'ye göre insanın maddi yapısı, ruhsal yapısıyla ilişkilidir ve künhüne vakıf olamadığımız saf duyguların bir yansımasıdır. Bu saf hisler, insanın duygusal yönünün maddi olarak somutlaştırılması ile gün yüzüne çıkabilir. Bu sebeple Sibâ'î için insanın madde ile duygu, beden ile ruhsal boyutu arasındaki organik bağ önemli bir hale gelmektedir. Bu bağlamda *es-Sekkâ Mât* romanında Muallim Şûşe iç aleminde gün yüzüne çıkaramadığı psikolojik bunalımlarını ve çıkmazlarını anlamaya çalışan psikolog gibidir. Şûşe her anda ve mekânda insanın karşısına çıkabilecek olan ölüm gerçeği karşısında psikolojik çatışmasını sembolize etmektedir.[675]

İnnî Râhile romanındaki 'Âyide, babası tarafından donuk karakterli ve kendisi gibi maddiyata önem veren, duygusal ve hayalperest olmayan gerçekçi birisi olarak yetiştirilmiştir. Karısının ölümünden sonra kızının bakımını üstlenen baba, kızını da kendisi gibi yetiştirmek için çabalamıştır. Babasının bu mizacından dolayı 'Âyide, babasına sevdiği birisi olduğunu söylemeye cesaret edememiştir. İç dünyasıyla psikolojik çatışma içine giren 'Âyide, ruhsal durumunu tahlil etmeye başlamıştır. Hayatının başlarında aşkı ve sevgiyi değersiz görmesinin sebeplerini kendisinde aramaya başlamış ve bu durumu psikolojik açıdan açıklamaya çalışmıştır. Nitekim hayatının başlarında aşkı ve sevgiyi değersiz görmesinin nedenini yetiştirilme tarzına bağlamıştır. Benzer şekilde annesi ile babasının ayrılmasında aşk faktörünün olduğunu çıkarsamıştır. Bu durum aşkı ve sevgiyi değersiz görmesinin bir başka sebebidir. Bu ayrılıktan dolayı anne sevgisinden ve sıcak aile ortamından mahrum kalmıştır. 'Âyide, hayatının başlarında yaşadığı psikolojik durumu şu şekilde aktardığı görülmektedir:

> "Geçmişin tozlu raflarında kalmış hadiseleri yeniden gündeme getirmek istemiyorum. Fakat bu geçmişi, sizlerin huzuruna getirmem de kaçınılmazdır. Bu dönem oldukça katı ve bastırılmış çocukluk dönemidir. Zira bana öyle geliyor ki yaşanan bütün her şeyin sebebi bu dönemdir. Henüz çocuk yaşta iken bastırılmış duygularım, aşırı kontrollü ve disiplinli yetişmem, psikolojim üzerinde hiç beklenmedik bir sonuç vermiş ve ilk bu duygular kendini açığa çıkarmıştır. Normal

[675] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 32.

şartlarda ilk fırsatta ortaya çıkan bu duygulara misli ile karşılık verilmesi gereklidir."[676]

'Âyide'nin iç dünyasının merkezinde yer alan bu psikolojik çatışma aynı zamanda geçmiş ile bugünün, bastırılmış ile serbestlik, nesnellik ile duygusallık, somutluk ile soyutluk, katılık ile duygusallık, dışa dönüklük ile içe dönüklük ve eski ile yeni arasındaki çatışmayı sembolize etmektedir.

Sibâ'î bu romanda önemli olayların doruk noktasına ulaştığı anlarda 'Âyide'nin içsel durumunu aktararak, okurun roman kahramanı hakkında tümüyle bilgi sahibi olmasını istemiştir. Bu maksatla romanda 'Âyide'nin, teyzesinin oğlu Ahmed ile evlenememesi sonrasında hissettiği duygulara yer verildiği görülmektedir. Nitekim 'Âyide, Ahmed'in ailesinin maddi durumunun yeterli olmaması ve babasının, anne tarafından herhangi bir akrabayla iletişim kurmasını kati şekilde yasaklamasından dolayı Ahmed ile evlenmemiştir. Ayrıca babası, kızını devlet erkanından Zeki Paşa'nın oğlu Tihânî Bey ile evlendirmek istemektedir. Bu izdivaç ile babası ekonomik, sosyal ve siyasi birçok imkândan yararlanmayı amaçlamaktadır. Ahmed arzunun, serbestliğin ve özgürlüğün sembolü haline gelirken; Tihânî baskıcı toplumu ve toplumsal tabakanın bir üst basamağına taşıyacak olan hayalini kurduğu dünyadaki bütün isteklerini ört bas eden bir karakteri temsil etmekte ve bütün duygularını hayalini kurduğu gerçek hayatın tüm isteklerinin sahte olduğunu düşünen toplumun somut bir sembolü haline gelmiştir.[677]

'Âyide'nin intihar etmeden çok kısa bir süre önce yazdığı günlüğündeki itirafları, uzun yıllar dışa vuramadığı duygularının bir tezahürüdür. Bu sayede psikolojik olarak kendisini rahatlatmış ve yaşadığı psikolojik bunalımlarından kurtulmaya çalışmıştır. Roman yazarı 'Âyide'nin sadece somut değil aynı zamanda soyut düşüncelerini de okurlarına göstermiştir. 'Âyide karakteri aracılığıyla romanda anlatılan hikâyenin insanın dışa vuramadığı duygularını harekete geçireceğinden bahsedilmiştir:

"İşte benim hikayem huzurlarınızda. Sizlere yemin ederim bu hikâye sizlerde saklı kalmış duyguları harekete geçirecek, duygularınızı canlandıracak. Göz yaşlarınıza hâkim olamayacaksınız."[678]

[676] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 16.
[677] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 101.
[678] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 23.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere romancı, karakterin nesnel boyutu kadar psikolojik boyutunu da önemsemektedir. 'Âyide'nin itiraflarıyla istediği şey, toplumun da kendisinin yaşadığı duyguları hissedebilmesidir. İnsanların empati yapmasını ve ortak bir duygulanım olmasını istemektedir. Ölümünden kısa bir süre önce dile getirdiği ifadelerde karakterin psikolojik durumu net biçimde ortaya konulmuştur.

> "Bu dünyadan ayrılmaya kesin niyetliyim. Dünyaya ve dünyada olan hiçbir şeye artık ihtiyacım kalmadı. Duygusal olarak da beni dünyaya bağlayacak her şeyimi kaybetmiş durumdayım. Bu saatten sonra beni sizin şu dünyanızda yaşamaya davet edecek hiçbir şey kalmadı."[679]

Sibâ'î'nin psikolojik boyutunu ele aldığı karakterlerden biri de *Nâdiye* adlı romanın baş kahramanı Nâdiye'dir. Romanda bilinç akımı tekniklerinden biri olan rüya metodu ile Nâdiye'nin psikolojik durumunun ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Bu sayede romanda somut ve soyut olaylar arasında irtibatın sağlandığı anlaşılmaktadır. Rüya metodu ile kurulan bu irtibata örnek olarak romanda geçen şu kısım gösterilebilir:

> "Nâdiye'yi uyku bastırmıştı. O, bütünüyle işittiğini zannettiği çığlıkları dinleyen kulaklar gibiydi. Babasının kucağında şekerleme yaparken onu güldürdüğünü, şakalaştığını, babasının da çehresiyle ve bakışlarıyla aynı şekilde onu güldürüp eğlendirdiğini görmüştü. Tıpkı yangın sebebiyle estetik operasyon geçirdikten sonraki hali gibi.
>
> Babası hastalığına daha fazla dayanamamış ve vefat etmişti. İç ses istirahat etmesine izin vermiyordu. Aksine cenaze kaldırıldıktan sonra babasının görüntülerini ve siluetlerini peş peşe hafızasında canlandırıyordu. Gecenin şiddetli haykırışları kulaklarında yankılanırken odasına gitti. Gün içerisinde yaşadıkları, gözünün önünde karmakarışık bir biçimde akıyordu."[680]

Nâdiye'nin rüyasında gördüğü bu olay, onun yaşadığı psikolojik durumu yansıtmaktadır. Aynı zamanda kız kardeşi Münâ'nın ve babasının vefatı sonrasında hissettiği duyguların, psikolojisi üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır.[681]

Sibâ'î'nin, karakterlerin psikolojik boyutuna yer verdiği romanlarından bir diğeri ise psikolojik roman türünde yazdığı *Fedeytük yâ Leylâ*'dır. Bu romanın baş kahramanı

---

[679] es-Sibâ'î, *İnnî Râhile*, 19.
[680] es-Sibâ'î, *Nâdiye*, 155.
[681] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 126.

İbrahim karmaşık ve belirsiz duyguların esiridir. Romanda İbrahim'in yaşadığı soyut duygular ve düşünceler somutlaştırılmaya çalışılmaktadır. İbrahim davranışlarını yöneten birtakım psikolojik komplekslere sahip bir karakter olarak belirmektedir. Bir suç işlediği için değil aksine herhangi bir şey yapmaktan aciz kaldığından dolayı daimî bir suçluluk duygusuna sahiptir. Bu karakterin dış alem ile irtibatı tamamen kesilmiştir. Bundan dolayı Sibâ'î, İbrahim karakterinin durumunu anlatacak başka bir karakteri devreye sokmuştur. Bu nedenle eserin başları roman karakterinin ruhsal aleminde şekillenen soyut olaylar ile başlamış ve bu soyut evrenden gerçek dünyada yaşanan olaylara geçiş yapılmıştır. Bir müddet sonra romanın kurgusal yapısının, karakterin psikolojik kompleksinin sebeplerinin araştırılması üzerine inşa edildiği görülmektedir.[682]

Leylün lehû Âhir romanında ise karakterin hem nesnel hem de psikolojik boyutunu ele almıştır. Romanın baş kahramanı Süheyr'in işlevini yitirmiş ayağında demir protez takılıdır. Romanda karakterin bir kadın olarak bu durumdan psikolojik olarak daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır. Romanın baş kahramanının psikolojik kompleksi sadece kendi üzerinde değil eserde yer alan diğer karakterler üzerinde de etkili olmaktadır. Bir nevi romandaki çatışma unsuru, kadının ayağındaki engelden kaynaklı ruhsal bunalımlarının odağı haline gelmiştir. Bu engeline binaen romanda gelişen dramatik yapı baş kahramanın ümitlerinin, acılarının, endişelerinin ve hayallerinin anlatıldığı bir mecraya dönüşmektedir.[683]

Süheyr'in bacağındaki engelden dolayı karakterin iç dünyasında biriken psikolojik kompleks, romandaki olay örgüsünün merkezinde yer almaktadır. Süheyr, âşık olduğu kişi Hamdi ile karşılaşıncaya kadar bacağındaki bu engeline önem veren birisi değildir. Bu karşılaşma, o ana kadar henüz farkına varmadığı kadına özgü duygularını harekete geçirmiştir. Bunun neticesinde yeniden cerrahi ameliyat yapılması için bir kez daha Londra'ya gitmeye karar vermiştir. Böylelikle kadınsı zarafetinin tezahüründe bir engel teşkil eden bu durumdan kurtulması, kendisini her bakımdan rahatlatacaktır.[684]

[682] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 35.
[683] Şeref, *el-Fennü'r-Rivâî ve'l-Va'yi'l-Ahlâkî*, 89.
[684] Râgıb, *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*, 67.

Süheyr'in bakış açısı ve anlatımıyla aktarılan hatıralarından onun diğer insanlara, diğerlerin de O'na karşı olan hislerini anlamaktayız. Romanın Süheyr'in bakış açısıyla anlatılması, karakterin duygularını gösterdiği gibi anlatıdaki tercihleri, önem verdiği şeylere işaret etmektedir.[685]

[685] Şeref, *er-Ru'yetü'l-İbdâ'iyye fi Edebi Yûsuf es-Sibâ'î*, 191.

SONUÇ

Modern Mısır edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Yusuf es-Sibâ‘î’nin yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal sorunlarına dair önemli mesajlar içeren eserleri, tarihsel bir belge niteliği taşımaktadır. Onun romanları, 1919 ve 1952 devrimleri, Arap-İsrail savaşı, Arap birliğinin kurulması, kadın hakları gibi önemli toplumsal ve siyasi konulara değinmektedir. Farklı edebî akımlar ve türler aracılığıyla Sibâ‘î, kendine özgü bir tarz geliştirmiştir. Eserlerinde farklı edebî akımları bir arada kullanan Sibâ‘î’nin romanlarında gerçekçi ve romantik kurgunun öne çıktığı görülmektedir.

Sibâ‘î’nin, eserlerinde farklı edebî akımları sentezleyerek edebiyatın amacını ve toplum üzerindeki etkisini yansıttığı söylenebilir. O’nun romanları ve romancılığı, Mısır edebiyatının önemli bir parçasıdır. Eserleri, edebî türlerin çeşitliliği ve toplumsal sorumluluk taşıyan yaklaşımıyla dikkate değerdir. Eserlerindeki karakterler, olaylar ve mekanlar, yazarın hayatındaki deneyimlerinin birer yansımasıdır.

Sibâ‘î’nin roman dünyasında etkili olmasını sağlayan temel unsur, tanık olduğu siyasi ve toplumsal olaylara kayıtsız kalmamasıdır. Bu nedenle, hayatı ve edebî eserleri incelenerek çalışmamızda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Onun farklı türlerde yazdığı eserler, gerçekçi ve romantik öğeleri birleştirerek Mısır edebiyatını yeni bir yöne taşımıştır. Romanlarında karakterlerin psikolojik durumlarına detaylı bir şekilde odaklanması, olay örgüsü ve akıcı üslubuyla Arap toplumunun kültürel değerlerine yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Bu açıdan Sibâ‘î’nin hikayelerden piyeslere kadar farklı eserlerde toplumsal sorumluluk taşıyan bir yazar olarak öne çıktığı görülmektedir.

Sibâ‘î’nin romanlarında kendi yaşamından kesitler bulunması; onun dünya görüşünü, değerlerini ve ideolojisini eserlerine açıkça yansıttığını göstermektedir. O’nun edebî kimliğinin oluşumunda, kendi yeteneklerinin yanı sıra edebiyatçı olarak babası ve ninesiyle olan ilişkisi büyük etkiye sahiptir. Dil ve üslup konusunda özellikle babasının etkisi belirgindir. Arap ve Batı edebiyatından okumalar yaparak başladığı yazma denemeleri, önce şiirler ve kısa hikayeler olarak ortaya çıkmıştır. Sonrasında *Nâibü ‘Azrâîl* eseriyle roman alanına giriş yapmış, kısa hikâye yazmaya devam etmekle birlikte roman türünde eserler vermekten vazgeçmemiştir. Psikolojik etkenlerin de eserlerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olduğu gözlenmektedir. Özellikle babasını erken yaşta

kaybetmesi, ölüm temasını ve bu temaya odaklı çalışmaları etkilemiştir. Sibâ'î'nin yaşadığı sosyal ve siyasi ortamın büyük devrimlere tanıklık etmesi, toplumunun izolasyonuna ve yalıtımına neden olmuştur. Bu durum, onu toplumsal meselelere duyarlı bir romancı haline getirmiştir. Şiddetli savaşlar, çatışmalar ve farklı ideolojik akımların varlığı, eserlerinde yer bulmuştur. Bu şekilde, dönemin sosyal ve siyasi olaylarını edebiyatıyla birleştiren Sibâ'î, Mısır romancılığını yeni bir boyuta taşımıştır.

Sibâ'î'nin sadece yazdıklarıyla değil, askeri, idari ve kültürel görevleriyle de ön plana çıktığı görülmektedir. O, edebiyat ve kültür hayatında bir değişimin öncüsü olarak öne çıkmıştır. Mizahi eğilimi, kısa hikayelerinde ve tiyatro çalışmalarında görülse de eserlerinde genel olarak romantik gerçekçilik ve tarihi eğilimler dikkat çekmektedir. Eserleri, 22 kısa hikâye, 16 roman, 4 piyes ve 10 derleme eser ile 1 gezi edebiyatı kitaplarını kapsamaktadır. Bu da onun çeşitli edebî türleri kullanma eğilimini yansıtmaktadır.

Sibâ'î, romanlarında felsefi bir eğilimle birlikte metafizik konulara da yer vermiştir. Bu eğilimi en belirgin bir şekilde *Nâibü 'Azrâîl* ve *el-Bahs 'an Cesed* adlı romanlarında görmek mümkündür. *Nâibü 'Azrâîl* romanında Azrâil, başka birinin ruhunu alması gerekirken isim benzerliğinden dolayı roman kahramanının canını almasıyla birlikte romanın kurgusu fantastik olaylara ev sahipliği yapmaya başlamıştır. *el-Bahs 'an Cesed* romanında ise dünyaya geri dönmeyi kabul eden roman kahramanının hangi bedende ve hangi kimlikle yeniden var olacağı meselesi, birçok siyasi ve toplumsal meselenin eleştirilmesini beraberinde getirmiştir.

Sibâ'î'nin eserleri topluma ayna tutma görevi üstlenmiştir. Romanlarında siyasi yolsuzlukları ve sosyal adaletsizlikleri, sert bir eleştiri ve alaycı üslupla ele almıştır. Özellikle 1952 devrimi, gerçekleştirmeyi hayal ettiği görevlerine dayalı olarak, genç bir subayın bakış açısını gerçekçi bir şekilde yansıtmış ve sanatsal bir yaklaşımla mesajlarını iletmeyi başarmıştır. Sibâ'î romanlarında hem gerçek ve hayali dünyayı iç içe geçirerek sağlam bir kurgu oluşturmuş hem de toplumun siyasi yapısındaki ahlâkî bozulmayı ele almıştır. Sibâ'î, toplumun siyasi ve toplumsal yapısıyla bağlantılı olarak aşk konusuna da yer vermiştir. Kurguladığı aşk silueti üzerinden Mısır toplumundaki sınıf farklılıkları ve sosyal eşitsizliği yansıtmıştır. *Beyne'l-Atlâl* adlı romanında kadın özgürlüğü konusunda toplumsal bir bilinç oluşturmuştur. Metafizik türde kaleme aldığı eserlerden biri olan es-

Sekkâ Mât adlı romanında ise ölüm temasını öne çıkarmıştır. Bu eserinde ölümün beden ve ruh üzerindeki etkilerini incelemiştir. Babasının vefatının etkisiyle yazdığı bu romanında, ölüm temasının yanı sıra yeniden doğuş ve aşk gibi konuları da ele almıştır. Romanın arka planda Mısır siyasetine dair bir eleştiri içerdiği de görülmektedir.

Genel olarak, Sibâ'î'nin eserleri, farklı edebî türleri kullanarak toplumsal, siyasi ve felsefi konuları işlemekte, Mısır toplumunun içinde bulunduğu dönemin zorluklarını ve sorunlarını yansıtmaktadır. Bu çerçevede O'nun lider tasvirine yer verdiği *el-Bahs 'an Cesed* romanında, liderin doğuşunun toplumsal yozlaşma, bozulma, eğitim, ahlak, ekonomi ve siyasi durumun düzeltilmesinin gerekliliğiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Ona göre bu liderin özellikleri diğer insanlardan farklı olmalıdır.

Sibâ'î'nin *Rudde Kalbî* adlı romanı, sosyal sınıf farklılığını ele aldığı bir başka eseridir. Bu romanda da diğer eserlerinde olduğu gibi aşk konusu toplumsal sınıflaşma bağlamında işlenmiştir. *Tarîku'l-'Avde* adlı romanı, Filistin'in kurtuluşunu ele alırken, geleceğe dair öngörüleri ve tarihsel olayları kurgusal bir yaklaşımla aktarmaktadır. Aynı zamanda Sibâ'î'nin tarihsel roman türünde yazdığı diğer bir eseri *Nâdiye*'dir. Bu eser, devrim öncesi ve sonrasında meydana gelen olayları ele alırken, gerçekçi bir yaklaşımla tarihsel ve toplumsal bağlamı yansıtmaktadır. Diğer romanlarında olduğu gibi bu romanda da farklı karakterlerin zıtlıkları ve karşıtlıkları üzerinden aşk temasını işlemiştir. *Ceffeti'd-Dümû*' adlı romanında ise Suriye ve Mısır arasındaki iş birliğini ele almaktadır. Bu romandaki baş kahraman Sâmî Kerem, Suriye Millet Meclisi üyesi olarak hem tarihi hem siyasi bir rol üstlenmektedir. Romanın olay örgüsü ve karakterleri, Sibâ'î'nin yaşamıyla da bağlantılıdır. Aynı şekilde, *Leylün Lehû Âhir* adlı eseri de Mısır ve Suriye arasındaki siyasi ilişkileri konu almaktadır. Bu romanda aşk teması romantik bir kurgu içinde işlenmiş ve Mısır ile Suriye arasındaki birliğin sağlanamamış olmasının yansımaları dramatize edilmiştir.

Sibâ'î, eserlerinde realist akımı kullanırken, aynı zamanda içinde yaşadığı topluma karşı vefa duygusu taşıyan bir yazardır. *Nahnü lâ Nezra'u'ş-Şevk* romanında bu vefa duygusunu dile getirirken, Mısır toplumunun aile hayatına da ışık tutmuştur. Bu eserler, Sibâ'î'nin hem edebî yeteneğini hem de topluma yönelik duyarlılığını yansıtan önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. *Lesti Vahdek* adlı roman Yusuf es-Sibâ'î'nin fantastik kurguya dayalı bir eseridir. Bu romanda toplam altı karakter yer almakta ve

farklı hiyerarşik seviyelerdeki karakterlerin uzay yolculuğu anlatılmaktadır. Fantastik kurgunun öne çıktığı bu eser, Sibâ'î'nin farklı türlerde de yazabilme yeteneğini göstermektedir. *İbtisame 'alâ Şefeteyh* adlı tarihsel roman, Ürdün'de gerilla güçleriyle Siyonist İsrail kuvvetleri arasında yaşanan Kerâme Savaşı'nı anlatmaktadır. Romanın başlığı, muharebede hayatını kaybeden kahramanın dudaklarındaki tebessüme atıfta bulunmaktadır. İsrail güçlerinin işgali sırasında ve sonrasında yaşanan olayları gerçekçi bir yaklaşımla ele alan bu roman Sibâ'î'nin tarihsel olayları işleme yeteneğini yansıtmaktadır. *el-'Umru Lahza* isimli romanı ise Arap-İsrail savaşı ve Mısır halkının mücadelesine odaklanmaktadır. Sibâ'î'nin askeri tecrübeleri ışığında kaleme aldığı bu eser, Mısır halkının mücadeleci yönünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, Sibâ'î'nin toplumunun tarihindeki önemli olayları gerçekçi bir yaklaşımla yansıttığı görülmektedir. Onun yazdığı romanlar, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak aşina olduğu olayları ve durumları ele almaktadır. Bu nedenle eserlerinin temaları, onları değerli kılan en önemli unsurlardan biridir. Sibâ'î'nin doğru türlerdeki eserlerde, farklı temaları başarıyla ele alması edebî yelpazesi geniş bir yazar olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Abdullah, Abdülbedî‘. *er-Rivâyetü’l-Ân*. Kahire: Mektebetü’l-Âdâb, 1990.

Abdurrahman, ‘Avâtıf. *Mısr ve Filastîn*. Kuveyt: el-Meclisü’l-Vatanî, 1980.

Abdülaziz, Mustafa. “Nakdü’l-Vâkı‘ fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ‘î”. *Mecelletü’l-Kıssa* 4/13 (Eylül 1977), 38-43.

Abdülbârî, Mâhir Şa‘bân. *et-Tezevvüku’l-Edebî Tabî‘atüh Nazariyyâtüh Mukavvimâtüh Me‘âyîruh Kıyâsüh*. Amman: Dâru’l-Fikr, 2009.

Abdülgani, Mustafa. *el-İtticâhü’l-Kavmî fi’r-Rivâye*. Kuveyt: el-Meclisü’l-Vatanî li’s-Sekâfe ve’l-Fünûn ve’l-Âdâb, 1978.

Altûncî, Muhammed. *el-Mu‘cemü’l-Mufassal fi’l-Edeb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘Ilmiyye, 2. Basım, 1999.

‘Âmir, Eymen. *Tahiyyeten ilâ Tâhâ Huseyn Yahyâ Hakkî Yûsuf es-Sibâ‘î*. Kahire: Dâru Berdî, 2008.

B. Camphell, Robert. *A‘lâmü’l-Edebi’l-‘Arabiyyil-Mu‘âsır*. Beyrut: el-Ma‘hedü’l-Almânî li’l-Ebhâsi’ş-Şarkiyye, 1996.

Bayraktar, Özgür. “Mısır’daki Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye’deki 27 Mayıs Darbesi’nin Karşılaştırılması”. *Kesit Akademi Dergisi* 25/25 (Kasım 2020), 608-621. https://doi.org/10.29228/kesit.46787

Budeyr, Hilmî. *el-İtticâhü’l-Vâkı‘î fi’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyyeti’l-Hadîse fî Mısr*. Dâru’l-Vefâ, 2002.

Bû‘izze, Muhammed. *Tahlîlü’n-Nassi’s-Serdî: Tekniyyât ve Mefâhîm*. Cezayir: ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-‘Ulûm, 2010.

Cachia, Pierre. “Tercüme ve Adaptasyon Dönemi (1850-1914)”. çev. Hasan Taşdelen. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 13/1 (2004), 195-212.

Ca‘fer, İslâm ‘Alî. *Rivâyâtü Yûsuf es-Sibâ‘î beyne’l-Vâkı‘ ve’ş-Şâşe*. Kahire: el-Hey’etü’l-‘Âmme li Kusûri’s-Sekâfe, 2022.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-. *Tâcü'l-Lüga ve Sıhâhu'l-'Arabiyye,*. Beyrut: Dâru'l-'Ilm li'l-Melâyîn, 1979.

Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 15. Basım, 2017.

Dâgir, Yûsuf Es'ad. *Masâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'ş-Şarkıyye, 1983.

Desûkî, Muhammed Abdülaziz ed-. "Dirâsât fi'l-Edebi'l-Mu'âsır: Yûsuf es-Sibâ'î Cevle Serî'a fî Edebih". *Mecelletü'l-Beyân* 1/37 (Nîsân 1969), 66-69.

Desûkî, Muhammed Abdülaziz ed-. "et-Tecribetü'l-Vicdâniyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ'î". *Mecelletü'l-Kısa* 4/15 (Mârs 1978).

Durmuş, İsmail. "Tazmin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/204-206. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Ebû Zeyd, Sâmî Yûsuf. *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Hadîs: en-Nesr*. Amman: Dâru'l-Mesîre, 2015.

Emîn, Âlâ Sâmî. "Bünyetü't-Tenâs fi'r-Rivâyeti's-Siyâsiyye 'ınde Yûsuf es-Sibâ'î". *Mecelletü'l-Bahsi'l-'Ilmî fi'l-Âdâb* 4/16 (Eylül 2015), 259-280.

Fâhûrî, Hannâ el-. *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986.

Fırıncıoğlu, Savra. "Gerçekçilik Akımı, Akımın Yöntemi, Türleri ve Gerçekçi Akım İçinde Erıch Marıa Remarque". *Karadeniz Uluslarası Bilimsel Dergi* 31 (Eylül 2016). https://doi.org/10.17498

Hâle, Şükrî. "Bibliyûcrâfiyyâ Hâssa: İbdâ'âtü Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978". *Mecelletü 'Âlemi'l-Küttâb* 81 (2013), 22-23.

Hamdî, Muhammed. *Kâmûsü't-Tevârîh*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ekâdemiyye, 2014.

Hawthorn, Jeremy. *Roman Analizi*. çev. Ufuk Köse vd. İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.

Heykel, Ahmed. *Tetavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısr: Min Evâili'l-Karni't-Tâsi'a 'Aşara ilâ Kıyâmi'l-Harbi'l-Kübrâ's-Sâniye*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1994.

Humphrey, Robert. *Teyyâru'l-Va'y fi'r-Rivâyeti'l-Hadîse*. çev. Mahmûd er-Rabî'î. Kahire: Dâru Garîb, 2000.

Huza‘lî, İnsiyye - Zardînî, Mardiyye Zâri‘. “eş-Şahsiyye ve Esâlîbü Resmihâ fî Rivâyeti’s-Sekkâ Mât”. *Mecelletü Dirâsât fi’l-Lügati’l-‘Arabiyye ve Âdâbihâ* 8/25 (2017), 97-118.

Hüseyin, Hamdî. *er-Ru’yetü’s-Siyâsiyye fi’r-Rivâyeti’l-Vâkı‘ıyye fî Mısr 1965-1975*. Mektebetü’l-Âdâb, 1994.

Hüseyin, Tâhâ vd. *el-Fikr ve’l-Fenn fî Edebi Yûsuf es-Sibâ‘î*. Mektebetü’l-Hâncî, ts.

Hüseyin, Tâhâ. *Min Hadîsi’ş-Şi‘r ve’n-Nesr*. Kahire: Dâru’l-Me‘ârif, 1936.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

İbn Şühre, Mes‘ûde - Şahşûha, Meryem. *er-Ramz fî Rivâyeti Lûnce ve’l-Gûl*. Mesîle: Câmi‘atü Muhammed Bûdiyâf, Külliyyetü’l-Âdâb ve’l-Lügât, Risâletü Mâcistir, 2018.

İbyârî, Fethî el-. *Üdebâünâ ve’l-Hub*. Kahire: Dâru’l-Me‘ârif, 1119.

‘Îsâ, ‘Imâdüddîn. *Yûsuf es-Sibâ‘î Felsefetü Kalem ve Hayâh*. el-Mektebetü’s-Sekâfiyye, 1987.

Jabeen, Mussarat. *Sûratü’l-Mer’e fî Rivâyâti Muhammed Abdülhalîm Abdullah ve Yûsuf es-Sibâ‘î*. Jammu, Keşmir: Câmi‘atü Baba Ghulam Shah Badshah, Kısmü’l-Lügati’l-‘Arabiyye ve Âdâbihâ, Risâletü Duktûra, 2016.

Kürdî, Abdurrahîm el-. *er-Râvî ve’n-Nassu’l-Kasasî*. Kahire: Mektebetü’l-Âdâb, 2006.

Lûnîsî, Sâlih. *Teyyâru’l-Va‘y fî Rivâyeti’t-Tefekkük li Reşîd Bûcedra*. Batna: Câmi‘atü’l-Hâc Lahdar, Külliyyetü’l-Âdâb ve’l-Lügât, Risâletü Mâcistir, 2011.

Mahlûf, Muhammed Ahmed Muhammed Hasan. *el-Ahlâm fî Kısasi Yûsuf es-Sibâ‘î fî Dav’i’l-Menheci’n-Nefsî: Dirâse Edebiyye Nefsiyye*. 2/1727-1800. Zekâzîk: Külliyetü’l-Lügati’l-‘Arabiyye bi’z-Zekâzîk Câmi‘atü’l-Ezher, 2009.

Mahmûd, Tâhir. *er-Rûmânsiyye fi’l-Edebi’r-Rivâî ‘ınde Yûsuf es-Sibâ‘î*. İslamâbâd-Bâkistân: el-Câmi‘atü’l-Vataniyye li’l-Lügâti’l-Hadîse, Kısmü’l-Lügati’l-‘Arabiyye, Risâletü Duktûra, 2021.

Merzûk, İbrâhîm. *Dâiratü’l-Me‘ârifi’s-Sekâfiyye*. Kahire: ed-Dâru’s-Sekâfiyye, 2007.

Mina, Hannâ. *er-Rivâye ve’r-Rivâî: Muhtârât*, ts.

Muhammed Mahmûd, Muhammed Hüseyin. *İbdâ'u Yûsuf es-Sibâ'î er-Rivâî fî Dav'i 'Ilmi's-Serd*. Câmi'atü 'Ayni'ş-Şems, Külliyyetü'l-Elsün, Risâletü Duktûra, 2011.

Muhammed, Velâ Kutb Ahmed vd. "Sûratü'l-Mer'e fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î: Rudde Kalbî, İnnî Râhile, Lesti Vahdek". *Mecelletü Câmi'ati'l-Feyyûm li'l-'Ulûmi't-Terbeviyye ve'n-Nefsiyye* 2/7 (2017), 327-363.

Muhassib, Hasan. *Ruhu Mısr fi Kısası Yûsuf es-Sibâ'î*. Dâru'l-Me'ârif, ts.

Murtâd, Abdülmelik. *Fî Nazariyyeti'r-Rivâye Bahs fî Tekniyyâti's-Serd*. Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1998.

Mutî'î, Lem'î el-. *Mevsû'atü Ricâl ve Nisâ min Mısr*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2003.

Mübîn, Hâris. "Yûsuf es-Sibâ'î: Hayatüh ve Hıdmâtühü'l-Edebiyye". *Mecelletü'l-Kalem* 13/13 (2009).

Müfîd, Hannân. *Yûsuf es-Sibâ'î Seb'atü Vücûh*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2005.

Mühennâ, Muhammed Nasr. *Müşkiletü Filastîn Emâme'r-Ra'yi'l-'Âmmi'l-'Âlemî 1945-1967*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1979.

Necm, Muhammed Yûsuf. *Fennü'l-Kıssa*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1955.

Nûrî, Hibe. *el-Bünyetü'l-Fenniyye li'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye fî Dav'it-Tegayyuri'l-İctimâ'î "Şeceratü'l-Bü's li Tâhâ Huseyn Ünmûzecen*. Ümmü'l-Bevâkî: Câmi'atü'l-'Ârabî b. Mehîdî, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lüga, Risâletü Mâcistir, 2013.

Örmeci, Ozan. "Mısır: Siyasal Tarihi ve Bugünü". *Politika Dergisi*. Erişim 25 Ağustos 2023. https://www.politikadergisi.com/makale/misir-siyasal-tarihi-ve-bugunu

Râgıb, Nebîl. *Fennü'r-Rivâye 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*. Mektebetü'l-Hâncî, ts.

Râgıb, Nebîl. *Mevsû'atü'n-Nazariyyâti'l-Edebiyye*. Kahire: Şirketü Ebü'l-Hevl, 2003.

Reşîd, Muhammed Halil. *Ene fî Rivâyeti Ardi'n-Nifâk li Yûsuf es-Sibâ'î*. Malang, Endonezya: Câmi'atü Mevlânâ Mâlik İbrahîm el-İslâmiyye el-Hukûmiyye, Külliyyetü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, Risâletü Lîsâns, 2017.

Sazyek, Hakan. *Roman Terimleri Sözlüğü Roman Sanatından Yüz Terim*. Ankara: Hece Yayınları, 4. Basım, 2021.

Sekâ, Mahmûd Abdülhamîd es-. "Hasâisu'l-Hitâbi's-Serdî ledâ Yûsuf es-Sibâ'î Dirâse fi's-Sekkâ Mât". *Mecelletü Merkezi'l-Hıdme li'l-İstişârâti'l-Bahsiyye* 38 (2010), 1-100.

Sekkût, Hamdî es-. *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye Bibliyûcrâfiyâ ve Medhal Nakdî 1865-1995*. Kahire: Kısmü'n-Neşr bi'l-Câmi'âti'l-Emrîkiyye, 2000.

Sekkût, Hamdî es-. *Kâmûsü'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2007.

Selâme, Fethî. *Tatavvuru'l-Fikri'l-İctimâ'î fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*. Daru'l-Fikri'l-'Arabî, 1980.

Sellâm, Muhammed Zaglûl. *Dirâsât fi'l-Kıssati'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse Usûlühâ İtticâhâtühâ A'lâmühâ*. İskenderiye: Münşe'etü'l-Me'ârif, ts.

Serhân, Muhammed Kemal Abdülalîm. *Binâü'l-Kıssati'l-Kasîra 'ında Yûsuf es-Sibâ'î*. Câmi'atü Mansûra, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2005.

Seyyid, Muhammed Sabrî. "Yûsuf es-Sibâ'î 1917-1978". *Mecelletü'l-Kıssa* 55 (Dîsember 1988), 138-146.

Seyyid, Şefî' es-. *İtticâhâtü'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye fî Mısr münzü'l-Harbi'l-'Âlemiyyeti's-Sâniye ilâ Seneti 1967*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1996.

Sî, Nisâm. "Sûratü'l-Yehûd fi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye hılâle'l-Karni'l-'Işrîn". *Mecelletü'l-Lüga* 1/1 (Uktûber-Dîsember 2014), 1-7. https://doi.org/10.12816/0014137

Sibâ'î, Muhammed es-. *Kısas Rûsiyye*. Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.

Sibâ'î, Yûsuf es-. *Ardu'n-Nifâk*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1949.

Sibâ'î, Yûsuf es-. *Beyne Ebü'r-Rîş ve Cüneyne Nâmîş*. Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.

Sibâ'î, Yûsuf es-. *Beyne'l-Atlâl*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1952.

Sibâ'î, Yûsuf es-. *Ceffeti'd-Dümû'*. 2 Cilt. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1961.

Sibâ'î, Yûsuf es-. *el-Bahs 'an Cesed*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1953.

Sibâ'î, Yûsuf es-. *el-'Umru Lahza*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1973.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *es-Sekkâ Mât*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1952.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Fedeytük yâ Leylâ*. Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1971.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *İnnî Râhile*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1950.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Lesti Vahdek*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1970.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Leylün lehû Âhir*. 2 Cilt. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1964.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Nâdiye*. 2 Cilt. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1960.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Nahnü lâ Nezra‘u'ş-Şevk*. 2 Cilt. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1968.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Nâibü ‘Azrâîl*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1947.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Rudde Kalbî*. 2 Cilt. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1954.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Tarîku'l-‘Avde*. Feccâle: Mektebetü Mısr, 1956.

Sibâ‘î, Yûsuf es-. *Ugniyyât*. Feccâle: Mektebetü Mısr, ts.

Subhî, Şîrîn. "يوسف السباعي". *ديوان العرب*. Erişim 17 Nisan 2021. https://www.diwanalarab.com/يوسف-السباعي

Şârûnî, Yûsuf eş-. *er-Rivâiyyûne's-Selâse*. Kahire: Merkezü'l-Hadârati'l-‘Arabiyye, 2003.

Şârûnî, Yûsuf eş-. *Üdebâ ve Müfekkirûn*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-‘Âmme li'l-Küttâb, 1997.

Şeleş, Abdurrahman. "Yûsuf es-Sibâ‘î ve Melâmihu ‘Asrih". *Mecelletü'l-Kıssa* 95 (Mârs 1999), 97-100.

Şeref, Abdülaziz. *el-Fennü'r-Rivâî ve'l-Va‘yi'l-Ahlâkî*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1993.

Şeref, Abdülaziz. *er-Ru'yetü'l-İbdâ‘iyye fî Edebi Yûsuf es-Sibâ‘î*. Dâru'l-Hilâl, 1977.

Şerîd, Hadhum. *el-Bünyetü's-Serdiyye fî Rivâyeti Tarîki'l-‘Avde li Yûsuf es-Sibâ‘î*. Mesîle: Câmi‘atü Muhammed Bûdiyâf, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lügât, Risâletü Mâcistir, 2015.

Şerîf, Cürcânî es-Seyyid eş-. *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü: (Tarifat)*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Şerîf, Muhammed. "Rıhle ma'a Yûsuf es-Sibâ'î Kassâsân ve Rivâiyyen". *Mecelletü'l-Kıssa* 4/13 (Eylül 1977), 44-51.

Şûmân, İnâs Nebîl Muhammed. *Binâü'ş-Şahsiyye fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ'î*. Câmi'atü'l-İskenderiyye, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Duktûra, 2013.

Şükrî, Gâlî. "el-Fântâziyâ'l-Fâci'a min Nâibi 'Azrâîl ilâ Ardi'n-Nifâk". *Mecelletü'l-Kıssa* 2/13 (Yenâyir 1965), 116-129.

Tabîl, Muhammed Muhammed Hasan. *Tehavvülâtü'r-Rivâyeti't-Târîhiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî*. Gazze: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2016.

Tâhâ Bedr, Abdülmuhsin. *Tetavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye fî Mısr 1870-1983*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2017.

Tahtâvî, Rifâ'a Râfi' et-. *Tahlisu'l-İbrîz fî Telhîsi Bârîz*. Kahire: Hindâvî, 2011.

Tanâhî, Tâhir et-. *Hadîkatü'l-Üdebâ'*. ed-Dâru'l-Kavmiyye, ts.

Tayyibî, Hâcer. *er-Ramzü't-Târîhî fî Şi'ri Emel Dunkul*. Mesîle: Câmi'atü Mesîle, Külliyyetü'l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2012.

Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı: Romanın Unsurları 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Vâdî, Tâhâ. *Dirâsât fi Nakdi'r-Rivâye*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1994.

Vâdî, Tâhâ. *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l-Mısriyye*. Kahire-New York: Dâru'n-Neşr li'l-Câmi'ât, 1997.

Vahîd, 'Alâüddîn. *'Âlemü Yûsuf es-Sibâ'î*. Dâru Senâbil, ts.

Vahîd, 'Alâüddîn. *Kasemâtü Yûsuf es-Sibâ'î*. Dâru Senâbil, 2009.

Vahîd, 'Alâüddîn. *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî*. Rûzü'l-Yûsuf, 1979.

Vehbe, Mecdî - Mühendis, Kâmil el-. *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Lüga ve'l-Edeb*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1984.

Vetyûdî, Muhammed Sabâh el-. "el-Mer'e ve Sûratü'z-Zevâc fî Kısasi Yûsuf es-Sibâ'î". *Mecelletü'l-Lüga* 4/2 (Uktûber-Dîsember 2016), 50-59.

Wellek, René - Warren, Austin. *Nazariyyetü'l-Edeb*. çev. Âdil Selâme. Riyad: Dâru'l-Mirrîh, 1992.

Ya‘kûb, Lûsî. *Yûsuf es-Sibâ‘î Fârisü’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı‘ıyye*. Kahire: ed-Dâru’l-Mısriyye el-Lübnâniyye, 2007.

Yanardağ, Alaaddin. “Örf ve Adetler Sosyolojisi”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Nisan 2017), 39-63.

Yıldız, Musa. *Necîb Mahfûz’un Sembolik Romanları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.

Yûsuf, Âmine. *Tekniyyâtü’s-Serd fi’n-Nazariyye ve’t-Tatbîk*. Beyrut: el-Müessesetü’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, 2015.

Yûsuf, Reşâ Muhammed Mahfûz. *er-Ru’yetü’s-Siyâsiyye fî A‘mâli Yûsuf es-Sibâ‘îyyi’l-Kasasiyye*. Cami‘atü’l-Mansûra, Külliyyetü’l-Âdâb, Risâletü Mâcistir, 2004.

Zekî, Abdülmelik. “es-Sırâ‘ beyne’l-Fushâ ve’l-‘Âmmiyye ev Eseru’l-İzdivâci’l-Lügavî fî Uslûbi Yûsuf es-Sibâ‘î”. *Mecelletü’l-Lisâni’l-‘Arabî* 8/1 (Yenâyir 1971), 175-180.

Zeytûnî, Latîf. *Mu‘cemü Mustalahâti Nakdi’r-Rivâye*. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2002.

Zu‘bî, Ahmed ez-. *et-Teyyârâtü’l-Mu‘âsıra fi’l-Kıssati’l-Kasîra fî Mısr*. İrbid: Dâru’l-Kindî li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1995.

Arabic Learning Resources. “Colloquial Egyptian Arabic Expressions”. Erişim 16 Kasım 2022. https://arabic.desert-sky.net/colloq4.html

Turkedebiyati. “Konu Nedir? Tema Nedir? Özellikleri, Örnekleri”. Erişim 25 Mart 2023. https://www.turkedebiyati.org/konu-tema-nedir/

Tureng. “There are Plenty More Fish in the Sea”. Erişim 17 Kasım 2022. https://tureng.com/en/turkish-english/there%20are%20plenty%20more%20fish%20in%20the%20sea

TheFreeDictionary. “There is Plenty More Fish in the Sea”. Erişim 17 Kasım 2022. https://idioms.thefreedictionary.com/there+is+plenty+more+fish+in+the+sea

“اليوم السابع. “اعرف أصل المثل.."ياما جاب الغراب لأمه”. Erişim 16 Kasım 2022. https://www.youm7.com/story/2017/6/2/اعرف-أصل-المثل-ياما-جاب-الغراب-

3265512/لأمه

أوان مصر. "اعرف حكاية مثل بصلة المحب خروف". Erişim 23 Kasım 2022. https://www.awanmasr.com/بصلة-المحب-خروف-مثل-مصري-شهير-أعرف-حكا/

Marefa. "(الثلاثية نجيب محفوظ)". Erişim 23 Ekim 2022. https://www.marefa.org/(الثلاثية_(نجيب_محفوظ

Respostat. "ما معنى عد غنمك يا جحا؟". Erişim 23 Kasım 2022. https://respostat.com/threads/ktb-oadb/ma-maan-aad-ghnmk-ya-gha-2524

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	**Salih**		**ZOR**
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	**Arapça/İngilizce**		
Eğitim Durumu	**Başlama- Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	**2005**	**2009**	**Maltepe İmam Hatip**
Lisans	**2009**	**2015**	**Uludağ Üniversitesi**
Yüksek Lisans	**2014**	**2017**	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Doktora	**2017**		**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Çalıştığı Kurumlar	**Başlama- Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	**2015**	**2015**	**Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**
2.	**2015**	**2024**	**Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Katıldığı Proje ve Toplantılar	**II. Uluslararası Kapadokya Öğrenci Sempozyumu**		
Yayınlar:	**Makale:** 1.Dîvân Grubu'nun Arap Şiirini Biçimsel ve Tematik Olarak Değerlendirmede Başvurduğu Kriterler 2.Modern Arap Romanı Araştırmalarına Dair Bir Öneri Çalışması **Bildiri:** **1.**Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatı'ndaki Önemi		
İletişim (e-posta):			
Adı-Soyadı			**Salih ZOR** **04/11/2023** **İmza:**